

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૪૪૮ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ િંચુ ૨૧૦૧૦૨

વિષય કદીલું ક

શ્રીમદ્

પંચદશ ગીતા

મૂલ શ્લોક સહિત

શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષામાં
ધણાજ સુધારા વધારા સાથે

❦❦❦❦❦❦❦❦❦❦

મહાત્મા શ્રીધર સ્વામીની
ટીકાને અનુસારે

❦❦❦❦❦❦❦❦❦❦

છપાવી પ્રસિદ્ધકર્તા

હરગોવિન્દદાસ હરજીવનદાસ બુકસેલર

કે. પાનકેર નાકા-અમદાવાદ

❦❦❦❦❦❦❦❦❦❦

ક્રી.મ.ત. ૩. ૧-૮-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ સંગ્રહ
આવૃત્તિ ૨ ૭ પ્રત. ૫૦૦

સંવત ૧૯૮૦ સને ૧૯૨૬

///

૧૨૬૪૬

સર્વ હક્ક સ્વાધીન રાખ્યા છે.

અમદાવાદ-શાહપુર વનમાળી વાંકાની પોળમાં
પટેલ હરિભાઈ દલપતરામે પોતાના
“ અન્થોદય ” ગ્રંથમાં છાપી.

સ્નેહ સમર્પણ

રા. રા. શ્રીમાન

રામજીભાઈ ભાણજીભાઈ.

મુ'બાઈ.

માનનીય મહાશય !

આપની ઉદારવૃત્તિ અને ધર્મકાર્યમાં
શુદ્ધ ભાવના ભાળી આ લઘુ તો એ અમૂ-
લ્ય ગ્રન્થ આપને સ્નેહપૂર્વક સમર્પણ
કરી કૃતાર્થ થાઉં છું.

હી. આપનો સ્નેહાભિલાષી

હરગોવિન્દદાસ હરજીવનદાસ બુકસેલર

અનુક્રમણિકા.

વિષય.	પૃષ્ઠ.
ગીતા માહાત્મ્ય.	૧
અથ કરન્યાસ, અંગન્યાસ, ધ્યાન. ૩૧-૪૦	
૧ અર્જુન વિષાદયોગ.	૪૧
૨ સાંખ્યયોગ.	૫૮
૩ કર્મયોગ.	૮૭
૪ જ્ઞાન વિભાગયોગ.	૧૦૩
૫ સંન્યાસયોગ.	૧૨૦
૬ અધ્યાત્મયોગ.	૧૩૧
૭ જ્ઞાનયોગ.	૧૫૦
૮ અક્ષર બ્રહ્મયોગ.	૧૬૧
૯ રાજવિદ્યા રાજગુહ્યયોગ.	૧૭૩
૧૦ વિભૂતિયોગ.	૧૮૭
૧૧ વિશ્વરૂપ દર્શનયોગ.	૨૦૪
૧૨ ભક્તિયોગ.	૨૩૨
૧૩ ક્ષેત્ર ક્ષેત્રજાવભાગયોગ.	૨૪૦
૧૪ ગુણત્રય વિભાગયોગ.	૨૫૩

વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧૫ પુરૂષોત્તમયોગ.	૨૬૪
૧૬ દૈવાસુરસંપદ્ધિભાગયોગ.	૨૭૩
૧૭ શ્રદ્ધાત્રય વિભાગયોગ.	૨૮૩
૧૮ સંન્યાસયોગ.	૨૯૪
રામગીતા અને માહાત્મ્ય.	૩૨૩-૬૩
સમશ્લોકીગીતા.	૩૬૪
પાંડવગીતા.	૩૬૮
બકગીતા.	૪૦૫
શૌનકગીતા.	૪૧૮
સરસ્વતીગીતા.	૪૩૩
બ્રહ્મગીતા.	૪૪૬
ઉવન્મુક્તગીતા.	૪૬૦
અગસ્ત્યગીતા.	૪૬૯
કાશ્યપગીતા.	૪૮૦
તત્ત્વબોધગીતા.	૪૮૭
ધમ વ્યાધગીતા.	૪૯૯
અષ્ટાદશશ્લોકીગીતા.	૫૦૬
નારદગીતા.	૫૧૬

પ્રસ્તાવના.

૩૩૩૮૬૬૬

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા એ નારાયણ અવતાર શ્રીવ્યાસ ઇના રચેલા અખિલ જ્ઞાનના ભંડાર રૂપ શ્રી મહાભારતનો એક ભાગ છે. કૌરવ પાંડવોના યુદ્ધના આરંભમાં સગાં સંબંધી-ઓની સાથે યુદ્ધ નહિ કરવું એવો જે અર્જુનને મોહ થયેલો તેનું નિવારણ કરવા તથા આ જગતમાં શું સત્ય છે અને શું અસત્ય છે એનો ખોધ કરવાના હેતુથી શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને આપેલો ઉપદેશ તે શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા (શ્રીભગવાનના મુખથી નીકળેલા જ્ઞાનર્તુ ગીત) છે. અત્રે શંકા થશે કે શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા શ્રીકૃષ્ણે રચી છે કે શ્રી વ્યાસજીએ રચી છે ? તેનો ઉત્તર એવો છે કે કેટલાક શ્લોકો વેદ તથા ઉપનિષદોનાંજ વાક્ય છે અને બીજા શ્રીકૃષ્ણના મુખમાંથી નીકળેલા

છે તેનો સંબંધ કરી તે શ્લોકની સંગતિ કરવાને માટે કેટલાક શ્રીવ્યાસજીએ રચેલા છે. એ રીતે શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાની રચના છે.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં આ સંસારનાં કર્મ-બંધનમાંથી મુક્ત થઈ મનુષ્યે પરબ્રહ્મની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે કરવી તે જ્ઞાન બતાવેલું છે. આ હેતુ સિદ્ધ કરવાના ત્રણ ભાગ કહેલા છે; કર્મયોગ, ભક્તિયોગ અને જ્ઞાનયોગ. શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં અઠાર અધ્યાય છે; તેમાં પહેલા છ અધ્યાયમાં કર્મયોગ સમજાવેલો છે, સુખ દુઃખ તથા રાગ દ્વેષાદિ દંદની લાગણી વિનાનો થઈને કૃષ્ણની ઇચ્છા રાખ્યા સિવાય કર્મ કરનારો કર્મયોગી કહેવાય છે, તેને કર્મનું બંધન થતું નથી અને તે જીવન્મુક્ત છે. એ કર્મયોગનું રહસ્ય છે. આ છ અધ્યાયમાં સાંખ્ય તથા યોગ સારી રીતે સમજાવેલા છે અને સંસારીઓથી યોગ થઈ શકે નહિ

એવો જે સાધારણ લોકનો મત છે તે અહીં ખોટો પડે છે અને સંસારની ખટપટમાં રહીને તથા ગમે તે સ્થિતિમાં હોઈને પણ મનુષ્ય યોગ કરી શકે છે એમ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં સિદ્ધ કરેલું છે. બીજા છ અધ્યાયમાં ભક્તિયોગ સમજાવેલો છે. પરબ્રહ્મમાં કેમના ઉપર ના હોય એવી અપાર પ્રીતિને ભક્તિ કહેવાય છે. શ્રદ્ધાવાળા મનુષ્યને ભક્તિ કરવી સહેલી છે અને તેવો માણસ ભક્તિવડે સહેલાઈથી પરબ્રહ્મને પ્રાપ્ત કરે છે. છેલ્લા છ અધ્યાયમાં જ્ઞાનયોગ કહેલો છે. જે માણસ સંસારમાં ધર્મચરણ કરીને તથા સંસારના ભોગ ભોગવીને તેમાં વિરક્ત થઈ ગયો હોય અને તેને જો સંસાર ઉપર પ્રીતિ ન રહી હોય અને સત્ય સુખ અને અરો આનંદ શો છે તે જાણવાની જેની ઇચ્છા થઈ હોય તેને માટે જ્ઞાનયોગ છે. તેમાં જીવાત્મા અને પરમાત્મા એમ આત્માના

એ ભેદ છે. તેમાં પરમાત્મા એ ઉત્તમ છે, ખરું જોતાં જીવાત્મા એ પરમાત્માથી જુદો નથી એવું સમજી જે માયાથી કરેલી ઉપાધિ-ઓને સ્વીકારતો નથી તે પરબ્રહ્મને પ્રાપ્ત કરે છે અર્થાત્ તેમાં ભળી જાય છે. એ જ્ઞાનયોગનો સારાંશ છે. આ પ્રમાણે શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતામાં ત્રણ માર્ગ બતાવેલા છે; તે દરેક માર્ગથી મુક્તિ મળી શકે છે. એમાંથી સુમુક્ષુ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ગમે તે માર્ગ પકડે તો તેમાં કાંઈ બાધ નથી કારણ કે ત્રણે માર્ગનો આખરનો હેતુ મુક્તિની પ્રાપ્તિ અથવા પરબ્રહ્મની પ્રાપ્તિજ છે. શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાની રચના એવી છે કે સંસારમાં દરેક વિષયને લાગુ પડતું જ્ઞાન એમાંથી મળી આવે છે. દુઃખમાં કહીએ તો તે જ્ઞાનનો ભંડાર છે; તેમ છતાં પણ ગ્રંથ ઘણોજ નાનો છે. વળી સામાન્ય બુદ્ધિવાળો પણ એને સહેલાઈથી વાંચી તથા સમજી શકે છે અને બુદ્ધિમાં

પારંગત થયેલા તેને વાંચીને એમ અભિપ્રાય
 આપે છે કે એનું ખરું રહસ્ય તેઓ પુરેપુરું
 સમજી શક્યા નથી. શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાને
 માટે જોટલું લખીએ તેટલું ઓછું છે; છતાં
 જેમ “ હાથનાં કંકણને આરસીની જરૂર
 નથી ” તેમ આ સર્વમાન્ય ગ્રંથને માટે
 વધારે લખવાની આવશ્યકતા નથી. દુનિયામાં
 આખી પૃથ્વીના સર્વ સુધરેલા દેશોની ભાષા-
 માં એનાં ભાષાંતર તથા ટીકાઓ થઈ તેની
 અનેક આવૃત્તિઓ થઈ ગઈ છે, એજ શ્રીમદ્
 ભગવદ્ગીતાની મહત્તા સૂચવે છે.

પરિશિષ્ટ.*

દેવી સંપત્તનાં પાત્રોની સમજ.

પાંડુ એટલે વર્ણુ રંગ હીન-નિર્મળ વિવેકનું સ્વ-
રૂપ છે. તેને બે રાણીઓ છે. એક કુંતિ એટલે
દિગ્ધ વિભૂતિનું આકર્ષણ દરનારી શક્તિ મતિ;
અને બીજી માદ્રી-એટલે ઉચ્ચતાનું સમન કરી શાંતિ
આવેશ ચઢાવનાર-ક્ષમા. આ ક્ષમાને બુદ્ધિના
બીજી શુભ વૃત્તિઓનાં ઉપલક્ષણરૂપ જાણવી.

એમાં મતિને ત્રણ પુત્રો થયા અને ક્ષમાને બે
પુત્રો થયા; પણ તે વિવેકના સમાગમથી નહીંજ,
કેમકે વિવેક કે જે નિત્યાનિત્યને પૃથક્ કરે તેનો
જડ મતિ સાથે કે ક્ષમા સાથે સાક્ષાત સંબંધ
સંભવે નહિ. માટે તે સ્ત્રીઓના પ્રાબલ્યવડે આક-
ર્ષાયલાં પાંચ તત્ત્વોના સૂક્ષ્મ પરમાણુઓથી તેઓ
ઉપજ્યા એમ નિરૂપણ કર્યું છે.

મતિનો મોટો પુત્ર સદ્ધર્મ એટલે અધર્મ સાથે
સંગ્રામમાં સ્થિર રહેનાર તે-યુધિષ્ઠિર વ્યોમતર-
થી ઉપજેલો છે. વચનો સાહુસ એટલે અન્યને

*આ બાબત પૂજ્યપાદ મહારાજ શ્રીનથુરામજી
શર્માની ભગવદ્ગીતા ઉપરથી લીધી છે.

દવા-આસુરા પાત્રાના સમજ. (૧૩)

ભયંકર લાગે એવું કર્મ કરી શકનાર તે-ભીમ વા-
યુતત્ત્વથી ઉપજેલો છે અને નાનો મંદવિરાગ એટલે
અનુર્ન શ્વત તેજસ તત્ત્વથી ઉપજ્યો છે. ક્ષમાનો
મોટો પુત્ર ઉપશમ એટલે-વિશ્વેષરૂપ સર્પનું ભક્ષણ
કરનાર તે નકુલ જળતત્ત્વથી, તે નાનો પુત્ર ભક્તિ
એટલે સહુદેવ-[આત્મદેવની સાથે રહેનાર] પૃથ્વી-
તત્ત્વથી ઉત્પન્ન થયેલ છે. તેથી એ પાંચેમાં પોત-
પોતાના જનકનો સ્વભાવ પ્રધાનપણે વર્તે છે. વ્યો-
મતત્ત્વ જળવાન છતાં સ્થિર સ્વભાવવાળું હોવાથી
અને વાયુતત્ત્વ પરાક્રમી છતાં અતિ ચંચળ હોવાથી
તે બંને જેમાં પ્રધાનપણે વર્તે છે, એવા સદ્ધર્મ તથા
સાહસને યુદ્ધમાં મુખ્ય નાયકની જગ્યા નહિ આ-
પતાં જેના મૂળમાં અલૌકિક આકર્ષણ શક્તિ રહેલી
છે એવા મહા જળવાન અને નિયમિત પરાક્રમ
દર્શાવનાર તેજસ્તત્ત્વથી ઉપજેલા મંદવિરાગને મુ-
ખ્ય યોદ્ધાની જગ્યા આપી છે દૈવી સંપત્તિના ખરા
સહાય આત્મદેવ (શ્રોકૃષ્ણ) જ છે. માટે તેમને
મંદવિરાગના સારથી કહ્યું છે. સત્તાસ્કૃતિ આ-
પવા વિના બીજી કાંઈ ક્રિયા નહિ કરનાર હોવાથી
તે યોદ્ધારૂપે ગણાયા નથી. આત્માભિમુખીવૃત્તિ.

(૧૪) દૈવી-આસુરી પાત્રોની સમજ.

(દ્રૌપદી-દુપદ-એટલે શીઘ્રગતિવાળા-તીવ્ર વેગવાન-શુદ્ધપ્રેમ-ની પુત્રી) એ સદ્ધર્માદિ પાંચેની સામાન્યવૃત્તિ હોવાથી તેને પાંચેની પત્ની ઠરાવી છે, અને ઉદાસીનતા (સુભદ્રા-સારી રીતે કલ્યાણ કરનારી) તે મંદવિરાગની પત્નીરૂપેજ શોભે માટે તેને તેની (મંદવિરાગની) પત્ની કહી છે. આત્મા-ભિમુખીવૃત્તિને સદ્ધર્માદિ પાંચ ભાષ્યોથી દિવ્ય શબ્દાદિના જ્ઞાનરૂપ પાંચ (પ્રતિવીંધ્ય, સુતસોમ, શ્રુતકીર્તિ શ્રુતકર્મ, શતાનિક ને શ્રુતસેન) પુત્રો થયા છે અને મંદવિરાગથી ઉદાસીનતાને ચેટ સંયમ (અભિમન્યુ-ચારે ભણી પ્રકાશ કરનાર એક વિષયમાં થનારાં ધારણા, ધ્યાન ને સમાધિ) ની ઉત્પત્તિ થઈ છે. દૈવીસંપત્તિના સૈન્યની વ્યૂહરચના એકામ્રતાએ (વૃષ્ટદુમ્ને-ઉગ્રજ્યોતિએ-અને કાર્યપણાનો તિરસ્કાર કરનાર પ્રકાશે) કરી છે, તે પણ યોગ્યજ છે. એ સેનામાં શ્રદ્ધા, (યુયુધાન-ચૈતન્યનો પ્રકાશ કરવાને અભિલાષવાન) વીર્ય-ઉત્સાહ, (ઉત્તમૌજા-જેનું ઉત્તમ બળ છે તે,) સ્મૃતિ, (ચેકિતાન-જાણનાર,) સમાધિ, (વિરાટ-વિશેષપણે આત્મામાં શોભનાર,) વિચાર,

દૈવી-આસુરી પાત્રોની સમજ. (૧૫)

(કાશીરાજ-પદાર્થોને પ્રકાશીતે શોભનાર,) યમ,
(ધૃષ્ટકેતુ-આપદાઓનું નિવારણ કરનાર,) નિયમ,
(શૈભ્ય-શૈવ્ય-મંગળદાતા,) આસન, (કુંતિભો-
જ-દિવ્યવિભૂતિનું આકર્ષણ કરનારી શક્તિનું પા-
લન કરનાર,) પ્રાણાયામ, (યુધામન્યુ-ચૈતન્યની
અભિવ્યક્તિ કરતી એજ જેની ક્રિયા છે તે,) પ્ર-
ત્યાહાર, (પુરુષોત્તમ-ષ્ટદ્રિયોના સમૂહને જિતનાર,)
શુદ્ધપ્રેમ, (દુપદ-શીઘ્રગતિવાળો-તીવ્ર વેગવાન,)
તે શાંતિ, (શિખાંડી-સર્પરૂપે વિષયવાસનાને
ગળા જનાર,) એ મહા યોદ્ધાઓ છે. અને પક્ષની
સેનાઓ ધર્મનું અનુષ્ઠાન થઈ શકે એવા સ્થાનમાં
એટલે અધિકારી મનુષ્ય શરીરના હૃદયપ્રવેશમાં યુદ્ધ
કરવા માટે સજ્જ થઈ હતા.

આસુરી સંપત્તિનાં પાત્રોની સમજ.

મોહ (ધૃતરાષ્ટ્ર-શરીરરૂપી દેશને મમતાપૂર્વક
ધારણ કરનાર અનાદિ સંસારાસક્તિ) એ આસુરી
સંપત્તિનો વડો છે. એને સારાસારના વિવેકરૂપ નેત્રો
નથી, માટે તેને આંધળો કહ્યો છે. તેના કામ
(દુર્યોધન-દુષ્ટ રીતે યુદ્ધ કરનાર-મંદક્રિયાવાન)
આદિ સૌ પુત્રો કહ્યા છે. એની સેનામાં અસ્થિમતા

(૧૬) દૈવી-આસુરી પાત્રોની સમજ.

(ભીષ્મ-ચિરકાળ રહેનાર) સંસ્કાર, (દ્રોણ-
દ્રવવાના સ્વભાવયુક્ત,) અવિદ્યા, (કૃપ-એક વ-
સ્તુમાં અન્યની કલ્પના કરનાર,) રાગ (કર્ણ-
પ્રવૃત્તિ કરાવનાર,) દ્વેષ (વિકર્ણ-અપ્રવૃત્તિ કરાવ-
નાર,) અભિનિવેશ, (જયદ્રથ-અતુરાગ પામીને
ઉત્કૃષ્ટરૂપ રહેનાર,) વાસના, (અધૈયામા-સંયમ
થઇને રહેનાર સ્થૂળ શરીરના નાશથી નાશ નહિ
પામનાર,) અશ્રદ્ધા (ભૂરિશ્રવા-જેનું બહુપણું
સાંભળવામાં આવે છે તે,) વિષયાસક્તિ (શદ્ય-
સાક્ષી પેઠે મર્મસ્થાનમાં બધા કરનાર,) વિષ-
યસેવન, (કૃતવર્મા-કર્મનું રક્ષણ કરનાર,) પ્રાપ્ત
વિષયના રક્ષણની ચિંતા (ભગદત્ત પદાર્થમાં
રહેલા સંસ્કારે આપેલ,) ને સ્વાર્થ પરાયણતા,
(શકુનિ-સમજીતા જેવું વર્તન) એ આદિ મહા
યોદ્ધાઓ હતા. અસ્મિતા જાને સંપત્તના મુખ્ય
ગણાવાને યોગ્ય હોવાથી પિતામહનું રૂપ આપ્યું
છે. સંસ્કાર અને આવદ્યા એ પ્રવૃત્તિના મુખ્ય હે-
તુઓ હોવાથી તેમને આચાર્યની સંજ્ઞા આપવામાં
આવી છે. વાસનાનો ઉદય સંસ્કારમાંથી થાય છે
માટે વાસનાને સંસ્કારના પુત્રનું રૂપ આપ્યું છે.

શ્રીગણેશાયનમઃ

અથ શ્રીગીતામાહાત્મ્યમ્.

॥ ઋષિરુવાચ ॥

ગીતાયાશ્ચૈવમાહાત્મ્યં યથાવત્સૂત મેં વદ ॥
પુરાણમુનિના પ્રોક્તં વ્યાસેન શ્રુતિનોદિતમ્ ૧
અનેક પ્રકારની કથાઓ સાંભળ્યા પછી શૈભ-
કાદિ ઋષિઓ સૂતજીને પ્રશ્ન કરેછે કે, હે સૂત !
શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાનું જે માહાત્મ્ય શ્રીવ્યા-
સજીએ કહ્યું છે તે યથાવત્ મને કહે. ॥ ૧ ॥

॥ સૂતરુવાચ ॥

પૂર્ણં વૈ ભવતા યત્તન્મહદ્રોપ્યં પુરાતનમ્ ।
નકૈનશક્યતેવક્તું ગીતામાહાત્મ્યમુત્તમમ્ ॥૨

(૨) ગીતામાહાત્મ્ય.

શૌનકનો પ્રશ્ન સાંભળીને સૂત બોલ્યા કે-જે
તમે મને પૂછ્યું, તે આ ગુપ્ત, પ્રાચીન અને
અતિ ઉત્તમ ગીતાના માહાત્મ્યને કોઈપણ
કહેવા સમર્થ નથી ॥ ૨ ॥

કૃષ્ણો જાનાતિ વૈ સમ્યક્કચિત્કૌંતેય एव
च । व्यासो वा व्यासपुत्रो वा याज्ञवल्क्योऽ
थमैथिलः ॥ ૩ ॥

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાનું માહાત્મ્ય સારી રીતે
એકલા શ્રી કૃષ્ણજી બોલે છે અને કિંચિત્
અર્જુન, વ્યાસ, શુકદેવ, યાજ્ઞવલ્કય તથા જનક
બોલે છે. ॥ ૩ ॥

अन्ये श्रवणतःश्रुत्वा लोके संकीर्तयन्ति च ।
तस्मान्किंचिद्ब्रह्मास्म्यत्र व्यासस्यास्यान्मया
श्रुतम् ॥ ૪ ॥

અને બીજા માણસો ક'નથી સાંભળીને લોકમાં
વાણ ન કરેછે પરંતુ બોલતા નથી, તેથી મેં
જેવું શ્રીવ્યાસજીના મુખાવિંદથી સાંભળ્યું

છે તેવું થોડું કહી સંભળાવીશ ॥ ૪ ॥

સર્વોપનિષદો ગાવો દોગ્ધા ગોપાલનંદનઃ ।

પાર્થોવત્સ સુધી મોક્ત્તા દુઃશ્રંગીતામૃતંમહત્ ॥

સર્વ ઉપનિષદો ગાયત્રી છે, તેમના દોહ-
નાર શ્રીકૃષ્ણજી થયા અને અર્જુને વાણ્ઠા રૂપ
થઈ પ્રથમ પાન કર્યું, પછી આ ગીતારૂપ
અતિ મિષ્ટ દૂધ લોકોમાં પ્રવૃત્ત થયું ॥ ૫ ॥

સારથ્યમર્જુનસ્યાદો કુર્વન્ગીતામૃતંદદૌ ।

સર્વલોકોપકારાર્થે તસ્મૈકૃષ્ણાયતેનમઃ ॥ ૬ ॥

જે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પ્રથમ અર્જુનનું સા-
રથીપણું કરતાં છતાં સર્વ લોકના ઉપકારને
વાસ્તે અર્જુનને ગીતારૂપી અમૃત આપ્યું
તે શ્રીકૃષ્ણને મારા નમસ્કાર છે. ॥ ૬ ॥

સંસારસાગરંધોરં તત્તુમિચ્છતિ યો જનઃ ।

ગીતાનાથં સમારુઢ્ય પરં યાતુ સુખેન સઃ ॥ ૭ ॥

જે ઘોર સંસારસાગર તરવાની ઇચ્છા કરતો
હોય તેણે ગીતારૂપી નાવ ઉપર બેસીને સુખે-

(૪) ગીતામાહાત્મ્ય.

થી પાર જવું. ॥ ૭ ॥

ગીતાજ્ઞાનં શ્રુતં નૈવ સદ્વાચ્યાસયોગતઃ ।

મોક્ષમિચ્છતિમૂઢાત્મા યાતિવાલકહાસ્યતામ્ ॥

જેણે ગીતા સાંભળી જ ન સદા અભ્યાસયોગથી સાંભળ્યું નથી તે મૂર્ખ જે મોક્ષને રહાય તે તે આગડની પેઠે ઉપહુસને પામે છે. ॥ ૮ ॥

યે શ્રુણ્વંતિ પઠંત્યેવ ગીતાશાસ્ત્રમહાનિશમ્ ।

ન તે વૈ માનુષા જ્ઞેયા દેવા एव न संशयः ९

જે રાત દિવસ ગીતા ભણે છે અથવા સાંભળે છે તે મનુષ્ય નથી પણ દેવતા છે આમાં સંશય નથી એમ જાણવું. ॥ ૯ ॥

ગીતાજ્ઞાનેન સંવોદ્ય કૃષ્ણઃ પ્રાહતમર્જુનમ્ ।

અષ્ટાદશપદસ્થાનં ગીતાધ્યાયેપ્રતિષ્ઠિતમ્ ॥ ૧૦

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન અર્જુનને ગીતાના જ્ઞાનથી ભાષ કરી બોલ્યા કે, આ ગીતાના એક એક અધ્યાયમાં અષ્ટાદશ પદ જે વિષય તેમનું સ્થા-

ન જે પરમપદ તેનું સ્થાપન કર્યું છે. ॥ ૧૦ ॥

મોક્ષસ્થાનં પરં પાર્થ સગુણં વાથનિર્ગુણમ્ ।

સોપાનાષ્ટાદશૈરેવં પરં બ્રહ્માધિગચ્છતિ ॥૧૧

હે અર્જુન ! સગુણ અથવા નિર્ગુણ એવા
પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે મોક્ષસ્થાનપર આ
અઠાર અધ્યાયરૂપ પગથિયાંથી મનુષ્ય પર-
બ્રહ્મને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૧૧ ॥

મલનિર્મોચનં પુંસાં જલસ્નાનં દિને દિને ।

સકૃદ્દીતાંમસ્તિસ્નાનં સંસારમલ્નાશનમ્ ॥૧૨

નિત્ય જળસ્નાન કરવાથી શરીર મળ નાશ
થાય છે અને આ ગીતારૂપ જળનું સ્નાન
દુઃખરૂપ સંસાર મળનો નાશ કરે છે ॥૧૨॥

ગીતાશાસ્ત્રસ્ય જાનાતિ પઠનં નૈવ પાઠનમ્ ।

પરસ્માન્ન શ્રુતં જ્ઞાન નૈવ શ્રદ્ધા ન ભાવના ।

સ એવ માનુષે લોકે પુરુષો વિહ્વરાહકઃ ।

યસ્માદ્દીતાં ન જાનાતિ નાધમસ્તત્પરો જનઃ ॥

જે ગીતાશાસ્ત્રનું ભણવું, ભણાવવું નથી

(૬) ગીતામાહાત્મ્ય.

જાણુતો અને બીજાથી સાંભળ્યું પણ નથી,
જેને શ્રદ્ધા નથી અને ભાવના પણ નથી તે
પુરુષ આ લોકમાં ગ્રામ શુકર-ભુંડ સમાન
છે. ગીતા નહીં જાણનારથી બીજો અધમ
કેાઈ નથી. ૧૩-૧૪

ધિક્તસ્ય માનુષ્યં દેહં ધિગ્જ્ઞાનં ધિક્કુલીન-
તામ્ । ગીતાર્થં ન વિજાનાતિ નાધમસ્તત્પ-
રો જનઃ ॥ ૧૫ ॥

જે ગીતાર્થને જાણુતો નથી તેના મનુષ્ય દે-
હને, જ્ઞાનને અને કુલીનતાને ધિષ્ઠાર છે; કે-
મકે તેથી અધિક અધમ કેાઈ નથી. ॥ ૧૫ ॥

ધિક્સુરૂપં શુભં શીલં વિભવં સદૃહાશ્રમમ્ ।
ગીતાશાસ્ત્રં ન જાનાતિ નાધમસ્તત્પરો જનઃ ॥

જે ગીતાશાસ્ત્રને જાણુતો નથી તેના સુંદર
રૂપને, શુભ શીલને, વૈભવને અને શ્રેષ્ઠ ગૃહા-
શ્રમને ધિષ્ઠાર છે. તેનાથી બીજો કેાઈ અધમ
નથી. ॥ ૧૬ ॥

ધિક્પ્રાગલ્ભ્યં પ્રતિષ્ઠાં ચ પૂજાં માનં મહાત્મ-
તામ્ । ગીતાશાસ્ત્રે રતિર્નાસ્તિ તત્સર્વં નિ-
ષ્ફલં જગુઃ ॥ ૧૭ ॥

જેની ગીતાશાસ્ત્રમાં પ્રીતિ નથી તેની હીંમત
પ્રતિષ્ઠા, પૂજા, માન અને મહાત્માપણાને ધિ-
ક્કાર છે અને તે સર્વ નિષ્ફળ છે. ॥ ૧૭ ॥

ધિક્તસ્ય જ્ઞાનમાચારં વ્રતં ચેષ્ટાં તપો યશઃ ।
ગીતાર્થપઠનં નાસ્તિ નાધમસ્તત્પરો જનઃ ॥

જે ગીતાર્થ જાણુતો નથી તેના જ્ઞાન, આ-
ચાર, વ્રત, ચેષ્ટા, તપ અને યશને ધિક્કાર છે.
તેનાથી બીજો કોઈ જન અધમ નથી. ॥૧૮॥

ગીતાગીતં ન યજ્ઞજ્ઞાનં તદ્વિદ્યામુરસંજ્ઞકમ્ ।
તન્મોઘં ધર્મરહિતં વેદવેદાંતગહિતમ્ ॥ ૧૯ ॥

જેણે ગીતાનું જ્ઞાન ગાયું નથી, તેના જ્ઞાનને
આસુરીજ્ઞાન જાણવું. તે જ્ઞાન વ્યર્થ અને ધ-
ર્મરહિત તથા વેદવેદાંતમાં નિહિત છે. ૧૯

યસ્માદ્ધર્મમયી ગીતા સર્વજ્ઞાનપ્રયોજિકા ।

(૮) ગીતામાહાત્મ્ય

સર્વશાસ્ત્રમયી ગીતા તસ્માદ્ગીતા વિશિષ્યતે ॥

આ ગીતા ધર્મમય સર્વ જ્ઞાનને પ્રવૃત્ત કરનારી છે અને સર્વ શાસ્ત્રમય છે એવું કહ્યું છે, માટે સર્વ શાસ્ત્રથી ઉત્તમ છે. ॥ ૨૦ ॥

યોઽધીતે સતતં ગીતાં દિવા રાત્રૌ યથાર્થતઃ

સ્વપન્નગચ્છન્નવદંસ્તિષ્ઠન્ શાશ્વતંમોક્ષમાપુયાત્

જે નિરંતર-રાત દિવસ સૂતે, ચાલતે, ખેલતે, ઉભે ઉભે, ગીતાને અર્થ સહિત ભણતા રહે છે તે સનાતન મોક્ષને પામે છે. ॥ ૨૧ ॥

શાલગ્રામશિલાગ્રે તુ દેવાગારે શિવાલયે ।

તીર્થે નદ્યાં પઠેદ્યસ્તુ વૈકુંઠં યાચિ નિશ્ચિવમ્ ॥

શાલગ્રામની સામે, દેવમંદિરમાં, શિવાલયમાં, તીર્થમાં અને નદી કિનારે જે ગીતાને ભણતો રહે છે તે નિશ્ચય વૈકુંઠમાં જાવ છે. ૨૨

દેવકીનંદનઃ કૃષ્ણો મીતાપાઠેન તુષ્યતિ ।

અથા ન વેદદાનૈશ્વયજ્ઞતીર્થવ્રવાદિભિઃ ॥૨૩॥

દેવકીનંદન શ્રીકૃષ્ણ જેવા મીતા પાઠથી સુ-

તુષ્ઠ થાય છે તેવા અન્યપાઠ, વેદ, ઠાન, યજ્ઞ, તીર્થ અને વ્રતાદિકૈર્થી સંતુષ્ઠ થતા નથી. ૨૩
ગીતાઽધીતા ચ યેનાપિ ભક્તિભાવેન ચેતસા ।
તેન વેદાશ્ચ શાસ્ત્રાણિ પુરાણાનિ ચ સર્વશઃ ॥

જેણે ભક્તિભાવપૂર્વક ચિત્ત લગાડી ગીતાનું અધ્યયન કર્યું તે સર્વ વેદશાસ્ત્ર અને પુરાણુ યણુ ભણી રહ્યો. ॥ ૨૪ ॥

યોગિસ્થાનેસિદ્ધપીઠે સિદ્ધાગ્રે સત્સભાસુ ચ ।
યજ્ઞે ચ વિષ્ણુભક્તાગ્રે પઠન્ યાતિ પરાં મતિમ્ ॥

યોગીના સ્થાનમાં, વિઠ્ઠયેશ્વરી ઇત્યાદી સિદ્ધ પીઠમાં, શ્રેષ્ઠપુરૂષની સન્મુખ, સાધુસભામાં, યજ્ઞમાં, અને વિષ્ણુભક્તના સન્મુખ પાઠ કરવાથી મહુખ્ય મોક્ષને પામે છે. ॥ ૨૫ ॥

ગીતાપાઠં ચ શ્રવણં યઃ કરોતિ દિને દિને ।
ક્રતવો વાજિમેધાદ્યાઃકૃતાસ્તેનસદક્ષિણાઃ ॥

જે દિનદિનપ્રતિ ગીતાને પાઠ અને શ્રવણુ કરે છે તે સર્વ અગ્નિષ્ટોમાદિક અને અશ્વમે.

(૧૦) ગીતામહાત્મ્ય.

ધાદિક દક્ષિણા સહિત યજ્ઞ કરી ચુક્યો. ૨૬
યઃશ્રુણોતિ ચ ગીતાર્થં કીર્તયેચ્ચ સ્વયં પુમા-
ન્ર । શ્રાવયેચ્ચ પરાર્થં વૈ સ પ્રયાતિ પરંપદમ્ ॥

જે ગીતાના અર્થ સાંભળે, પોતે કરે, અને
બીજાને શ્રવણ કરાવે તે મોક્ષ પામે છે. ૨૭

ગીતાયાઃ પુસ્તકં નિત્યં યોઽર્ચયત્યેવ સાદરમ્
વિધિના ભક્તિમાષેન તસ્ય પુણ્યફલં શ્રુણુ ॥

આદરપૂર્વક નિત્ય ગીતાના પુસ્તકને વિધિ-
પૂર્વક ભક્તિભાવ સંયુક્ત પૂજે છે તેનાં પુ-
ણ્યફળ સાંભળો. ॥ ૨૮ ॥

સકલા ચોર્વરા તેન દત્તા યજ્ઞે ભવેત્કિલ ।

વ્રતાનિ સર્વતીર્થાનિ દાનાનિ સુવહૂન્યપિ ॥

ગીતાનો પૂજનાર યજ્ઞમાં સર્વ પૃથ્વીનું દા-
ન આપી ચુક્યો તથા સર્વ વ્રત, સર્વ તીર્થ,
અનેક પ્રકારનાં દાન પણ આપી ચુક્યો. ૨૯

ભૂતમેતપિશાચાઘાસ્તન્ન નો પ્રવિશંતિ વૈ ।

અભિચારોદ્ભવં દુઃસ્વં પરેણાપિ કૃતં ચ યત્ ॥

જે ઘરમાં ગીતાનું પૂજન થાય છે તે ઘરમાં
ભૂત, પ્રેત, પિશાચાદિક અને બીજાના કરેલા
મંત્ર યંત્રાદિક અભિચારથી ઉત્પન્ન થયેલાં
દુઃખ (મૂઠ ઇત્યાદિકથી થએલી પીડા) પ્ર-
વેશ કરી શકતાં નથી. ॥ ૩૦ ॥

નોપસર્પતિ તત્રૈવ યત્ર ગીતાર્ચનં ગૃહમ્ । તાપ
ત્રયોદ્ભવા પીઢા નૈવ વ્યાધિભયં તથા ॥ ૩૧

જે ઘરમાં ગીતાનું પૂજન થાય છે ત્યાં દૈહિક,
દૈવિક અને ભૌતિક એ ત્રણ તાપોની પીડા
તથા રોગની પીડા થતી નથી. ॥ ૩૧ ॥

ન શાપં નૈવ પાપં ચ દુર્ગતિં ન ચ કિચન ।
દેહેરયઃ ષઢેતે વૈ ન બાધંતે કદાચન ॥૩૨॥

ત્યાં કેાઇનેા શાપ, પાપ, દુર્ગતિ, કે દેહ-
માં રહેલી પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય અને મન એ છ
શત્રુઓ પશુ પીડા કરતા નથી. ॥ ૩૨ ॥

ભગવત્પરમેશાને ભક્તિરવ્યભિચારિણી ।
જાયતે સતતં તત્ર યત્ર ગીતાભિનંદનમ્ ॥૩૩

(૧૨) ગીતામાહાત્મ્ય.

જ્યાં ગીતાના અર્થને નિરંતર વિનોદ થાય છે ત્યાં ભગવાનમાં અતિ ઉત્તમ અખંડ ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. ॥ ૩૩ ॥

પ્રારબ્ધં મુક્તમાનોઽપિ ગીતાભ્યાસે સદા રતઃ
સમુક્તઃ સ સુખી લોકે કર્મણા નોપવધ્યતે ॥

જે સર્વ કાળ ગીતાના અભ્યાસમાંજ મગ્ન છે, તે પ્રારબ્ધવશથી સંસાર ભોગવે છે; તે પણ તે મુક્ત અને સુખી છે તથા કર્મથી પણ બંધાતો નથી. ॥ ૩૪ ॥

મહાપાપાદિપાપાનિ ગીતાઽધ્યાયી કરોતિ
ચેત્ । ન કિંચિત્સ્પૃશતે તસ્ય નલિનીદલ-
મંભસા ॥ ૩૫ ॥

જે નિત્ય ગીતાશાસ્ત્રનું શ્રવણ, પઠન અને મનન કરતો હોય તે જોડે દૈવયોગથી ભૂલમાં પ્રવૃત્તિથી મહાપાપ કરે, તે પણ જેમ જળથી કમળપત્ર સિપ્ત થતું નથી તેમ તે પાપ સિપ્ત થતો નથી. ॥ ૩૫ ॥

સ્નાતોવાયદિવાસ્નાતઃશુચિર્વાયદિવાઽશુચિઃ

વિભૂર્તિવિશ્વરૂપંચ સંસ્પર્શનસર્વદાશુચિ ૩૬

સ્નાન કર્યું હોય, અથવા ન કર્યું હોય, પવિ-
ત્ર અથવા અપવિત્ર હોય તે। પણ વિભૂતિયોગ
(૧૦મા) અને વિશ્વરૂપદર્શન (૧૧મા) અધ્યા-
યને જાણનાર સદા પવિત્ર થાય છે. ॥ ૩૬ ॥

અનાચારોદ્ભવં પાપમવાચ્યાદિ કૃતં ચ યત્ ।

અભક્ષ્યમભક્ષજં દોષમસ્પૃશ્યસ્પર્શજં તથા ૩૭

જ્ઞાતાજ્ઞાતકૃતં નિત્યમિન્દ્રિયૈર્જનિતં ચ યત્ ।

તત્સર્વનાશમાયાતિ ગીતાપાઠેનતત્ક્ષણાત્ ૩૮

અનાચારથી, નિહિતશબ્દ બોલવાથી, અ-
ભક્ષ્યાભક્ષથી, અસ્પૃશ્યને સ્પર્શ કરવાથી,
તથા જાણતાં અગર અજાણતાં જે નિત્ય
પાપ થયું હોય, અને ઇન્દ્રિયોથી પણ જે પાપ
થયું હોય તે ગીતા પાઠથી તત્કાળ નષ્ટ થાય
છે. ॥ ૩૭ ॥ ૩૮ ॥

સર્વં પ્રતિબોક્તા ચ પ્રતિગ્રાહી ચ સર્વશઃ ।

ગીતાપાઠં પ્રકુર્વાણો ન લિપ્યતે કદાચન ॥

સર્વં ત્ર ભોજન કરનાર, તથા સર્વં પ્રતિશ્રદ્ધ-
ષ્ટુ કરનાર, ગીતાના પાઠથી તે પાપમાં લિપ્ત
થતો નથી. ॥ ૩૬ ॥

રત્નપૂર્ણાં મહાસર્વાં પ્રગૃહ્ણાતિ વિધાનતઃ ।

ગીતાપાઠેન ચૈકેન શુદ્ધઃ સ્ફટિકવત્સદા ૪૦

જે વિધિહીન રત્નપૂરિત પૃથ્વીનું દાન લેછે,
તે ગીતાના એક પાઠથી શુદ્ધ સ્ફટિકમણિવત્
નિષ્પાપ થાય છે. ॥ ૪૦ ॥

યસ્યાંતઃકરણં નિત્યં ગીતાયાં રમતે સદા ।

સર્વાંગિકઃ સદા જાપી ક્રિયાવાન્ સ ચ પં-

ડિતઃ ॥ દર્શનીયઃ સ ધનવાન્ સ યોગી જ્ઞા-

નવાનપિ । સ એવ યાગ્નિકો ધ્યાની સર્વવેદા-

ર્થદર્શકઃ ॥ ૪૧ ॥ ૪૨ ॥

જેનું અંતઃકરણ સદા ગીતામાં રમે છે તે જ
અભિહેત્રી, તે જ સદા જપ કરનાર, તે જ ક્રિ-
યાવાન, તે જ પંડિત, તે જ દર્શનયોગ્ય, તે જ

યોગી, તે જ જ્ઞાનવાન, તે જ યાજ્ઞિક, તે જ
ધ્યાની અને તેજ સર્વ વેદોના અર્થને જોનાર
(બ્રહ્મજ્ઞ) છે. ॥ ૪૧ ॥ ૪૨ ॥

ગીતાયાઃ પુસ્તકં યત્ર નિત્યં પાઠે પ્રવર્તતે ।
તત્ર સર્વાણિ તીર્થાણિ પ્રયાગાદિનિ ભૂતલે ॥
નિવસંતિ સદા ગૌરે દેહદેશે સદૈવ હિ । સર્વે
દેવાશ્ચ ઋષયો યોગિનઃ પન્નગાશ્ચ ચે ॥

જ્યાં ગીતાનું પુસ્તક નિત્ય પાઠમાં રહે છે
ત્યાં પ્રયાગાદિ તીર્થ સદા રહે છે, તે જ ઘરમાં
તથા દેહમાં બધા દેવ, ઋષિ યોગી અને પ-
ન્નગ પણ સદા રહે છે. ॥ ૪૩ ॥ ૪૪ ॥

ગોપાલબાલકૃષ્ણોઽપિ નારદધ્રુવપાર્ષદૈઃ ।
સહાયો જાયતે શીઘ્રં યત્ર ગીતા પ્રવર્તતે ॥ ૪૫

જ્યાં ગીતા પ્રવૃત્ત થાય છે ત્યાં નારદ, ધ્રુવ
અને સર્વ પાર્ષદ સહિત શ્રીગોપાલબાલકૃષ્ણ
જલદી સહાય થાય છે. ॥ ૪૫ ॥

યત્ર ગીતાવિચારશ્ચ પઠનં પાઠનં તથા ।

(૧૬) ગીતામાહાત્મ્ય.

તત્રાહં નિશ્ચિતં પાર્થ નિવસામિ સદૈવ હિ ।૪૬

શ્રીકૃષ્ણ અર્જુનને કહે છે કે-હે પાર્થ ! જ્યાં નિત્ય ગીતાનો વિચાર તથા પઠન પાઠન થાય છે ત્યાં હું સદાય નિશ્ચયપૂર્વક રહું છું. ૪૬

ગીતા મેં હૃદયં પાર્થ ગીતા મેં સારમુત્તમમ્ ।

ગીતા મેં જ્ઞાનમત્યગંગીતા મેં જ્ઞાનમધ્યમમ્ ૪૭

હે અર્જુન ! ગીતા મારું હૃદય છે, ગીતા મારો ઉત્તમ સાર છે, તથા ગીતા મારું મુખ્ય અને અક્ષયજ્ઞાન છે. ॥ ૪૭ ॥

ગીતા મેં ચોત્તમં સ્થાનં ગીતા મેં પરમં ગૃહમ્ ।

ગીતાજ્ઞાનં સમાશ્રિત્ય ત્રિલોકીપાલયામ્યહમ્ ॥

ગીતા મારું ઉત્તમ સ્થાન છે, ગીતા મારું ઉત્તમ ઘર છે, અને ગીતાના જ્ઞાનને ધારણ કરી ત્રણલોકનું હું પાલન કરું છું ॥ ૪૮ ॥

ગીતા મેં પરમા વિદ્યા બ્રહ્મરૂપા ન સંશયઃ ।

અર્દ્ધમાત્રાક્ષરાનિત્યાત્વનિર્વાચ્યપદાત્મિકા ॥

ગીતા મારી ઉત્તમ વિદ્યા છે, ગીતા અર્ધરૂપ

છે તેમાં સંશય નથી, અર્દ્ધમાત્રા, નાશ
રહિત સનાતન, અનિર્વાચ્યપદ્મ એવી પરા
વાણીરૂપ મારી આ ગીતા છે. ॥ ૪૬ ॥

ગીતાનામાનિ વક્ષ્યામિ ગુહ્યાનિ શ્રુણુ પાંડવ ।
કીર્તનાત્સર્વપાપાનિ વિલયંપાંતિતત્ક્ષણાત્ ॥

હે પાંડવ ! ગીતાનાં જે શુભ નામ છે તે ત-
મને કહું છું, જેના કીર્તનથી તત્કાળ સર્વ
પાપ નાશ પામે છે. ॥ ૫૦ ॥

॥ અથ ગીતા નામાનિ. ॥

ગીતાગંગા ચ ગાયત્રી સીતા સત્યાસરસ્વતી ।
બ્રહ્મવિદ્યાબ્રહ્મવલ્લીત્રિસંધ્યામુક્તગેહિની ॥૫૧

અર્દ્ધમાત્રા ચિદાનંદા ભવત્રી ભયનાશિની ।
વેદત્રયી પરઽનંતા તત્વાર્થજ્ઞાનમંજરી ॥ ૫૨

इत्येवानि जपन्नित्यं नरो निश्चलमानसः ।

ज्ञानर्द्धं लभते शीघ्रं तथांते परमं पदम् ॥ ૫૩

ગીતાનાં નામ કહે છે-૧ ગીતા, ૨ ગંગા, ૩
ગાયત્રી, ૪ સીતા, ૫ સત્યા, ૬ સરસ્વતી, ૭

(૧૮) ગીતામાહાત્મ્ય.

બ્રહ્મવિદ્યા, ૮ બ્રહ્મવદ્ધી, ૯ ત્રિસંધ્યા, ૧૦ મુ-
ક્તાગેહિની, ૧૧ અર્ધમાત્રા, ૧૨ ચિદાનંદા
૧૩ ભવવ્ની, ૧૪ ભયનાશિની, ૧૫ વેદત્રયી
૧૬ પરા, ૧૭ અનંતા અને ૧૮ તત્વાર્થજ્ઞાન
મંજરી. આ ગીતાનાં અઠાર નામ સ્થિર બુ-
દ્ધિથી નિત્ય જપતો રહે તો તે જલદી જ્ઞાન
પ્રાપ્ત કરી મોક્ષ પામે છે. ॥ ૫૧-૫૨-૫૩ ॥

પાઠેઽસમર્થઃ સંપૂર્ણે તદર્થે પાઠમાચરેત્ ।
તદાગોદાનજં પુણ્યંલભતે નાત્ર સંશયઃ ॥૫૪

સંપૂર્ણ ગીતાનો પાઠ ન કરી શકે તો અર્ધી
ગીતા એટલે નવ અધ્યાયનો પાઠ કરે તો એક
ગાયદાન જેટલું પુન્ય થાય તેમાં સંશય
નથી. ॥ ૫૪ ॥

ષટ્શં જપમાનસ્તુ ગંગાસ્નાનફલં લભેત્ ।
ત્રિભાગં પઠમાનસ્તુ સોમયાગફલં લભેત્ ॥૫૫

છઠ્ઠો અંશ એટલે ત્રણ અધ્યાયનો નિત્ય
પાઠ કરે તો ગંગાસ્નાનનું ફળ થાય, અને

ત્રિભાગ એટલે છ અધ્યાયનો નિત્ય પાઠ કરે
તો સોમયાગનું ફળ પામે છે. ॥ ૫૫ ॥

તથાઽધ્યાયદ્વયં નિત્યં પઠ્ઞાનો નિરંતરમ્ ।
ઇન્દ્રલોકમવાપ્નોતિ કલાનેકં વસેદ્ધ્રુવમ્ ॥ ૫૬ ॥
એ અધ્યાયનો રોજ પાઠ કરતો રહે તો
ઇન્દ્ર લોકને પામી ત્યાં એક કલા સુધી વાસ
કરે છે. ॥ ૫૬ ॥

एकमध्यायकं नित्यं पठने भक्तिसंयुतः ।
रुद्रलोकमवाप्नोतिगणैः भूत्वा वसेच्चिरम् ॥ ५७ ॥
જો એક અધ્યાયનો નિરંતર નિયમપૂર્વક
ભક્તિથી પાઠ કરતો રહે તો ઇન્દ્રલોકને પામી
શંકરગણ થઈ કદપચર્યેત રહીને મુક્ત થાય.
આ સર્વ પાઠ કહ્યા તે નિત્ય નિયમ અને ભ-
ક્તિથી કરે તોજ ફળ મળે છે. ॥ ૫૭ ॥

अध्यायार्द्धं च पादं वा नित्यं यः पठते जनः ।
स प्राप्नोति रवेर्लोकं मन्वंतरशतं समाः ॥ ५८ ॥
જે માણસ નિત્યનિયમથી ગીતાનો અર્ધો

(૨૦) ગીતામાહાત્મ્ય.

અથવા થોડા ભાગનો પણ પાઠ કરતો રહે છે તે સૂર્યલોકમાં સોમન્વંતર પર્યંત રહે છે.

ગીતાયા શ્લોકદશકં સપ્ત પંચ ચતુષ્ટયમ્ ।
ત્રિકલ્પકૈકમર્દ્દ વા શ્લોકાનાં ચ પઠેન્નરઃ ।
ચંદ્રલોકમવાપ્નોતિ વર્ષાણામયુતાયુતમ્ ॥૫૯

જો ગીતાના દશશ્લોક અથવા સાત, પાંચ, ચાર, ત્રણ, બે એક અથવા અરધા શ્લોકનો પણ નિરંતર પાઠ કરે તો અયુતાયુત વર્ષ એટલે દશકરોડ વર્ષ ચંદ્રલોકમાં વાસ કરે છે.

ગીતાર્થમેકકાલેપિ શ્લોકમધ્યાયમેવ ચ ।

સ્મરંસ્ત્યક્ત્વાજનોદેહં પ્રયાતિપરમંપદમ્ ॥૬૦

જો એકજ વખતે ગીતાના એક શ્લોકનું વા અધ્યાયનું પણ સ્મરણ કરતો દેહુ ત્યાગે તે મોક્ષને પામે છે. ॥ ૬૦ ॥

ગીતાર્થં વાપિ પાઠં વા શ્રુણુયાદંતકાલતઃ ।

મહાપાતકયુક્તોપિ મુક્તિભાગીભવેજ્જનઃ ૬૧

અંતકાળના સમયમાં ગીતાના અર્થ વા પાઠ

સાંભળતાં દેહ છોડે તે। મહાપાપી પણ મુક્ત થાય છે. ॥ ૬૧ ॥

ગીતાપુસ્તકસંયુક્તઃ પ્રાણાંસ્ત્યક્ત્વાપ્રયાતિયઃ ।
સ વૈકુંઠમવાપ્નોતિ વિષ્ણુના સહ મોદતે ૬૨
જે ગીતાના પુસ્તકયુક્ત થઇ પ્રાણ ત્યાગે તે
વિષ્ણુલોકને પામી વિષ્ણુસમીપ આનંદ કરે છે.
ગીતાધ્યાયસમાયુક્તો મૃતો માનુષતાં વ્રજેત્ ।
ગીતાભ્યાસં પુનઃ કૃત્વાલભતેમુક્તિમુત્તમામ્ ॥

મરણ સમયમાં ગીતાનો એક અધ્યાય પાસે
હોય તે। ફરી મનુષ્ય જન્મ લઇ ગીતાનો અ-
ભ્યાસ કરી મુક્ત થાય છે. ॥ ૬૩ ॥

ગીતોચ્ચારણસંયુક્તો પ્રિયમાણો ગતિં લભેત્ ।
યદ્યત્કર્મ ચ સર્વત્ર ગીતાપાઠં પ્રકીર્તયેત્ ॥
તત્તત્કર્મ ચ નિર્દોષંકૃત્વાપૂર્ણમવાપ્નુયાત્ ૬૪

મરતાં મરતાં ગીતા એવો ઉચ્ચાર કરે તે।
પણ મુક્તિ પામે છે, જે જે કમ કરે તે તે કમ-
માં ગીતા પાઠ કરે તે। નિર્દોષ કર્મનાં સંપૂર્ણ

(૨૨) ગીતામાહાત્મ્ય.

કુળ પામે છે. ૬૪

પિતૃનુદિશ્ય યઃ શ્રાદ્ધે ગીતાપાઠં કરોતિ વૈ ।

સંતુષ્ટાઃ પિતરસ્તસ્વનિરયાગ્રાંતિમદ્રતિમ્ ૬૫

જે શ્રાદ્ધમાં પિતૃઓનિમિત્ત ગીતાનો પાઠ
કરે તે તે પિતૃલોક સંતુષ્ટ થઈ નરકથી મુ-
ક્ત થાય છે. ૬૫

ગીતાપાઠે તુ સંતુષ્ટાઃ પિતરઃ શ્રાદ્ધતપિતાઃ ।

પિતૃલોકં પ્રયાંત્યેવ પુનાશીવદિતત્પરાઃ ૬૬

ગીતાપાઠથી પ્રસન્નતા પામેના પિતૃઓ પુત્ર-
ને આશીર્વાદ દઈ પિતૃલોકમાં જાય છે. ૬૬

લિખિત્વા ધારયેત્કંઠે બાહુદંડે ચ મસ્તકે ।

નર્યંત્યુપદ્રવાઃસર્વે વિદ્વરૂપાશ્ચ દારુણાઃ ॥૬૭

ગીતા લખીને ગળામાં, બુજ ઉપર અથવા
માથા ઉપર ધારણ કરે તે વિદ્વન્રૂપ દારુણ
ઉપદ્રવ નાશ પામે છે. ૬૭

ગીતાપુસ્તકદાનં ચ વેણુપુલ્લસમન્વિતમ્ ।

દત્ત્વાત્તસદ્વિજેસમ્યકકૃતાર્થો જાયતે જનઃ ॥

આપનું દાન આપતી વેળા પુંછડા સાથે ગી-
તા હાથમાં લઈ જે દાન આપે છે તે સર્વ
પ્રકારે કૃતાર્થ થાય છે. ૬૮

પુસ્તકં હેમસંયુક્તં ગીતાયાઃ શુદ્ધમાનસઃ ।
દત્ત્વા વિપ્રાયવિદુષે જાયતે ન પુનર્ભવે ૬૯

સુવર્ણ સંયુક્ત ગીતાના પુસ્તકનું જે શુદ્ધ
મનથી વિદ્વાન પ્રાણીને દાન આપે તે તે
ફરી જન્મ પામતો નથી. ॥ ૬૯ ॥

શતપુસ્તકદાનં ચ ગીતાયાઃ પ્રકરોતિ યઃ ।
સ યાતિ બ્રહ્મસદનં પુનરાવૃત્તિવર્જિતમ્ ૭૦
જે ગીતાનાં સો પુસ્તકનું દાન કરે તે તે
વૈકુંઠ લોકમાં જાય છે અને ફરી અહીં જ-
ન્મતો નથી. ॥ ૭૦ ॥

ગીતાદાનપ્રભાવેન સપ્તકલ્પાવધિઃ સમાઃ ।
વિષ્ણુલોકમવાપ્નોતિ વિષ્ણુમાસહમોદતે ૭૧

ગીતાદાનના પ્રભાવથી વિષ્ણુ લોકમાં સાત
કલ્પપર્યંત વિષ્ણુ સાથે આનંદ કરે છે. ૭૧

(૨૪) ગીતામાહાત્મ્ય.

સમ્યક્શ્રુત્વાચગીતાર્થં પુસ્તકં યઃ પ્રદાપયેત્ ।
તસ્મૈ પ્રીતોસ્મિ ભગવાન્દદામિમનસેપ્સિતમ્ ॥

શ્રી કૃષ્ણ કહે છે કે, ગીતાનો સંપૂર્ણ અર્થ
સાંભળીને પુસ્તકનું દાન કરે તેને હું મનવાં-
છિત કૃણ આપું છું. ॥ ૭૨ ॥

દેહં માનુષમાશ્રિત્ય ચાતુર્વર્ણ્યેષુ ભારત ।
ન શ્રુણોતિ પઠત્યેવ ગીતામમૃતરૂપિણી ॥ ૭૩
હસ્તાત્યક્ત્વાઽમૃતં પ્રાપ્તં કષ્ટાત્ક્ષ્વેદં સમશ્નુતે ॥

પીત્વાગીતામૃતંલોકે લબ્ધ્વામોક્ષંસુખીભવેત્

જે મનુષ્ય દેહ પામીને આ અમૃત રૂપિણી
ગીતા ભણતો નથી, અથવા સાંભળતો નથી તે
હાથમાં આવેલા અમૃતને ત્યાગી વિષને કષ્ટ-
થી પીએ છે, જે ગીતારૂપ અમૃતનું પાન કરે તે
મોક્ષને પ્રાપ્ત થઈ સુખી થાય છે. ૭૩-૭૪

जनैः संसारदुःखार्तैर्गीताज्ञानं च यैः श्रुतम् ।
संप्राप्तममृतं तैश्च गतास्ते सदनं हरेः ॥ ७५ ॥

સંસાર દુઃખથી થીડિત મનુષ્યો આ ગીત -

ના જ્ઞાનને સાંભળી અમર થઈ વિષ્ણુ લોકને
પામે છે. ॥ ૭૫ ॥

ગીતામાશ્રિત્ય વહ્વો ભૂશુજો જનકાદયઃ ।
નિર્ધૂતકલ્મષા લોકે ગતાસ્તે પરમં પદમ્ ૭૬

આ ગીતાના આશ્રયે કરી જનકાદિ ધણા
રાખ્યા પાપ રહિત થઈ પરમપદ પામ્યા છે. ૭૬

ગીતાસુ ન વિશેષોસ્તિ જનેષૂચાવચેષુ ચ ।

જ્ઞાનેષ્વેવ સમગ્રેષુ સમા બ્રહ્મસ્વરૂપિણી ૭૭

ગીતામાં નીચ કે ઉંચ જનનો ભેદ નથી,
ગીતા સમથ જ્ઞાનમાં સમાન છે, અને બ્રહ્મ-
રૂપિણી છે. ॥ ૭૭ ॥

યોઽભ્યસૂયતિ ગીતાં ચ નિંદાં વા પ્રકરોતિ ચ ।

પ્રાપ્નોતિ નરકં ઘોરં યાવદાભૂતસંપ્લવમ્ ૭૮

જે ગીતાની ઇર્ષ્યા અને નિંદા કરે છે તે પ્ર-
લય પર્યંત નરકમાં રહે છે. ॥ ૭૮ ॥

અહંકારેણ મૂઢાત્મા ગીતાર્થં નૈવ મયન્તે ।

કુંભીપાકે સ પચ્યેત યાવત્કલ્પલયો ભવેત્ ૭૯

(૨૬) ગીતામાહાત્મ્ય.

જે અહુંકારથી ગીતાના અર્થને માનતો નથી
તે પ્રલયકાળ સુધી કુંભીપાક નરકમાં રહે છે.
ગીતાર્થવાચ્યમાનં યો ન શ્રુણોતિ સમીપતઃ ।
શ્વસુકરભવાં યોનિમનેકાં સોઽધિગચ્છતિ ॥

ગીતા વંચાતી હોય તેની પાસે જઈ જે
સાંભળતો નથી તે શ્વાન તથા સૂકરના અનેક
જન્મ પામે છે. ॥ ૮૦ ॥

ચૌર્યકૃત્વાચગીતાયાઃ પુસ્તકંયઃ સમાનયેત્ ।
નતસ્પસ્યાત્ફલં કિંચિત્પઠનંચવૃથા ભવેત્ ૮૧

ચોરી કરેલા ગીતાના પુસ્તક વડે જે પાઠ
કરે તેને તેનું ફળ મળે નહિ અને વૃથા પરિ-
શ્રમ થાય છે. ॥ ૮૧ ॥

યઃશ્રુત્વા નૈવ ગીતાર્થં મોદતે પરમાદરાત્ ।
નૈવામોતિ ફલં લોકે પ્રમાદાચ્ચ વૃથાશ્રમમ્ ॥

ગીતાના અર્થને સાંભળી અતિ આદરથી જેને
આનંદ થતો નથી તેને ફળ મળતું નથી,
પણ પ્રમાદથી વૃથા શ્રમ થાય છે. ॥ ૮૨ ॥

ગીતા શ્રુત્વા હિરણ્યં ચ પદાંબરસુવેષ્ટનમ્ ।
નિવેદયેચ્ચ વિપ્રાય પ્રીતયે પરમાત્મનઃ ૮૨ ॥

ગીતા સાંભળી સુવર્ણયુક્ત પુસ્તક રેશમી
વસ્ત્રમાં બાંધી પરમાત્માની પ્રીતિ માટે વાંચ-
નાર પ્રાદાણને આપવું ॥ ૮૩ ॥

વાચકં પૂજયેદ્ભક્ત્યા દ્રવ્યવસ્ત્રાણુપસ્કરૈઃ ।
અન્નૈર્બહુવિધૈઃ પ્રીત્યા તુષ્યતાં ભગવાનિતિ ॥

દ્રવ્ય, વસ્ત્ર, આભૂષણોથી ગીતા વાંચનારનું
પૂજન કરી નાનાપ્રકારનાં અન્નાદિ સહિત ભ-
ગવાન પ્રસન્ન થાયએવી બુદ્ધિથી આપવું. ૮૪

માહાત્મ્યમેતદ્ગીતાયાઃકૃષ્ણપ્રોક્તં સનાતનમ્ ।
ગીતાંતે પઠતે યસ્તુ યથોક્તં ફલમાप्नुયાત્ ॥

જો આ શ્રીકૃષ્ણનું કહેલું સનાતન ગીતાનું
માહાત્મ્ય પાઠના અંતમાં ભણે તો યથોક્ત
ફળ પામે છે. ૮૫

ગીતાયાઃપઠનં કૃત્વામાહાત્મ્યં નૈવ યઃ પ-
ઠેત્ । વૃથાપાઠફલં તસ્ય શ્રમએવહિ કેવલમ્ ॥

(૨૮) ગીતામાહાત્મ્ય.

ગીતા પાઠ કરી માહાત્મ્ય ન વાંચે તો પાઠ કરવાનો શ્રમ વ્યર્થ છે, અને પાઠનું ફળ મળતું નથી. ૮૬

एतन्माहात्म्यसंयुक्तं गीतापाठं करोति यः ।
श्रद्धया यः शृणोत्येव दुर्लभां गतिमाप्नुयात् ॥

જે આ માહાત્મ્ય સંયુક્ત ગીતાનો પાઠ કરે અથવા સાંભળે તો તે દુર્લભપદને પામશે.

श्रुत्वा पठित्वा गीतां च माहात्म्यं यः शृ-
णोति वै । तस्य पुण्यफलं लोके भवेद्धि
मनसेप्सितम् ॥ ८८ ॥

જે ગીતાને સાંભળીને, ભણીને, માહાત્મ્ય-ને ભણે છે, અથવા સાંભળે છે તે મન ઈચ્છિત ફળને પામે છે. ॥ ૮૮ ॥

इति श्रीमद्भाराहपुराणे मूतशौनकसंवादे श्रीकृ-
ष्णप्रोक्तं श्रीमद्भगवद्गीतामाहात्म्यम् संपूर्णम् ॥

મંગળાચરણુ.

ॐ ॥ ૧ ॥

નારાયણં નમસ્કૃત્ય નરં ચૈવ નરોત્તમમ્ ।

દેવીં સરસ્વતીં ચૈવ તતો જયમુદીરયેત્ ॥ ૧ ॥

નારાયણને નમસ્કાર કરીને તથા નરોત્તમ એવા નરને નમસ્કાર કરીને તથા સરસ્વતી દેવીને નમસ્કાર કરીને પછી અન્યને આરંભ કરવો. ૧

વ્યાસં વસિષ્ઠનપ્તારં શક્તૈઃ પૌત્રમકલ્મષમ્ ।

પરાશરાત્મજં વન્દે શુકતાતં તપોનિધિમ્ ॥ ૨ ॥

વસિષ્ઠરૂપિના, પ્રપૌત્ર, શક્તિ નામના રૂપિના પૌત્ર, પરાશરના પુત્ર, શુકદેવજીના પિતા સર્વ પાપ રહિત અને તપના ભંડારરૂપ વ્યાસમુનિને નમસ્કાર કરું છું ॥ ૨ ॥

વ્યાસાય વિષ્ણુરૂપાય વ્યાસરૂપાય વિષ્ણવે ।

નમો વૈભ્રહ્મવિધયે વાસિષ્ઠાય નમો નમઃ ॥ ૩ ॥

વિષ્ણુરૂપ વ્યાસને નમસ્કાર કરું છું અને

(૩૦) ગીતામાહાત્મ્ય.

વ્યાસરૂપ વિષ્ણુને નમસ્કાર કરું છું; વસિષ્ઠ કુ-
ળમાં ઉત્પન્ન થયેલા અને વેદનો વિભાગ ક-
રનાર વ્યાસમુનિને વારંવાર નમસ્કાર કરું છું.

ચતુર્વદનોબ્રહ્મા દ્વિવાહુરપરોહરિઃ ।

અમાલલોચનઃશમ્ભુ ભગવાન્વાદરાયણઃ૪

ભગવાન વ્યાસમુનિ કેવા છે કે, ચાર મુખ
સિવાય સાક્ષાત્ બ્રહ્મા છે; બે હાથવાળા બી-
જા વિષ્ણુ છે, અને કપાળમાં ત્રીજા નેત્ર સિ-
વાય સાક્ષાત્ શંકર છે. ॥ ૪ ॥

કરન્યાસ વિધી.

नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ।

આત્માને શસ્ત્રો છેદી શક્તાં નથી અને અ-
ગ્નિ બાળી શક્તો નથી: આ મંત્ર ભણીને બ-
ન્ને હાથના અંગુઠાઓનો સ્પર્શ કરીને તેને
પ્રણામ કરવા. ૧

न चैमं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥

‘પાણી આત્માને ભીનો કરી શકતું નથી
તથા પવન આત્માને શોષી શક્તો નથી.’
આ મંત્ર ભણીને હાથની બન્ને તર્જનીઓ
(અંગુઠા પાસેની આંગળીઓ) નો સ્પર્શ
કરીને તેને નમસ્કાર કરવા. ૨

अच्छेद्यो यमदाहो यमक्लेद्योऽशोष्य एव च ॥

‘આ આત્મા કપાય નહીં તેવો, બાળાય નહીં
તેવો, ભીનો કરી શકાય નહીં તેવો અને શો-
ષાય નહીં તેવો છે,’ આ મંત્ર ભણીને હાથની

(૩૨) ગીતામાહાત્મ્ય.

બન્ને વચલી આંગળીઓનો સ્પર્શ કરીને તેને પ્રણામ કરવા. ૩

નિત્ય સર્વગતઃ સ્થાણુરચલોઽયંસનાતનઃ ॥

‘આ આત્મા નિત્ય સર્વવ્યાપી, સ્થિર, અચળ અને સનાતન છે.’ આ મંત્ર બાણીને હાથની બંને અનામિકાઓ (ટચલી આંગળીની પાસેની આંગળીઓ) નો સ્પર્શ કરીને તેને નમસ્કાર કરવા. ૪

પश्य मे पार्थ रूपाणिशतशोऽसहस्रशः ॥

‘હે પાર્થ! તું મારાં સેંકડો અને હજારો રૂપો જો,’ આ મંત્ર બાણીને હાથની બંને ટચલી આંગળીઓનો સ્પર્શ કરીને તેને નમસ્કાર કરવા.

नानाविधानिदिव्यानिनानावर्णाकृतीनिच ॥

‘મારાં રૂપ અનેક પ્રકારનાં, દિવ્ય તથા અનેક વર્ણ અને આકારનાં છે,’ આ મંત્ર બાણીને હાથનાં બંને તળિયાંનો અને પાછળના ભાગનો સ્પર્શ કરીને તેને પ્રણામ કરવા ॥ ૬ ॥

અંગન્યાસ વિધિ.

નૈનં છિન્દન્તિ શસ્ત્રાણિ નૈનંદહતિપાવકઃ ॥

‘ આત્માને શસ્ત્રો છેદતાં નથી અને અગ્નિ
બાળતો નથી, ’ આ મંત્ર બાણીને હૃદયમાં મમઃ
એમ કહીને હાથના અથ્ર સાગથી હૃદયને
સ્પર્શ કરીને તેને નમસ્કાર કરવા. ॥ ૧ ॥

ન ચૈમં ક્ષેદયન્ત્યાપો ન શ્લોષયતિમાસ્તઃ ॥

‘ પાણી આત્માને બીનો કરી શકતું નથી
અને પવન શોષતો નથી, ’ એ મંત્ર બાણીને
શિરસે સ્વાદ્યા એમ કહીને હાથના અથ્ર સા-
ગથી મસ્તકને સ્પર્શ કરવો. ॥ ૨ ॥

અચ્છેદ્યોઽયમદાક્ષોયમલેદ્યોઽક્ષોણ્યપવચ ॥

‘ આ આત્મા કપાય નહીં તેવો, બળાય નહીં
તેવો, બીનો કરી શકાય નહીં તેવો અને શો-
ષાય નહીં તેવો છે, ’ આ મંત્ર બાણીને શિશ્ના-
યે વચ્ચે એમ કહીને હાથના અથ્ર સાગથી

(૩૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

ચોટલીનો સ્પર્શ કરવો. ॥ ૩ ॥

નિત્યઃસર્વગતઃસ્થાતુચલોઽયં સનાતનઃ ॥

‘આત્મા, નિત્ય, સર્વ વ્યાપી સ્થિર, અચ-
ળ અને સનાતન છે,’ આ મંત્ર ભણી કવચાય
હું એમ કહીને બાને હાથની દ્વિતીઓ બાને
બાને અડાડીને અદ્ભુત વળવી આશી કવચ
પહેરવાની ભાવના થાય છે. ॥ ૪ ॥

પદ્મ મે પાર્થ રુપાણિ શતશોઽથ સહસ્રશઃ ॥

‘હો પાર્થ ! તું મારા સેંકડો અને હજારો રૂ-
પો જો,’ આ મંત્ર ભણીને નેત્રત્રયાય વૌષટ્
એમ કહીને હાથના અગ્ર ભાગથી બન્ને નેત્ર-
નો અને ભ્રમર વચ્ચે અદૃશ્ય રહેલા ત્રીજા
નેત્રનો સ્પર્શ કરવો. ॥ ૫ ॥

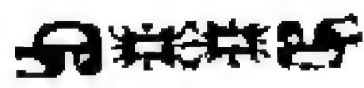
નાનાવિધાનિદિવ્યાનિનાનાવર્ણાકૃતીનિચ ॥

‘મારાં રૂપો અનેક જાતનાં, દિવ્ય, અનેક રં-
ગનાં તથા અનેક આકારનાં છે,’ આ મંત્ર ભ-
ણીને અસ્થાય કટ્ એમ કહી જમણે હાથ

ધ્યાન.

(૩૫)

માથા ઉપરથી ફેરવીને તેના વતી ડાબા હા-
થની હથેલીમાં તાળી વગાડવી ॥ ૬ ॥

ધ્યાન.

ૐપાર્થપ્રતિબોધિતાંભગવતાનારાયણેનસ્વયં
વ્યાસેનગ્રથિતાંપુરાણમુત્રિનામધ્યેમહાભારતે ।
અદ્વૈતામૃતવર્ષિણીંભગવતીમષ્ટાદશાધ્યાયિણિ
મમ્બત્વામનુસન્દધામિ ભવગદ્ગીતેભવદ્વેષિણીમ્

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા ભગવાન નારાયણે પોતે
અબ્જનને કહી દેખાડેલ છે, પુરાણકર્તા વ્યાસ-
મુનિએ મહાભારતમાં શ્લોકરૂપે રચેલ છે,
અદ્વૈતરૂપી અમૃતની વૃષ્ટિ કરનાર છે અહાર
અધ્યાયવાળી અને સંસારનો નાશ કરનારી
છે, એવી ભગવદ્ગીતા ! હે ભગવાન માતા !
હું તમારું નિરતર રક્ષણ કરું છું . ॥ ૧ ॥

(૩૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

નમોઽસ્તુતેવ્યાસ વિશાલબુદ્ધે ફુલ્લારવિન્દાય-
તપત્રનેત્ર ॥ યેનત્વયાભારતતૈલપૂર્ણઃ પ્રજ્વા-
લિતોજ્ઞાનમયઃપ્રદીપઃ ॥ ૨ ॥

હે વિશાળ બુદ્ધિવાળા ! હે પ્રકાશમાન લાંબા
નેત્રવાળા ! હે વ્યાસમુનિ ! જેમણે ભારતરૂપી
તેલથી સંપૂર્ણ જ્ઞાનરૂપી દીવો પ્રગટ કરેલો
છે એવા તમને નમસ્કાર છે. ॥ ૨ ॥

પ્રપન્નપારિજાતાયતોત્રવેત્રૈકપાણયે ।

જ્ઞાનમુદ્રાયકૃષ્ણા ગીતામૃતદુહેનમઃ ॥ ૩ ॥

શરણાગતના રક્ષાગુરૂપ, પરોણો અને છઠી
હાથમાં રાખનારા, જનસ્વરૂપ તથા ગીતારૂ-
પી અમૃતનું દોહન કરનારા શ્રીકૃષ્ણ ભગવા-
ન તમોને નમસ્કાર કરું છું ॥ ૩ ॥

સર્વોપનિષદોગાવોદોગધાગોપાલનન્દનઃ ।

પાર્થોવત્સઃસુધીર્ભોક્તાદુગ્ધંગીતાઽમૃતંમહત્ ॥

સર્વ ઉપનિષદો ગાયો રૂપ છે, નંદપુત્ર દોહ-

ન કરનારા છે, અભ્યુન વાછડા રૂપે દુઃખપાન
કરનાર છે, ગીતારૂપી મ્હોટું અમૃત હોહન
કરેલું છે અને શ્રેષ્ઠ ભુદ્ધિમાન પુરૂષ તેના લો-
કતા છે. ॥ ૪ ॥

વસુદેવસુતંદેવંકંસચાણૂરમર્દનમ્ ॥

દેવકીપરમાનન્દંકૃષ્ણંવન્દેજગદ્ગુરુમ્ ॥ ૫ ॥

વસુદેવના પુત્ર, દેવ, કંસ અને ચાણૂરનો
નાશ કરનાર, દેવકીના પરમ આનંદરૂપ અને
જગતના ગુરુરૂપ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માને નમ-
સ્કાર કરું છું. ॥ ૫ ॥

भीष्मद्रोणतटाजयद्रथजलागांधार निलोत्पला

शल्यग्राहवतीकृपेणवहनीकर्णेनवेलाकुला ॥

अश्वत्थामाविकर्णघोरमकरादुर्योधनावत्तिनी

सोत्तीर्णाखिलुपाण्डवैरणनदीकैवर्त्तकः केशवः

ભીષ્મ અને દ્રોણરૂપી તટવાળી, જયદ્રથરૂપી

જલવાળી, શલ્યનિરૂપી નીલ કમળવાળી,

શલ્યરૂપી કુંડવાળી, કૃપાચાર્યરૂપી વહન-

(૩૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

વાળી, કણુ રૂપી અંદરના તટવાળી, અશ્વ-
ત્યામા તથા વિકણુ રૂપી ઘોર મગરવાળી, અને
દુર્યોધનરૂપી વમળવાળી રણસ ગ્રામરૂપી
નદી શ્રીકૃષ્ણની મદદથી પાંડવે તરી ગયા.

પારાશર્યવચઃ સરોજમમલં ગીતાર્થગન્ધોત્ક-
ટં। નાનારુ ઝનકકેસરંહરિકથાસમ્બોધનાવો-
ધિતમ્।। લોકે સજ્જનપદ્મદૈરહરહ પેરીગમાનં
મુદા । મૂયાદ્ધારતપદ્મજંકલિમલપ્રધ્વંસિનઃ
શ્રેયસે ॥ ૭ ॥

ગીતાના અર્થરૂપી ગાંધે કરીને મધમધતું,
નાના પ્રકારનાં આખ્યાનરૂપી કેસરાવાળું,
હરિકથારૂપી કિરણોથી પ્રકાશમાન થયેલું,
લોકમાં સજ્જનરૂપી જમરાઓએ રોજ વા-
રંવાર હુર્પથી પાન કરેલું, કલિયુગના પા-
પરૂપી મેલને નાશ કરનારું અથવા કલેશ-
રૂપી મેલને નાશ કરનારું, વ્યાસની વાણી

રૂપી નિર્મળ સરોવરમાં ખીલેલું એવું ભાર-
તરૂપ કમળ અમારું કલ્યાણ કરે. ॥ ૭ ॥

મૂકં કરોતવાચાલં પંગુલહ્યતોગિરિમ્ ।
યત્કૃપાતમલં વન્દે પરમાનન્દમાધવમ્ ॥ ૮ ॥

જે ભગવત કૃપા કરીને મુગ્ધાને વાચાળ બ-
નાવે છે અંત પાગળાને પર્વતનું ઉલ્લસન
કરાવે છે તે પરમાનન્દ માધવને હું નમસ્કાર
કરું છું ॥ ૮ ॥

યંબ્રહ્માવરુઢેન્દ્રસુદ્રમરુતઃ સ્તુન્વન્તિદિવ્યૈસ્તવર્વ-
દૈઃ સાઙ્ગપદક્રમોપનિષદૈર્ગાંતન્તિ યં સામગાઃ ।
ધ્યાનાઽવસ્થિતતદ્રતેનમનસાપર્યંતિ યંયોગિનો
યસ્યાન્તંનવિદુઃ સુરાસુરગણાદેવાયતસ્તૈનમઃ ૯

બ્રહ્મા, વરૂણ, ઇન્દ્ર, રૂદ્ર અને મરુત જે પ-
રમેશ્વરની દિવ્ય સેનાને વડે સ્તુતિ કરે છે, તથા
સામગાન કરનારા પુરુષો, અંગ પદ, કમ અને
ઉપનિષદો સહિત વેદોવડે જે પરમેશ્વરનું

(૪૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

આન કરેછે તથા ધ્યાનમાં તત્પર એવા યોગી
પુરૂષો મનવડે જે પરમાત્માને જુએ છે તથા
સુર અને અસુરના સમૂહો જેનો પાર પામતા
નથી તે પરમાત્માને નમસ્કાર કરું છું. ॥૬॥

॥ इति ध्यानम् ॥

ॐ

અથ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા પ્રારંભ.

॥ શ્રીર્જયતિ ॥

પ્રથમ્ય પરમાત્માનં કૃષ્ણં રામાનુંજં ગુરુમ્ ।
ગીતાન્યાખ્યામહંકુર્વં ગીતામૃતતરંગિણીમ્ ॥૧

॥ અધ્યાય ૧ ॥

ધૃતરાષ્ટ્ર ઉવાચ ।

ધર્મક્ષેત્રે કુરુક્ષેત્રે સમવેતા યુયુત્સવઃ ।
મામકાઃ પાંડવાશ્ચૈવ કિમકુર્વત સંજય ॥

ન્યારે કુરુક્ષેત્રમાં દુર્યોધનાદિક ધૃતરાષ્ટ્રના
પુત્ર અને પાંડુપુત્ર યુધિષ્ઠિરાદિક પોતપો-
તાનું સૈન્ય લઈ યુદ્ધને વાસ્તે તૈયાર થયા
ત્યારે હરિનાપુરમાં ધૃતરાષ્ટ્ર સંજયને પૂછે
છે કે-હે સંજય ! ધર્મક્ષેત્ર એવા કુરુક્ષેત્રમાં

૧ કુરુક્ષેત્રને ધર્મક્ષેત્ર એટલા માટે કહે છે કે એ
પ્રદેશમાં શુદ્ધ પવિત્ર થાય છે એવી દંતકથા હતી.

(૪૨) શ્રમદ્ભગવદ્ગીતા.

યુદ્ધની ઇચ્છાથી એકઠા થયેલા મારા અને
પાંડુના પુત્ર શુ કહે છે તે કહે ? ॥ ૧ ॥

સંજય ઉવાચ ।

દૃષ્ટ્વા તુ પાંડવાનીકં વ્યૂઠં દુર્ગોધનસ્તદા ।
આચાર્યમુપસંગમ્ય રાજા વચનદ્વ્રજીત્ ॥
પરૈતાં પાંડુપુત્રાણામાચાર્ય મહતીં ચમૂન્ ।
વ્યૂઠાં દ્રુપદપુત્રેણ તવ શિષ્યેણ ધીમતા ॥

એ પ્રકારે ધૃતરાષ્ટ્રનાં વચન સાંભળીને
સંજય કહે છે કે હે રાજન્ ! વ્યૂઠ રથના
યુક્ત પાંડવનું સૈન્ય જોઈને દુર્યોધન દ્રોણા-
ચાર્યની પાસે જઈ કહેવા લાગ્યો કે, હે
આચાર્ય ! બુદ્ધિમાન અને તમારા શિષ્ય,
દ્રુપદના પુત્ર ધૃષ્ટદ્યુમ્ને યથાયોગ્ય સ્થાનો
પર વ્યૂઠ રથનામાં ગોઠવેલી પાંડુપુત્રાની
સર્વોત્તમ સેના જુવો. ૨-૩

અત્ર શૂરા મહેષ્વાસા भीमार्जुनसमायुधि ।

યુયુધાનો વિરાટશ્ચ દ્રુપદશ્ચ મહારથઃ ॥

આ સૈન્યમાં ભીમ અને અર્જુનના સમાન
મેઠા ધનુષધારી તથા યુયુધાન, વિરાટ,
અને મહારથી દ્રુપદ છે. ॥ ૪ ॥

ધૃષ્ટકેતુઃકેતિતાનઃ કાશિરાજશ્ચ વીર્યવાન્ ।

પુરુજિત્કુંતિભોજશ્ચ શબ્દશ્ચ નરહુંગવઃ ॥

ધૃષ્ટકેતુ, ચેકિતાન બળવાન કાશીરાજ ત-
થા પુરુજિત, કુંતિભોજ અને નરોમાં શ્રેષ્ઠ
એવો શૈબ્ય રાજા પણ છે. ॥ ૫ ॥

યુધામન્યુશ્ચ વિક્રાંત ઉત્તમૌજાશ્ચવીર્યવાન્ ।

સૌભદ્રો દ્રૌપદેયાશ્ચ સર્વ એવ મહારથાઃ ॥

વળી અતિ પરાક્રમી યુધામન્યુ, અતિ બ-
ળવાન ઉત્તમૌજા, તથા સુભદ્રા અને દ્રૌપદીના
માંથે મહારથી પુત્રો છે. ॥ ૬ ॥

અસ્માકં તુ વિશિષ્ટાયેતાન્નિબોધદ્વિજોત્તમ ।

નાયકા મમ સૈન્યસ્ય સંજ્ઞાર્થેતાન્બ્રવીમિ તે ॥

(૪૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

હે દ્વિજોત્તમ ! મારા સૈન્યના જે જે શ્રેષ્ઠ
સેનાપતિ છે તેમનાં નામ પણ આપને જાણવા
માટે કહું છું. ૭

भवान्भीष्मश्च कर्णश्च कृपश्च समितिजयः ।
अश्वत्थामा विकर्णश्च सौमदत्तिस्तथैव च ॥

મારા સૈન્યમાંના એક આપ મુખ્ય છે અને
ભીષ્મ, કર્ણ, સંગ્રામને જીતે એવા કૃપાચાર્ય,
અશ્વત્થામા, વિકર્ણ અને ભૂરિશ્રવા છે. ૮ ।

अन्ये च बहवः शूरामर्धे त्यक्तजीविताः ।
नानाशस्त्रप्रहरणाः सर्वे युद्धविशारदाः ॥

એ વિના બીજા શૂરવીરો મારેવાસ્તે જીવને
ત્યાગે એવા છે અને સર્વે યુદ્ધમાં નાના પ્રકારનાં
શસ્ત્રોથી પ્રહાર કરવામાં બહુ ચતુર છે.

अपर्याप्तं तदस्माकं बलं भीष्माभिरक्षितम् ।
पर्याप्तं त्विदमेतेषां बलं भीष्माभिरक्षितम् ॥

ભીષ્મથી અવધાન્યેહું મારું સૈન્ય અસંખ્ય

અધ્યાય ૧ લો. (૪૫)

છે અને તેમની (પાંડવોની) પાસે ભીમની
આગેવાની હેઠળ થોડુંજ સૈન્ય છે. ॥ ૧૦ ॥

अयनेषु च सर्वेषु यथाभागमवस्थिताः ।
भीष्ममेवामिरक्षंतु भवन्तः सर्वे एव हि ॥

માટે તમે સર્વ નાકાના ઉપર યથાયોગ્ય
ભાગેભાં ગોઠવાઇને ઉભા રહી નિશ્ચય કરીને
ભીષ્મનુંજ રક્ષણ કરો. ॥ ૧૧ ॥

तस्य संजनयन्हर्षं कुरुवृद्धः पितामहः ।
सिंहनादं विनयोच्चैः संखंदध्मौ प्रतापवान् ॥

એવું સાંજળીન મોટા પ્રતાપી અને ઠોરવમાં
વૃદ્ધ ભીષ્મે, દુર્યોધનને હર્ષ ઉત્પન્ન કરતાં
કરતાં ઉંચે સ્વરે સિંહનાદ જેવી ગર્જના કરી
શંખ વગાડ્યો. ॥ ૧૨ ॥

ततः संस्वाश मेर्यश्च पणवानकमोमुखाः ।
सहसैवाभ्यहम्यन्त स शब्दस्तुमुकोऽभवत् ॥

(૪૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

ત્યારે શ'ખ, ભેરી, તાસાં, નગારાં અને ર-
ણશીંગાં એકજ સમયે વાગવા માંડ્યાં તેથી
મહાન મિશ્રિત શબ્દ થયો. ॥ ૧૩ ॥

ततः श्वेतैर्हयैर्युक्ते महति स्यन्दने स्थितौ ।
माधवः पांडवश्च दिव्यौ शरवौ प्रदध्मतुः ॥

પછી જેને શ્વેત ઘોડા જોડ્યા છે એવા શ્રેષ્ઠ
રથમાં બેઠેલા શ્રીકૃષ્ણ અને અર્જુન દિવ્ય
શ'ખોથી નાદ કરવા લાગ્યા. ॥ ૧૪ ॥

पांचजन्यं हृषीकेशो देवदत्तं धनंजयः ।
पौंड्रं दध्मौमहाशरं भीमकर्मा वृकोदरः ॥

શ્રી કૃષ્ણે પાંચજન્ય તથા અર્જુન દેવદત્ત
અને ભયંકર કામ કરવાવાળા ભીમે પૌંડ્ર ના-
મના શ'ખનો નાદ કર્યો. ॥ ૧૫ ॥

अनंतविजः राजा कुंतीपुत्रो युधिष्ठिरः ।
नकुलः सहदेवश्च सुग्रीव-मणिपुष्पकौ ॥
कुन्तिना पुत्र युधिष्ठिर अनंतावजय नाम-

નો શંખ, નકુળ સુધોષ અને સહદેવ મલિ-
પુષ્પ ન મનો શંખ વગાડવા મંડ્યા ૧૬

કાશ્યશ્ચ પરમેષ્વાસ શિશંડી ચ મહારથઃ ।
ધૃષ્ટદુમ્નો વિરાટશ્ચ સાત્યકેશપરાજિતઃ ॥

હે રાજન્ ! શ્રષ્ઠ ધનુષવળો કાશીરાજ, મ-
હારથીશિખંડી, ધૃષ્ટદુમ્ન, વિરાટ અને શત્રુ-
થી ન જીતાય એવે સાત્યકિ, ॥ ૧૭ ॥

દ્રુપદૌ દ્રૌપદેયાશ્ચ સર્ગશ પૃથિવીપતે ।
સૌભદ્રશ્ચમહાબાહુ શંખાન્દમ્સુ પૃથક્પૃથક્ ॥

દ્રુપદ, તથા દ્રૌપદીના પુત્ર અને મહાબાહુ
અભિમન્યુ એ સધળા જુદા જુદા શંખ
વગાડવા લાગ્યા. ॥ ૧૮ ॥

સ ઘોષો ધાર્તરાષ્ટ્રાણાં હૃદયાનિવ્યદારયત્ ।
નમશ્ચ પૃથિવીં ચ વૃક્ષાં વનુનાદન્ ॥

તેથી મિશ્રિત મોટો ઘોષ આકાશ તથા
પૃથ્વીને ભરી દે તે તમારા પુત્રોનું હૃદય

(૪૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

ચીરવા લાગ્યો. ॥ ૧૬ ॥

અથવ્યવસ્થિતાન્દૃષ્ટ્વાધાર્તરાષ્ટ્રાન્કપિધ્વજઃ ।

પ્રવૃત્તે સસ્રસંપાતે ધનુરુગ્રમ્ય પાંડવઃ ॥

હૃષીકેશં તદા વાક્યમિદમાહ મહીપતે ।

અર્જુન ઉવાચ ॥

સૈનયોરુભયોર્મધ્યે રથં સ્થાપય મેઽચ્યુત ॥

હો મહીપતે ! જ્યારે લડાઈ શરૂ થવાનો સ-
મય થયો ત્યારે કપિધ્વજ અર્જુન, તમારા
પુત્રોને યુદ્ધ માટે ઉભેલા જોઈને ધનુષ ઉંચું
કરી શ્રી કૃષ્ણને કહેછે કે-હો અચ્યુત ! મારા
રથને બન્ને સૈન્યના મધ્યમાં લઈ લાવો-

॥ ૨૦-૨૧ ॥

યાવદેતાભિરીક્ષેઽહંયોદ્ધુકામાનવસ્થિતાન્ ।

કૈર્મયા સહ ચોદ્ધવ્યમસ્મિન્નૃણસમુત્તમે ॥૨૨

કે હું પ્રથમ યુદ્ધની ઇચ્છાથી કેવા રહેલા-
ને જોઉં; કેમકે આ રણક્ષેત્રમાં મારે કેની

અધ્યાય ૧ લો. (૪૯)

સાથે યુદ્ધ કરવું ચોખ્ખું છે તે બાણુવું જોઈએ.
યોત્સ્યમાનાનવેક્ષેઽહં ચ एतेऽत्र समामताः ।
धर्तराष्ट्रस्य दुर्बुद्धेर्युद्धे भियच्चिकीर्षवः ॥

દુર્બુદ્ધિવાળા ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્ર દુર્યોધનનું
યુદ્ધમાં પ્રિય ઇચ્છનાર જે બધા અહીં એકઠા
થયા છે તે યુદ્ધ કરનારાઓને પણ જોઈ. ૨૩

સંજય ઉઘાચ ।

एवमुक्तो हृषीकेशो गुडाकेशेन भारत ।
सेनयोरुभयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमम् ॥
भीष्मद्रोणप्रमुखतः सर्वेषां च महीक्षिताम् ।
उवाच पार्थ पश्यैतान्समवेतान्कुरुनिति ॥

સંજય ધૃતરાષ્ટ્રને કહેછે-હો ભારત! અ-
ર્જુનના કહેવાથી શ્રીકૃષ્ણે બન્ને સૈન્યના વચ-
માં ભીષ્મ, દ્રોણાચાર્ય અને સર્વ રાજાઓની
સામે શ્રેષ્ઠ રથ સ્થાપિત કરીને કહ્યું કે હે પા.

(૫૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

થ' ! આ એકઠા થયેલા કુરૂવંશીઓને જો.

તત્રાપश्यत्स्थितान्पार्थः पितृनथपितामहान् ।
आचार्यान्मातुलान्भ्रातृन्पुत्रान्यैत्रां सखींस्त-
था ॥ श्वशुरान्सुहृदश्चैव सेनयोरुभयोरपि ॥
तान्समीक्ष्यसकौंतेयः सर्वान्बन्धून्वस्थितान् ।
कृपया परयाविष्टो विषीदन्निदमब्रवीत् ॥

શ્રી કૃષ્ણના કહેવાથી રણમાં ઉભા થયેલા
અર્જુન, પિતૃ (પિતાસમાન ભૂરિશ્રવાદિક
ઠાકા,) પિતામહ (ભાંખ સોમહતાદિક)
આચાર્ય (દ્રોણાચાર્યાદિક), મામા (શકુનિ
શાલ્વાદિક), બ્રાતા (દુર્યોધનાદિક,) પુત્ર
(દ્રૌપદીને પાચેના થયેલા પાચ,) પૌત્ર
(લક્ષ્મણાદિકનો પુત્ર,) તથા સખા (અશ્વ-
તથામા, જયદ્રથાદિક) શ્વસુર (દ્રુપદાદિક), અને
સુહૃદ્ (કૃતવર્માદિક,) વગેરેને જોવા લાગ્યા.
એમ બંને સંન્યમાં અ સર્વ બંધુઓને જોઈ-૨૭

અર્જુન ઉવાચ ।

દૃષ્ટ્વેમં સ્વજનં કૃષ્ણ યુયુત્સું સમુપસ્થિતમ્ ।
સીદંતિ મમ ગાત્રાણિ મુખં ચપગ્નિશુષ્યતિ ॥
વેપથુશ્ચ શરીરે મે રોમહર્ષશ્ચ જાયતે ।
ગાંડીવં સ્ત્રસતે હસ્તાત્ત્વક્ ચૈવપરિદહ્યતે ॥

અતિ દયાને લીધે ખેદ યુક્ત થતાં અર્જુન
ખેલવા લાગ્યા—હે કૃષ્ણ ! યુદ્ધની ઇચ્છા-
વાળા ઉભેલા સ્વજનોને જોઈને મારાં ગાત્ર
શિથિલ થાય છે, મુખ સુકાય છે, શરીર કંપે
છે અને રૂંવાં ઉભાં થાય છે, વળી હાથ-
માથી ગાંડીવ ધનુષ પડી જાય છે અને ત્વચા
ઘણી ખળે છે. ॥ ૨૮-૨૯ ॥

ન ચ શક્નોમ્યવસ્થાતુંભ્રમતીવ ચ મે મનઃ ।
નિમિત્તાનિચપશ્યામિ વિપરીતાનિકેશવ ॥

મને ઉભા રહેવાની શક્તિ નથી ને મારું
મન ભ્રમિત થાય છે. હે કેશવ ! હું નિમિત્ત

(૫૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

પશુ વિપરીત દેષુ ધું. ॥ ૩૦ ॥

ન ચ શ્રેયોઽનુપશ્યામિહત્વા સ્વજનમાહવે ।
નકાંક્ષે વિજંકુળ્લ ન ચ રાજ્યંસુખાનિચ ॥

સ્વજનને સંગ્રામમાં મારીને હું કદ્યાણુ
પશુ જોતો નથી. હે કૃષ્ણ ! હું વિજય તથા
રાજ્યસુખને રહાતો નથી. ॥ ૩૧ ॥

કિંનોરાજ્યેન ગૌર્વિદ કિંમંતૈર્જીવિતેન વા ।
યેષામર્થકાંક્ષિતંતંત્રારાજ્યંભાંગાઃ સુખાનિચ ॥

હે ગોવિંદ ! મારે રાજ્યથી, ભોગથી ને
જીવવાથી શું પ્રયોજન છે ? જેના માટે ભોગ
સુખ અને રાજ્ય રહાતો હતો— ॥ ૩૨ ॥

તદ્મદેઽવસ્થિતાયુદ્ધેપ્રાણાંસ્ત્યક્ત્વા ધનાનિચ ।
આચાર્યાઃપિતરઃપુત્રાસ્તથૈવચપિતામહાઃ ૩૩

તેઓ તો પ્રાણનો અને ધનનો ત્યાગ કરી
યુદ્ધમાં ઉભા છે. આ સર્વ મારા આચાર્ય,
પિતા તુલ્ય કાકા, પુત્ર તેમજ પિતામહ, ૩૩

માતુલાઃશ્વશુરાઃપૌત્રાઃશ્યાલાઃ સંબંધિનસ્તથા
 ણતાન્નહંતુમિચ્છામિઘ્નતોઽપિમધુસૂદન ॥૩૪॥

મામા, સસરા, પૌત્ર અને સાજા વગેરે સં-
 બંધી ઉભા છે. હે મધુસૂદન ! એ મને મારતા
 હોય તો બલે મારે, ॥ ૩૪ ॥

અપિત્રૈલોકયરાજ્યસ્યહેતોઃ કિંનુમહીકૃતે ।
 નિહત્યધાર્તરાષ્ટ્રાન્નઃકામીતિઃસ્યાજ્જનાર્દન ॥

તથાપિ ત્રણ ૧ લોકના રાજ્ય માટે પણ
 તેમને હું મારવાની ઇચ્છા કરતો નથી તો,
 પૃથ્વીના માટે કેમ મારું ? હે જનાદન ! ધૃત-
 રાષ્ટ્રના પુત્રોનું મારી મને શો આનંદ થશે ?

પાપમેવાશ્રયેદસ્માન્હત્વૈતાનાતતાગ્નિઃ ।
 તસ્માન્નાર્હાવ હંતુંધાર્તરાષ્ટ્રાન્સ્વવાંધવાન્ ।
 સ્વજનંહિકયંહત્વાસુરિન.સ્યામમાધવ ॥૩૬॥

૧ ત્રણ લોક એટલે સ્વર્ગલોક, મૃત્યુલોક અને
 પાતાળલોક.

(૫૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

એ આતતાયીને! પણ મારવાથી મને પાપજ
લાગશે તથી મારા મંધુ (ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રોને)
મારવાને હું યોગ્ય નથી, કારણ કે હું માધવ!
સ્વજનને મારી અમે શી રીતે સુખી થઈ-
એ ? ॥૩૬॥

यद्यप्येते न पश्यन्ति लोभोपहतचेतसः ।
कुलक्षयकृतं दोषं मित्रद्रोहे च पातकम् ॥
कथं न ज्ञेयमस्माभिः पापादस्मान्निवर्तितुम् ।
कुलक्षयकृतं दोषं प्रपश्यद्भिर्जनार्दन ॥ ३८ ॥

હે જનાર્દન ! લોભે કરીને બ્રહ્મ ચિત્તવાળા
દુર્યોધનાદિક કુળક્ષય કરવાના દોષને અને
મિત્રદ્રોહના પાપને ન જુએ તો પણ કુળ ના-
શનો દોષ સમજનાર આપને આ પાપથી
નિવૃત્ત થવાનું કેમ ન જાણવું જોઈએ ? ૩૮

૧ હાથ લગ કે ઝેર દે, ખેતર તથા સ્ત્રી તથા ધન
લપ લે તથા હાથમાં હથીયાર લઈ સામા યામ,
એ છ દોષવાળા મનુષ્યો આતતાયી કહેવાય છે.

કુલક્ષયેપણશ્યંતિકુલધર્માઃસનાતનાઃ ।

ધર્મેનષ્ટેકુલંકૃત્સ્નમધર્મોઽભિભવત્યુત ॥૩૯॥

કુળનો નાશ થવાથી કુળના સનાતન ધર્મ નાશ પામે છે અને ધર્મનાશથી સર્વ કુળને અધર્મ જીતી લે છે એટલે કુળને અપ્રતિષ્ઠિત કરી નાખે છે. ॥ ૩૯ ॥

અધર્મામિ ભવાત્કૃષ્ણપદુષંતિ કુલસ્ત્રિયઃ ।

સ્ત્રીષુ દુષ્ટાસુ વાઙ્મંથજાયતેવર્ગસંકરઃ ૪૦

હે કૃષ્ણ ! અધર્મે કરી કુળની અપ્રતિષ્ઠા થવાથી કુળની સ્ત્રીઓ દુષ્ટ થાય છે, અને હે વૃષ્ણિવંશેદ્ભવ ! તે દુષ્ટ સ્ત્રીઓમાં વર્ણ-સંકર પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે. ॥ ૪૦ ॥

સંકરો નરકાયૈવ કુલધ્રાનાં કુલસ્ય ચ ॥

પતંતિ પિતરોદ્દેષાં લુપ્તપિંડોદકક્રિયાઃ ૪૧

વર્ણસંકર પ્રજા કુળન તથા કુળના નાશ કરનારને નરકમાં મોકલે છે. કારણ કે પિતૃપિંડ તથા તપશ્ચક્રિયા વિના તેમના

(૫૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

પિતૃભ્યો નરકમાં પડે છે. ॥ ૪૧ ॥

દોષૈરેતૈઃ કુલઘ્નાનાં વર્ણસંકરકારકૈઃ ।

ઉત્સાદ્યંતે જાતિધર્માઃકુલધર્માશ્ચ શાશ્વતાઃ ॥

જે કુલઘાતી છે તેમના વર્ણ સંકરકારક દોષે
કરી જાતિધર્મ અને સનાતન કુળધર્મ નાશ
પામે છે. ॥ ૪૨ ॥

ઉત્સમકુલધર્માણાં મનુષ્યાણાં જનાર્દન ।

નરકે નિયતં વાસા ભવતીત્યનુશ્રુમ ॥ ૪૩

હું જનાર્દન ! જેનું કુળ નાશ થયું તે માણસો-
નો અવશ્ય નરકમાં વાસ થાય છે, એવું સાંભ-
ળીએ છીએ. ॥ ૪૩ ॥

અહો વત મહત્પાપં કર્તું વ્યવસિતાવયમ્ ।

યદ્રાજ્યસુખલોભેન હંતું સ્વજનમુચ્યતાઃ ૪૪

અહો ! અમે મોટું પાપ કરવાને. ધમ કરી-
એ છીએ કેમકે રાજ્યસુખના લોભે કરીને
સ્વજનોને મારવાને તૈયાર થયા છીએ. ॥ ૪૪ ॥

યદિ મામપતીકારમશસ્ત્રં શસ્ત્રપાણયઃ ।

ધાર્તરાષ્ટ્રારણે હન્યુસ્તન્મે ક્ષેમતરં ભવેત્ ॥૪૫

હાથમાં શસ્ત્ર લીધેલાં એવા ધૃતરાષ્ટ્રના પુ-
ત્ર શસ્ત્ર વિનાના તથા સામાનહિ થનાર એવા
મને રણમાં મારશે તો તે મને અતિ કલ્યા-
ણકારક છે. ॥ ૪૫ ॥

સંજય ઉવાચ ।

एवमुक्त्वा ऽर्जुन.संख्ये रथोपस्थ उपाविशत् ।

विसृज्य स शरं चापं शोकसंविग्नमानसः ॥

ધૃતરાષ્ટ્રને સંજય કહે છે-શે.કથી વ્યાકુળ
થએલો. અર્જુન ધનુષ બાણ ફેંકી દઇને રથમાં
પાછળ જ-ડને બેઠો. ॥ ૪૬ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतामूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां

योगशास्ત્રે श्री कृष्णार्जुनसंवादे ज्ञान वि-

षादयोगोनाम प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

॥ અધ્યાય પહેલો સમાપ્ત. ॥

અધ્યાય ૨ જો.

સત્તય ઉઘાત્ત ।

તં તથા કૃપ્યાવિષ્ટમશ્રુપૂર્ણાકુલેક્ષણમ્ ।

વિષીદંતમિદં વાક્યમુવાચ મધુસૂદનઃ ॥૧॥

સંજય કહે છે-દયાથી દાન થઈ ગયેલા, જેની આખોમાં આંસુ ભરાઈ ગયાં છે એવા, તથા શોકથી નરમ થઈ ગયેલા અર્જુનને મધુસૂદને એટલે શ્રીકૃષ્ણે આ પ્રમાણે કહ્યું. ॥ ૧ ॥

શ્રી ભગવાનુવાચ ।

કુતસ્ત્વા કમ્પલમિદં વિષમે સમુપસ્થિતમ્ ।

અનાર્યજુષ્ટમસ્વર્ગ્યમકીતિકરમર્જુન ॥ ૨ ॥

શ્રી ભગવાન કહે છે-હૈ અર્જુન ! આવા અયોગ્ય સમયમાં આવું કાયરપણું કે જેને આર્ય લોકો ધિક્કારે છે. જે સ્વર્ગ પ્રાપ્તિને આડે આવનાર છે, અને જે અપકીર્તિ ક-

રનાર છે તે તારામાં ક્યાંથી આવ્યું ? ॥ ૨ ॥

કૈવ્યં મા સ્મ ગમઃ પાર્થ નૈતત્ત્વચ્ચુપપન્નતે ।

હુદ્રં હૃદયદૌર્બલ્યં ત્યક્ત્વોતિષ્ઠ પરંતપ ॥૩॥

હે પાર્થ ! આવી ન મરદાઈ છોડી દે. એ તારે માટે યોગ્ય નથી. હે શત્રુને જીતવાવા-
ળા ! તારા મનની આ દુર્બળતા તજી દઈ તું
ઉભો થઈ જ. ॥ ૩ ॥

અર્જુન ઉવાચ ।

કથં ભીષ્મમહંસંસ્ત્યે દ્રોણં ચ મધુસૂદન ।

દ્રુપદિભિઃ પ્રતિયોત્સ્યામિપૂજાર્હવરિસૂદન ॥૪॥

અર્જુન કહે છે-હેમધુસૂદન ! હે શત્રુને
નાશ કરનાર ! પૂજ્ય એવા ભીષ્મ તથા દ્રો-
ણની સાથે હું જાણુથી કેમ યુદ્ધ કરું ? ॥ ૪ ॥

ગુરુનહત્વા હિમહાનુભાવાન્ શ્રેયોભોક્તું ભૈ-
શ્વમપીહલોકે । હત્વાર્થકામાંસ્તુગુરુનૈવ
મંજીય ભોગાન્ રુધિરપદિગ્ધાન્ ॥૫॥

(૬૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

આવા મહા પ્રભાવવાળા ગુરુઓને હુણવા
કરતાં આ લોકમાં ભીખ માગીને ખાવું એ
વધારે સારું છે. સ્વાર્થી છતાં આ ગુરુઓ-
ને માસ્વાથી તેા હું રૂધિરથી ખરડાએલા
ભોજ ભોજવું. ॥ ૫ ॥

न चैतद्विद्मः कतरन्नो गरीयोयद्वाजयेम यदि
वा नोजयेयुः । यानेवहत्वा नजिजीविषा-
मस्तेऽवस्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्राः ॥६॥

વળી આપણે બાણતા નથી કે આપણામાંથી
વધારે બળવાન કેાણુ છે ? કદાચ અમે જીતી-
શું કે તેઓ જીતશે; જેમને માસીને અમે જી-
વાવાની ઇચ્છા રાખીએ નહિ તે આ ધૃતરાષ્ટ્ર-
ના પુત્રો સામે આવડેને ઉભા છે. ॥ ૬ ॥

कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः पृच्छामित्वां धर्म
संमूढचेताः । यच्छ्रेयः स्यान्निश्चितं ब्रूहितन्ये
शिष्यस्तेऽहं शधि मां त्वां प्रपन्नम् ॥७॥

હીનતાના દોષને લીધે મારો સ્વભાવ નરમ થઈ ગયા છે અને મારું મન ધર્મ વિષયમાં મૂઢ બની ગયું છે. તેથી હું તમને પૂછું છું કે મારે મારે કલ્યાણહાયક શું છે તે નિશ્ચય કરીને મને કહો ? હું તમારો શિષ્ય છું મને ઉપદેશ આપો. ॥ ૭ ॥

नहि प्रपश्यामि ममानुपयाद्यच्छोकमुच्छो-
षणमिन्द्रियाणाम् । अत्राप्यभूमात्रसपत्नमृद्धं
राज्यं सुराणामपि चाधिपत्यम् ॥ ८ ॥

સર્વ સમૃદ્ધિ યુક્ત આખી પૃથ્વીનું રાજ્ય તથા દેવોનું આધિપત્ય મને મળે તો પણ ઇન્દ્રિયોનું શોષણ કરનાર મારા હૃદયનો આ શોક મટે એવો ઉપાય મને જણાતો નથી.

संजय उवाच ।

एवमुक्त्वा हृषीकेशं गुडाकेशः परंतपः ।
न योत्स्य इतिगोविंदमुक्त्वातूष्णीं बभूव ह ९

(૬૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

સંજય કહે છે કે-હો શત્રુઓને જીતનાર
ધૃતરાષ્ટ્ર ! આ પ્રમાણે હૃષીકેશને એટલે
શ્રીકૃષ્ણને કહેતાં અર્જુન બોલ્યો કે “ હો
ગોવિંદ હું યુદ્ધ નહિ કરું. ” એમ કહી પ-
છી ચુપ રહ્યો. ॥ ૯ ॥

तमुवाच हृषीकेशः प्रहसन्निव भारत ।
सेनयोरुभयोर्मध्येविषीदंतमिदंवचः ॥१०॥

પછી હો ભરતવંશી ધૃતરાષ્ટ્ર ! ભગવાને હ-
સીને બે સૈન્યની વચ્ચે ઉભા રહી આ પ્રમા-
ણે ખેદ કરનાર અર્જુનને નીચે પ્રમાણે વચન
કહ્યાં. ॥ ૧૦ ॥

श्री भगवानुवाच ।

अशच्यानन्वशोचस्त्वं प्रज्ञावादांश्चभाषसे ।
गतामूनगतासूश्च नानुशोचंतिपंडिताः ११

શ્રી ભગવાન કહે છે-જેનો શોક કરવા
યોગ્ય નથી તેઓને માટે તું શોક કરે છે અ-

ને પંડિતાઈની વાતો કરે છે, પરંતુ રાની
માણસો તો મુએલા તેમજ જીવતાઓનો શોક
કરતા નથી. ॥ ૧૧ ॥

नत्वेवाहं जातु नासं नत्वंनेमेजनाविषाः ।
नचैवनभविष्यामः सर्वेव यमत परम् ॥ १२ ॥

તુ' અથવા તો હું કે આ રાજાઓ આગળ
કેઈવાર નહોતા એમ નથી; અને હવે પછી
આપણે સઘળા નહિ હોઈએ એવું પણ
નથી. ॥ ૧૨ ॥

देहिनोऽस्मिन्वथा देहे कौमारं यौवनं जरा ।
तथा देहांतरप्राप्तिर्धीरस्तत्र न मुह्यति ॥ १३ ॥

શરીરમાં રહેનાર જીવ તમાને જેમ આ દેહ-
માં બાળપણ, જુવાની તથા ઘડપણ આવે છે
તેમજ તેને આ દેહમાંથી ગયા પછી બીજો
દેહ પણ પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી બુદ્ધિમાન મ-
નુષ્ય તેનો શોક કરતો નથી. ॥ ૧૩ ॥

(૬૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા

માત્રાસ્પર્શાસ્તુકાતેયશીતોષ્ણસુખદુઃખદાઃ ।
આગમાપાયિનોઽનિત્યાસ્તાંસ્તિતિશ્ચસ્વભારત ॥

હે કુંતાના પુત્ર ! ટાઢ, તાપ, સુખ તથા
દુઃખ એ સૌ ઇન્દ્રિયોના સંબંધથી થાય છે
તે આવે છે અને જાય છે અને અનિત્ય છે
માટે તેને તું સહન કર. ॥ ૧૪ ॥

યં હિ ન વ્યથયંત્યેતે પુરુષં પુરુષર્ષભ ।
સમદુઃખસુખંધીરંસોઽમૃતત્વાયકલ્પતે ॥ ૧૫

હે પુરુષશ્રેષ્ઠ અર્જુન ! જે મનુષ્યને એ સૌ
મીઠા કરતાં નથી તથા જેને સુખ દુઃખ સ-
માન છે અને જે ધીરજવાળો છે તે જ અમર
થઈ શકે છે. ॥ ૧૫ ॥

નાસતોવિદ્યતે ભાવો નાભાવોવિદ્યતેસતઃ ।
હ્યયોરપિદૃષ્ટોઽતસ્ત્વનયોસ્તત્ત્વદશિભિઃ ॥

જે અસત્ છે તે સત્ થતું નથી; અને સત્ છે
તે અસત્ થતું નથી; તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ આ

અંનેના તત્વજ્ઞાનનો નિશ્ચય કર્યો છે. ૧૬

અવિનાશિતુ તદ્વિદ્ધિ યેન સર્વમિદં તતમ્ ।
વિનાશમવ્યયસ્યાસ્ય ન કશ્ચિત્કર્તુમર્હતિ ॥

જે સર્વમાં વ્યાપ્ત છે તે વિનાશ રહિત છે
એમ જાણુ, અને જેનો નાશ થઈ શકે એમ
નથી તેનો નાશ કરવાને કોઈ શક્તિમાન
નથી. ૧૭

અંતર્વંત ઇમે દેહાનિત્યસ્યોક્તાઃશરીરિણઃ ।
અનાશિનોઽપમેયસ્યતસ્માદ્યુદ્ધયસ્વમારત ॥

શરીરમાં રહેનાર જીવાત્મા નિત્ય અવિના-
શી અને ન સમજી શકાય એવો છે. તેનાં
આ શરીર સર્વ નાશવંત છે માટે હે ભરત-
વંશી અજીન ! તું યુદ્ધ કર. ॥ ૧૮ ॥

યણનં વેત્તિ હંતારં યથૈનં મન્યતે હતમ્ ।
ઉભૌતૌનવિજાનીતોનાયં હંતિનહન્યતે ॥ ૧૯

એને (જીવાત્માને) જે કોઈ મારનાર અ-

(૬૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

થવા મરનાર માને છે તે બંને વાત માનના-
રા અજ્ઞાન છે, કારણકે તે મરતો નથી ને
મરતો પણ નથી. ॥ ૧૯ ॥

ન જાયતે મ્રિયતે વા કદાચિન્માયં ભૂત્વા-
ભવિતાવા ન ભૂયઃ । અજાનિત્યઃશાશ્વતોઽય
પુરાણો ન હન્યતે હન્યમાને શરીરે ॥૨૦॥

તે કદી જન્મતો નથી તેમ મરતો પણ ન-
થી. તે એક વખત થઈને પછી ભવિષ્યમાં
થવાનો નથી એમ પણ નથી; તે અજન્મા,
નિત્ય, સતત અને પ્રાચીન છે. શરીરનો નાશ
થતાં તેનો નાશ થતો નથી. ॥ ૨૦ ॥

વેદાવિનાશિનં નિત્યં ય એનમજમવ્યયમ્ ।
કથંસ પુરુષપાર્થકં ઘાતયતિ હન્તિકમ્ ૨૧

હું પાર્થ ! અવિનાશી નિત્ય, જન્મ વિ-
નાનો, વધઘટ વિનાનો એવા તે આત્માને
જે મનુષ્ય જાણે છે તે કેને મારે છે અથવા

મરાવે છે ? ॥ ૨૧ ॥

વાસાંસિ જીર્ણાંનિ યથાવિહાય નવાનિ ગૃ-
હ્નાતિનરોઽપરાણિ । તથા શરીરાણિવિહાય
જીર્ણાંનિપ્રાણાનિસંયાતિ નવાનિ દેહી ॥ ૨૨

જેમ મનુષ્ય જીર્ણ વસ્ત્ર તથા દહીને નવાં વ-
સ્ત્ર ધારણ કરે છે, તેમ જીવાત્મા જીર્ણ દેહને
છોડી દહીને નવા દેહને ધારણ કરે છે. ૨૨

નૈનં છિદંતિ શસ્ત્રાણિ નૈનં દહતિ પાવકઃ ।

ન ચૈનં ક્ષેદયંત્યાપો ન શોષયતિ મારુતઃ ૨૩

શસ્ત્ર તેને છેદી શક્તાં નથી, અગ્નિ તેને
ખાળી શક્તો નથી, પાણી તેને પત્તાળી શક-
તું નથી અને વાયુ તેને શોષી શક્તો ન-
થી. ॥ ૨૩ ॥

અચ્છેદ્યોઽયમદાહ્યોઽયમક્લેદ્યોઽશોષ્યએવચ ।

નિત્યઃસર્વગતઃસ્થાણુરચલોઽયં સનાતનઃ ॥

તે છેદાય નહિ એવો, બળે નહિ તેવો, પ-

(૬૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

લખી શકે નહિ તેવો અને શોષાય નહિ તેવો,
નિત્ય સર્વવ્યાપ્ત, એકજ રૂપવાળો, અચળ
અને સર્વથી જુનો છે. ॥ ૨૪ ॥

अव्यक्तोऽयमचित्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते ।
तस्मादेवंविदित्वैनं नानुशोचितुमर्हसि ॥ २५

તે ન દેખી શકાય તેવો, ન સમજી શકાય
તેવો અને બદલાય નહીં તેવો કહેવાય છે,
તેથી તેને એવો જાણીને એનો શોક કરવો
તને ઘટતો નથી. ॥ ૨૫ ॥

अथचैनंनित्यजातं नित्यं वामन्यसे मृतम् ।
तथापि त्वंमहाबाहो नैनंशोचितुमर्हसि २६

હું મહાબાહુ અર્જુન ! જો તું એમ માનતો
હોય કે એ હંમેશા જન્મ લે છે અને હંમેશા
મરણ પામે છે તો પણ તારે શોક કરવો
ચોગ્ય નથી. ॥ ૨૬ ॥

जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च ।

તસ્માદપરિહાર્યેઽર્થે ન ત્વં શોચિતુમર્હસિ ॥

કારણ કે જેનો જન્મ છે તેનું મરણ નહીં
જ છે અને મુએલાનો ફરી જન્મ પણ ન-
હી જ છે, માટે જે વસ્તુ બન્યા વિના રહે
એવી નથી તેને માટે શોક કરવો એ તને
ઘટતું નથી. ॥ ૨૭ ॥

અવ્યક્તાદીનિભૂતાનિવ્યક્તમધ્યાનિ ભારત ।

અવ્યક્તનિધનાન્યેવ તત્ર કા પરિદેવના ॥૨૮

હો ભારત ! ભૂતોનું મૂળ જોઈ શકાતું ન-
થી, તેઓની વચલી સ્થિતિ જોઈ શકાય છે
અને તેઓનો નાશ જોઈ શકાતો નથી ત્યારે
તેને માટે શોક શો કરવો ? ॥ ૨૮ ॥

આશ્ચર્યવત્પશ્યતિ કશ્ચિદેનમાશ્ચર્યવદ્વદતિ ત-

થૈવ ચાન્યઃ । આશ્ચર્યવચ્ચૈનમન્યઃ શૃણોતિ

શ્રુત્વાપ્યેનં વેદ ન ચૈવ કશ્ચિત્ ॥ ૨૯ ॥

તેને (આત્માને) કોઈ આશ્ચર્ય જેવો જુ-

(૭૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

એ છે, કેાઈ તે આશ્ચર્ય જેવો છે એમ કહે
છે, અને કેાઈ તેને આશ્ચર્ય જેવો સાંભળે છે
અને સાંભળવા છતાં પણ કેાઈ તેને જાણી
શકતું નથી. ॥ ૨૯ ॥

देही नित्यमवध्योऽयं देहे सर्वस्य भारत ।
तस्मात्सर्वाणिभूतानि नत्वंशोचितुमर्हसि ॥

હે ભારત ! દેહમાં રહેનાર તે (આત્મા)
નો કદી નાશ થઈ શકતો નથી તેથી કેાઈ પણ
જીવનો શોક કરવો યોગ્ય નથી. ॥ ૩૦ ॥

स्वधर्ममपि चावेक्ष्य न विकंपितुमर्हसि ।
धर्म्याद्धियुद्धाच्छ्रेयोऽन्यत्क्षत्रियस्य न विद्यते ॥

તારો પોતાનો ધર્મ વિચારતાં પણ તારે
કંપારી ખાવી યોગ્ય નથી કારણ કે ધર્મયુદ્ધ
વિના ક્ષત્રિયોને બીજું કંઈ કલ્યાણદાયક
નથી. ॥ ૩૧ ॥

यदृच्छया चोपपन्नं स्वर्गद्वारमपावृतम् ।

સુસ્તિનઃ ક્ષત્રિયાઃ પાર્થ લખંતે યુદ્ધમીદશમ્ ॥

હે પાર્થ ! જાણે સ્વર્ગનું દ્વારજ ખુલ્લું મુ-
કયું હોય એવું દૈવેચ્છાથી આવી મળેલું યુદ્ધ
ભાગ્યશાળી ક્ષત્રિયો હોય તેનેજ પ્રાપ્ત થાય છે.

અથચેત્ત્વમિમં ધર્મ્યં સંગ્રામં ન કરિષ્યસિ ।
તતઃસ્વધર્મકોર્તિશ્ચ હિત્વા પાપમવાપ્સ્યસિ ॥

પણ જો તું આ ધર્મ યુદ્ધ નહિ કરે તો તું
તારા પોતાના ધર્મ તથા કીર્તિને નાશ કરી
પાપી થઈશ. ॥ ૩૩ ॥

અકીર્તિંચાપિભૂતાનેકયથિષ્યંતિતે ઽવગ્રામ્
સંભાવિતસ્ય ચાકીર્તિર્મરણાદતિરિચ્યતે ॥

સર્વ લોક સદા તારી અપકીર્તિ બોલશે,
અને આખરુદ્ધાર મનુષ્યની અપકીર્તિ મરણ
કરતાં પણ વધારે દુઃખદાયી સમજાયી. ॥ ૩૪ ॥

ભયાદ્રણાદુપરતં મંસ્યંતે ત્વાં મહારથાઃ ।

યેષાંચ ત્વંબહુમતોભૂત્વા યાસ્યસિલાઘવમ્ ॥

(૭૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

મહારથી યોદ્ધાઓ! એમ માનશે કે તું
ભયનો માર્યો યુદ્ધમાંથી નાસી ગયો, અને
જેઓ તારે વિષે ઉચો મત ધરાવે છે તેના
આગળ તારી હલકાઈ જણાશે. ॥ ૩૫ ॥

અવાચ્યવાદાંશ્ચ વહૂન્વદિષ્યંતિ તવાહિતાઃ ।
નિંદંતસ્તવસામર્થ્યં તતો દુઃસ્વતરં નુ કિમ્ ॥

જેઓ તારું અહિત ઇચ્છનારા છે તે તારે
માટે નહિ બોલવાના બોલ બોલશે અને તા-
રા બળની નિંદા કરશે, એથી મોટું દુઃખ
બીજું કયું છે ? ॥ ૩૬

હતોનાપ્રાપ્સ્યસિસ્વર્ગજિત્વાવાપોક્ષ્યસેમહીમ્ ।
તસ્માદુત્તિષ્ઠ કૌતેય યુદ્ધાય કૃતનિશ્ચયઃ ॥

જો તું યુદ્ધમાં મરીશ તો તને સ્વર્ગપ્રાપ્તિ
થશે અને જીતીશ તો પૃથ્વીનું રાજ્ય ભો-
ગવીશ. માટે હે કુંતાના પુત્ર ! યુદ્ધ કરવાનો
નિશ્ચય કરીને તું ઉભો થઈ જા. ॥ ૩૭ ॥

સુખદુઃખેસમેકૃત્વાભાભાભૌજયાજયૌ ।
તતોયુદ્ધાય યુજ્યસ્વ નંવંપાપમવાપ્સ્યસિ ॥

સુખ તથા દુઃખ, લાભ અને ખોટ, છત
ને હાર સૌ સમાન ગણીને યુદ્ધમાં જોડાઈ
જા. તેમ કરનાં તને પાપ લાગશે નહિ. ૩૮

एषातेऽभिहितासांख्येबुद्धिर्योगेत्विमांशुषु ।
बुद्ध्यायुक्तोययापार्थ कर्मबंधं प्रहास्यसि ॥

આ પ્રમાણે મેં તને સાંખ્યશાસ્ત્રનો ઉપ-
દેશ કર્યો છે; હવે યોગશાસ્ત્રનો બોધ સાં-
ભાળ; હે પાર્થ ! જે બોધવડે કરીને તું કર્મ-
બંધનથી મુક્ત થઈશ. ॥ ૩૯ ॥

नेहाभिक्रमनाशोऽस्ति प्रत्यवायोनविग्रते ।
स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतोभयात् ॥

એમાં કરેલો ઉઘોગ વૃથા થતો નથી અને
તેમાં કાંઈ બાધ પણ નથી, એ ધર્મની અલ્પ
દ્વિયા પણ મહા ભયમાંથી રક્ષણ કરેછે. ૪૦

(૭૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

વ્યવસાયાત્મિકા બુદ્ધિરેકેહ કુરુનંદન ।

વહુશાસ્ત્રાહનંતાશ્ચબુદ્ધયોઽવ્યવસાયિનામ્ ॥

હે કુરુનંદન ! અહીં નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ તે એકજ છે, અને અનિશ્ચયવાળી બુદ્ધિ અનંત અને બહુ શાખાવાળી હોય છે ॥ ૪૨ ॥

યામિમાં પુષ્પિતાં વાચં પ્રવદંત્યવિપશ્ચિતઃ ।

વેદવાદરતાઃપાર્થ નાન્યદસ્તીતિવાદિનઃ ॥

કામાત્માનઃ સ્વર્ગપરા જન્મકર્મફલપ્રદામ્ ।

ક્રિયાવિશેષબહુલાં ભોગૈશ્વર્યગતિંપ્રતિ ॥૪૩

ભોગૈશ્વર્યપ્રસક્તાનાં તયાપહતચેતસામ્ ।

વ્યવસાયાત્મિકાબુદ્ધિઃસમાધૌનવિધિયતે ॥

વેદ વાદમાં મગ્ન, ઇચ્છાઓથી ભરપૂર, સ્વર્ગપ્રાપ્તિના ઉદ્વેગવાળા અને એ વિના અન્ય કંઈ છેજ નહિ એમ વદનારા અજ્ઞાની મનુષ્યો અનેક જન્મમાં કરેલાં કર્મનાં ફળ આપનાર તથા ક્રિયાઓથી ભરપૂર એવી છટા-

દાર વાણી, ભોગ તથા ઐશ્વર્યની પ્રાપ્તિને માટે બોલે છે, તેવાઓની તથા તેમની વાણીથી જેઓનું ચિત્ત આકર્ષાયેલું છે એવા ભોગ તથા ઐશ્વર્યમાં આસક્ત જનોની નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ સમાધિમાં સ્થિર થતી નથી.

॥ ૪૨-૪૪ ॥

ત્રૈગુણ્યવિષયાવેદા નિષ્તૈગુણ્યો ભવાર્જુન ।

નિર્દ્વંદ્વોનિત્યસત્વસ્થોનિર્દ્યોગક્ષેમઆત્મવાન્ ॥

વેદમાં (સત્ત્વ, રજઃ અને તમ) એ ત્રણ ગુણતુ કથન છે. માટે હે અર્જુન ! તું એ ત્રણ ગુણથી રહિત, (સારું નહારું, સુખ દુઃખ, ટાઢ તથા તડકો એ) કંઈની લાગણી રહિત, હમેશાં સત્ત્વગુણમાંજ રહેનાર, અલબ્ધ વસ્તુના લાભમાં તથા પ્રાપ્ત વસ્તુના રક્ષણમાં દરકાર રહિત અને તારા આત્મામાં રમી રહેનાર થા. ॥ ૪૫ ॥

યાવાનર્થ ઉદપાને સર્વતઃ સંપ્લુતોદકે ।

તાવાન્સર્વેષુ વેદેષુ બ્રાહ્મણસ્ય વિજાનતઃ ॥

કુવા વાવ વગેરે નાનાં જળાશયો કે સરોવર
જેવાં મોટાં જળાશયો ખંને જેમ તરસ મટા-
ડવામાં એક સરખાં ઉપયોગી છે તેમ વેદનાં
કર્મોથી જે ક્ષણ મળે છે તે જ ક્ષણ બ્રહ્મને ઉ-
પાસવાથી પણ મળે છે. ॥ ૪૬ ॥

કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચન ।

મા કર્મફલહેતુર્મર્મા તે સંગોઽસ્ત્વકર્મણિ ॥

તને માત્ર કર્મ કરવાનો અધિકાર છે, તેના
ક્ષણનો વિચાર કહી રાખીશ નહિ. કર્મ કરવી
વેળા તેના ક્ષણનો હેતુ તો રાખવોજ નહિ,
તેમ કર્મ કર્યા વિના પણ રહેવું નહિ. ॥ ૪૭ ॥

યોગસ્થઃકુરુ કર્માણિ સંગત્યક્ત્વાધનંજય ।

સિદ્ધયસિદ્ધયોઃસમોભૂત્વાસમત્વંયોગઉચ્યતે

હે ધનંજય ! સંગનો ત્યાગ કરીને અને

યોગમાં રહીને કર્મ કરનાર થા; કર્મની સિ-
દ્ધિ તેમજ અસિદ્ધિ સમાન ગણી કર્મ
કરવાં તેને યોગ કહે છે. ॥ ૪૮ ॥

દૂરેણ્યવરં કર્મ બુદ્ધિયોગાદ્દનંજય ।
બુદ્ધૌ શરણમન્વિચ્છ કૃપણાઃ ફલહેતવઃ ॥

હે ધનંજય ! બુદ્ધિયોગના કરતાં કર્મયોગ
ધણેજ ઉતરતો છે માટે બુદ્ધિનેજ આશ્રય
લે. કૃષ્ણની ઇચ્છાથી કર્મ કરનારા દીન છે
એમ સમજવું. ॥ ૪૯ ॥

બુદ્ધિયુક્તોજહાતીહ ઉભે સુકૃતદુષ્કૃતે ।
તસ્માન્નયોગાયુજ્યસ્વયોગઃકર્મસુકૌસલમ્ ॥

બુદ્ધિયોગવાળો સારાં કર્મ તથા નઠારાં ક-
ર્મ બંનેનો ત્યાગ કરે છે, માટે તું યોગનેજ
વળગી રહે, કર્મ કરવામાં કુશળતા તે જ
યોગ છે. ॥ ૫૦ ॥

કર્મજંબુદ્ધિયુક્તાહિ ફલંત્યક્ત્વામનીષિણઃ ।

(૭૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

જન્મબંધવિનિર્મુક્તાઃ પદંગચ્છંત્યનામયમ્ ॥

બુદ્ધિયોગમાં લીન થયેલા જ્ઞાનીઓ કર્મ-
થી ઉત્પન્ન થતાં ફળનો ત્યાગ કરી જન્મ
બંધનથી મુક્ત થાય છે અને પરમાનંદ પદ-
ને પામે છે. ॥ ૫૧ ॥

યદા તે મોહકલિલં બુદ્ધિર્વ્યતિતરિષ્યતિ ।
તદાગંતાસિ નિર્વેદં શ્રોતવ્યસ્ય શ્રુતસ્ય ચ ॥

જ્યારે તારી બુદ્ધિ તારા મોહના મેલને
તરી જશે ત્યારે સાંભળવાનું તેમજ સાંભ-
ળેલું બંનેમાં તને વૈરાગ્ય થશે. ॥ ૫૨ ॥

શ્રુતિવિપતિપન્નાતે યદાસ્થાસ્યતિનિશ્ચલા ।
સમાધાવચલા બુદ્ધિસ્તદાયોગમવાપ્સ્યસિ ॥

શ્રુતિથી ગુંચવણુમાં પડી ગયેલી તારી
બુદ્ધિ જ્યારે અચલ થઈને સમાધિમાં
સ્થિર થઈ રહેશે ત્યારે તને યોગની પ્રાપ્તિ
થશે. ॥ ૫૩ ॥

અર્જુન ઉવાચ ।

સ્થિતપ્રજ્ઞસ્યકામાષા સમાધિસ્થસ્ય કેશવ ।
સ્થિતધીઃકિંપ્રમાષેતકિમાસીતત્રજેતકિમ્ ॥

અરજુન કહે છે-હે કેશવ ! જેની બુદ્ધિ
સ્થિર છે તથા જે સમાધિવાળો છે તેના શાં
લક્ષણ છે તે મને કહો ? સ્થિર બુદ્ધિવાળો
કેવી રીતે બાંહે છે, બેસે છે તથા કેવી રીતે
ચાલે છે ? ॥ ૫૪ ॥

શ્રી ભગવાનુવાચ ।

પ્રજહાતિયદાકામાન્સર્વાન્પાર્થમનોગતાન્ ।
આત્મન્યેવાત્મનાતુષ્ઠઃ સ્થિતપ્રજ્ઞસ્તદોચ્યતે ॥

શ્રી ભગવાન કહે છે-હે પાર્થ ! જ્યારે મનમાં
ઉત્પન્ન થતી સર્વ કામનાને માણસ તજી દે
છે અને પોતાના આત્માને વિષેજ પોતે સં-
તુષ્ટ રહે છે, ત્યારે તે સ્થિર બુદ્ધિવાળો કહે-
વાય છે. ॥ ૫૫ ॥

(૮૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

દુઃસ્વેષ્વનુદ્વિગ્નમનાઃ સુસ્વેષુ વિગતસ્પૃહઃ ।
વીતરાગભયક્રોધઃ સ્થિતધીર્મુનિરુચ્યતે ॥

દુઃખમાં જેનું મન ખેદયુક્ત થતું નથી,
જે સુખની સ્પૃહા રાખતો નથી, રાગ, ભય
અને ક્રોધ જેણે તજી દીધેલા છે તે સ્થિર
બુદ્ધિવાળો મુનિ કહેવાય છે. ॥ ૫૬ ॥

યઃ સર્વપ્રાનમિસ્તેહસ્તત્તત્પ્રાપ્યશુભાશુભમ્ ।
નામિનંદતિ ન દ્વેષ્ટિ તસ્ય પ્રજ્ઞાપ્રતિષ્ઠિતા ॥

જે સર્વ ઠેકાણે માયા રહિત છે, શુભ અથ-
વા અશુભની પ્રાપ્તિથી જે સુખી અથવા
દુઃખી થતો નથી તે માણસની બુદ્ધિ સ્થિર
છે એમ જાણવું. ॥ ૫૭ ॥

યદા સંહરતે ચાર્યં કૂર્મોઽજ્ઞાનીવ સર્વશઃ ।
ઇન્દ્રિયાણીન્દ્રિયાર્થેભ્યસ્તસ્યપ્રજ્ઞાપ્રતિષ્ઠિતા ॥

જેમ કાચખો સર્વ બાજુએથી પે તાનાં અં-
ગ અંદર ખેંચી લે છે તેમ જ્યારે માણસ

અધ્યાય ૨ જો. (૮૧)

પોતાની ઇંદ્રિયોને ઇંદ્રિયોના વિષયમાંથી
ખેંચી લે છે ત્યારે તેની બુદ્ધિ સ્થિર થઈ છે
એમ જાણવું. ॥ ૫૮ ॥

વિષયા વિનિવર્તને નિરાહારસ્ય દેહિનઃ ।
રસવર્જરસોઽપ્યસ્ય પંદૃષ્ટ્વા નિવર્તને ॥૫૯॥

ભૂખા માણસના ઇંદ્રિયોના વિષય દૂર
જતા રહે છે, માત્ર રસ (સ્વદ) એટલેજ
વિષય રહે છે, અને તે રસ પણ પરબ્રહ્મનું
દર્શન થતાંજ જોઈ રહે છે. ॥ ૫૯ ॥

ઘતતો હપિ કૌંતેય પુરુષસ્ય વિપશ્ચિતઃ ।
ઇન્દ્રિયાણે પ્રમાથીનિ હરંતિ પ્રસભં મનઃ ॥

હે કુંતાના પુત્ર ! યત્ન કર્યા છતાં પણ બુ-
દ્ધિવાન માણસના મનનું સંચાલન કરી ઇન્દ્રિ-
યો તેને જોઈ (વિષયો પ્રત્યે) ખેંચી
જાય છે. ॥ ૬૦ ॥

તાનિસર્વાણિસંયમ્ય યુક્ત આસીતમત્પરઃ ।

(૮૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

વશેહિયસ્યેંદ્રિયાણિ તસ્ય પ્રજ્ઞાપ્રતિષ્ઠિતા ॥

માટે સર્વ ઇંદ્રિયોને વશમાં રાખી, યોગ-
માં રહી, મારામાંજ ધ્યાન રાખીને બેસવું;
કારણ કે જેણે ઇંદ્રિયો વશ કરી છે તેનીજ
બુદ્ધિ સ્થિર છે. ॥ ૬૧ ॥

ધ્યાયતો વિષયાન્પુંસઃ સંગસ્તેષૂપજાયતે ।

સંગાત્સંજાયતેકામઃકામાત્ક્રોધોભિજાયતે ॥

વિષયોતુ' ધ્યાન કરતાં પુરૂષને તેમાં આ-
સક્તિ થાય છે અને આસક્તિથી તેનામાં
કામના ઉત્પન્ન થાય છે અને કામનાથી ક્રોધ
ઉત્પન્ન થાય છે. ॥ ૬૨ ॥

ક્રોધાદ્ભવતિસંમોહઃ સંમોહાત્સ્મૃતિવિભ્રમઃ ।

સ્મૃતિભ્રંશાદ્બુદ્ધિનાશોબુદ્ધિનાશાત્પ્રણયતિ

ક્રોધથી મોહ થાય છે, મોહથી સ્મૃતિનો
ભ્રમ થાય છે, સ્મૃતિના ભ્રમથી બુદ્ધિ નાશ
પામે છે અને બુદ્ધિ નાશ પામવાથી માણસ

પોતે નાશ પામે છે. ॥ ૬૩ ॥

રાગદ્વેષાવયુક્તૈસ્તુ વિષયાનિદ્રિયૈશ્વરન્ ।
આત્મવશ્યૈર્વિવેષાત્માપ્રસાદમધિગચ્છતિ ॥

પણ રાગ અને દ્વેષથી મુક્ત થઈને, મનને
વશ રાખી જે ઇન્દ્રિયોના વિષયો ભોગવે છે
અને પોતાના ઉપર અંકુશ રાખે છે તે શાંતિ
પ્રાપ્ત કરે છે. ॥ ૬૪ ॥

પ્રસાદે સર્વદુઃખાનાં હાનિરસ્યોપજાયતે ।
પ્રસન્નચેતસોદ્યાયુ બુદ્ધિઃપર્યવતિષ્ઠતે ॥૬૫॥

શાંતિ મળવાથી તેનાં સર્વ દુઃખનો નાશ
થાય છે કારણ કે જેનું મન શાંત હોય છે તે-
ની બુદ્ધિ સ્થિર થઈ જાય છે. ॥ ૬૫ ॥

નાસ્તિબુદ્ધિરયુક્તસ્ય નચાયુક્તસ્યભાવના ।
ન ચાભાવયતઃશાંતિરશાંતસ્યકુતઃસુખમ્ ॥

જેનું ચિત્ત સ્થિર હોતું નથી તેને સ્થિરબુદ્ધિ
હોતી નથી અને તેનાથી ક્યાન પણ થતું ન-

(૮૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

થી, જેને ધ્યાન નથી તેને શાંતિ નથી અને
જેને શાંતિ નથી તેને સુખ ક્યાંથી હોય ?

इन्द्रियाणां हि चरतां यन्मनोऽनुविधीयते ।
तदस्य हरति प्रज्ञां चायुर्नाविमित्रांभसि ॥

જેમ અમુદમાં વડુ જુને યવન નાશ કરી
તાંખે છે તેમજ વિષયોમાં ભટકતાં ઇન્દ્રિયો-
વાળાનું મન એવું થઈ જાય છે કે તે તેની
બુદ્ધિનો નાશ કરે છે. ॥ ૬૭ ॥

तस्माद्यस्य महाबाहो निवृत्तीतानि सर्वशः ।
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥

માટે હે મહાબાહુ અર્જુન ! વિષયોથી
જેણે ઇન્દ્રિયોને નિયમમાં રાખી છે તેની બુ-
દ્ધિ સ્થિર છે. ॥ ૬૮ ॥

यानि शा सर्वभूतानां तस्यां जागर्तिसंयमी ।
यस्यां जाग्रति भूतानि सानि शापश्यतो मुनेः ॥

અધના જીવોની જે રાત છે તેની વિષે ચો-

ગી જાગે છે અને જેમાં સઘળા જીવે જા-
ગે છે તે સત્ય જ્ઞાનવાળા મુનિને મન રાત
છે. ॥ ૬૯ ॥

આપૂર્યમાણમચલપ્રતિષ્ઠં
સમુદ્રમાપઃ પ્રવિશંતિ યદ્વત્ ।
તદ્વત્કામા યં પ્રવિશંતિ સર્વે
સ શાંતિમાપ્નોતિ ન કામકામી ॥ ૭૦ ॥

જેમ સંપૂર્ણ ભરેલા સમુદ્રમાં બીજાં પાણી
આવીને પડે છે છતાં તે પોતાની હદ મૂકતો
નથી તેમ સર્વ મનકામનાઓ પ્રાપ્ત થ-
તાં જે ડગતો નથી તેને શાંતિ મળે છે. પણ
જેને નવું નવી કામનાઓ થાય છે તેને શાંતિ
મળતી નથી. ॥ ૭૦ ॥

વિહાયકામાન્વઃ સર્વાન્પુમાંશ્વરતિનિસ્પૃહઃ ।
નિર્મમોનિરહંકારઃ સ શાંતિમધિગચ્છતિ ॥
જે માણસ સર્વ ઈચ્છાઓને તજી દઈને કે-

(૮૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

ઈની હરકાર કર્યા વિના ફરે છે, અને જેને
અહંકાર નથી તેમજ સ્વાર્થ નથી તે શાંતિ
મેળવે છે. ॥ ૭૧ ॥

एषाब्राह्मीस्थितिः पार्थनैनांप्राप्यविमुह्यति ।
स्थित्वास्यामंतकालेऽपिब्रह्मनिर्वाणमृच्छति॥

હે પાર્થ ! આ ખરી બ્રહ્મ અવસ્થા છે. એ-
ની પ્રાપ્તિ થયા પછી મનુષ્યને મોહુ થતો ન-
થી. માત્ર અંતકાળને સમયે પણ જો તે આ
અવસ્થામાં હોય તો તે મનુષ્યને બ્રહ્મમાં
સમાસ થાય છે. ॥ ૭૨ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे सांख्ययो-
गो नाम द्वितीयोऽध्यायः ।

॥ બીજો અધ્યાય સમાપ્ત. ॥

ॐ ॥

અધ્યાય ૨ જો.

અર્જુન ઉવાચ ।

જ્યાયસીચેત્કર્મણસ્તે મતા બુદ્ધિર્જનાર્દન ।

તત્કિંકર્મણિઘોરે માં નિયોજયસિ કેશવ ॥

અર્જુન કહે છે-હે જનાર્દન ! ત્યારે
આપને એવો મત છે કે કર્મ કરતાં જ્ઞાન
શ્રેષ્ઠ છે, ત્યારે હું કેશવ ! મને આવું ઘોર
કર્મ કરવાને તમે શા માટે પ્રેરો છો ? ૧

વ્યામિશ્રેણેવવાક્યેન બુદ્ધિ મોહયસોવ મે ।

તદેકંવદ નિશ્ચિત્ય યેમ શ્રેયોઽહમામુચ્યામ્ ॥

ઉલટ સુલટ વાક્યોથી તમે મારી બુદ્ધિને
શુંચવણમાં નાંખી દે છો માટે કહ્યાણુ થ.ય
એવો એક માર્ગ નક્કી કરીને મને કહો. ૨

શ્રી ભગવાનુવાચ ।

લાકેઽસિન્દ્રિવિધાનિષ્ઠાપુરાયોક્તામયાનય ।

જ્ઞાનયોગેનસાંખ્યાનાંકર્મયોગેનયોગિનામ્ ॥

શ્રી ભગવાન કહે છે-હે પાપ રહિત અ-
ભુન ! મેં તને પહેલાં કહ્યું કે આ લોકમાં
બે માર્ગ છે, એક સાંખ્યનો જ્ઞાનયોગ અને
બીજો યોગીઓનો કર્મયોગ. ॥ ૩ ॥

ન કર્મેણામનારંભાન્નૈષ્કર્મ્યં પુરુષોઽશ્રુતે ।

નચસંન્યસનાદેવ સિદ્ધિં સમધિગચ્છતિ ॥

કર્મનો બિલકુલ આરંભ કર્યા વગર માણસ
કર્મથી મુક્ત થઈ શકતો નથી તેમજ સર્વનો
ત્યાગ કરવાથી પણ સિદ્ધિ મળતી નથી. ॥૪॥

નહિકથિત્ ક્ષણમપિ જાતુતિષ્ઠત્યકર્મકૃત્ ।

કાર્યતે હ્યવશઃ કર્મ સર્વઃ પ્રકૃતિર્જૈર્ગુણૈઃ ॥

કેઈ માણસ એક પણવાર પણ કર્મ કર્યા
વિના રહી શકતો નથી, કેમકે સર્વને સ્વ-
ભાવથીજ પરવશ થઈને કર્મ કરવાં પડે છે. ૫

કર્મેન્દ્રિયાણિ સંયમ્ય ચ આસ્તેમનસાસ્મરન્ ।

इन्द्रियार्थान्विमूढात्सामिथ्याचारःसुच्यते ॥

જે માણસ કર્મેન્દ્રિયોને વશ રાખી પાછો
ઇન્દ્રિયોના વિષયનું મનથી ધ્યાન કરતો રહે
છે તે મુઠમતી મિથ્યા આચાર (ખેડીચાલ)
વાળો કહેવાય છે. ॥ ૬ ॥

यस्मिन्निन्द्रियाणि मनसा नियम्यारभतेऽर्जुन ।
कर्मन्द्रियं कर्मयोगमसक्तः स विशिष्यते ॥

પણ હે અર્જુન ! જે મનની ઇન્દ્રિયોને વશ
કરી તેમાં આસક્ત થયા વગર કર્મેન્દ્રિયો વડે
કર્મ યોગનું આચરણ કરે છે તે શ્રેષ્ઠ છે ૭

नियंत कुरु कर्म त्वं कर्मज गायो ह्यकर्मणः ।
शरीरयात्रापि च ते न प्रसिद्धयेदकमेणः ॥

માટે નિત્ય કરવાનાં કર્મ તું કર. કર્મ નહિ
કરવાં તેના કરતાં કરવાં એ સારું છે, વળી
કર્મ કર્યા વગર તો આ શરીર પણ રહી શકે
એમ નથી. ॥ ૮ ॥

(૯૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

યજ્ઞાર્થાત્કર્મણોઽન્યત્ર લોકોઽયં કર્મબંધનઃ ।
તદર્થં કર્મ કૌતેય મુક્તસંગઃ સમાચર ॥૯॥

યજ્ઞ સિવાય બીજું કર્મ છે તે જ લોકોને
બંધનકારક છે માટે મમતા તજી, હે અ-
ર્જુન ! યજ્ઞના હેતુથી તું કર્મ કર. ॥ ૯ ॥

સહયજ્ઞાઃ પ્રજાઃ સૃષ્ટ્વા પુરોવાચ પ્રજાપતિઃ ।
અનેન પ્રસવિષ્યધ્વમેષ વોઽસ્તિવૃક્કામધુક્ ॥

પૂર્વે યજ્ઞ કરનાર લોકોને ઉત્પન્ન કરીને પ્ર-
જાપતીએ કહ્યું હતું કે યજ્ઞવડેજ તમારી વૃ-
દ્ધિ થશે અને એજ તમારી કામધેનુ (સર્વ
મનકામના પુરી પાડનાર કામદુર્ગા બાધ)
છે. ॥ ૧૦ ॥

દેવાન્ ભાવયતાઽનેન તે દેવા ભાવયંતુ વઃ ।
પરસ્પરં ભાવયંતઃ શ્રેયઃ પરમવાક્સ્યથ ॥

એનાથી તમે દેવોનું પોષણ કરશે. એટલે
દેવો તમારું પોષણ કરશે, એ પ્રમાણે પર-

સ્પર એક બીજાનું પોષણ કરતાં તમારું ક-
લ્યાણ થશે. ॥ ૧૧ ॥

इष्टान् भोगान्हि वो देवादास्यन्ते यज्ञभाविताः ।
तैर्दत्तानमदायैभ्यो यो भुङ्क्ते स्तेन एव सः ॥

યજ્ઞથી સંતોષ પામેલા દેવતાઓ તમને ઇ-
ચ્છિત ભોગ આપશે. તેઓ તમને આપે અ-
ને જ્યારે તેમને અર્પણે કર્યા વિના જો કેઈ
ભોગવે તો તેને ચોર જાણવો. ॥ ૧૨ ॥

यज्ञशिष्टाशिनः संतो मुच्यन्ते सर्वकिल्बिषैः ।
भुञ्जते ते त्वघं पापाये पचन्त्यात्मकारणात् ॥

યજ્ઞનું ઉચ્છિષ્ટ જમનારા સંતો સર્વ પાપ-
થી મુક્ત થાય છે, અને જે પાપી માણસો
માત્ર પોતાનેજ કાજે રાંધે છે તે ખરેખર પા-
પનું જ ભોજન કરનાર છે. ॥ ૧૩ ॥

अनाद्भवन्ति भूतानि पर्जन्यादन्नसंभवः ।
यज्ञाद्भवति पर्जन्यो यज्ञः कर्मसमुद्भवः ॥

(૬૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

અન્નથી સર્વ જીવ ઉત્પન્ન થાય છે અને
અન્ન વરસાદથી પેદા થાય છે, યજ્ઞથી વરસાદ
થાય છે અને યજ્ઞ કર્મથી થાય છે. ॥ ૧૪ ॥

કર્મ બ્રહ્મોદ્ભવં વિદ્ધિ બ્રહ્માક્ષરસમુદ્ભવમ્ ।
તસ્માત્સર્વગતં બ્રહ્મ નિત્યં યજ્ઞે પ્રતિષ્ઠિતમ્ ॥

કર્મની ઉત્પત્તિ બ્રહ્મથી છે અને બ્રહ્મની
ઉત્પત્તિ અક્ષર (નહિ નાશ પામે એવા)
બ્રહ્મથી છે તેથી સર્વવ્યાપક એવો જે બ્રહ્મ
તે યજ્ઞમાં પણ રહેલો છે. ॥ ૧૫ ॥

एवं प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्तयतीह यः ।
अघायुरिन्द्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति ॥

હે પાર્થ ! આ પ્રમાણે ચક્ર ચાલી રહ્યું છે
તેને અનુસરીને જે ચાલતો નથી, તેનું જીવન
પાપથી ભરેલું છે, અને જે ઇન્દ્રિયોના સુખ
માં આશ્રિત થઈ રહે છે તે વૃથા જીવે છે. ૧૬

यस्त्वात्मरसिरेव स्यादात्मतृप्तश्च मानवः ।

આત્મન્યેવ ચ સંતુષ્ટસ્તસ્ય કાર્યં ન વિચિતે॥

પણ જે પોતાના આત્મામાંજ પ્રીતિ રાખી-
ને રહેલો છે અને પોતાના આત્માથીજ જેને
તૃપ્તિ છે તેવા માણસને કંઈપણ કરવાનું
છેજ નહિ. ॥ ૧૭ ॥

नैव तस्य कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन ।

न चास्य सर्वभूतेषु कश्चिदर्थव्यपाश्रयः ॥

તેને તો જે કર્મ કર્યું તેમાં અને જે કર્મ
નથી કર્યું તેમાં પણ કંઈ લાગતું વળગતું
નથી તેમજ તેનું પોતાનું હિત કેમ જીવ
ઉપર આધાર રાખતું નથી. ॥ ૧૮ ॥

तस्मादसक्तः सततं कार्यं कर्म समाचर ।

असक्तो ह्याचरन् कर्म परमाप्नोति पुरुषः ॥

માટે કંઈ પણ આસક્તિ રાખ્યા વગર જે
કર્મ કરવાનું છે તે હમેશાં કર્યા કર કેમકે

(૯૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

આસક્તિ વિના કર્મ કરનાર મોક્ષ પામે છે.
કર્મણૈવ હિ સંસિદ્ધિમાસ્થિતા જનકાદયઃ ।
લોકસંગ્રહમેવાપિ સંપश्यन् कर्तुमर्हसि ॥

જનક અને બીજાઓ કર્મ વડેજ
ઉંચી ગતિને પામ્યા છે, વળી લોકના ભલાને
અર્થે પણ વિચાર કરતાં તારે કર્મ કરવાની
જરૂર છે. ॥ ૨૦ ॥

यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः ।
स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्त्तते ॥

મોટા માણસ જે જે કામ કરે છે તે તે કા-
મ બીજા માણસો પણ કરે છે, અને તે જે
કરે છે તે પ્રમાણ મનાય છે અને લોકો તેનેજ
અનુસરે છે. ॥ ૨૧ ॥

न मेपार्थास्ति कर्त्तव्यं त्रिषुलोकेषु किंचन ।
नान्नात्ममवाप्तव्यं वर्त्त एव च कर्मणि ॥
હું પાર્થ ! ત્રણે લોકમાં મારે કંઈ પણ ક-

મેં કરવાની જરૂર નથી. કોઈ વસ્તુ મને
નથી મળેલી ને મારે મેળવવાની છે એમ
યજ્ઞ નથી તથાપિ હું યજ્ઞ કર્મ કર્યાજ
કરું છું. ॥ ૨૨ ॥

यदि ह्यहं न वर्त्तेयं जातु कर्मण्यतन्द्रितः ।
ममवर्त्मानुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥

આજસ દૂર કરીને જો હું કર્મ કરવામાં
તત્પર ન થાઉં તો હે પાર્થ ! સર્વ લોકો
મારાજ માર્ગને અનુસરશે. ॥ ૨૩ ॥

उत्सीदेयुरिमे लोका न कुर्यां कर्म चेदहम् ।
संकरस्यच कर्त्तास्यामुपहन्यामिमाः प्रजाः ॥

જો હું કર્મ ન કરું તો આ દુનિયાનો
નાશ થાય, વર્ણસંકર પ્રજા ઉત્પન્ન થાય અ-
ને પ્રજાનો નાશ થઈ જાય એ સઘળું કરનાર
હું થાઉં. ॥ ૨૪ ॥

सक्ताः कर्मण्यविद्वांसो यथा कुर्वति भारत ।

(૯૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

કુર્યાદ્વિદ્વાંસ્તથાઽસક્તશ્ચીર્ષુર્લોકસંગ્રહમ્ ॥

હે ભારત ! કર્મમાં આસક્તિ રાખીને અજ્ઞાની લોકો જેવી રીતે કર્મ કરે છે તેવી રીતે લોકોનું ભલું ઇચ્છીને કર્મમાં આસક્તિ રાખ્યા વગર જ્ઞાનીઓએ કર્મ કરવાં નેહ્યં.

ન બુદ્ધિભેદં જનયેદજ્ઞાનાં કર્મસંગિનામ્ ।

જોષયેત્સર્વકર્માણિવિદ્વાન્યુક્તઃસમાચરન્ ॥

કર્મમાં આસક્ત એવા અજ્ઞાની લોકોનાં મન જ્ઞાની લોકોએ ભાવવાં નહીં પણ ચૈત્ત્ય વર્તણૂક રાખી સર્વ કર્મ ઉપર લોકોનું વલણ થાય એમ તેમણે કરવું નેહ્યં. ૨૬

પ્રકૃતેઃ ક્રિયમાણાનિગુણૈઃ કર્માણિ સર્વશઃ ।

અહંકારવિમૂઢાત્મા કર્તાહમિતિ મન્યતે ॥

સર્વ કર્મો પ્રકૃતિના ગુણ વડેજ થાય છે, તો પણ અહંકારથી મૂઢ થયેલી બુદ્ધિથી ‘હું જ તે કરનાર છું’ એમ મતુખ્ય માને છે. ૨૭

તસ્યવિત્તુ મહાવાહો ગુણકર્મવિભાગયોઃ ।
ગુણા ગુણેષુ વર્તેત્ત ઇતિ મત્વા ન સજ્જતે ॥

હે મહાબાહુ અર્જુન ! પણ ગુણ તથા ક-
ર્મને ભેદ સમજનાર જ્ઞાનીએ ઇન્દ્રિયો પોત
પોતાનું કર્મ કરી રહી છે એમ માની અહ-
ંકાર કરતા નથી. ॥ ૨૮ ॥

પ્રકૃતેર્ગુણસંમૂઢાઃ સજ્જન્તે ગુણકર્મસુ ।
તાનકૃત્સ્ત્રવિદોમંદાનકૃત્સ્ત્રવિન્નવિચાલયેત્ ॥

પ્રકૃતિના ગુણ વડે જેઓની બુદ્ધિ મૂઢ બ-
ની ગઈ છે તેઓને ઇન્દ્રિયોનાં કર્મ ઉપર બહુ
આસક્તિ રહે છે. તેવા દુંડી બુદ્ધિવાળાના
મનને સંપૂર્ણ જ્ઞાનવાળાએ ચલિત કરવાં
નહી. ॥ ૨૯ ॥

મયિસર્વાભિક્રમ્માંણિસંન્યસ્યાધ્યાત્મચેતસા ।
નિરાશીર્નિર્મમોભૂત્વાયુઘ્યસ્વવિમતઃ ॥

સર્વ કર્મ મને અર્પણ કરી, આશા વિનાને,

(૯૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

મમતા વિનાનો અને સંતાપથી મુક્ત થ-
ઈને તું યુદ્ધ કર. ॥ ૩૦ ॥

ये मे मतमिदं नित्यमनुतिष्ठन्ति मानवाः ।
श्रद्धावन्तोऽनसूयन्तोमुच्यन्तेतेऽपिकर्मभिः ॥

આ! મારા મત પ્રમાણે જે માણસો ચાલે છે
તથા શ્રદ્ધા રાખી ઇચ્છાનો ત્યાગ કરે છે તે-
ઓ કર્મમંધનથી મુક્ત થાય છે. ૩૧

ये त्वेतदभ्यसूयन्तो नानुतिष्ठन्ति मे मतम् ।
सर्वज्ञानविमूढास्तान् विद्धि नष्टानवेतसः ॥

અને જેઓ મારા મતને ઘિક્કારી કાઢી તે
પ્રમાણે વર્તતા નથી, તેઓ સર્વ જ્ઞાનમાં મુ-
ર્ખ અને નષ્ટ બુદ્ધિવાળા જાણવા. ૩૨

सदृशं चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेर्ज्ञानवानपि ।
प्रकृतिं यांतिभूतानिनिग्रहः किरुषिष्यति ॥

જાણી માણસો પણ પોતાની પ્રકૃતિ પ્રમા-

જેન ચાલે છે. પ્રાણી માત્ર પ્રકૃતિનેજ અનુ-
સરે છે તે ઇંદ્રિયે કેવી રીતે વશ રાખી શ-
કાય ? ॥ ૩૩ ॥

इन्द्रियस्येन्द्रियस्यैव रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ।
तयोर्नवशमागच्छेत्तैहस्यपरिपंथिनौ ॥ ૩૪ ॥

ઇંદ્રિયોના વિષય ઉપરજ ઇંદ્રિયોની પ્રીતિ
થાય છે તેથી તેને વશ થવું નહિ કારણ કે
તે (પ્રીતિ અપ્રીતિ) મનુષ્યને (મોક્ષમાં)
વિદ્વર્તી છે. ॥ ૩૪ ॥

श्रेयान्स्वधर्मोविशुद्धपरधर्मोत्स्वच्छृष्टितात् ।
स्वधર્मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः ॥ ૩૫ ॥

ઉંચા ગુણવળા પારકા ધર્મ કરતાં ઓછા
ગુણવળો પણ પોતાનો ધર્મ કલ્યાણદાતા
છે. પોતાના ધર્મમાં મરણ થાય તે શ્રેય કર-
નાર છે અને પારકો ધર્મ જોખમકારક છે. ૩૫

(૧૦૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા

અર્જુન ઉવાચ ।

अथ केन प्रयुक्तोऽयं पापं चरति पुरुषः ।
अनिच्छन्नपि बाष्पे यत्र लादिव नियोजितः ॥

અર્જુન કહે છે-હું કૃષ્ણ ! જાણે અજાણી
કેમ ખેંચતું હોય તેમ પોતાની ઇચ્છા વગર
પણ મનુષ્ય પાપ કરે છે તે કરવાને તેને કેણું
પ્રેરે છે ? ॥ ૩૬ ॥

શ્રીભગવાનુવાચ ।

काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः ।
महाशनो महापाप्मा विद्ध्येनमिह वैरिणम् ॥

શ્રી ભગવાન કહે છે-તે કામ તથા
રજોગુણથી ઉત્પન્ન થયેલો ક્રોધ છે, તે સર્વનો
નાશ કરનાર મહા પાપી અને આલોકમાં
મનુષ્યનો શત્રુ છે એમ જાણજે. ॥ ૩૭ ॥

धूमेनाव्रियते वह्निर्यथाऽऽदर्शो मलेन च ।
वथोल्बेनावृतो गर्भस्तथा तेन दमावृतम् ॥ ३८

જેમ ધુમાડાથી અગ્નિ ઢંકાઈ જાય છે તથા
જેમ દર્યુ મેત્રથી ઢંકાઈ જાય છે તેમ આ
(જ્ઞાન) તેનાથી ઢંકાઈ જાય છે. ॥ ૩૮ ॥

આવૃતં જ્ઞાનમેતેન જ્ઞાનિનો નિચ્ચૈરિણા ।
કામરૂપેણ કૌતેય દુષ્પૂરેણાનલેન ચ ॥૩૯

હો કુંતાના પુત્ર ! વળી અગ્નિની પેઠે જેને
કોઈ વેળા પણ તૃપ્તિ થતી નથી એવો અને
જ્ઞાનીઓનો હમેશાંનો શત્રુ જે કામ, તેનાથી
જ્ઞાન ઢંકાઈ જાય છે. ॥ ૩૯ ॥

ઇન્દ્રિયાણિ મનો બુદ્ધિરસ્યધિષ્ઠાનમુચ્યતે ।
एतैर्विमोहयत्येष જ્ઞાનમાવૃત્ય દેહિનમ્ ॥૪૦

ઇન્દ્રિયો મન અને બુદ્ધિ એ તેનાં રહેવાનાં
સ્થાન છે, અને તેમના વડે કરીને એ જ્ઞાનને
ઢાંકી દઇને આત્માને મોહમાં નાંખે છે. ૪૦

तस्मात्स्वमिन्द्रियायादौ नियम्य भरतर्षभ ।
पाप्मानं प्रजहि ह्येनं જ્ઞાનવિજ્ઞાનનાશનમ્ ॥

(૧૦૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

માટે હે ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ અર્જુન ! પ્રથમથી જ ઇન્દ્રિયોને વશ રાખીને જ ન અને આત્મ જ્ઞાનનો નાશ કરનાર પાપથી ભરેલા કામનો તું નાશ કર. ॥ ૪૧ ॥

इन्द्रियाणि पराण्याहुरिन्द्रियेभ्यः परं मनः ।
मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परतस्तु सः ॥

ઇન્દ્રિયો (સ્થુત દેહથી) પર (શ્રેષ્ઠ) છે ઇન્દ્રિયોથી મન પર છે, મનથી બુદ્ધિ પર છે અને બુદ્ધિથી પર તે (આત્મા) છે. ॥૪૨॥

एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्यात्मानमात्मना ।
अहि शत्रुं महाबाहो कामरूपं दुरासदम् ४३

એ પ્રમાણે બુદ્ધિથી પણ જે પર છે તે સમજીને, અને આત્મા વડે આત્માને વશ રાખીને હે મહાબાહુ અર્જુન ! જેને જીતવો છે એવા કામરૂપી શત્રુનો નાશ કર. ॥ ૪૩ ॥

ત્રીજો અધ્યાય સમાપ્ત.

અધ્યાય ૪ થો.

શ્રીભગવાનુવાચ ।

इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययम् ।
विवस्वान्मनवे प्राह मनुरिक्ष्वाकवेऽब्रवीत् ॥

શ્રી ભગવાને કહ્યું કે જેનો નાશ ન થાય
એવો આ યોગ મેં પ્રથમ વિવસ્વત (સૂર્ય)
ને કહ્યો હતો, તેમણે મનુને કહ્યો હતો અને
મનુએ ઇક્ષ્વાકુને કહ્યો હતો. ॥ ૧ ॥

एवं परंपराप्राप्तमिमं राजर्षयो विदुः ।
स कालेनेह गहता योगां नष्ट परंतप ॥२॥

એ પ્રમાણે પરંપરાથી મળેલા આ યોગને
રાજર્ષિઓ જાણતા હતા; હે શત્રુએને સં-
તાપ કરનાર અર્જુન ! તે યોગ હાલ હીલ્સ-
કાળે કરીને નાશ પામ્યો છે. ॥ ૨ ॥

स एवायं मया तेऽद्य योगः प्रोक्तः पुरातनः ।

(૧૦૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ ગીતા.

भक्तोऽसि मे सखा चेतिरहस्यं ह्येतदुत्तमम् ॥

એ પુરાતન યોગ તને મારો ભક્ત તથા
મિત્ર બાણીને મેં આજે કહ્યો છે કઃરણ કે એ
એક રહસ્ય છે. ॥ ૩ ॥

अर्जुन उवाच

अपरं भवतो जन्म परं जन्म विवस्वतः ।

कथमेतद्विजानीयां त्वमादौ प्रोक्तवानिति ॥

અર્જુને કહ્યું કે, તમારો જન્મ તો પછીથી
થયો છે અને વિવસ્વતનો જન્મ તો પહેલાં
થઈ ગયો ત્યારે પહેલાં તેમને તમે આ યોગ
કહ્યો હતો એ મારે શી રીતે સમજવું ? ૪

श्रीभगवानुवाच

बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तव चार्जुन ।

तान्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्स्य परंतप ॥५॥

શ્રી ભગવાને કહ્યું—હે અર્જુન ! તારા ત
થા મારા બહુ જન્મ થઈ ગયા છે. હું તે બ-

ધા બાણું છું પણ હે શત્રુઓને તાપ કરનાર !
તું બણુતો નથી. ॥ ૫ ॥

અજોપિસમન્વયાત્માભૂતાનામીશ્વરોપિસન્ ।
શક્તિં સ્વામધિષ્ઠાય સંભવામ્યાત્મમાયકા ॥

જો કે હું જન્મ વિનાનો છું, અવિનાશી છું,
શ્રવં પ્રાણીનો ઇશ છું તથાધિ મારી પોતાની
પ્રકૃતિના આશ્રયે કરીને મારી પોતાનીજ
માયાથી હું જન્મ ધારણ કરું છું. ॥ ૬ ॥

યદા યદા હિ ધર્મસ્ય ગ્લાનિર્મવતિ ભારત ।
અમ્યુત્થાનમધર્મસ્ય તદાત્માનં સૃજામ્યહમ્ ॥

હે ભારત ! જ્યારે જ્યારે ધર્મનું જોર નરમ
પડી જાય છે અને અધર્મનું બળ વધે છે
ત્યારે ત્યારે હું પોતે અવતાર લઉં છું. ૭

પરિત્રાણાય સાધૂનાં વિનાશાય ચ દુષ્કૃતામ્ ।
ધર્મસંસ્થાપનાર્થાય સંભવામિ યુગે યુગે ॥૮॥

સાધુ પુરુષોનું રક્ષણ કરવા અને દુષ્ટોને

(૧૦૬) શ્રોમદ્ભગવદ્ગીતા.

નાશ કરવા તથા ધર્મનું સ્થાપન કરવા હું
યુગે યુગે અવતાર લઉં છું. ॥ ૮ ॥

જન્મ કર્મ ચ મે દિઠ્યમેવં યો વેત્તિ તત્ત્વતઃ ।
ત્યક્ત્વા દેહં પુનર્જમ નૈતિ મામેતિસોઽર્જુન ॥

હે અર્જુન ! એ પ્રમાણેનાં મારાં દિવ્ય જન્મ
તથા કર્મ જે તત્ત્વથી સમજે છે તે આ દેહ
તજીને ફરીથી જન્મ લેતો નથી પણ તે મ-
ને પામે છે. ॥ ૯ ॥

વીતરાગભયક્રોધા મન્મથા મામુપાશ્રિતાઃ ।
બહવો જ્ઞાનતપસા પૂતા મદ્ભાવમાગતાઃ ॥ ૧૦ ॥

રાગ, ભય, અને ક્રોધથી મુક્ત અને મારા-
માંજ ચિત્ત રાખનારા તથા મારેજ આશ્રયે
રહેલા, જ્ઞાનરૂપી તપથી પવિત્ર થયેલા ધણી-
એ મારા સ્વરૂપને પામેલા છે. ॥ ૧૦ ॥

યે યથા માં પ્રપદ્યન્તે તાંસ્તથૈવ ભજામ્યહમ્ ।
મમ વર્ત્માનુવર્તન્તે મનુષ્યાઃ પાર્થ સર્વશઃ ॥

માણસો! મને જેવી રીતે બજે છે તેવી રીતે તેમને હું પ્રત્ત થાઉં છું, કારણ કે હે પાર્થ! મનુષ્યો! સર્વ તરફથી મારાજ માર્ગને અનુસરેછે. ॥ ૧૧ ॥

કાંક્ષંતઃ કર્મણાં સિદ્ધિ યજંત इह देवताः ।
ક્ષિપ્રંહિમાનુષેલોકેસિદ્ધિર્ભવતિકર્મજા ॥ ૧૨

કર્મના ક્ષણની ઇચ્છા રાખનારા આ સંસાર-માં દેવતાઓનું પૂજન કરે છે, કારણ કે મૃત્યુલોકમાં કર્મોનું ક્ષણ શીઘ્ર મળી આવે છે. ૧૨

ચાતુર્વર્ગમયા સૃઃ ગુગર્મવિભાગશઃ ।
તસ્વકર્તારમપિમાંવિદ્વચકર્તારમવ્યયમ્ ॥

ગુણ અને કર્મના વિભાગવડે કરીને મેં ચાર વર્ણ પેદા કરી છે, જો કે તેનો કર્તા હું છું તોપણ હું અકર્તા અને અવિનાશી છું એમ બાજીજે. ॥ ૧૩ ॥

न मां कर्माणिबिन्दन्तिन मे कर्मफले रुहा ।

(૧૦૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

इति मां योऽभिजानाति कर्मभिर्न स बध्यते॥

મને કર્મ વળગતું નથી તેમજ હું કર્મના
ફળની પણ ઇચ્છા રાખતો નથી; એ પ્રમાણે
જે મને ઓળખે છે તે કર્મથી બંધાતો નથી.

एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म पूवरपि मुमुक्षुभिः ।

कुरु कर्मव तस्मात्त्वं पूर्वं पूर्वतरं कृतम् ॥ १५

પૂર્વે થઈ ગયેલા મુમુક્ષુઓએ (મોક્ષની ઇ-
ચ્છા રાખનારા) એવું બાણીનેજ કર્મ કરેલાં
છે, તેથી અસલના વખતથી ચાલતા આવેલા
રિવાજ પ્રમાણે તું પણ કર્મ કર. ॥ ૧૫ ॥

किं कर्म किमकर्मेति कवयोऽप्यत्र मोहिताः

तत्तेकर्मभवक्ष्यामियज्ज्ञात्वामोक्ष्यसेऽशुभात् ॥

કર્મ શું અને અકર્મ એ શું એ વિષયમાં
વિદ્વાનો પણ મોહ પામી ગયા છે, તેથી કર્મ
એ શું તે હું તને કહીશ કે જે બાણવાણી
અશુભ ફળથી તું મુક્ત થઈશ. ॥ ૧૬ ॥

કર્મણો હપિ બોદ્ધવ્યં બોદ્ધવ્યં ચ વિકર્મણઃ ।
અકર્મણશ્ચ બોદ્ધવ્યં ગહના કર્મણો ગતિઃ ૧૭

કર્મ (કામ કરવું) તે શું તે જાણવું જો-
ઈએ તેમજ વિકર્મ (ખોટું કામ) તે શું એ
પણ જાણવું જોઈએ તથા અકર્મ (કર્મ નાંહ
કરવું) તે શું એ પણ જાણવાની જરૂર
છે; કર્મની ગતિ ગહન (કેઈથી ન સમજી
શકાય તેવી) છે. ॥ ૧૭ ॥

કર્મણ્યકર્મ યઃ પश्यેદકર્મણિ ચ કર્મ યઃ ।
સ બુદ્ધિમાન્ મનુષ્યેષુ સ યુક્તઃ કૃત્સ્નકર્મકૃત્ ॥

જે માણસ કર્મમાં અકર્મ અને અકર્મમાં
કર્મ જુએ છે તે સર્વ મનુષ્યોમાં બુદ્ધિમાન
છે, તે યોગી છે તથા સર્વ કર્મ કરી ચુક્યો
છે એમ જાણવું. ॥ ૧૮ ॥

યસ્ય સર્વે સમારંભાઃ કામસંકલ્પવર્જિતાઃ ।
જ્ઞાનાગ્નિદગ્ધકર્મણં તમાહુઃ પંડિતંબુધાઃ ॥

(૧૧૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

જેનાં સઘળા આરંભ ઇચ્છા તથા સંકલ્પ વિનાના છે, અને જ્ઞાનરૂપી અગ્નિથી જેનાં કર્મ બળી ગયાં છે તેને બુદ્ધિમાન મનુષ્યો ખરો જ્ઞાની કહે છે. ॥ ૧૯ ॥

ત્યક્ત્વા કર્મફલાસંગં નિત્યતૃપ્તો નિરાશ્રયઃ ।
કર્મણ્યભિપ્રવૃત્તોઽપિ નૈવ કિંચિત્કરોતિ સઃ ॥

કર્મના ફળમાં આસક્તિ તથા દુઃખને તેમજ સદા સંતોષી અને કોઈના આશ્રય વિનાનો રહીને જો કોઈ કર્મમાં પ્રવૃત્ત થયેલો હોય તો તે કંઈ પણ કર્મ કરતોજ નથી એમ જાણવું. ॥ ૨૦ ॥

નિરાશીર્થતચિત્તાત્મા ત્યક્ત્વાર્પણપરિગ્રહઃ ।
શરીરં કેવલં કર્મ કુર્વન્નામોતિ કિલ્બિષમ્ ॥

કંઈ પણ આશા વિનાનો, મન અને આત્માને નિયમમાં રાખીને રહેલો તથા સર્વ મમતાનો જેણે ત્યાગ કર્યો છે, અને માત્ર શ-

રીરજ જેનું કર્મ કર્યે જાય છે એવા મનુષ્યને
પાપ લાગતુંજ નથી. ॥ ૨૧ ॥

यदृच्छालाभसंतुष्टो द्वंद्वातीतो विमत्सरः ।
समः सिद्धावसिद्धौ च कृत्वापि न निबध्यते॥

ઈશ્વરેચ્છાથી જે કંઈ મળી આવ્યું તેનાથી
સંતોષી (સુખ દુઃખ, લાભ ખોટ, ટાઢ તાપ
વગેરે) દ્વંદ્વો જેને બંધ કરતાં નથી એવો,
મત્સર વિનાનો, કાર્યની સિદ્ધિ તથા નાશ-
માં સમદષ્ટિવાળો એવો મનુષ્ય કર્મ કરવા
છતાં પણ બંધાતો નથી. ॥ ૨૨ ॥

मतसंगस्य मुक्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसः ।
यज्ञायाचरतः कर्म समग्रं प्रविश्रीयते ॥ २३

આસક્તિ રહિત, પાપથી મુક્ત તથા જે-
નું મન જ્ઞાનમાંજ લાગી રહ્યું છે અને જે ય-
જ્ઞને માટેજ કર્મ કરી રહ્યો છે (એટલે જે
ઈશ્વરને નામેજ કર્મ કરે છે) તેનાં સર્વજન

(૧૧૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

કર્મ નાશ પામી જાય છે. ॥ ૨૩ ॥

ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम् ।

ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना ॥ ૨૪

બ્રહ્મનેજ અર્પણ કરવાનું, બલિદાન પણ
બ્રહ્મ, જેમાં હોમ કરવાનો તે અગ્નિ પણ બ્ર-
હ્મ, અને હોમ કરનાર પણ બ્રહ્મ. એ પ્રમાણે
બ્રહ્મમાંજ એક ચિત્ત રાખીને કર્મ કરનારો
પણ બ્રહ્મનેજ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૨૪ ॥

दैवमेवापरे यज्ञं योगिनः पर्युपासते ।

ब्रह्માग्नावपरे यज्ञं यज्ञेनवोपजुहति ॥ ૨૫

કેટલાએક યોગીઓ દેવોને માટે યજ્ઞ કરે
છે અને કેટલાક બ્રહ્મરૂપી અગ્નિમાં યજ્ઞનેજ
હોમીને યજ્ઞ કરે છે. ॥ ૨૫ ॥

भोत्रादीनीन्द्रियाण्यन्ये संयमाग्निषु जुहति ।

शब्दादीन्विषयानन्य इन्द्रियाणिषु जुहति ॥

કેટલાક સંયમ (ઇન્દ્રિયોને વશ રાખવી)

રૂપી અગ્નિમાં કાન ઇત્યાદિ (કાન, ત્વચા, નેત્ર, શ્રુત્ર અને નાક) ઇન્દ્રિયોને હોમે છે અને કેટલાક શબ્દાદિ (શબ્દ, રૂપશ રૂપ, રસ અને ગંધ) ઇન્દ્રિયોના વિષયોને ઇન્દ્રિયો રૂપી અગ્નિમાં હોમે છે. ॥ ૨૬ ॥

सर्वाणीन्द्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे ।

आत्मसंयमयोगाग्नौ जुहति ज्ञानदीपिते ॥ २७

વળી કેટલાક જ્ઞાનથી સતેજ થયેલા આત્મધ્યાનરૂપી અગ્નિમાં સઘળી ઇન્દ્રિયોનાં કર્મ તથા શરીરમાં રહેલા પાંચ વાયુ- (પ્રાણ, અપાન, વ્યાન, ઉદ્ધાન અને સમાન) નાં કર્મને હોમે છે. ॥ ૨૭ ॥

द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथापरे ।

स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः संशितव्रताः ॥

કેટલાક દ્રવ્યયજ્ઞ કરનારા (શાસ્ત્ર વિધિ પ્રમાણે દ્રવ્યનો ઉપયોગ કરનારા) છે. કેટલાક

(૧૧૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

તપરૂપી યજ્ઞ કરનારા છે, કેટલાક યોગરૂપી
યજ્ઞ કરનારા છે અને બીજાઓ વેદાભ્યાસ
તથા જ્ઞાનરૂપી યજ્ઞ કરનારા છે. વળી કેટલાક
દૃઢમતવાળા યતિઓ હોય છે. ॥ ૨૮ ॥

અપાને જુહતિ પ્રાણં પ્રાણેऽપાનં તથાऽપરે ।
પ્રાણાપાનગતી રુધ્વા પ્રાણાયામપરાયણાઃ ॥

વળી બીજા કેટલાક અપાનમાં (અધે મ.ર્ગે
નીકળતો વાયુ) પ્રાણને (હૃદયમાં રહેતો
વાયુ) તથા પ્રાણમાં અપાનને હોમે છે,
અને પ્રાણ તથા અપાન બંનેની ગતિનો નિ-
શ્ચ કરી પ્રાણાયામમાં લીન થાય છે. ॥ ૨૯ ॥

અપરે નિયતાહારાઃ પ્રાણાન્પ્રાણેષુ જુહતિ ।
સર્વેऽપ્યેતે યજ્ઞવિદો યજ્ઞક્ષપિતકલ્મષાઃ ॥

વળી બીજાઓ મિતાહારી (નિયમિત ભો-
જન કરનારા) થઈ પ્રાણમાં પ્રાણનેજ હોમે
છે. ઉપર કથા તે સર્વ યજ્ઞને બાજનારા છે.

અધ્યાય ૪ થો. (૧૧૫)

અને યજ્ઞોવહે કરીને તેઓનાં પાપ નાશ પામે
છે. ॥ ૩૦ ॥

યજ્ઞસિષ્ઠામૃતભુજો યાંતિ બ્રહ્મ સનાતનમ્ ।
નાયં લોકોઽસ્ત્યયજ્ઞસ્ય કુતોઽન્યઃ કુરુસત્તમ ॥

યજ્ઞમાં શેષ રહેલું તે અમૃત રૂપ છે, તેનું
લોભન કરનારને સનાતન બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ
થાય છે. જે યજ્ઞ કરતા નથી તેમને માટે આ-
લોક પણ નથી તો હે કુરુકુળમાં શ્રેષ્ઠ અર્જુન !
પરલોકની પ્રાપ્તિ તો તેમને ક્યાંથીજ થાય ? ૩૧

एवं बहुविधा यज्ञा वितता ब्रह्मगो मुखे ।
कर्मजान्निद्धि तान्सर्वानेवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे ॥

એ પ્રમાણે વેદમાં બહુ પ્રકારના યજ્ઞ વર્ણ-
વેલા છે, એ સર્વની ઉત્પત્તિ કર્મથી છે એમ
તું જાણ અને એમ જાણવાથી તું મુક્ત થઈ
જઈશ. ॥ ૩૨ ॥

अथान्तर्यामिना यज्ञं यजतः ।

(૧૧૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા

સર્વં કર્માશિલં પાર્થ જ્ઞાને પરિસમાપ્યતે ॥

હે શત્રુઓને તાપ કરનાર અરજુન ! દ્રવ્યથી
થતા યજ્ઞ કરતાં જ્ઞાનયજ્ઞ વધારે કલ્યાણકાર-
ક છે, કારણ કે હે પાર્થ ! સધળાં કર્મ જ્ઞા-
નમાં સમાપ્ત થાય છે. ॥ ૩૩ ॥

તદ્વિદ્ધિ પ્રણિયાતેન પરિપ્રશ્નેન સેવયા ।

ઉપદેક્ષંતિ તે જ્ઞાનં જ્ઞાનિનસ્તત્ત્વદર્શિનઃ ॥

તે જ્ઞાન તું નમ્રતાથી વારંવાર પ્રશ્ન પૂછી-
ને અને સેવાવડે કરીને શીખી લે. એમ કર-
વાથી તત્ત્વ બાણુનાર જ્ઞાનીઓ તને જ્ઞાનનો
ઉપદેશ કરશે. ॥ ૩૪ ॥

યજ્ઞાત્વા ન પુનર્મોહમેવં યાસ્યસિ પાંડવ ।

યેન ભૂતાન્યશેષેણ દ્રક્ષ્યસ્પાત્મન્યયો મયિ ॥

હે પાંડવ ! એ બાણુ પછી તું ફરી-
થી મોહમાં પડીશ નહિ, અને કેાઈ પણ બા-
કી ન રહે એવી રીતે સધળાં પ્રાણીઓને તા-

૨। અને મારામાં જોઈશ. ॥ ૩૫ ॥

अपि चेदसि पापेभ्यः सर्वेभ्यः पापकृत्तमः ।

सर्वं ज्ञानप्लवेनैव वृजिनं संतरिष्यसि ॥ ૩૬ ॥

જો કે સર્વ પાપ કરનારાઓમાં તું સૌથી
મોટો પાપ કરનાર હોઈશ તોપણ જ્ઞાનરૂપી
નાવથી તું સર્વ પાપનો સમુદ્ર તરી જઈશ.

यथैधांसि समिद्धोःग्निर्भस्मसात्કुरुतेऽर्जुन ।

જ્ઞાનાગ્નિઃ સર્વકર્માણિ ભસ્મસાત્કુરુતે તથા ॥

હે અર્જુન ! જેમ બળતો અગ્નિ તેમાં નાં-
ખેલાં કાષ્ટને ભસ્મ કરી દે છે, તેમ જ્ઞાનરૂપી
અગ્નિ સઘળાં કર્મને ભસ્મ કરી દે છે. ૩૭

नहि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते ।

तत्स्वयं योगसंसिद्धःकालेनात्मनिर्विदति ॥

આ સંસારમાં જ્ઞાનના જેવું બીજું કંઈ
પવિત્ર નથી, તે જ્ઞાનયોગમાં સિદ્ધ થયેલો
અનુબ્ધ કાળે કરીને પોતાના આત્મામાં પ્રાપ્ત

(૧૧૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

કરે છે. ॥ ૩૮ ॥

શ્રદ્ધાવાલ્લભતે જ્ઞાનં તત્પરઃ સંયત્તેન્દ્રિયઃ ।

જ્ઞાનંલબ્ધ્વાપરાંશાંતિમચિરેણાધિગચ્છતિ ॥

ઇન્દ્રિયોને વશ રાખી જ્ઞાન મેળવવામાં ત-
ત્પર અને શ્રદ્ધાવાળો મનુષ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે
છે, અને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછી થોડાજ વખ-
તમાં મોટામાં મોટી શાંતિને પ્રાપ્ત કરે છે. ૩૯

અજ્ઞથાશ્રદ્ધધાનશ્ચ સંશયાત્મા વિનશ્યતિ ।

નાયંલોકોઽસ્તિનપરોનસુખંસંશયાત્મનઃ ॥

અજ્ઞાની, શ્રદ્ધા વિનાનો અને સંશયવાળો
મનુષ્ય નાશ પામે છે. સંશયવાળા મનુ-
ષ્યને માટે તો આલોક પશુ નથી તેમ પર-
લોક પશુ નથી અને સુખ પશુ નથી. ૪૦

યોગસંન્યસ્તકર્માણં જ્ઞાનસંછિન્નસંશયમ્ ।

આત્મવન્તંનકર્માણિનિવર્તન્તિવનંજય ॥ ૪૧

જેણે યોગથી કર્મનો ત્યાગ કર્યો છે અને

જ્ઞાનથી સંશયનો નાશ કર્યો છે તથા જે સદા
આત્મામાંજ લીન છે તેને, હે ધનંજય ! ક-
ર્મના બંધ છેજ નહીં. ॥ ૪૧ ॥

તસ્માદજ્ઞાનસંભૂતં હૃત્સ્થં જ્ઞાનાસિન્નાત્મનઃ ।
ચિત્તૈનંસંસૃયં યોગમ્પ્રતિષ્ઠોચિષ્ઠ ધાસ્ત ॥૪૨

માટે અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થયેલા અને અંતઃકર-
ણમાં રહેલા પોતાના સંશયને જ્ઞાનરૂપ તરવા-
રથી છેદી નાખી હે ભારત ! તું યોગને વખ-
ગીને ઉભો થઈ જા. ॥ ૪૨ ॥

इति भीमद्भगवद्गीतासूपानिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मब्रह्मा-
र्पणबीजो नाम चतुर्थोऽध्यायः ।

એ.થે. અધ્યાય સમાપ્ત.

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

અધ્યાય ૫ મો.

અર્જુન ઉવાચ ।

સંન્યાસં કર્મણાં કૃષ્ણ પુનર્યોગં ચ શંસસિ ।
યચ્છ્રેય એતયોરેકં તન્મે બ્રૂહિ સુનિશ્ચિત્તમ્ ૧

અર્જુને કહ્યું:—હે કૃષ્ણ ! એકવાર કર્મનો ત્યાગ કહો છો અને વળી પાછી યોગની પ્રશંસા કરો છો, માટે એ બેમાંથી જે કલ્યાણકારક હોય તે નક્કી કરીને મને કહો. ॥ ૧ ॥

શ્રી ભગવાનુવાચ ।

સંન્યાસઃ કર્મયોગશ્ચ નિઃશ્રેયસકરાવુભૌ ।
તયોસ્તુકર્મસંન્યાસાત્કર્મયોગો વિશિષ્યતે ૨

શ્રીભગવાન બોલ્યા—કર્મનો સંન્યાસ અને કર્મયોગ બંને કલ્યાણકારક છે, તેમાં જ્ઞાન વિનાના સંન્યાસ કરતાં કર્મયોગ ચલી-લાતો છે. ॥ ૨ ॥

જ્ઞેયઃ સ નિત્યસંન્યાસીયો ન દ્વેષ્ટિ ન કાંક્ષતિ ।
નિર્દ્વેદો હિ મહાબાહો સુખં બંધાત્મમુચ્યતે ॥

જે કેાઈનેા દ્વેષ કરતો નથી તેમજ કંઈ ઇ-
ચ્છા કરતો નથી અને જે દ્વંદ્વ રહિત છે તે
સદા સંન્યાસી જાણવો; કારણ કે તે સ્વેદાઈ-
થી બંધનમાંથી મુક્ત થઈ જાય છે. ॥ ૩ ॥

સાંખ્યયોગૌપૃથગ્બાલાઃ પ્રવદંતિ ન પંડિતાઃ ।
एकमप्यास्थितः सम्प्रगुभयो विन्दते फलम् ॥

સાંખ્ય અને યોગ બુદ્ધા છે એવું અજ્ઞાની
લોકો હોય તે જ બોલે છે, પંડિતો એમ કહે-
તા નથી. એ બેમાંથી એકને સારી રીતે વ-
ળગી રહેનારને પણ બંનેનાં ફળ મળે છે. ઇ-
યત્સાંખ્યૈઃ પ્રાપ્યતે સ્થાનં તયોગૈરપિ ગમ્યતે
एकं सांख्यं च योगं च यः पश्यति स पश्यति ॥

જે પદની પ્રાપ્તિ સાંખ્યથી થાય છે તે યોગ-
થી પણ થાય છે, જે સાંખ્ય તથા યોગને એ-

(૧૨૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

કર્મ સમજે છે તે જ 'ખડ્ગ' સમજે છે એમ
બાણુ. ॥ ૫ ॥

સંન્યાસસ્તુ મહાબાહો દુઃસ્વમાત્મયોગતઃ ।
યોગયુક્તો મુનિર્બ્રહ્મ ન ચિરેણાધિગચ્છતિ ॥

હે મહાબાહુ અર્જુન ! યોગ વિના સંન્યા-
સની પ્રાપ્તિ કરવી એ ઘણી કઠણ છે, પણ
યોગ બાણુનારો મુનિ જલ્દીથી બ્રહ્મપદની
પ્રાપ્તિ કરે છે. ॥ ૬ ॥

યોગયુક્તો વિશુદ્ધાત્મા વિજિતાત્મા જિતેન્દ્રિયઃ ।
સર્વભૂતાત્મભૂતાત્માકુર્વન્નપિ ન લિપ્યતે ॥૭॥

શુદ્ધ અંતઃકરણવાળો, જેણે આત્માને તથા
ઇન્દ્રિયોને વશ કર્યા છે એવો અને સર્વ ભૂતો-
નો આત્મા એજ જેનો આત્મા છે એવો યુગ્મી
કર્મ કરવા છતાં પણ બંધન પામતો નથી.

નૈવ કિંચિત્કરોમીતિયુક્તોમન્યેતતસ્થવિત્ ।
પદ્યન્ધ્રુવન્સ્પૃશન્નિઘ્રન્નશ્નન્નચ્છન્સ્વપન્નૃષત્ત્વ

પ્રકપન્વિસૃજન્મુદ્ધન્નુન્મિષમિમિષન્નપિ ।
ઇન્દ્રિયાણીન્દ્રિયાર્થેષુ વર્તત इतिधारयन् ॥૯॥

તત્ત્વ જાણનારો યોગી, જોવામાં, સાંભળવા-
માં, સ્પર્શ કરવામાં, સુંઘવામાં, ખાવામાં,
ચાલવામાં, ઉંઘવામાં, શ્વાસ લેવામાં, બોલ-
વામાં, કાઠી નાંખવામાં, ઝાલવામાં, આંખ ઉ-
ઘાડવામાં તથા મીંચવામાં, ઇન્દ્રિયો પોતપો-
તાના વિષયોમાં પ્રવર્તી રહી છે એમ ધારી,
હું કંઈ કરતો નથી એમ માને છે. ॥૮ ॥૬॥

ब्रह्मव्याधायकमाणिसंगंत्यक्त्वाकरोति यः ।
लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमિवांभसा ॥ ૧૦

સંગનો ત્યાગ કરીને અને બ્રહ્મને અર્પણ
કરીને જે મનુષ્ય કર્મ કરે છે તેને, કમળ-
પત્રને જેમ પાણી અડકતું નથી તેમ પાપ
લાગતું નથી. ॥ ૧૦ ॥

कायेन मनसा बुद्ध्या केवलैरिन्द्रियैरपि ।

(૧૨૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

યોગિનઃ કર્મકુર્વૈતિસંગત્યક્ત્વાત્મશુદ્ધયે ॥

મમતાનો ત્યાગ કરી માત્ર આત્માની શુદ્ધિ-
નેજ અર્થ એકલા શરીરથી, મનથી, બુદ્ધિથી
અને ઇન્દ્રિયોથી યોગીઓ કર્મ કરે છે. ૧૧

યુક્તઃકર્મફલંત્યક્ત્વાશાંતિમાપ્નોતિનૈષ્ઠિકીમ્ ।

અયુક્તઃ કામકારેણ ફલે સત્તો નિબધ્યતે ॥

યોગી કર્મના ફળનો ત્યાગ કરતાં સદાની
શાંતિ એટલે મોક્ષ પામે છે, અને યોગરહિ-
ત મનુષ્ય ફળની આશાથી કર્મ કરતાં બંધ-
નમાં પડે છે. ॥ ૧૨ ॥

સર્વકર્માણિ મનસા સંન્યસ્યાસ્ને સુખં વશી ।

નવદ્વારે પુરે દેહી નૈવ કુર્વન્ન કારયન્ ॥

જેને સર્વ ઇન્દ્રિયો વશ છે એવા યોગીને
આત્મા સુધળાં કર્મનો મનથી ત્યાગ કરીને
નવ દરવાજાવાળા દેહરૂપી નગરમાં નિરાંતે
રહે છે અને કંઈ કરતો નથી તેમ કરાવતો

પણ નથી. ॥ ૧૩ ॥

ન કર્તૃત્વં ન કર્માણિ લોકસ્ય સૃજતિ પ્રભુઃ।

ન કર્મફલસંયોગં સ્વભાવસ્તુ પ્રવર્તતે ॥૧૪

સૃષ્ટિકર્તા પ્રભુ લોકમાં કર્તાપણું, કર્મ તથા કર્મ અને ફળનો સંયોગ એમાંનું કાંઈ ઉત્પન્ન કરતો નથી એ સર્વ કુદરતથી થાય છે. ૧૪

નાદત્તે કસ્યચિત્પાપં ન ચૈવ સુકૃતં વિષુઃ ।

અજ્ઞાનેનાવૃતં જ્ઞાનં તેન મુચ્યંતિ જંતવઃ ॥૧૫

સર્વવ્યાપક ઇશ્વર કોઈનાં પાપ કે પુણ્ય લેતો નથી, માત્ર અજ્ઞાનને લીધે જ્ઞાન ઢંકાઈ ગયું છે તેથીજ પ્રાણી મોહમાં પડે છે.

॥ ૧૫ ॥

જ્ઞાનેન તુ તદજ્ઞાનં યેષાં નાશિતમાત્મનઃ ।

તેષામાદિત્યવજ્જ્ઞાનં પ્રકાશયતિ તત્પરમ્ ॥

જ્ઞાનથી જેમનું અજ્ઞાન નાશ પામ્યું છે તેમનું આત્મજ્ઞાન સૂર્યની પેઠે પરમાત્માને

(૧૨૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

પ્રકાશિત કરે છે. ॥ ૧૬ ॥

તદ્બુદ્ધયસ્તદાત્માનસ્તન્નિષ્ઠાસ્તત્પરાયણાઃ ।

ગચ્છંત્યપુનરાવૃત્તિં જ્ઞાનનિર્ઘૂતકલ્મષાઃ ॥૧૭

ઈશ્વરમાંજ જેની બુદ્ધિ છે, તેનેજ જે પો-
તાનો આત્મા માને છે, તેનામાંજ જે ચિત્ત
પરેાવે છે, તેનાજ ઉપર જે આધાર રાખે છે
અને અજ્ઞાનથી જેનાં સઘળાં પાપ ધોવાઈ ગ-
યાં છે એવા જ્ઞાનીઓ એવા પદને પામે છે કે
જ્યાંથી અહીં પાછું આવવું પડતું નથી. ૧૭

વિદ્યાવિનયસંપન્ને બ્રાહ્મણે મવિ હસ્તિનિ ।

શુનિ ચૈવ શ્વપાકે ચ પંડિતાઃ સમદક્ષિનઃ ॥

વિદ્યા અને વિનયવાળો બ્રાહ્મણ, ગાય, હા-
થી, શ્વાન અને ચાડાજ એ સર્વને જ્ઞાનીઓ
સમદક્ષિણી જુએ છે. ॥ ૧૮ ॥

इहैव तैर्जितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः।

निर्द्वन्द्वं हि सां જ્યાં સર્વ સમાન મનસ્થિતે તે સર્ગ ॥

અધ્યાય ૫ મો. (૧૨૭)

જેઓનું મન સમતાવાળું થયું છે તેઓએ
આ સંસારમાં સર્વ છૂટી લીધું છે, સમતા-
વાળું બ્રહ્મ કંઈ પણ દોષ વિનાનું છે માટે
એવા જ્ઞાનીઓ બ્રહ્મમાંજ રહેલા છે. ॥ ૧૯ ॥

नम्रहृष्येत्प्रियंप्राप्यनोद्विजेत्प्राप्यचाप्रियम् ।
स्थिरबुद्धिरसंमूढो ब्रह्मविद्ब्रह्मणि स्थितः ॥

બહાલી વસ્તુ મળવાથી જેને હર્ષ થતો નથી
તેમજ અણુગમતી વસ્તુથી જેને શોક નથી,
જેની બુદ્ધિ સ્થિર છે, જેણે મોહનો નાશ કર-
્યો છે એવો બ્રહ્મજ્ઞાની બ્રહ્મમાંજ રહેલો છે. ૨૦

बाह्यस्पर्शेष्वसक्तात्माविंदत्यात्मनियत्सुखम् ।
स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखमक्षय्यमश्नुते ॥

બહારની વસ્તુઓ ઉપર જેને મમતા નથી
તેને પોતાના આત્મામાં જે સુખ મળે છે તે
અક્ષય સુખને યોગવડે પોતાના આત્માને
જોઈ રહ્યા છે. ॥ ૨૧ ॥

(૧૨૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

ये हि संस्पर्शजा भोगा दुःखयोनय एव ते ।
आद्यंतवंतः कौंतेय न तेषु रमते बुधः ॥

ખહારના સંબંધથી જે સુખ ઉત્પન્ન થાય છે તે સુખ દુઃખનું મૂળ છે કારણ કે તે ક્ષણિક છે માટે હે કુંતાના પુત્ર ! જ્ઞાની તેમાં આસક્ત થતો નથી. ॥ ૨૨ ॥

शक्नोतीहैव यः सोढुं प्राक्शरीरविमोक्षणात् ।
कामक्रोधोद्भवं वेगं स युक्तः स सुखी नरः ॥

આ શરીરથી મુક્ત થતા પહેલાં કામ તથા ક્રોધથી જે વેગ ઉત્પન્ન થાય છે તે વેગને જે સહન કરી શકે છે તે જ યોગી અને સુખી બનેલો. ॥ ૨૩ ॥

योंऽतःसुखोंऽतरारामस्तथांतर्ज्योतिरेवयः ।
स योगी ब्रह्म निर्वाणं ब्रह्मभूतोऽधिगच्छति

જે પેલાના અંતરને વિષે સુખી છે. જે પેલાના અંતરમાંજ આરામ પામી રહ્યો છે અ-

ને જેનું હૃદય તેજથી પ્રકાશિત થઈ રહ્યું છે,
તે યોગી બ્રહ્મ રૂપ થઈને બ્રહ્મપદને પ્રાપ્ત કરે છે.

લભંતે ब्रह्मनिर्वाणमृषयः क्षीणकल्मषाः ।

छिन्नद्वैषायતાत्मानः सर्वभूतहिते रताः ॥ ૨૫

જેમનાં પાપ નાશ પામી ગયાં છે, જેમણે
મુખ દુઃખાદિ દંદની લાગણીઓ ટાળી દી-
ધી છે, જેણે પોતાનું મન વશ કરેલું છે અને
ને શૂન માત્રના હિતમાં નિમગ્ન છે એવા જ્ઞ-
ાઓ બ્રહ્મમાં લય પામી બાક છે. ॥ ૨૫ ॥

कामक्रोधवियुक्तानां यती मां यतचेतसाम् ।

अमितो ब्रह्मनिर्वाणं वर्तते विदितात्मनाम् ॥

જેમણે કામ તથા ક્રોધથી મુક્ત થઈ પો-
તાનું ચિત્ત વશ કરેલું છે અને જેમણે પો-
તાના આત્માને ઓળખ્યો છે એવા યતિઓ
માટે બ્રહ્મનિર્વાણ નક્કી થયેલ છે. ॥ ૨૬ ॥

स्पर्शान्कृत्वा बहिर्बाह्यांश्चक्षुश्चैवांतरे भ्रुवोः ।

..... ॥

(૧૩૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

યતેન્દ્રિયમનોબુદ્ધિર્મુનિર્મોક્ષપરાયણઃ ।

વિગતેચ્છાભયક્રોધોયઃ સદા મુક્તૃષ્વ સઃ૨૮

બહારની વસ્તુઓને બહારજ રાખીને, આં-
ખને ભમરોની વચ્ચે રાખીને, તથા ગ્રાણી અ-
ને અધાનને બરોબર રાખીને, અને તેમને
નસકેારાંમાં બરાબર ચલાવીને, ઇન્દ્રિયો, મન
તથા બુદ્ધિને વશ રાખીને અને મોક્ષમાંજ
ચિત્ત રાખીને, જે મુનિ ઇચ્છા, ભય અને
ક્રોધનો ત્યાગ કરે છે તે સદા મુક્તજ છે.

મોક્તારં યજ્ઞતપસાં સર્વલોકમહેશ્વરમ્ ।

સુહૃદસર્વભૂતાનાંજ્ઞાત્વા માંસાંતિમૃચ્છતિ ॥૨૯

યજ્ઞ અને તપનો ભોક્તા, સર્વલોકનો ઇશ્વર
અને સર્વ ગ્રાણીઓનો રનેહી એવો મને
જાણનાર શાંતિ (સદાકાળનું સુખ) પ્રાપ્ત
કરે છે. ॥ ૨૯ ॥

પાંચમો અધ્યાય સમાપ્ત.

ૐૐૐૐૐૐૐ

અધ્યાય ૬ ઠો.

શ્રી ભગવાનુવાચ ।

અનાશ્રિતઃ કર્મફલં કાર્યં કર્મકરોતિ યઃ ।
સ સંન્યાસીચયોગી ચ ન નિરન્નિર્નવાક્રિયઃ॥

શ્રીભગવાન કહે છે-જે માણસ કર્મના
ફળની ઇચ્છા રાખ્યા વિના પોતાનો ધર્મ છે
એમ જાણી કર્મ કરે છે, તે જ સંન્યાસી અને
યોગી છે, પણ જે યજ્ઞ કરતો નથી તેમ-
જ કર્મ પણ કરતો નથી તે સંન્યાસી અને
યોગી નથી. ॥ ૧ ॥

યં સંન્યાસમિતિ પ્રાહુર્યોગંતંવિદ્ધિ પાંડવ ।
ન હ્યસંન્યસ્તસંકલ્પોયોગી ભવતિકશ્ચન ॥૨

હે પાંડવ ! જેને સંન્યાસ કહે છે તે જ યો-
ગ છે એમ તું જાણ; જેણે મનના સંકલ્પને
વશ કર્યા નથી એવો કેાઈ પણ માણસ યોગી
થઈ શકતો નથી. ॥ ૨ ॥

(૧૩૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

આરુરુક્ષોર્મુનેર્યોગં કર્મ કારણમુચ્યતે ।

યોગારુઢસ્ય તસ્યૈવ શમઃ કારણમુચ્યતે ॥૩

યોગીની પદવીએ ચઢવા ઇચ્છનારા માણુસ-
ને કર્મ એજ પ્રાપ્ત કરવાનું સાધન છે;
અને જે યોગીની પદવીએ પહોંચેલો છે તેને
જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનું સાધન શમ (શાંતિ)
છે. ॥ ૩ ॥

યદા હિ નેન્દ્રિયાર્થેષુ ન કર્મસ્વનુષજ્જતે ।

સર્વસંકલ્પસંન્યાસી યોગારુઢસ્તદોચ્યતે ॥૪

જ્યારે ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં તથા કર્મમાં
માણુસ આસક્ત થતો નથી અને સર્વ મનના
સંકલ્પને હાઝી રાખે છે ત્યારે તે યોગપદને
પહોંચેલો છે એમ કહેવાય છે. ॥ ૪ ॥

બદ્ધરેદાત્મનાત્માનં નાત્માનમવસાદયેત્ ।

આત્મૈવજ્ઞાત્મનો બંધુરાત્મૈવ રિપુરાત્મનઃ ॥૫

આત્મા (પરમાત્મા) વડેજ આત્મા (જી-

વાત્મા) નો ઉદ્ધાર કરવો જોઈએ, અને આત્મા એજ આત્માનો બંધુ છે અને તેનો શત્રુ પણ તે જ છે. ॥ ૫ ॥

बंधुरात्मात्मनस्तस्य येनात्मैवात्मना जितः ।
अनात्मनस्तु शत्रुत्वे वर्तेतात्मैव शत्रुवत् ६

જેણે આત્મા વડે પોતાના આત્મા ઉપર જય મેળવ્યો છે તેના આત્માનો તે આત્મા મિત્ર જ છે, પણ જેણે આત્માના ઉપર જય મેળવ્યો નથી અને જે પોતાના આત્માના શત્રુ રૂપે છે તેનો તે આત્મા શત્રુ જ છે. ॥ ૬ ॥

जितात्मनःप्रशान्तस्य परमात्मासमाहितः ।
शीतोष्णसुखदुःखेषु तथा मानापमानयोः ॥७॥
જેણે પોતાના આત્માને છતેલો છે અને જેનું મન ટાઢ અને તાપ, સુખ અને દુઃખ તથા માન અને અપમાનમાં શાંત થઈ ગયું છે તેનામાંજ પરમાત્મા રહેલો છે. ॥ ૭ ॥

(૧૩૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

જ્ઞાનવિજ્ઞાનતૃપ્તાત્મા કૂટસ્થોવિચિત્તેન્દ્રિયઃ ।

યુક્ત ઇત્યુચ્યતેયોગીસમલોષ્ટાસ્મકાંચનઃ ૮

જે જ્ઞાન તથા અનુભવવાળા જ્ઞાનથી તૃપ્ત થઈ ગયેલો છે, જે સાક્ષી રૂપે વર્તે છે, જેણે ઇન્દ્રિયો વશ કરી લીધી છે, અને જે માટી પથ્થર તથા સોનાને સમાન માને છે તે ખરે-ખરો યોગી કહેવાય છે. ॥ ૮ ॥

સુહૃન્મિત્રાર્યુદાસીનમધ્યસ્થદ્વેષ્યવંધુષુ ।

સાધુષ્વપિ ચ પાપેષુ સમબુદ્ધિર્વિશિષ્યતે ૯

પ્રીતિ રાખનાર, મિત્ર, શત્રુ, તટસ્થ, (જે પક્ષની વચ્ચે રહેનાર) દ્વેષીઓ, સગાં, સત્પુરુષો તેમજ પાપીઓ એ સર્વ ઉપર સમાન દૃષ્ટિથી જોનાર સહુથી શ્રેષ્ઠ છે. ॥ ૯ ॥

યોગી યુંજીત સતતમાત્માનં રહસિ સ્થિતઃ ।

एकाकी यतोचत्तात्मा निराशीरपस्त्रिहः ૧૦

એકાંત સ્થાનમાં એકલા રહીને ચિત્ત તથા
આત્માને વશ રાખીને, આશાનો ત્યાગ કરીને,
કંઈપણ શ્રદ્ધા કરવાનું તથા દમ્ભને, યોગીએ
અદાકાલ યોગ સાધનામાં તત્પર રહેવું. ૧૦

શુદ્ધૌ દેશે પ્રતિષ્ઠાપ્ય સ્થિરમાસનમાત્મનઃ ।
નાત્યુચ્છિન્નં નાતિનીચં ચૈલાગ્નિકુશોત્તરમ્ ॥

પવિત્ર સ્થાનમાં, બહુ ઉંચું નહીં તેમ બહુ
નીચું પણ નહીં એવું વસાવું, મૃગચર્મનું
કે કુશનું બનાવેલું પોતાનું આસન સ્થાપવું. ૧૧

તત્રૈકાગ્રં મનઃ કૃત્વા યતચિત્તેન્દ્રિયક્રિયઃ ।
ઉપવિશ્યાસને યુજ્યાદ્યોગમાત્મવિશુદ્ધયે ૧૨

પછી મનને એકાગ્ર કરીને, ચિત્ત અને ઇન્દ્રિયોની ક્રિયાઓને અટકાવીને તથા આસન
ઉપર દૃઢતાથી બેસીને, આત્માની શુદ્ધિને
અર્થે યોગની સાધના કરવી. ॥ ૧૨ ॥

સમં કાયશિરોગ્રીવં ધારયન્નચલં સ્થિરઃ ।

(૧૩૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ ગીતા.

સંમેશ્યનાસિકાગ્રંસ્વંદિશશ્વાનવલ્લોકયન્ ૧૩

શસીર, મસ્તક અને ડોક સુમાન તથા સ્થિ-
ર રાખીને અને પોતે સ્થિર થઇને આસપાસ
જેઘા વિના પોતાના નાકથી અણી તરફ જો-
યા કરવું. ॥ ૧૩ ॥

પ્રજ્ઞાંતાત્મા વિગતભીર્બ્રહ્મચારિવ્રતે સ્થિતઃ ।

મનઃસંયમ્ય મચ્ચિત્તોયુક્તઆસીતમત્પરઃ ॥૧૪

તદ્દન શાંત તથા નિર્ભય થઇને બ્રહ્મચર્ય
પાળીને, મનને નિયમમાં રાખીને, સ-
ર્વ રીતે સ જી થઇને મારોજ વિચાર કરતાં
મારોજ ધ્યાનમાં બેસવું. ॥ ૧૪ ॥

યુગ્મન્નેવં સદાત્માનં યોગી નિયતમાનસઃ ।

શાંતિર્નિર્વાણપરમામત્સંસ્થામધિગચ્છતિ ॥

આ પ્રમાણે મનને વશ રાખીને જે યોગી
સદા આત્માની સાથે જોડાઈ રહે છે, તે મા-
રામાં રહેલી ઉચ્ચ પ્રકારના નિર્વાણની શાંતિ-
ને પામે છે. ॥ ૧૫ ॥

નાત્યશ્નતસ્તુયોગોઽસ્તિનચૈકાંતમનશ્નતઃ ।
નચાવિસ્વપ્રશીલસ્યજાગ્રતાંનૈવચાર્જુન ॥ ૧૬

જે અતિ ભોજન કરે છે, અથવા તેા જે
ધણુંજ થોડું ભોજન કરે છે, અથવા જે ધણું
હિંદે છે અથવા જે ધણું જાગે છે તેને
માટે હે અર્જુન ! યોગ છેજ નહિ. ॥ ૧૬ ॥

યુક્તાહારવિહારસ્ય યુક્તચેષ્ટસ્ય કર્મસુ ।
યુક્તસ્વપ્નાવબોધસ્યયોગોભવતિદુઃસ્વપ્ના ॥ ૧૭

જે નિયમસર આહાર તથા વિહાર (ભોજન
ભોજ્યવવા વે) કરનારો છે અને જે કર્મ કર-
વામાં પણ નિયમિત છે તથા જે નિયમસર
હિંદે તથા જાગે છે તેને માટેજ દુઃખનો
નાશ કરનાર યોગ થાય છે. ॥ ૧૭ ॥

યદા વિનિયતં ચિત્તસાત્મન્યેવાવતિષ્ઠતે ।
નિઃસ્પૃહઃસર્વકામેભ્યોયુક્તૈત્યુચ્યતે તદા ॥
જ્યારે નિયમમાં રાખેલાં મન આત્મામાંજ

(૧૩૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

સ્થિર રહે છે અને સર્વ મન કામનાઓની
મુચ્છા કરતું નથી ત્યારે માણસ ખરેખરે
યોગી થયો એમ કહેવાય છે. ॥ ૧૮ ॥

યથાદીપોનિવાતસ્થો નૈમતે સોપમા સ્મૃતા ।

યોગિનોયતચિત્તસ્યયુંજતોયોગમાત્મનઃ ॥

જેણે ચિત્તને વશ કર્યું છે અને આત્મામાં-
જ જેનું ધ્યાન લાગી રહેલું છે એવા યોગીને
પ્રથમ ના આવે એવા સ્થાને રાખેલા
દીવાની ઉપમા આપવામાં આવેલી છે.

॥ ૧૯ ॥

યત્રોપરમતે ચિત્તં નિરુદ્ધં યોગસેવયા ।

યત્રૈવાત્મનાઽઽત્માનંપश्यन्नाત્મનિતુષ્યતિ ॥

યોગના અભ્યાસથી સ્થિર કરેલું તેનું મન
આત્મામાંજ રમી રહે છે અને આત્માવડે
આત્માનેજ જુએ છે અને આત્મામાંજ સં-
તોષ પામે છે ॥ ૨૦ ॥

સુખમાત્યંતિકં યત્તદ્બુદ્ધિગ્રાહ્યમતીન્દ્રિયમ્ ।
વેત્તિયત્રનચૈવાયંસ્થિતશ્ચલતિતત્ત્વતઃ ॥૨૧॥

ઇન્દ્રિયો જોને પ્રાપ્ત કરી શકતી નથી અને
બુદ્ધિ માત્ર જોને પ્રાપ્ત કરી શકે છે એવું
અત્યંત સુખ જ્યારે તે જાણે છે ત્યારે તેમાં
સ્થિર રહીને ખરેખરા તત્ત્વમાંથી ચળતો
નથી. ॥ ૨૧ ॥

યંલબ્ધ્વાચાપરંલાભમન્યતેનાધિકંતતઃ ।
યસ્મિન્સ્થિતાન્નદુઃસ્વેનગુરુણાપિવિચાલ્યતે ॥

તે તત્ત્વ પ્રાપ્ત કરીને, એના કરતાં બીજી
કેઈ વસ્તુથી મોટો લાભ છે એમ માનતો
નથી અને તેમાં રહીને મહા ભયંકર દુઃખમાં
આવી પડતાં પણ તે ડગતો નથી. ॥ ૨૨ ॥

તંવિદ્યાદુઃખસંયોગવિયોગંયોગસંઘ્નિતમ્ ।
સનિશ્ચયેનયોક્તવ્યોયોગોઽનિર્વિણ્ણચતેસા ॥

દુઃખના સંબંધને જોમાં આવી સીતે નાશ

(૧૪૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

થાય છે તે જ યોગ છે એમ જાણવું, માટે
પ્રસન્ન મનથી ખાત્રી રાખીને એ યોગની
સાધના કરવી. ॥ ૨૩ ॥

સંકલ્પપ્રભવાન્કામાંસ્યક્ત્વાસર્વાનશેષતઃ ।
મનસૈર્વેદ્રિયગ્રામં વિનિયમ્ય સમંતતઃ ૨૪
શનૈઃશનૈરુપરમેદ્બુદ્ધ્યા ધૃતિગૃહીતયા ।
આત્મસંસ્થંમનઃકૃત્વાનર્કિંચિદપિચિંતયેત્ ૨૫

મનન. સંકલ્પથી ઉત્પન્ન થતી સર્વ મન
કામનાઓ તથા હૃદયને અને ઇન્દ્રિયોના સમૂ-
હને સર્વ તરફથી તાબે કરી લઈને, ધાર-
ણથી સ્થિર થયેલી બુદ્ધિવડે ધીમે ધીમે
શાંતિ પ્રાપ્ત કરવા અને આત્મામાંજ મન
રાખીને બીજું કંઈ વાતનો વિચાર કરવો
નહિ. ॥ ૨૪-૨૫ ॥

યતો યતો નિશ્ચરતિ મનશ્ચંચલમસ્થિરમ્ ।
તત્તસ્તતોનિયમ્યૈતદાત્મન્યેવવશંનયેત ॥ ૨૬

જ્યારે જ્યારે ચ'ચળ અને એક જગાએ
ના રહી શકે એવું મન બીજી જગા ઉપર
દોડી જાય છે ત્યારે ત્યારે સાધકે તેને વશમાં
રાખીને આત્મામાં જોડી દેવું. ॥ ૨૬ ॥

प्रज्ञांतमनसं ह्येनं योगिनं सुखमुत्तमम् ।

उपैति शान्तरजसं ब्रह्मभूतमकल्मषम् ॥ ૨૭

જેતું મન અત્યંત સ્થિર થયેલું છે, જેને
રજોગુણ નાશ પામી ગયો છે, જે પાપ વિ-
નાનો થઈ ગયો છે અને જે બ્રહ્મના જેવો
થઈ ગયો છે તે યોગી સદુચી શ્રેષ્ઠ સુખ
પ્રાપ્ત કરે છે. ॥ ૨૭ ॥

युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी विगतकल्मषः ।

सुखेन ब्रह्मसंસ્पर्शमत्यन्तं सुखमश्नुते ॥ ૨૮

પોતાના આત્માને સદા એ પ્રમાણે જોડી
રાખનાર, પાપરહિત થઈ ગયેલો યોગી બ્ર-
હ્મના સંબંધમાં આવીને સહૃદાયથી અપાર
સુખ પ્રાપ્ત કરે છે. ॥ ૨૮ ॥

(૧૪૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

સર્વભૂતસ્થમાત્માનં સર્વભૂતાનિ ચાત્મનિ ।

ઈક્ષતે યોગયુક્તાત્મા સર્વત્ર સમદર્શનઃ ॥ ૨૯

યોગમાં નિપુણ થયેલો યોગી સર્વમાં સમ
દૃષ્ટિવાળો થઈને સર્વ ભૂતોને આત્મામાં અને
આત્માને સર્વ ભૂતોમાં જુએ છે. ॥ ૨૯ ॥

યો માં પश्यति सर्वत्र सर्वं च सपि पश्यति ।

तस्याहंनप्रणश्यामि सचमै न प्रणश्यति ॥ ૩૦

જે સર્વમાં મને જુએ છે અને મારામાં
સર્વને જુએ છે તેના આગળથી હું કદી દૂર
નથી અને તે મારાથી પણ વેગળો નથી. ૩૦

सर्वभूतस्थितं योमां भजत्येकत्वमास्थितः ।

सर्वथावर्तमानोऽपि स योगीमयिवर्तते ॥ ૩૧

સર્વ ભૂતોમાં રહેલા મને જે એક ભાવથી
બંધે છે તેવો યોગી ગમે તે સ્થિતિમાં રહે-
નારો હોય તોપણ તે મારામાં જ છે. ॥ ૩૧ ॥

आत्मौपम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जन ।

સુસ્વં વાયદિવાદુઃસ્વંસયોગીપરમોમતઃ ॥૩૨

હે અર્જુન ! સર્વ સ્થાનમાં આત્માજ છે એવી રીતે જે સુખ દુઃખ સહન કરીને સમ-
દૃષ્ટિથી જુએ છે, તે યોગી મોટામાં મોટો
મનાય છે. ॥ ૩૨ ॥

અર્જુન ઉવાચ ।

યોઽયંયોગસ્ત્વયા પ્રોક્તઃસામ્યેનમધુસૂદન ।

एतस्याहंनपश्यामिचञ्चलत्वातिस्थितिंस्थिराम्

અર્જુને કહ્યું—હે મધુસૂદન ! સમચિત્ત
રાખવાથી થતો યોગ જે તમે મને કહ્યો તેની
સ્થિતિ અંચળતાને લીધે મને સ્થિર લાગ-
તી નથી. ॥ ૩૩ ॥

चञ्चलं हि मनः कृष्ण प्रमाथिबलवद्दृढम् ।

तस्याहं निग्रहंमन्येवायोरिव सुदुष्करम् ॥૩૪

હે કૃષ્ણ ! મન અંચળ, જુરસાવાળું અને
બળવાન છે. એને વશ કરવું કઠણ છે. લાગને

(૧૪૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા

રોકવો જેવું કઠણ કામ છે તેવુંજ મનને રોક-
વાનું પણ કઠણ કામ છે. ૩૪

શ્રીમદ્ભગવાનુવાચ

અસંશયં મહાબાહો મનો દુર્નિગ્રહં ચલમ્ ।
અભ્યાસેનચ કૌન્તેય વૈરાગ્યેણ ચ ગૃહ્યતે ૩૫

શ્રી ભગવાન બોલ્યા—હે મહાબાહુ અ-
નુન ! ખરેખર મન ચ'ચળ અને ન રોકી
શકાય એવુંજ છે, તથાપિ સદાકાળના અ-
ભ્યાસથી અને વૈરાગ્યથી હે કુંતીપુત્ર ! તેને
વશ કરી શકાય છે. ॥ ૩૫ ॥

અસંયંતાત્મનાયોગો દુષ્પ્રાપ્નતિ મેમતિઃ ।
વશ્યાત્મનાતુયતતાશ્રયોઽવાપ્તુમુપાયતઃ ॥

જેનું મન વશ નથી તેને યોગની પ્રાપ્તિ
થવી મુશ્કેલ છે એમ હું માનું છું, પણ જે-
ણે આત્મા વશ કરેલો છે અને તે જ ઉપાય-
થી જે યતન કર્યો કરે છે તે યોગ પ્રાપ્ત કરી
શકે છે. ॥ ૩૬ ॥

અર્જુન ઉવાચ ।

અયત્તિઃ શ્રદ્ધયોપેતો યોગાચ્ચલિતમાનસઃ ।
અપ્રાપ્યયોગસંસિદ્ધિં કાં ગતિક્લુષ્ણગચ્છતિ ॥

અર્જુને કહ્યું-હે કૃષ્ણ ! જેણે આત્મા ઉપર સત્તા મેળવી નથી, તથા યોગથી જેનું મન ચલિત થયેલું છે, તેમજ જે યોગની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શક્યો નથી છતાં તેમાં શ્રદ્ધાવાળો છે તેની શી ગતિ થાય છે ? ૩૭

કચ્ચિન્નોભયવિભ્રષ્ટરિચ્છન્નાશ્રમિવ નશ્યતિ ।
અપતિષ્ઠોમહાવાહો વિમૂઢોબ્રહ્મણઃપથિ ॥૩૮

હે મહાબાહુ શ્રીકૃષ્ણ ! બંનેમાં બ્રહ્મ થયેલો અને બ્રહ્મ પ્રાપ્તિનો માર્ગ ભૂલેલો, આધાર વિનાનો તે છુટાં પડી ગયેલાં વાદલાંની પેઠે શું નાશ પામે છે ? ॥ ૩૮ ॥

ઈતન્મે સંશયં કૃષ્ણ છેત્તુમર્હસ્યશેષતઃ ।
ત્વદન્યઃ સંશયસ્યાસ્યચ્છેત્તાનબૃષ્પયતે ॥૩૯

(૧૪૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

હે કૃષ્ણ ! આ મારો સંશય તદ્દન ટાળી નાં-
ખવા કૃપા કરવી જોઈએ, કારણ કે આ સં-
શય દૂર કરનાર તમારા વિના બીજું કોઈ
મળનાર નથી. ॥ ૩૯ ॥

શ્રીમગવાનુવાચ ।

પાર્થ નૈવેહ નામુત્ર વિનાશસ્તસ્ય વિદ્યતે ।
ન હિ કલ્યાણકૃત્કશ્ચિદ્દુર્ગતિતાતમચ્છત્તિ ॥

શ્રી ભગવાને કહ્યું—હે પાર્થ ! એવા મા-
ણસનો આલોક કે પરલોકમાં નાશ છેજ
નહિ. હે ભાઈ ! કલ્યાણરૂપ કામ કરનાર કોઈ
પણ નહારી ગતિને તો પામતોજ નથી. ૪૦

પ્રાપ્ય પુણ્યકૃતાંલોકાનુષિત્વાશાશ્વતીઃ સમાઃ
શુક્તીનાંશ્રીમતાં મૈત્રે યોગભ્રષ્ટોઽભિજાયતે ॥

યોગથી ભ્રષ્ટ થયેલો માણસ મહા પુણ્ય
કરનારા લોકમાં જઈને અને ત્યાં ઘણા કાળ
સુધી રહીને કોઈ પવિત્ર અને ધનવાનને
ઘેર ફરી જન્મ લે છે. ॥ ૪૧ ॥

અથવા યોગિનામેવકુલે ભવતિ ધીમતામ્ ।
 एतद्धि दुर्लभतरंलोके जन्म यदीदृशम् ४२

અથવા તે કેઈ બુદ્ધિમાન યોગીના કુટું-
 બમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આવોકમાં આવો જ-
 ન્મ મળવો ઘણુંજ દુર્લભ છે. ॥ ૪૨ ॥

तत्र तं बुद्धिसंयोगं लभते पौर्बदेहिकम् ।
 यतते च ततो भूयःसंसिद्धां कुरुनन्दन॥४३

ત્યાં તેને આગલા જન્મની બુદ્ધિ પાછી પ્રા-
 પ્ત થાય છે અને પછી હે કુરુનંદન ! ફરીથી
 સંપૂર્ણ સિદ્ધિ મેળવવાને તે યત્ન કરે છે. ૪૩

पूर्वाभ्यासेन तेनैव ह्रियते ह्यवशोऽपि सः
 जिज्ञासुरपि योगस्य शब्दब्रह्मातिवर्तते॥४४

પોતે નાહો જાણુવા છતાં પણ પૂર્વના અ-
 ભ્યાસથી તે દોરાય છે, માત્ર યોગ જાણવાની
 ઇચ્છાથીજ તે (શબ્દબ્રહ્મ) વેદને પણ ઓ-
 જંગી બાય છે. ॥ ૪૪ ॥

(૧૪૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

પ્રયત્નાદ્યતમાનસ્તુયોગી સંશુદ્ધકિલ્બિષઃ ।
અનેકજન્મસંસિદ્ધસ્તતોયાતિ પરાંગતિમ્ ॥

આગ્રહ પૂર્વક પ્રયત્ન કરનારો અને પાપથી
મુક્ત થયેલો યોગી અનેક જન્મમાં સિદ્ધ
થતો પરમગતિ (મોક્ષ) પ્રાપ્ત કરે છે. ૪૫

તપસ્વિભ્યોઽધિકો યોગી
જ્ઞાનિભ્યોઽપિ મતોઽધિકઃ ।
કર્મિભ્યશ્ચાધિકો યોગી
તસ્માદ્યોમી ભવાર્જુન ॥ ૪૬ ॥

યોગી તપસ્વીઓથી અધિક છે, જ્ઞાનીઓ
કરતાં પણ તે અધિક મનાય છે અને કર્મ કર-
નારાઓથી પણ અધિક છે માટે હું અર્જુન!
તું યોગી થા. ॥ ૪૬ ॥

યોગિનામપિ સર્વેષાં મદ્ભક્તેનાન્તરાત્મના ।
શ્રદ્ધાવાન્ભજતેયોમાંસમે યુક્તતમો મતઃ ૪૭

અધ્યાય ૬ દ્વિ. (૧૪૯)

સઘળા યોગીઓમાં પણ જે યોગી મારામાં
યોતાના અંતરાત્મને રાખે છે તથા શ્રદ્ધા-
પૂર્વક મને ભજે છે તેને મેં ખરેખરે યોગી
માનેલો છે. ॥ ૪૭ ॥

इति भीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अभ्या-
सयोगो नाम षष्ठोऽध्यायः ।

॥ છઠો અધ્યાય સમાપ્ત. ॥

અધ્યાય ૭ મો.

શ્રીમગધાનુષાચ ।

મય્યાસક્તમનાઃ પાર્થ યોગં યુઙ્ગમદાશ્રયઃ ।

અસંશયં સમગ્રં માં યથા જ્ઞાસ્યસિ તચ્છૃણુ ૧

શ્રી ભગવાને કહ્યું કે-હે પાર્થ ! મારામાંજ ચિત્ત રાખીને તથા મારા આશ્રયે રહીને યોગ સાધતાં ખરેખર તું મને કેવી રીતે ઓળખીશ તે હું તને કહું છું તે સાંભળ. ॥ ૧ ॥

જ્ઞાનં તેઽહં સવિજ્ઞાનમિદં વક્ષ્યામ્યશેષતઃ ।

યજ્ઞાત્વાનેહભૂયોઽન્યજ્ઞાતઽપ્રમવશિષ્યતે ૨

તેની સમજુતી તથા જ્ઞાન હું તને કંઈપણ બાકી રાખ્યા વિના કહીશ તે જાણ્યા પછી આલોકમાં બીજું કંઈ જાણુવા જેવું રહેતું નથી. ॥ ૨ ॥

મનુષ્યાણાં સહસ્રેષુ કશ્ચિદ્યતતિ સિદ્ધયે ।

યતતામપિસિદ્ધાનાંકશ્ચિન્માંવેત્તિતત્ત્વતઃ ॥ ૩

અધ્યાય ૭ મે. (૧૫૧)

હજાર માણસોમાં કેઈકજ મોક્ષને માટે
પ્રયત્ન કરે છે, અને તે યત્નમાં સિદ્ધ થયેલા-
ઓમાંથી કેઈકજ માટે જરેખરું તત્ત્વ (૩-
૫) બાકી છે. ॥ ૩ ॥

भूमिरापोऽनलोवायुः खं मनो बुद्धिरेव च ।
अहंकार इतीयं मे भिन्ना प्रकृतिरष्टधा ॥ ४

પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, આકાશ, મન,
બુદ્ધિ તથા અહંકાર આ આઠ મારી પ્રકૃતિ-
ના વિભાગ છે. ॥ ૪ ॥

अपरेयमितस्त्वन्यां प्रकृतिं विद्धि मे पराम् ।
जीवभूतां महाबाहो ययेदं धार्यते जगत् ॥ ५

એ મારી નીચી પ્રકૃતિ છે, અને હે મહા-
બાહુ અર્જુન ! મારી બીજી ઉચી પ્રકૃતિ
જીવ છે, જેનાવડે આખું જગત ધારણ થયે-
લું છે તેને તું બાણ. ॥ ૫ ॥

इतज्जीनीनि भूतानि सर्वाणीत्युपधारय ।

(૧૫૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

અહં કૃત્સ્નસ્ય જગતઃ પ્રભવઃ પ્રલયસ્તથા ૬
સર્વં ભૂતત્વં તે મૂળ ઉત્પત્તિ સ્થાન છે અને
હું આખા જગતનો ઉત્પન્ન કર્તા તથા લય
કર્તા છું એમ સમજ. ॥ ૬ ॥

મત્સઃ પરતરં નાન્યત્કિંચિદસ્તિ ધનંજય ।
મયિ સર્વમિદં પ્રોતં સૂત્રે મણિગણા ઇવ ૭
હે ધનંજય ! મારા કરતાં કોઈ શ્રેષ્ઠ છે જ
નહિ. મુતરના દોરામાં પરોવેલા મણુકાની
માફક સઘળું મારામાંજ ગુંથાયલું છે. ॥ ૭ ॥

રસોઽહમપ્સુ કૌન્તેયપ્રભાસિ શશિસૂર્યયોઃ ।
વ્રણવઃ સર્વવેદેષુ શબ્દઃ સ્વે પૌરુષં નૃષુ ॥ ૮

હે કુંતિપુત્ર ! પાણીમાં જે રસ છે તે હું
છું, ચંદ્ર તથા સૂર્યનું તેજ તે પણ હું છું,
સર્વ વેદમાં જે ઓંકાર છે તે હું છું, આકા-
શમાં શબ્દ અને પુરુષોમાં પુરુષાતન તે પણ
હું છું. ॥ ૮ ॥

પુષ્યોગન્ધઃપૃથિવ્યાંચતેજશ્ચાસિવિભાવસૌ ।
જીવનં સર્વભૂતેષુ તપશ્ચાસિ તપસ્વિષુ ॥૯॥

પૃથ્વીમાં જે સ્વચ્છ ગંધ છે તથા અગ્નિમાં
જે તેજ છે તે પણ હું છું, સઘળાં પ્રાણી-
ઓનું જીવન તેમજ તપસ્વીઓનું તપ તે
પણ હું છું. ॥ ૯ ॥

बीजं मां सर्वभूतानां विद्धि पार्थ सनातनम् ।
बुद्धिर्बुद्धिमतामस्मितेजस्तेजस्विनामहम् १०

હે પાર્થ ! સર્વ જીવોનું હું સનાતન (અ-
નાદિ અનંત) બીજ છું, બુદ્ધિવાનની બુદ્ધિ
અને તેજસ્વીઓનું તેજ પણ હું છું એમ
તું જાણ. ॥ ૧૦ ॥

बलं बलकतामस्मि कामरागविवर्जितम् ।
धर्माधिरूढो भूतेषु कामोऽस्मि भरतर्षभ ११

બળ તથા સમતા રહિત બળવાનોનું બળ
હું છું, હે ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ અર્જુન ! ધર્મ

(૧૫૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

વિરુદ્ધ નહિ એવી સર્વ ભૂતોની ઈચ્છા તે પણ
હું છું. ॥ ૧૧ ॥

એ જૈવ સાત્ત્વિકા માવા રાજસાસ્તામસાશ્ચયે ।
મદ્ એવેતિ તાન્વિદ્ધિ ન ત્વહં તેષુ તે મયિ ॥

સત્ત્વ, રજ અને તમ એ ત્રણ ભાવ મારા-
થીજ ઉત્પન્ન થયા છે એમ તું જાણુ. હું તેમ-
નામાં નથી પણ તેઓ મારામાં છે. ॥ ૧૨ ॥

ત્રિમિર્ગુણમયૈર્મા વૈરેમિઃ સર્વમિદં જગત્ ।
મોહિતંનામિજાનાતિમામેભ્યઃ પરમવ્યયમ્ ॥

એ ત્રણ ગુણથી ઘયેલા ભાવથી મોહિત થ-
યેલું આ આખું જગત, હું કે જે તેમનાથી
શ્રેષ્ઠ અને વિકાર રહિત છું તેને ઓળખતું
નથી. ॥ ૧૩ ॥

દ્વા લેષા ગુણમયી મમ માયા દુરત્યયા ।
મામેવ યે પ્રપદ્યન્તે માયામેતાં તરન્તિ તે ॥ ૧૪

એ ત્રણ ગુણથી ઘયેલી જે મારી દેવી મા-

યા છે તે તરી જવી ઘણી કઠણ છે, જેઓ મ-
ને પામે છે તેઓ એ માયા તરી જાય છે. ૧૪

न मां दुष्कृतिनो मूढाः प्रपद्यन्ते वराधमाः
माययापहतज्ञाना आसुरंभावमाश्रिताः ॥ १५

દુષ્ટ કર્મ કરનારા, મુરખ અને નીચ સ્વભા-
વના માણસો મને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી,
કારણ કે માયાથી તેમનું જ્ઞાન હરાઈ ગયેલું
હોય છે અને તે આસુરી (દૈત્યની) પ્રકૃતિ
પામેલા હોય છે. ॥ ૧૫ ॥

चतुर्विधा भजन्ते मां जनाःसुकृतिनोऽर्जुन ।
आर्ता जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी चभरतर्षभ ॥ १६

હું ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ અરજીન ! સુત્કર્મ
કરનાર ચાર પ્રકારના મનુષ્યો મને ભજે છે,
દુઃખી, જ્ઞાન પ્રાપ્તિની ઇચ્છાવાળો, સ્વાર્થની
ઇચ્છાવાળો અને ચોથો જ્ઞાની. ॥ ૧૬ ॥

तेषांज्ञानीनित्ययुक्तएकभक्तिर्विशिष्यते ।

(૧૫૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

પ્રિયોહિજ્ઞાનિનોઽત્યર્થમહંસચમપ્રિયઃ ॥૧૭

તેઓમાં સદાકાળ યોગને વિષે રહેલો અને
એકનીજ ભક્તિ કરનારો જ્ઞાની સૌથી શ્રેષ્ઠ
છે. જ્ઞાનીને હું અતિ પ્રિય છું તેમ તે મને
ઘણો પ્રિય છે. ॥ ૧૭ ॥

ઉદારાઃસર્વ એવૈતેજ્ઞાની ત્વાત્મૈવ મે મતમ્ ।
આસ્થિતઃસહિયુક્તાત્મામામેવાનુત્તમાં ગતિમ્ ॥

એ સર્વ ઉદાર મનવાળા સમજવા પણ તે-
માં જ્ઞાની એ હું પોતેજ છું એમ માનું છું
હું એજ સૌથી શ્રેષ્ઠ ગતિ છે એમ જાણી તે
સ્થિર મનથી મારામાંજ વિશ્વાસ રાખીને ર-
હે છે. ॥ ૧૮ ॥

બહૂનાં જન્મનામન્તે જ્ઞાનવાન્મ્યાં પ્રપદ્યતે ।
વાસુદેવઃસર્વમિતિસમહાત્માસુદુર્લભઃ ॥૧૯॥

ઘણા જન્મ લીધા પછી જ્ઞાની મને પ્રાપ્ત
કરે છે; સઘળું વાસુદેવ (વસુદેવના પુત્ર શ્રી

કૃષ્ણપરમાત્માજ) છે એમ તે માને છે. એ-
વા મહાત્મા દુર્લભ હોય છે. ॥ ૧૯ ॥

કામૈસ્તૈસ્તૈર્હૃતજ્ઞાનાઃપપદ્યન્તેઽન્યદેવતાઃ ।
સંતંવિયમમાસ્થાયપ્રકૃત્યાનિયતાઃસ્વયા ॥૧૦

વિવિધ ઇચ્છાઓથી જેઓનાં ચિત્ત આક-
ર્ષાયલાં હોય છે તે બીજા દેવતાઓને ભજે
છે; અને પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે લિપ્ત લિ-
પ્ત નિયમો પાળે છે. ॥ ૨૦ ॥

યોયોયાંયાંતનુંભક્તઃ શ્રદ્ધયાર્ચિતુમિચ્છતિ ।
તસ્યતસ્યાચલાંશ્રદ્ધાંતામેવવિદધામ્યહમ્ ॥

જે માણસ જે દેવનો ભક્ત થઈ શ્રદ્ધાથી તે-
ને પૂજવાની ઇચ્છા કરે છે, તે માણસની તે
દેવ ઉપરની શ્રદ્ધાને હું દેઠ બનાવું છું. ૨૧

સ તયા શ્રદ્ધયા યુક્તસ્તસ્યારાધનમીહતે ।
ભવતેચતતઃકામાન્મયૈવવિહિતાન્હિતાન્ ॥૨૨

દેઠ શ્રદ્ધા થતાં તે માણસ તે દેવનું પૂજન

(૧૫૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

કરે છે, અને મેં નક્કી કરેલી તે માણસની
ધારેલી કામનાઓ તેને પ્રાપ્ત થાય છે. ૨૨

અન્તવત્તુ ફલં તેષાં તદ્ભવત્યલ્પમેધસામ્ ।
દેવાન્દેવયજોયાન્તિમદ્ધક્તાયાન્તિમામપિ ॥

અલ્પ બુદ્ધિવાળાઓને જે ફળ મળે છે
તે નાશવંત હોય છે; જેઓ દેવોને ભજે છે
તે દેવોને પામે છે અને જે મારા ભક્તો હો-
ય છે તે મને પામે છે. ॥ ૨૩ ॥

અવ્યક્તંવ્યક્તિમાપન્નમન્યન્તેમામબુદ્ધયઃ ।
પરં ભાવમજાનન્તો મમાવ્યયમનુત્તમમ્ ॥

અવ્યક્ત (બહાર ન દેખાય તેવા) રૂપને
બુદ્ધિ વિનાના માણસો વ્યક્ત (પ્રગટ થયે-
લું) માને છે, તેથી કેવળ બુદ્ધિ, અવિના-
શી અને સૌથી શ્રેષ્ઠ એવું જે મારું રૂપ છે
તેને તેઓ જાણી શકતા નથી. ॥ ૨૪ ॥

નાહં પ્રકાશઃ સર્વસ્ય યોગમાયાસમાવૃતઃ ।

મૂઠોઽયંનાભિજાનાતિલોકામામજમવ્યયમ્ ॥

મારી યોગ માયાથી ઢંકાયલો હું બધાને દે-
ખાઈ શકતો નથી, મૂઠ લોકો બાણુતા નથી કે
હું જન્મ વિનાનો તેમજ નાશ વિનાનો છું. ૨૫

વેદાહં સમતીતાનિ વર્તમાનાનિ ચાર્જુન ।

ભવિષ્યાણિ ચ ભૂતાનિ માંતુ વેદ ન કશ્ચન ॥

હે અર્જુન ! ભૂતકાળમાં થઈ ગયેલા, વર્ત-
માનકાળમાં જે છે તે અને ભવિષ્યમાં થનાર
સર્વ જીવોને હું જાણું છું, પણ મને કોઈ જા-
ણતું નથી. ॥ ૨૬ ॥

इच्छाद्वेषसमुत्थेन द्वन्द्वमोहेन भारत ।

सर्वभूतानि संमोहं सर्वं यान्ति परंतप ॥ ૨૭

હે ભારત ! ઇચ્છા તથા દ્વેષથી જે દ્વંદ્વ (સુ-
ખ દુઃખાદિ) ઉત્પન્ન થાય છે તેનાથી મો-
હિત થઈને, હે શત્રુને સંતાપ કરનાર ! આ
સૃષ્ટિમાં સર્વ પ્રાણીઓ ગોથાં ખાયા કરે છે.

(૧૬૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

વેષાં ત્વન્તગતં પાપં જનનાં પુણ્યકર્મણામ્ ।
તે દ્વન્દ્વમોહનિર્મુક્તા ભજન્તે માં દૃઢવ્રતાઃ ॥

જે સત્કર્મ કરનારા છે અને જેનાં પાપનો
અંત આવેલો છે તેઓ એ દ્વંદ્વના મોહમાંથી
મુક્ત થઈને દૃઢ મનથી મને ભજે છે. ૨૬

જરામરણમોક્ષાય મામાશ્રિત્ય યતન્તિ ये ।
તે ब्रह्मतद्विदुःकृत्स्नमध्यात्मं कर्म चाखिलम् ॥

જન્મ મરણથી મુક્ત થવાને માટે જેઓ મારે
આશ્રયે રહીને યત્ન કરે છે તેઓ જાણે છે કે
સર્વ કર્મ તથા સઘળું અધ્યાત્મ એ બ્રહ્મ છે. ૨૬

साधिभूताधिदैवं मां साधियज्ञं च ये विदुः ।
प्रयाणकालेऽपि च मां ते विदुर्युक्तचेतसः ॥

જેઓ મને અધિભૂત, અધિદૈવ અને અધિ-
યજ્ઞ જાણે છે તેઓ સ્થિર ચિત્તવાળા થઈને
મરણ સમયે પણ મને પામે છે. ॥ ૩૦ ॥

સાતમેા અધ્યાય સમાપ્ત.

અધ્યાય ૮ મો.

અર્જુન ઉવાચ ।

કિં તદ્વ્રત્ત્વં કિમધ્યાત્મં કિં કર્મ પુરુષોત્તમ ।

અધિભૂતં ચ કિં પ્રોક્તમધિદેવં કિમુચ્યતે ?

અર્જુને કહ્યું-હે પુરુષોત્તમ ! બ્રહ્મ એ શું ? અધ્યાત્મ એ શું ? અને કર્મ એ શું ? વળી અધિભૂત અને અધિદેવ કેને કહે છે ?

અધિયજ્ઞઃ કથં કોઽન્ન દેહેઽસ્મિન્મધુસૂદન ।

પ્રયાણકાલેચકથંજ્ઞેયોઽસિનિયતાત્મમિઃ ॥૨

હે મધુસૂદન ! આ દેહમાં અધિયજ્ઞ કયું અને કેવી રીતે છે ? અને મનને વશ કરનાર મરણકાલે આપને કેવી રીતે જાણુએ ?

શ્રી ભગવાનુવાચ ।

અક્ષરં બ્રહ્મ પરમં સ્વભાવોઽધ્યાત્મમુચ્યતે ।

ભૂતભાવોદ્ભવકરો વિસર્ગઃ કર્મસંજ્ઞિતઃ ॥ ૩

(૧૬૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

શ્રી ભગવાને કહ્યું-જે નાશ પામે નહિ
અને સૌથી શ્રેષ્ઠ છે તે બ્રહ્મા છે, તેનો સ્વભાવ
તે અધ્યાત્મ અને જે ભાવથી સર્વ ભૂતની
સૃષ્ટિ થાય છે તેને કર્મ કહે છે. ॥ ૩ ॥

अधिभूतं सरो भावः पुरुषश्चाधिदेवतम् ।
अधियज्ञोऽहमेवात्र देहे देहभृतां वर ॥४॥

જેમાં નાશ પામવાનો ગુણ છે તે અધિભૂત
કહેવાય છે, જે પુરુષ (ઉત્પન્ન કરનાર શ-
ક્તિ) છે તે અધિદેવ કહેવાય છે અને હું
મનુષ્યમાં શ્રેષ્ઠ અર્જુન ! મનુષ્યોના દેહમાં
અધિયજ્ઞ તે હું જ છું. ॥ ૪ ॥

अंतकाले च मामेव स्मरन्मुक्त्वा कथेवरम् ।
यः प्रयातिसमझावं यातिनास्त्यत्र संशयः ५

મરણ સમયે મારું સ્મરણ કરતાં જે દેહ-
નો ત્યાગ કરે છે તે મારાજ રૂપને પામે છે
જેમાં કંઈ પણ સંશય નથી. ॥ ૫ ॥

યં યં વાપિ સ્મરન્ભાવં ત્યજંત્યંતે કલેવરમ્ ।
તં તમેવૈતિકૌતેય સદા તદ્ભાવભાવિતઃ ॥૬॥

હે કુંતાના પુત્ર ! મરણ કાળે શરીરનો ત્યાગ કરતાં મનુષ્ય જે જે ભાવનું સ્મરણ કરે છે, તે તે ભાવને યોગ્ય થઈને તેને તે પ્રાપ્ત કરે છે. ॥ ૬ ॥

તસ્માત્સર્વેષુ કાલેષુ મામનુસ્મર યુદ્ધચ્ચ વ ।
મર્યાપિતમનોબુદ્ધિર્મામેવૈભ્યસ્યસંશયમ્ ॥૭॥

માટે સર્વ કાળમાં મારુંજ સ્મરણ કર અને યુદ્ધ કર; મન તથા બુદ્ધિ મારામાંજ અર્પણ કરવાથી તું મનેજ પામશે એમાં સંશય નથી. ॥ ૭ ॥

અભ્યાસયોગયુક્તેન ચેતસા નાન્યગામિના ।
પરમં પુરુષં દિવ્યં યાતિ પાર્થાનુચિંતયન્ ॥૮॥

હે પાર્થ ! યોગાભ્યાસથી દઢ કરેલા અને બીજી કંઈ વસ્તુથી આકર્ષાય નહિ એવા મ-

(૧૬૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

નથી ધ્યાન કરતો. મનુષ્ય દિવ્ય એવા પરમ
પુરુષ (પરમાત્મા) ને પામે છે. ॥ ૮ ॥

કવિ પુરાણમનુશાસિતાર-

મળોરણીયાંસમનુસ્મરેદ્યઃ ।

સર્વસ્ય ધાતારમર્ચિત્યરૂપ-

માદિત્યવર્ણં તમસઃ પરસ્તાત્ ॥ ૯ ॥

પ્રયાણકાલે મનસાઽચલેન

ભક્ત્યા યુતો યોગબલેન ચૈવ ।

ભ્રુવોર્મધ્યે પ્રાણમાવેશ્ય સમ્યક્

સ તં પરં પુરુષમુપૈતિ દિવ્યમ્ ॥ ૧૦ ॥

સર્વ જાણનાર, સદુચી જુનો (જેના પહે-
લાં કોઈ છેજ નહિ એવો,) સર્વના ઉપર
અમલ કરનાર, ઝીણાથી પણ ઝીણો, સર્વને
ઉત્પન્ન કરનાર, જેનું રૂપ કલ્પી ન શકાય
તેવો, સૂર્ય સમાન તેજસ્વી અને અંધકાર
જેને કદી સ્પર્શ કરી શકતું નથી એવો જે

પરમ પુરૂષ છે, તેનું મરણકાળે દૃઢ મનથી
ભક્તિપૂર્વક, યોગબળથી પ્રાણવાયુને બે ભ-
મરો વચ્ચે લાવી જે કેઈ ખરાખર રીતે સ્મ-
રણ કરે છે તે માણસ દિવ્ય એવા પરમ
પુરૂષને પામે છે. ॥ ૯-૧૦ ॥

यदक्षरं वेदविदो वदन्ति

विशन्ति यद्यतयो वीतरागाः ।

यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति

तत्ते पदं संग्रहेण प्रवक्ष्ये ॥ ૧૧ ॥

જેને વેદ જાણનારા અક્ષર (અવિનાશી)
કહે છે, જેનામાં મમતાનો જેણે ત્યાગ કરે-
લો છે એવા યતિઓ પ્રવેશ કરે છે અને
જેને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાથી મુનિઓ બ્રહ્મ-
ચર્ય પાળે છે તે પદ હું તને સંક્ષેપમાં
કહીશ. ॥ ૧૧ ॥

सर्वद्वाराणि संयम्य मनो हृदि निरुद्धय च ।

(૧૬૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

મૂર્ધન્યાધાયાત્મનઃપ્રાણમાસ્થિતોયોગધારણામ્
ૐમિત્યેકાક્ષરં બ્રહ્મ વ્યાહરન્માયનુસ્મરન્ ।
યઃપ્રવાસિત્યજન્વેહંસયાતિપરમાંગતિમ્ ॥૧૩

સર્વ ઈન્દ્રિયોનાં દ્વાર બંધ કરીને, મનને
હૃદયમાં રોકીને, પ્રાણને મસ્તકમાં ધારણ
કરીને, યોગ ધારણામાં દૃઢ રહીને, એકાક્ષરી
“ ઓમ્ ” શબ્દ જે બ્રહ્મનો વાચક છે તે
બોલતાં અને માફે સ્મરણ કરતાં, જે માણસ
શરીર છોડીને જાય છે તે પરમ ગતિને
પામે છે. ॥ ૧૨-૧૩ ॥

અનન્યચેતાઃ સતતંયો માં સ્મરતિનિત્યશઃ ।
તસ્યાહંસુલભઃપાર્થનિત્યયુક્તસ્ય યોગિનઃ ॥

હૈ પાર્થ ! બીજી કેમ પણ વસ્તુમાં ચિત્ત
રાખ્યા વિના જે સદા માફે સ્મરણ કરે છે
તેવા સદા યોગમાંજ જોડાઈ રહેલા યોગીને
હું સુલભ છું. ॥ ૧૪ ॥

મામુપેત્ય પુનર્જન્મ દુઃસ્વાલ્કલ્પમશ્ચાશ્વતમ્ ।
નામુવંતિ મહાત્માનઃ સંસિદ્ધિં પરમાંગતાઃ ॥ ૧૫

મને પ્રાપ્ત કરીને મહાત્માઓ પરમ સિદ્ધિ-
ને પામી જવાથી દુઃખનું સ્થાન અને નાશ-
વંત એવા પુનર્જન્મને પામતા નથી.

આબ્રહ્મધ્રુવનાહ્યોકાઃ પુનરાવર્તિનોઽર્જુન ।
મામુપેત્ય તુ કૌંતેય પુનર્જન્મનચિયતે ॥ ૧૬ ॥

હે અર્જુન ! બ્રહ્મલોકથી માંડીને સઘળા
લોક દૂરીથી જન્મ લેનારા છે પણ હે કુંતિના
પુત્ર ! જે મને પામે છે તે દૂરી જન્મતો
નથી. ॥ ૧૬ ॥

સહસ્રયુગપર્યંતમહર્ષદ્વક્ષણો વિદુઃ ॥
સન્નિ યુગસહસ્રાં તાં તેઽહોરાત્રવિદો જનાઃ ॥

એક હજાર યુગ સુધીમાં બ્રહ્માનો એક દિ-
વસ થાય છે અને એક હજાર યુગ સુધીની
બ્રહ્માની એક રાત્રિ થાય છે, એમ જે બાણે

(૧૬૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

છે તે જ દિવસ ને રાતના બાથુનાર છે. ॥૧૭॥

अव्यक्ताव्यक्तयः सर्वाः प्रभवन्त्यहरागमे ।

राज्यागमे प्रलीयन्ते तत्रैवाव्यक्तसंज्ञके ॥૧૮

પ્રજ્ઞાના દિવસના આરંભમાં અવ્યક્ત (જે પ્રગટ નથી તે) માંથી સઘળા વ્યક્ત (પ્રગટ) પદાર્થ ઉત્પન્ન થાય છે, અને જ્યારે રાત પડે છે ત્યારે તે અવ્યક્તમાં સઘળા વ્યક્ત પદાર્થ સમાઈ જાય છે. ॥ ૧૮ ॥

भूतग्रामः स एवायं भूत्वा भूत्वा प्रलीयते ।

राज्यागमेऽवशः पार्थ प्रभवत्यहरागमे ॥૧૯

હે પાર્થ ! ભૂતોનો સમૂહ વારંવાર એમ ઉત્પન્ન થઈને લય પામી જાય છે. એ પ્રમાણે રાત પડતાં પરવશ થઈને પ્રલયને પામે છે અને ફરી દિવસ ઉગતાં પાછો ઉત્પન્ન થાય છે. ॥ ૧૯ ॥

परस्तस्मात् भावोऽन्यो व्यक्तोऽव्यक्ता-

ત્સનાતનઃ । યઃ સ સર્વેષુ ભૂતેષુ નશ્યત્સુ
ન વિનશ્યતિ ॥ ૨૦ ॥

તેથી વ્યક્તના કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ કેઈ અવ્ય-
ક્ત ભાવ છે કે જે સદાકાળ રહે છે અને સર્વ
પ્રાણીઓનો નાશ થતાં પણ જેનો નાશ થતો
નથી. ॥ ૨૦ ॥

અવ્યક્તોઽક્ષરઇત્યુક્તસ્તમાહુઃપરમાંગતિમ્ ।
યં પ્રાપ્ય ન નિવર્તેતે તદ્ધામ પરમં મમ ॥ ૨૧ ॥

તે જ અવ્યક્ત (પ્રગટ નહિ તેવો) અને
અક્ષરને (નાશ નહિ પામે એવો) પરમ ગ-
તિ કહે છે; જેને પ્રાપ્ત કરીને પાછું આવવું
પડતું નથી તે સૌથી શ્રેષ્ઠ માફેજ ધામ છે.

પુરુષઃ સપરઃપાર્થ ભક્ત્યાલભ્યસ્ત્વનન્યયા ।
યસ્યાંતઃસ્થાનિ ભૂતાનિયેનસર્વમિદંતતમ્ ॥

હે પાર્થ ! જેનામાં સર્વ ભૂત રહેલાં છે
અને જે સર્વ જગતમાં વ્યાપ્ત છે તે જ પુરુષ

(૧૭૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

છે; અને તે માત્ર અનન્ય ભક્તિથીજ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. ॥ ૨૨ ॥

યત્ર કાલે ત્વનાટ્ટિમાટ્ટિ ચૈવ યોગિનઃ ।
પ્રયાતા યાંતિ તં કાલં વક્ષ્યામિ ભરતર્ષભ ॥

હે ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ ! કયે વખતે ગયેલા યોગીઓ પાછા આવતા નથી અને કયે વખતે ગયેલા પાછા આવે છે તે હવે હું તને કહું છું. ॥ ૨૩ ॥

અગ્નિર્ઘોષિરહઃ શુક્લઃષળ્માસાઉત્તરાયણમ્ ।
તત્રપયાતાગચ્છંતિબ્રહ્મબ્રહ્મવિદોજનાઃ ॥

અગ્નિ, તેજ, દિવસ, શુક્લપક્ષ, અને ઉત્તરાયણના છ માસ. તે વખતે બ્રહ્મજ્ઞાનીઓ મરણ પામી બ્રહ્મનેજ પહોંચી જાય છે. ૨૪

ધૂમોરાત્રિસ્તથાકૃષ્ણઃષળ્માસાદક્ષિણાયનમ્ ।
તત્રધાદ્રમસંઝ્યોતિર્યોગીમાપ્યનિવર્તતે ॥ ૨૫

ધૂમાઠો, રાત્ર, કૃષ્ણપક્ષ અને દક્ષિણાયનના

છ માસ એ વખતે જે યોગી મરણ પામે છે તે ચંદ્રના જેવું તેજ પ્રાપ્ત કરીને અહીં પાછો આવે છે. ॥ ૨૫ ॥

शुक्लकृष्णे मति ह्येते जगतः शान्धते मते ।
एकयायात्यनावृत्तिमन्ययाऽऽवर्ततेऽपुनः॥२६

શુક્લ (અજવાળી) અને કૃષ્ણ (અંધારી) એ બેજ ગતિ જગતમાં પરંપરાથી ચાલતી આવેલી મનાય છે. જેની પહેલી ગતિ થાય છે તે પાછો આવતો નથી અને બીજી ગતિવાળો પાછો આવે છે. ॥ ૨૬ ॥

नैते गती पार्थ जानन् योगी सुखति कश्चन ।
तस्मात्सर्वेषु कालेषु योगयुक्तो भवार्जुन२७
હે પાર્થ ! એ માગે બાણનાર યોગી કશી પણ મોહમાં પડતો નથી તેથી હે અર્જુન ! સર્વ કાળને વખતે તું યોગમાં દૃઢ થા. ૨૭

वेदेषु यज्ञेषु तपःसु चैव

(૧૭૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

દાનેષુ યત્પુણ્યફલં પ્રદિષ્ટમ્ ।
અત્યેતિ તત્સર્વમિદં વિદિત્વા
યોગી પરં સ્થાનમુપૈતિ ચાદ્યમ્ ॥ ૨૮

વેદમાં, યજ્ઞમાં, તપમાં અને દાનમાં જે
શુભ ફળ થવાનું કહેલું છે, તે સર્વને આ
ગતિ બ્રહ્મનાર યોગી બ્રાહ્મણીને આપ્યો બ-
ધ છે અને સૌથી શ્રેષ્ઠ એવું આદ્યસ્થાન પામી
બધ છે. ॥ ૨૮ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अक्षर-
ब्रह्मयोगो नामाष्टमोऽध्यायः ।

આઠમો અધ્યાય સમાપ્ત.

અધ્યાય ૧ મો.

શ્રીભગવાનુવાચ ।

इदं तु ते गुह्यतमं प्रवक्ष्याम्यनमूयवे ।
ज्ञानंविज्ञानसहितंयज्ज्ञात्वामोक्ष्यसेऽशुभात्॥

શ્રી ભગવાને કહ્યું-હે અનૂન ! તું દો-
પદશી નથી તેથી હું તને ગુહ્યમાં ગુહ્ય એવું
શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન કહીશ જે જાણીને તું પાપથી મુ-
ક્ત થઈશ. ॥ ૧ ॥

राजविद्या राजगुह्यं पवित्रमिदमुत्तमम् ।
प्रत्यक्षावगमं धर्म्यं सुसुखं कर्तुमन्ययम् ॥

તે રાજવિદ્યા તથા રાજગુહ્ય છે, વર્ણી પવિત્ર
અને શ્રેષ્ઠ છે, પ્રત્યક્ષ સમજાય તેવું છે, ધર્મ
મુક્ત છે, કરવું સહેલું છે તથા અવિનાશી
છે. ॥ ૨ ॥

अश्रद्धधानाः पुरुषा धर्मस्यास्य परंतप ।

(૧૭૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

અપાપ્ય માં નિવર્તન્તે મૃત્યુસંસારવર્ત્મનિ ॥૩

હે શત્રુઓને તાપ કરનાર ! એ ધર્મ ઉપર
જેને શ્રદ્ધા નથી તે મને પ્રાપ્ત કરી શકતા
નથી અને મૃત્યુલોકને રસ્તે પાછા જાય છે.

મયા તતમિદં સર્વં જગદવ્યક્તમૂર્તિના ।

મત્સ્થાનિસર્વભૂતાનિનચાહંતેષ્વવસ્થિતઃ ॥

મારું રૂપ પ્રગટ નથી અને મારાથી આ
સર્વ જગત વિસ્તારને પામ્યું છે. સર્વ પ્રા-
ણી માત્ર મારામાં છે પણ હું તેઓમાં રહેલો
નથી. ॥ ૪ ॥

ન ચ મત્સ્થાનિભૂતાવિપश्य मेयोगमैश्वरम् ।

भूतभृन्न च भूतस्थो ममात्मा भूतभावनः ॥

મારા યોગનું એશ્વર્ય તું જો કે સર્વ જીવો
મારામાં નથી; સર્વ જીવોને પાળનાર
હું છું, તથાપિ તેઓમાં હું રહેલો નથી
અને મારો આત્મા એ સર્વ જીવોનું કારણ

છે. ॥ ૫ ॥

યથાકાશસ્થિતોનિત્યંવાયુઃસર્વંત્રગોમહાન્ ।
તથાસર્વાણિભૂતાનિમત્સ્થાનીત્યુપધારય ॥

જેમ આકાશને આધારે સર્વ ઠેકાણે ફરના-
રો મહાન્ વાયુ રહેલો છે તેમ સઘળા જીવો-
નો આધાર મારામાં છે એમ તું બાણુ. ॥૬॥

સર્વભૂતાનિ કૌન્તેય પ્રકૃતિયાન્તિસામિકામ્ ।
કલ્પક્ષયેપુનસ્તાનિ કલ્પાદૌવિસૃજામ્યહમ્ ॥

હે કુંતીપુત્ર ! જ્યારે કલ્પ પુરો થાય છે
એટલે પ્રલય થાય છે, ત્યારે સર્વ ભૂત માત્ર
મારી પ્રકૃતિમાં સમાઈ જાય છે અને જ્યારે
કલ્પનો આરંભ થાય છે ત્યારે તેમને હું ફ-
રીથી પેદા કરું છું. ॥ ૭ ॥

પ્રકૃતિં સ્વામવષ્ટમ્બ વિસૃજામિ પુનઃ પુનઃ ।
ચૂલ્પ્રાપ્તમિમં કૃત્સ્તમવશં પ્રકૃતેર્વશાત્ ॥

હું મારી પ્રકૃતિને આશ્રય લઈને આ સર્વ

(૧૭૬) શ્રીમદ્ભગવદ્-ગીતા.

ભૂતનો સમૂહ કે જે કર્મને આધીન છે તેને
પ્રકૃતિવડે ફરીથી પેદા કરે છે. ॥ ૮ ॥

न च मां तानि कर्माणि निबध्नन्ति धनंजय ।
उदासीनवदासीनमसक्तं तेषु कर्मसु ॥

હે ધનંજય ! વળી મમતા તથા આસક્તિ
વિનાના મને તે કર્મ (સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવાનું)
બંધન કરી શકતું નથી. ॥ ૯ ॥

मयाध्यक्षेण प्रकृतिः सूयते सचराचरम् ।
हेतुनानेन कौन्तेय जगद्विपरिवर्तते ॥

મારા અધ્યક્ષપણા નીચે પ્રકૃતિ એટલે મા-
યા સ્થાવર જંગમ ભૂતોને ઉત્પન્ન કરે છે અ-
ને એજ કારણથી હે કુંતીપુત્ર ! જગત ફરતું
ને ફરતું રહે છે. ॥ ૧૦ ॥

अवजानन्ति मां मूढा मानुषीं तनुमाश्रितम् ।
परं भावमजानन्तो मम भूतमहेश्वरम् ॥ ११ ॥
સર્વ જીવોને હું ઇશ્વર છું એ મારો ઉચ્ચો

શુભ નહિ બાણનારા મૂઠ લોકો મનુષ્ય દેહ-
ધારી એવો જે હું તેની અવજા કરે છે. ૧૧

મોઘાશા મોઘકર્માણો મોઘજ્ઞાના વિચેતસઃ।
રાક્ષસીમાસુરીં ચૈવ પ્રકૃતિં મોહિનીં શ્રિતાઃ॥

તેમની આશાઓ તથા કર્મ નિષ્ફળ છે, તે-
મનું જ્ઞાન પણ નિષ્ફળ છે અને તેમના વિ-
ચાર ઉધા છે, અને મોહમાં નાંખનારી જે
રાક્ષસી અને આસુરી પ્રકૃતિ તેને આશ્રયે તે-
ઓ રહેલા છે. ॥ ૧૨ ॥

મહાત્માનસ્તુમાં પાર્થ દૈવીંપ્રકૃતિમાશ્રિતાઃ ।
ભજન્ત્યનન્યમનસો જ્ઞાત્વા ભૂતાદિમવ્યયમ્ ॥

દિવ્ય પ્રકૃતિને આશ્રયે રહેલા મહાત્માઓ
તો હે પાર્થ ! બીજા કશા ઉપર મન નહિ
રાખતાં સર્વ વસ્તુઓનું અવિનાશી કારણ
હુંજ છું એમ બાણી મને લજે છે. ॥ ૧૩ ॥

સતતં કીર્તયન્તો માં યતન્તશ્ચ દૃઢવ્રતાઃ ।

(१७८) श्रीमद्भगवद्गीता.

नमस्यन्तश्च मां भक्त्या नित्ययुक्ता उपासते ॥

તેઓ સદા માફ કીર્તન કરે છે, દૃઢ નિય-
મો પાળે છે, અને સ્થિર મનથી ભક્તિપૂર્વક
મને નમે છે તથા ભજે છે. ॥ ૧૪ ॥

ज्ञानयज्ञेन चाप्यन्ये यजन्तो मासुपासते ।

एकत्वेन पृथक्त्वेन बहुधा विश्वतोमुखम् १५

ક્ર. એક છું, અનેક રૂપે છું અને સર્વ ઠે-
કાણે વ્યાપ્ત છું એમ બાણીને કેટલાક જ્ઞાન-
યજ્ઞ વડે મારી ઉપાસના કરે છે. ॥ ૧૫ ॥

अहं क्रतुरहं यज्ञः स्वधाहमहमौषधम् ।

मन्त्रोऽहमहमेवाज्यमहमग्निरहं हुतम् ॥

યજ્ઞ દેવતા તે હું, યજ્ઞ એટલે હોમ તે હું,
 પિતૃઓની આહુતિ તે પણ હું, યજ્ઞમાં વચ-
 રાત્રી ઐશ્વરી (વનસ્પતિ) તે પણ હું, મંત્ર,
 ધૃત, અગ્નિ અને હોમેલું દ્રવ્ય તે પણ હું
 છું. ॥ ૧૬ ॥

પિતાહમસ્ય જગતો માતા ધાતા પિતામહઃ ।
વેશં પવિત્રમોંકાર ઋક્ સામ યજુરેવ ચ ॥

જગતનો પિતા, માતા, ધારણ કરનાર,
પિતામહ, (દાદો) તથા પવિત્ર કરનાર
ઓંકાર, ઋગ્વેદ, સામવેદ અને યજુર્વેદ પણ
હું છું. ॥ ૧૭ ॥

ગતિર્ભર્તા પ્રભુઃ સાક્ષીનિવાસઃ શરણં સુહૃત્ ।
પ્રભવઃ પ્રલયઃ સ્થાનં નિધાનં વીજમવ્યયમ્ ॥

ગતિ આપનાર, પોષણ કરનાર, સાક્ષી (જે-
નાર), રહેવાનું સ્થાન, શરણ, મિત્ર, ઉત્પ-
ત્તિકારણ, પ્રલયનું કારણ, ભંડાર તથા નાશ
ન પામે એવું બીજ પણ હું છું. ॥ ૧૮ ॥

તપામ્યહમહં વર્ષં નિગૃહ્ણામ્યુત્સૃજામિ ચ ।
અમૃતં ચૈવ મૃત્યુશ્ચ સદસચ્ચાહમર્જુન ॥

તાપ આપનાર હું છું, વર્ષાદેને વરસાવનાર
તથા રોકી રાખનાર પણ હું છું અને હે અ-

(૧૮૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

જીન ! અમૃત અને મૃત્યુ તે પણ હું છું,
તથા સત્ અને અસત્ તે પણ હું છું. ૧૬

ત્રૈવિદ્યા માં સોમપાઃ પૂતપાપા
યજ્ઞૈરિષ્ટ્વા સ્વર્ગતિં પ્રાર્થયન્તે ।

તે પુણ્યમાસાચ સુરેન્દ્રલોક-
મશ્નન્તિ દિવ્યાન્દિવિ દેવભોગાન્ ॥૨૦

ત્રણ વેદ જાણનારા, સોમ પાન કરનારા,
પાપથી મુક્ત થયેલા, યજ્ઞ વડે મારું યજ્ઞન
કરીને સ્વર્ગને માટે મારી પ્રાર્થના કરે છે. તે-
ઓ પવિત્ર એવા ઇન્દ્રલોકને પામીને ત્યાં દે-
વોના દિવ્ય ભોગ ભોગવે છે. ॥ ૨૦ ॥

તે તં ભુક્ત્વા સ્વર્ગલોકં વિશાલં
ક્ષીણે પુણ્યે મર્ત્યલોકં વિશન્તિ ।

एवं त्रयीधर्ममनुप्रपन्ना
गतागतं कामकामा लभन्ते ॥

એ મોટા વિશાળ સ્વર્ગલોકમાં ભોગ ભો-

ગવીને પુણ્યનો ક્ષય થતાં તેઓ પાછા મૃત્યુ
લોકમાં આવે છે; એ પ્રમાણે ત્રણ વેદમાં બ-
તાવેલા ધર્મ પ્રમાણે ચાલનારા કામનાવાદી
પુરૂષો વારંવાર આવ જા કરે છે. ॥ ૨ ॥

अनन्याश्चिन्तयन्तो मांये जनाः पर्युपासते ।
तेषां नित्यामियुक्तानांयोगक्षेमं वहाम्यहम् ॥

બીજા કશા ઉપર ચિન્ત નહિ રાખતાં જે-
ઓ મારીજ ઉપાસના કરે છે અને જેમનું
ચિન્ત ખરાખર સ્થિર છે તેઓના યોગનું ર-
ક્ષણ હું કરું છું. ॥ ૨૨ ॥

येऽप्यन्यदेवताभक्ता यजन्ते श्रद्धयान्विताः ।
तेऽपि मामेव कौन्तेय यजन्त्यविधिपूर्वकम् ॥

હે કુંતીપત્ર ! વળી જે શ્રદ્ધાપૂર્વક ભ-
ક્તિવડે બીજા દેવોને ભજે છે તેઓ પણ વિ-
ધિ વિના મનેજ ભજે છે. ॥ ૨૩ ॥

अहं हि सर्वज्ञानां भोक्ता च प्रभुरेव च ।

(૧૮૨) આમદ્ભગવદ્ગીતા

ન તુ મામભિજાનન્તિ તત્ત્વેનાતશ્ચવન્તિ તે॥

સર્વ યજ્ઞોનો લોકતા તથા પ્રભુ (કૃષ્ણ આ-
પનાર ધણી) હુંજ છું; પણ તેઓ મને ત-
ત્ત્વતઃ જાણતા નથી તેશ્રીજ તેઓ નીચે પડે
પડે છે. ॥ ૨૪ ॥

યાન્તિ દેવવ્રતા દેવાન્પિતૃન્યાન્તિ પિતૃવ્રતાઃ।
ભૂતાનિયાંતિભૂતેજ્યાયાંતિમદ્યાજિનોઽપિમામ્॥

જેઓ દેવાને ભજે છે તેઓ દેવાને પામે
છે, પિતૃઓને ભજનારા પિતૃઓને પામે છે,
ભૂતને ભજનારા ભૂતને પામે છે પણ જેઓ
મારી ઉપાસના કરે છે તેઓ મનેજ પામે છે. ૨૫

પત્રં પુષ્પં ફલં તોયં યો મે ભક્ત્યા પ્રયચ્છતિ ।
તદહં ભક્ત્યુપહૃતમશ્રામિપ્રયતાત્મનઃ ॥૨૬॥

જે કોઈ ભક્તિથી મને પત્ર, પુષ્પ, ફળ
જળ ઇત્યાદિ અર્પણ કરે છે, તે શુદ્ધ અંતઃક-
રણવાળાનું ખરા ભાવથી અર્પણ કરેલું હું

અંગિકાર કરું છું. ॥ ૨૬ ॥

ચત્કરોષિ યદ્ભાસિયજ્જુહોષિ દદાસિ યત્ ।
યત્તપસ્યસિ કાન્તેય તત્કુરુષ્વમદર્પણમ્ ॥૨૭

તું જે કંઈ કરે, જે કંઈ લોગવે, જે કંઈ
હોમે, જે કંઈ આપે તથા જે કંઈ તપ કરે
તે સઘળું હે કુંતાના પુત્ર ! તું મનેજ અર્પ-
ણ કર. ॥ ૨૭ ॥

શુભાશુભફલૈરેવ મોક્ષ્યસે કર્મબન્ધનૈઃ ।
સંન્યાસયોગયુક્તાત્માવિમુક્તોમામુપૈષ્યસિ ॥

એ રીતે કર્મનાં સારાં નહારાં ફળના બંધ-
નથી તું મુક્ત થઈશ. સંન્યાસ યોગમાં લો-
ડાબદો રહીને બ્યારે તું મુક્ત થઈશ ત્યારેજ
મને પ્રાપ્ત કરી શકીશ. ॥ ૨૮ ॥

સમોઽહં સર્વભૂતેષુ ન મે દ્વેષ્યોઽસ્તિનમિયઃ ।
યે ભજન્તિ તુમાં ભક્ત્યા મયિ તે તેષુ ચાપ્સહમ્ ॥
સર્વ ભૂત તરફ હું સમાન દ્રષ્ટિવાળો છું

(૧૮૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

મારે કેાઇ વ્હાલું કે અજખામણું નથી, જે-
ઓ મને ભક્તિથી ભજે છે તેઓ મારામાં ર-
હેલા છે અને હું તેમનામાં રહેલો છું. ॥ ૨૬

अपि चेत्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक् ।
साधुरेव स मन्तव्यः सम्यग्व्यवसितोहि सः॥

કદાપિ કેાઇ ઘણુંજ દુષ્ટ કર્મ કરનારો હોય
તથાપિ બીજા કશા ઉપર ચિત્ત નહિ રાખતાં
જો મનેજ ભજતો હોય તો તેને સાધુ પુરૂષજ
માનવો કારણ કે તેનો નિશ્ચય ખરો છે. ૩૦

क्षिप्तं भवति धर्मात्मा शश्वच्छान्तिं निगच्छति ।
कौन्तेय प्रतिजानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति॥

જલદીથી;તેનું ચિત્ત ધર્મમાં ચોંટી જાય છે
અને તેને સદા કાળની શાંતિ મળે છે; હે
કુંતીપુત્ર ! તું યાદ રાખ કે મારો ભક્ત કદી
નાશ પામતોજ નથી. ॥ ૩૧ ॥

मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य

યેઽપિ સ્યુઃ પાપયોનયઃ ।

સ્ત્રિયો વૈશ્યાસ્તથા શૂદ્રા-

સ્તેઽપિ યાન્તિ પરાં ગતિમ્ ॥૩૨॥

હે પાર્થ ! મારે આશ્રયે રહેલા જો કે પાપ
કરનારી જાતિમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા હોય, અ-
થવા તો સ્ત્રી, વૈશ્ય કે શૂદ્ર હોય તો પણ ઉ-
ચામાં ઉચી ગતિને પામે છે, ॥ ૩૨ ॥

કિ પુનર્બ્રાહ્મણાઃ પુણ્યા ભક્તા રાજર્વયસ્તથા ।
અનિત્યમસુખં લોકમિમં પ્રાપ્ય ભજસ્વ મામ્ ॥

તો પછી પવિત્ર બ્રાહ્મણો તથા ભક્ત રાજ-
ર્ષિઓ તો કહેવું જ શું ? મારે અનિત્ય
અને સુખ વિનાના આ મૃત્યુલોકને પામીને
તું મારું ભજન કર. ॥ ૩૩ ॥

મન્મના ભવ મદ્ભક્તો મદ્યાજીમાં નમસ્કુરુ ।
મામેવ ણ્યસિ યુક્ત્વૈવ માત્માનં મત્પરાયણઃ ॥

તું મારામાં જ મન રાખ, મારે જ ભક્ત

(૧૮૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

થા, મારોજ યજ્ઞ કરનાર થા, અને મનેજ ન-
મસ્કાર કર. એ પ્રમાણે હઠ મનથી સદા આ-
રામાંજ ચિત્ત રાખનારો તું મનેજ પામીશ.

इति श्रीमद्भगद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रं श्रीकृष्णार्जुनसंवादे राजाविद्या-
राजगुह्ययोगो नाम नवमोऽध्यायः ।

નવમો અધ્યાય સમાપ્ત.

अध्याय १० मौ.

श्री भगवानुवाच ।

भूय एव महाबाहो शृणु मे परमं वचः ।
यत्तेऽहं प्रीयमाणाय वक्ष्यामि हितकाम्यया ॥

श्रीभगवान् भोत्या-हे महाबाहु अ-
र्जुन ! वणी भाइं श्रेष्ठभां श्रेष्ठ वाक्य तुं सां-
भणी वे; तुं मने प्रिय छे तेथी तारा कल्या-
णने अर्थ हुं तने ते कहीश. ॥ १ ॥

न मे विदुः सुरगणाः प्रभवं न महर्षयः ।
अहमादिहि देवानां महर्षीणां च सर्वशः॥

सर्व देवताओ तथा भोटा भोटा ऋषिओ
पणु हुं प्रगट थाडिं छुं ते ललुता नथी; का-
रणु छे सर्व देवोनुं तथा भहुषि'ओनुं आदि
कारणु हुं'ज छुं. ॥ २ ॥

यो मामजमनादिं च वेत्ति लोकमहेश्वरम् ।

(૧૮૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

અસંમૂઢઃ સ મર્ત્યેષુ સર્વપાપૈઃ પ્રમુચ્યતે ॥૩॥

જે મને જન્મ વિનાનો, અનાદિ અને સર્વ
લોકોનો મહાન્ ઇશ્વર જાણે છે, તે મર્ત્યલોક-
માં મોહ વિનાનો છે અને સર્વ પાપથી મુક્ત
થાય છે. ॥ ૩ ॥

બુદ્ધિર્જ્ઞાનમસંમોહઃ ક્ષમા સત્યં દમઃ શમઃ ।
સુખં દુઃખં ભવો ભાવો ભયં ચાભયમેવ ચ ॥
અહિંસા સમતા તુષ્ટિસ્તપો દાનં યશોઽયશઃ ।
ભવન્તિભાવાભૂતાનાંમત્તણ્વપૃથગ્વિધાઃ ॥૫॥

બુદ્ધિ, જ્ઞાન, અસંમોહ (લોખવાવું નહિ
તે,) ક્ષમા, સત્ય, દમ (ઇન્દ્રિયોને વશ રાખ-
વી તે,) શમ (શાંતિ,) સુખ દુઃખ, જન્મ-
વું, જીવવું, ભય તથા અભય, અહિંસા, સ-
મતા, સંતોષ, તપ, દાન જશ અને અપજ-
શ એ સર્વ જુદા જુદા ભૂતોના ભાવ ભાશ-
નીજ થયેલા છે. ॥ ૪ ॥ ૫ ॥

મહર્ષયઃ સપ્ત પૂર્વે ચત્વારો મનવસ્તથા ।

મદ્ભાવામાનસાજાતાયેષાંલોકઙ્માઃ પ્રજાઃ ॥

પૂર્વે સપ્ત મહુર્ષિઓ, તથા ચાર સનકાદિક
અને મનુઓ મારા ભાવથી મનથી ઉત્પન્ન
થયેલા હતા અને તેઓની પ્રજા આ સર્વ
લોક છે. ॥ ૬ ॥

एतां विभूतिं योगं च मम यो वेत्ति तत्त्वतः ।

सोऽविकम्पेनयोगेनयुज्यतेनात्रसंशयः ॥७॥

એ મારી વિભૂતિ તથા યોગનું તત્ત્વ જે
કોઈ જાણે છે તે નહિ હશે એવા યોગમાં જો-
ડાય છે એમાં કંઈ સંશય નથી. ॥ ૭ ॥

अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते ।

इतिमत्त्वाभजन्तेमांबुधाभावसमन्विताः ८

હું સર્વનો ઉત્પન્ન કર્તા છું અને સઘળું
મારામાંથી થાય છે એમ માનીને જ્ઞાનીઓ
ભાવપૂર્વક મને ભજે છે. ॥ ૮ ॥

(૧૬૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

મચિત્તા મદ્રતપાણા બોધયન્તઃ પરસ્પરમ્ ।
કથયન્તશ્ચમાનિત્યંતુષ્યન્તિચરમન્તિચ ॥૧૧॥

મારામાંજ મન રાખીને, મારામાંજ પ્રાણને
મોકલીને એક બીજાને બોધ કરતા અને
સદા મારીજ વાત કરતા તેઓ સંતોષ પામે
છે તથા આનંદમાં રહે છે. ॥ ૬ ॥

તેષાં સતતયુક્તાનાં ભજતાં પ્રીતિપૂર્વકમ્ ।
દદામિ બુદ્ધિયોગંતંત્યેનમામુપયાન્તિતે ॥૧૦॥

એવા જે સદા સ્થિર મનવાળા છે અને પ્રી-
તિથી મને ભજે છે તેઓને હું બુદ્ધિયોગ
આપું છું કે જે યોગ વડે તેઓ મને પામે છે.

તેષામેવાનુકમ્પાર્થમહમજ્ઞાનજં તમઃ ।

નાશાયામ્યાત્મભાવસ્થોજ્ઞાનદીપેનભાસ્વતા ॥

હવાથી તેઓના આત્મામાં રહીને અજ્ઞાનથી
ઉત્પન્ન થયેલા તેઓના મનના અંધારાને
જ્ઞાનરૂપી દીવાના તેજથી હું મટાડી દઉં છું. ૧૧

અધ્યાય ૧૦ મે. (૧૯૧)

અર્જુનઃપ્રવાચ ।

પરં બ્રહ્મ પરં ધામ પવિત્રં પરમં ભવાન્ ।
પુરુષંશાશ્વતંદિવ્યમાદિદેવમજંવિશ્ણુમ્ ॥૧૨
આહુસ્ત્વામૃષયઃ સર્વે દેવર્ષિર્નારદસ્તથા ।
અસિતોદેવલોવ્યાસઃ સ્વયંચવબ્રવીષિમે ૧૩

અર્જુને કહ્યું:-તમે પરબ્રહ્મ, પરમધામ,
પરમ પવિત્ર, પરમપુરુષ, સદાકાળ રહેનારા,
દિવ્ય, આદિદેવ, જન્મરાહિત, સર્વ વ્યાસ,
દેવ છો એ પ્રમાણે સર્વ ઋષિઓ તથા દેવર્ષિ
નારદ, તેમજ અસિત, દેવલ અને વ્યાસ પણ
કહે છે, અને આપ પોતે પણ મને એ પ્રમા-
ણે કહો છો. ॥ ૧૨ ॥ ૧૩ ॥

સર્વમેદતં મન્યે યન્માં વદસિ કૈશવ ।
નહિતે ભગવન્વ્યર્ત્તિવિદુર્દવા નદાનવાઃ ॥૧૪
હે કૈશવ ! તમે જે મને કહો છો તે સઘળું
હું અર્જુન માનું છું. હે ભગવાન ! તમારા રૂપનું

(૧૯૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

પ્રાગટ્ય દેવ ઝનૈં દાનવ કેઠં જાણતા નથી.
સ્વયમેવાત્મનાત્માનં વેત્ય ત્વં પુરુષોત્તમ ।
ભૂતભાવન ભૂતેશ દેવદેવ જગત્પતે ॥૧૫॥

હે પુરુષોત્તમ ! સર્વ જીવોના કારણરૂપ !
સર્વ ભૂતના ઇશ્વર ! હે દેવોના પણ દેવ ! હે
જગતનાપતિ ! તમે પોતેજ પોતાને જાણો
છો. ॥ ૧૫ ॥

વક્તુમર્હસ્યશેષેણ દિવ્યા હ્યાત્મવિભૂતયઃ ।
યાભિર્વિભૂતિભિર્લોકાનિમાંસ્ત્વંવ્યાપ્યતિષ્ઠસિ
ને વિભૂતિઓથી તમે આ સર્વ લોકોમાં
વ્યાપ્ત થઈ રહ્યા છો તે તમારી દિવ્ય વિભૂ-
તિઓ ક'ઈ પણ બાકી રાખ્યા વિના મને
કહેવા કૃપા કરશે. ॥ ૧૬ ॥

કથંવિદ્યામહંયોર્ગિસ્ત્વાંસદાપરિચિન્તયન્ ।
કેષુ કેષુ ચ ભાવેષુ ચિન્ત્યોઽસિમ્ભગવન્મયા ॥
હે યોગી ! સદાકાળ ધ્યાન ધરીને હું તમ-

અધ્યાય ૧૦ મેા. (૧૯૩)

ને શી રીતે બાણી શકું ? અને હે ભગવાન !
આપના કયા કયા ગુણનું મારે ચિંતન
કરવું ? ॥ ૧૭ ॥

વિસ્તરેણાત્મનો યોગં વિભૂતિં ચ જનાર્દન ।
શ્રૂયઃ કથયત્ત્વસિર્હિશ્રૃણ્વતો નાસ્તિમેઽમૃતમ્ ॥

હે જનાર્દન ! તમારી વિભૂતિ તથા યોગ
વિસ્તાર વડે કરીને ફરીથી મને કહે, કારણ
કે એ અમૃત જેવાં વાક્યો સુણતાં મને તૃપ્તિ
થતી નથી. ॥ ૧૮ ॥

શ્રીભગવાનુવાચ ।

હન્તતેકથયિષ્યામિદિવ્યાહ્યાત્મવિભૂતયઃ ।
પ્રાધાન્યતઃ કુરુશ્રેષ્ઠનાસ્ત્યન્તોવિસ્તરસ્યમે ॥

શ્રી ભગવાને કહ્યું-હે કુરુકુળમાં શ્રેષ્ઠ !
મારી નાની વિભૂતિના વિસ્તારને તે પારજ
નથી માટે જે મારી મુખ્ય વિભૂતિઓ છે તે

(૧૯૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

હું તને કહીશ. ॥ ૧૯ ॥

અહમાત્મા ગુડાકેશ સર્વભૂતાશયસ્થિતઃ ।

અહમાદિશ્ચ મધ્યં ચ ભૂતાનામન્ત એવ ચ ॥

હે ગુડાકેશ ! સર્વ જીવોમાં જે આત્મા રહેલો છે તે હું છું; સર્વ ભૂતનું આદિ, મધ્ય અને અંત પણ હું છું. ॥ ૨૦ ॥

આદિત્યાનામહં વિષ્ણુર્જ્યોતિષાંરવિરંશુમાન ।

મરીચિર્મસ્તામસિ નક્ષત્રાણામહં શશી ॥૨૧

આદિત્યમાં હું વિષ્ણુ છું, સર્વ તેજસ્વી પદાર્થોમાં કિરણવાળો રવિ હું છું, મરુતોમાં (વાયુ દેવો) હું મરિચી છું, અને નક્ષત્રોમાં ચંદ્રમા તે પણ હું છું. ॥ ૨૧ ॥

વેદાનાં સામવેદોઽસિ દેવાનામસિ વાસવઃ ।

ઇન્દ્રિયાણાં મનશ્ચાસિ ભૂતાનામસિ ચેતના ॥

વેદોમાં સામવેદ હું છું, દેવતાઓમાં ઇન્દ્ર

હું છું, ઇન્દ્રિયોમાં મન હું છું અને બધા
જીવોમાં ચૈતન્ય તે પણ હું છું. ૨૨

રુદ્રાણાં શંકરશ્ચાસ્મિ વિત્તેશો યક્ષરક્ષસામ્ ।
વસુનાંપાવકશ્ચાસ્મિ મેરુઃ શિશ્વરિણામહમ્ ॥

રૂદ્રોમાં શંકર હું છું, યક્ષ તથા રાક્ષસોમાં
કુબેર હું છું, વસુઓમાં પાવક (પવિત્ર કર-
નાર) હું છું, અને પર્વતોમાં મેરૂ પણ હું
છું. ॥ ૨૩ ॥

પુરોધસાં ચમુખ્યં માં વિદ્ધિ પાર્થવૃહસ્પતિમ્ ।
સેનાનીનામહં સ્કન્દઃ સરસામસ્મિ સાગરઃ ॥

હે પાર્થ ! પુરોહિતોમાં મુખ્ય બૃહસ્પતિ તું
મને બધું, સેનાપતિઓમાં કાર્તિકસ્વામી હું
છું, અને જગત્રાશયોમાં સમુદ્ર પણ હું છું. ૨૪
ઘટર્ષીણાં મૃગુરહં ગિરામસ્મ્યેકમક્ષરમ્ ।
યજ્ઞાનાંજપયજ્ઞોઽસ્મિસ્થાવરાણાંહિમાલયઃ ॥

(૧૬૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

મહર્ષિઓમાં હું ભૃગુ છું, વાણીમાં હું
ઓમ્ શબ્દ છું, યજ્ઞમાં જપયજ્ઞ હું છું અને
સ્થાવરમાં હિમાલય પણ હું છું. ૨૫

અશ્વત્થઃ સર્વવૃક્ષાણાં દેવર્ષીણાં ચ નારદઃ ।
મન્ધર્વાણાં ચિત્રરથઃ સિદ્ધાનાંકપિલોમુનિઃ॥

સર્વ વૃક્ષોમાં હું પીપળો છું, દેવર્ષિઓમાં
નારદ હું છું, મન્ધર્વોમાં ચિત્રરથ હું છું
અને સિદ્ધોમાં કપિલ મુનિ તે પણ હું છું. ૨૬

ઉચ્ચૈઃશ્રવસમશ્વાનાં વિદ્ધિ મામમૃતોદ્ભવમ્ ।
ऐरावतं गजेन्द्राणां नराणां च नराधिपम् ॥

ઘોડાઓમાં અમૃતથી ઉત્પન્ન થયેલો ઉચ્ચૈઃ-
શ્રવા નામનો ઘોડો તું મને જાણ, હાથીઓ-
માં ઐરાવત હાથી અને માણસોમાં રાજા
પણ મને જાણ. ॥ ૨૭ ॥

आयुधानामहं वज्रं धेनूनामस्मि कामधुक् ।

અધ્યાય ૧૦ મો. (૧૬૭)

પ્રજનશ્વાસ્મિ કંદર્પઃસર્પાણામસ્મિ વાસુકિઃ ॥

શસ્ત્રોમાં વળ હું છું, ગાયોમાં કામદુર્જી
ગાય હું છું, પ્રભ ઉત્પન્ન કરનારમાં કામદેવ
તે હું છું, અને સર્પોમાંવાસુકી પણ હું છું. ૨૮

અનન્તશ્વાસ્મિ નાગાનાં વરુણો યાદસામહમ્ ।

પિતૃણામર્ધમા ચાસ્મિ યમઃ સંયમતામહમ્ ॥

નાગલોકમાં અનંત એટલે શેષનાગ તે હું
છું, પાણીમાં રહેનારાઓમાં વરુણ હું છું,
પિતૃઓમાં અર્ધમા હું છું અને નિયમમાં
રાખનારા ન્યાયાધીશોમાં યમ પણ હું છું. ૨૯

પ્રહ્લાદશ્વાસ્મિ દૈત્યાનાં કાલઃ કલયતામહમ્ ।

મૃગાણાં ચ મૃગેન્દ્રોઽહં વૈનતેયશ્ચ પક્ષિણામ્ ॥

દૈત્યોમાં પ્રહ્લાદ હું છું, અને ગણતરી ક-
રનારમાં કાળ હું છું, પશુઓમાં સિંહ તે હું
છું, અને પક્ષીઓમાં ગરુડ તે પણ હું છું. ૩૦

(૧૯૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

પવનઃ પવતામસ્મિ રામઃ શસ્ત્રભૃતામહમ્ ।
શ્વષાણાં મકરશ્ચાસ્મિ સ્નાતસામસ્મિ જાહ્નવી ॥

પવિત્ર કરવાવાળામાં પવન તે હું છું, શસ્ત્ર
ધારણુ કરનાર યોદ્ધાઓમાં રામ હું છું, જળ-
ચરોમાં મગર અને નદીઓમાં જાહ્નવી તે
પણુ હું છું. ૩૧

સર્ગાણામાદિરન્તશ્ચ મધ્યં ચૈવાહમર્જુન ।
અધ્યાત્મવિદ્યાવિદ્યાનાંવાદઃ પ્રવદતામહમ્ ॥

હે અર્જુન! સૃષ્ટિનું આદિ, મધ્ય અને અંત
તે હું છું, સર્વ વિદ્યાઓમાં અધ્યાત્મવિદ્યા
હું છું અને વાદ કરનારાઓનો વાદ તે પણ
હું છું. ૩૨

અક્ષરાણામકારોઽસ્મિદ્વન્દ્વઃસામાસિકસ્યચ ।
અહમેવાક્ષયઃ કાલો ધાતાઽહં વિશ્વતોમુખઃ॥

સઘળા અક્ષરોમાં અ અક્ષર હું છું અને

અધ્યાય ૧૦ મે. (૧૯૬)

સમાસમાં દ્વંદ્વ સમાસ તે હું છું, અક્ષય
કાળ તે હું છું અને સઘળી બાબતોએ જોનારો
વિધાતા તે પણ હું છું. ॥ ૩૩ ॥

મૃત્યુઃ સર્વહરશ્ચાહમુદ્ભવશ્ચ ભવિષ્યતામ્ ।
કીર્તિઃશ્રીર્વાક્ચનારીણાંસ્મૃતિર્મેધાધૃતિઃક્ષમા

સર્વનો નાશ કરનાર મૃત્યુ અને ભવિષ્યમાં
ઉત્પન્ન થનારનું ઉત્પત્તિસ્થાન તે હું છું; સ્ત્રી-
ઓમાં કીર્તિ, લક્ષ્મી, સરસ્વતી, સ્મૃતિ, શુ-
દ્ધિ, ધૃતિ અને ક્ષમા પણ હું છું. ॥ ૩૪ ॥

બૃહત્સામ તથાસાન્નાંગાયત્રીછન્દસામહમ્ ।
માસાનાં માર્ગશીર્ષોઽહમૃતૂનાં કુસુમાકરઃ ॥

સામગાનમાં બૃહત્સામ હું છું, છંદોમાં
ગાયત્રી હું છું, મહિનામાં માઝશર મહિનો
હું છું, અને ઋતુઓમાં ફુલવાળી વસંત-
ઋતુ પણ હું છું. ॥ ૩૫ ॥

(૨૦૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

દ્વૃષ્ણં છલયતામસ્મિ તેજસ્તેજસ્વિનામહમ્ ।

જયોઽસ્મિવ્યવસાયોઽસ્મિસત્ત્વંસત્ત્વવતામહમ્

છળ કરનારોનું ધૂત તે હું છું, અને તે-
જશ્વીરોનું તેજ હું છું, જય તથા ઉદ્યોગ
તે પણ હું છું અને સર્વવાળા માણસોનું
સર્વ પણ હું છું. ॥ ૩૬ ॥

દૃષ્ણીનાંવાસુદેવોઽસ્મિપાણ્ડવાનાંધનંજયઃ ।

મુનીનામપ્યહં વ્યાસઃ કવીનામુશના કવિઃ ॥

બ્રહ્મ વંશમાં વાસુદેવ હું છું, પાંડવમાં
અર્જુન હું છું, મુનિઓમાં વ્યાસ હું છું અને
કવિઓમાં શુક્રાચાર્ય તે પણ હું છું. ॥ ૩૭ ॥

દૃષ્ણોદમયતામસ્મિ નીતિરસ્મિજિગીષતામ્ ।

મૌનં ચૈવાસ્મિ ગુહ્યાનાં જ્ઞાનં જ્ઞાનવતામહમ્ ॥

નિયમમાં રાખનારાઓના દંડ તે હું છું, જ-
ય પ્રાપ્તિની ઇચ્છાવાળાની રાજનીતિ તે હું

છું, સુધા શખવાની વસ્તુઓમાં મૈન તે હું
છું; અને શાનીઓનું જ્ઞાન પણ હું છું. ૩૮

यच्चापि सर्वभूतानां बीजं तदहमर्जुन ।

नतदस्तिविनायत्स्यान्मयाभूतंचराचरम् ॥

હે અર્જુન ! સર્વ જીવોનું જે જે કંઈ બી-
જ છે તે હુંજ છું, અને સ્થાવર તથા જંગ-
મ એવી એક પણ વસ્તુ નથી કે જે મારામાં
ન હોઈ શકે. ॥ ૩૯ ॥

नान्तोऽस्तिममदिव्यानांविभूतीनां परंतप ।

एषतूद्देशतः प्रोक्तो विभूतेर्विस्तरो मया ॥

હે શત્રુઓને તાપ કરનાર ! મારી દિવ્ય
વિભૂતિઓનો પાર નથી, આ જે વિભૂતિઓ
મેં તને કહી છે તે માત્ર સંક્ષેપમાં કહી છે ૪૦

यद्यद्विभूतिमत्सत्त्वं श्रीमदूर्जितमेव वा ।

तत्तदेवावगच्छ त्वं मम तेजोऽशंसंभवम् ॥

(૨૦૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

જે જે કંઈ વિભૂતિવાળું, તેજવાળું અથવા
બળવાળું સર્વ (પ્રાણી) છે, તે તે સઘળું
મારા તેજના અંશમાંથી ઉત્પન્ન થયું છે. ૪૧

અથવા બહુનૈતેન કિં જ્ઞાતેન તવાર્જુન ।

વિષ્ટભ્યાહમિદંકૃત્સ્તમેકાંશેન સ્થિતોજગત્ ॥

અથવા હે અર્જુન ! આ બધા જ્ઞાનની તા-
રે શી જરૂર છે ? મારા એકજ અંશ વડે
આખા જગતમાં વ્યાપ્ત થઈને હું રહેલો છું. ૪૨

દશમો અધ્યાય સમાપ્ત.

અધ્યાય ૧૧ મો.

અર્જુન ઉવાચ ।

મદનુગ્રહાય પરમં ગુહ્યમધ્યાત્મસંજ્ઞિતમ્ ।
યત્ત્વયોક્તં વચસ્તેન મોહોઽયં વિગતો મમ ॥

અર્જુને કહ્યું:—હે ભગવન્ ! મારા ઉપર
કૃપા કરીને મોહુ' ગુહ્યજ્ઞાન કે જેને અધ્યાત્મ
જ્ઞાન કહે છે તે તમે મને કહ્યું; તેથી મારો
મોહ નાશ પામ્યો છે. ॥ ૧ ॥

ભવાપ્યયૌ હિ ભૂતાનાંશ્રુતૌ વિસ્તરશો મયા ।
ત્વત્તઃકમલપત્રાક્ષમાહાત્મ્યમપિચાવ્યયમ્ ॥

હે કમળપત્રના સરખાં લોચનવાળા શ્રીકૃ-
ષ્ણ ! જીવોની ઉત્પત્તિ અને નાશ તથા તમારું
અવિનાશી માહાત્મ્ય એ સૌ તમે વિસ્તારથી
કહ્યું તે મેં સાંભળ્યું. ॥ ૨ ॥

एवमेवद्यथात्य त्वमात्मानं परमेश्वर ।

(૨૦૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

દ્રષ્ટુમિચ્છામિ તે રૂપમૈશ્વરં પુરુષોત્તમ ॥૩॥

હે પરમેશ્વર ! હું પુરુષોત્તમ ! તમે પોતે જે
મને કહ્યું તે તમારું ઇશ્વરી સ્વરૂપ જોવાની
મારી ઇચ્છા થઈ છે. ॥ ૩ ॥

મન્યસે યદિ તચ્છ્રવ્યં મયા દ્રષ્ટુમિતિ પ્રથો ।

યોગેશ્વર તતો મે ત્વં દર્શયાત્માનમવ્યયમ્ ॥

હે પ્રભુ ! તમે ધારતા હો કે તે મારાથી
જોઈ શકાશે તો હું યોગેશ્વર ! તે તમારું
અવિનાશી સ્વરૂપ મને બતાવો. ॥ ૪ ॥

શ્રી ભગવાનુવાચ ।

પશ્ય મે પાર્થ રૂપાણિ શતસોઽથ સહસ્રશઃ ।

નાનાવિધાનિદિવ્યાનિનાનાવર્ણકૃતીનિચ ॥

શ્રી ભગવાને કહ્યું :- હે પાર્થ ! મારાં સેંકડો
તથા હજારો વિવિધ પ્રકારનાં, દિવ્ય, વિવિધ
વર્ણનાં તથા આકારનાં રૂપ તું જો. ॥ ૫ ॥

પશ્યાદિત્યાન્વમૂન્સદ્રાનશ્વિનૌ મરુતસ્તથા ।

વિદ્યુતપદ્મનિ

(૨૦૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

बहून्यदृष्टपूर्वाणि पश्याश्चर्याणि भारत ॥६

(બાર) આદિત્ય, (આઠ) વસુ, (એકાદશ) રૂદ્ર, એ અશ્વિનીકુમાર તથા (ઓગણપચાસ) વાયુ તું જો; તેમજ પૂર્વે નહિ જોયેલી એવી અદ્ભુત વસ્તુઓ પણ જો. ૬

इहैकस्थं जगत्कृत्स्नं पश्याद्य सचराचरम् ।

मम देहे गुडाकेश यश्चान्यद्रष्टुमिच्छसि ॥७

હે ગુડાકેશ ! આજે અહીં એકજ સ્થાને, મારા શરીરમાં સ્થાવર જંગમ સહિત આખું જગત અને બીજું જે જે જોવાની ઇચ્છા હોય તે તું જો. ૭

न तु मां शक्यसे द्रष्टुमनेनैव स्वचक्षुषा ।

दिव्यंददामि ते चक्षुः पश्य मे योगमैश्वरम् ॥

પણ આ તારી આંખથી તું મને જોઈ શકીશ નહિ માટે હું તને દિવ્ય ચક્ષુ આપું છું તે વડે તું મારા યોગનું બળ જો. ૮

અધ્યાય ૧૧ મે. (૨૦૭)

સંજય ઉવાચ ।

एवमुक्त्वा ततो राजन्महायोगेश्वरोहरिः ।
दर्शयामास पार्थाय परमं रूपमैश्वरम् ॥९॥

સંજય કહે છે:—હે રાજા ! એ પ્રમાણે
કહીને મોટા યોગીઓના ઇશ્વર એવા શ્રી હ-
રિએ અનુનને પેતાનું પરમ ઇશ્વરી સ્વરૂપ
દેખાડ્યું. ૯

अनेकवक्त्रनयनमनेकाद्भुतदर्शनम् ।
अनेकदिव्याभरणं दिव्यानेकोद्यतायुधम् ॥

તે રૂપ ધણું મુખવાળું, ધણું નેત્રવાળું,
ધણું આશ્ચર્યકારક દેખાવવાળું, ધણું દિવ્ય
અલંકારથી શણગારેલું, અને ધણું દિવ્ય
શસ્ત્રવાળું હતું. ૧૦

दिव्यमाल्याम्बरधरं दिव्यगन्धानुलेपनम् ।
सर्वाश्चर्यमयं देवमनन्तं विश्वतोमुखम् ॥११॥

દિવ્યમાળા તથા વસ્ત્ર ધારણ કરેલું, દિવ્ય

(૨૦૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ ગીતા.

સુગંધીના લેપવાળું, સર્વ આશ્ચર્યથી પૂર્ણ
તેજોમય, અનંત (છેડા વગરનું) અને અધી
તરફ મુખવાળું હતું. ૧૧

દિવિ સૂર્યસહસ્રસ્ય ભવેન્નુગપદુત્થિતા ।

યદિમાઃસદશીસાસ્યાદ્દાસસ્તસ્યમહાત્મનઃ ॥

આકાશમાં હજાર સૂર્યનું તેજ ઓકી વખત
ઉભું થાય તો તે તેજ તે મહાત્માના તેજ
સરખું થાય. ૧૨

તત્રૈકસ્થં જગત્કૃત્સ્તં પવિભક્તમનેકધા ।

અપર્યદેવદેવસ્ય શરીરે પાણ્ડવસ્તદા ॥૧૩

ત્યાં ઓકજ સ્થાને દેવતાઓના પણ દેવ કુળ-
ના શરીરમાં, અર્જુને જુદા જુદા ભાગમાં
આપું જગત જોયું. ૧૩

તતઃ સ વિસ્મયાવિષ્ટો દ્રષ્ટોમા ધનંજયઃ ।

પ્રણમ્ય શિરસા દેવં કૃતાંજલિરમાપ્તૌ ॥૧૪

તે વખતે આશ્ચર્ય પામેલા તથા હર્ષથી જ-

અધ્યાય ૧૧ મો. (૨૦૯)

નાં શેઠ ઉભાં થઈ ગયાં છે એવા અર્જુને
પોતાનું મસ્તક નમાવીને તથા બે હાથ ભે-
ડીને ભગવાનને કહ્યું. ૧૪

અર્જુન ઉવાચ ।

પશ્યામિ દેવાંસ્તવ દેવ દેહે
સર્વાસ્તથા ભૂતવિશેષસંઘાન્ ।

બ્રહ્માણમીશં કમલાસનસ્થ-

મૃષીંશ્ચ સર્વાન્નુરગાંશ્ચ દિવ્યાન્ ૧૫

અર્જુન કહે છે:-હે દેવ ! તમારા શરીરમાં
દેવતાઓને, તથા જુદા જુદા જીવોનાં ટોળાં-
ને, વળી કમળમાં જેનું આસન છે એવા અ-
ધિપતિ બ્રહ્માને, ઋષિઓને તથા દિવ્ય સ-
ર્વોને હું જોઉં છું. ૧૫

અનેકબાહુદરવક્ત્રનેત્રં

પશ્યામિ ત્વાં સર્વતોઽનન્તરૂપમ્ ।

નાન્તં ન મધ્યં ન પુનસ્તવાર્દિ

(૨૧૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

પશ્યામિ વિશ્વેશ્વર વિશ્વરૂપમ્ ॥૧૬॥

અનેક હાથ, અનેક પેટ, અનેક મુખ, અનેક
નેત્રવાળું અને જેનો અંત દેખાતો નથી
એવું તમારું રૂપ હું સર્વ જગાએ જોઉં છું.
જેનો અંત, મધ્ય, અને આદિ ભાગ નથી,
એવા હું વિશ્વના અધિપતિ ! તમને હું
વિશ્વરૂપ દેખું છું ૧૬

કિરીટિનં ગદિનં ચક્રિણં ચ

તેજોરાશિં સર્વતો દીપ્તિમન્તમ્ ।

પશ્યામિ ત્વાં દુર્નિરીક્ષ્યં સમન્તા

દીપ્તાનલાર્કદ્યુતિમપ્રમેયમ્ ॥ ૧૭ ॥

મુગટવાળા, ગદાવાળા, સર્વ બાજુએ ચળ-
કતા તેજના ઢગલા જેવા, અગ્નિ અને સૂર્ય-
ના સરખા તેજવાળા, જેના સામું જોઈ શ-
કાતું નથી એવા અને જેનું માપ જણાતું ન-
થી એવા હું તમને જોઉં છું. ૧૭

ત્વમક્ષરં પરમં વેદિતવ્યં

ત્વમસ્ય વિશ્વસ્ય પરં નિધાનમ્ ।

ત્વમવ્યયઃ શાશ્વતધર્મગોપ્તા

સનાતનસ્ત્વં પુરુષો મતો મે ॥૧૮॥

તમે નાશ વિનાના, સૌથી શ્રેષ્ઠ, બાબુવાને
યોગ્ય અને વિશ્વના મોટા ભંડાર રૂપ છો. તમે
ફેરફાર રહિત, સદા ધર્મનું રક્ષણ કરનાર,
સૌથી પહેલા એટલે અસલમાં અસલ પુરુષ
તમે છો એમ હું માનું છું. ૧૮

અનાદિમધ્યાન્તમનન્તવીર્ય-

મનન્તબાહું શશિમૂર્યનેત્રમ્ ।

પશ્યામિ ત્વાં દીપ્તહુતાશવક્રત્રં

સ્વતેજસા વિશ્વમિદં તપન્તમ્ ॥૧૯॥

જેને આદિ, મધ્ય ને અંત નથી એવા,
અપાર બળવાળા, જેના બાહુ ગણી શકાતા
નથી એવા, સૂર્ય અને ચંદ્ર જેની આંખો છે,

(૨૧૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

અને તેજથી પ્રકાશિત અગ્નિના જેવું જેવું
મુખ છે એવા અને પોતાના તેજથી આખા
વિશ્વને તાપ કરતા એવા તમને હું જોઉં
છું. ૧૯

દાવાપૃથિવ્યોરિદમન્તરં હિ
વ્યાસં ત્વૈકેન દિશશ્ચ સર્વાઃ ।

દૃષ્ટ્વાદ્ભુતં રૂપમુગ્રં તવેદં
લોકત્રયં પ્રવ્યથિતં મહાત્મન્ ॥૨૦॥

આકાશ તથા પૃથ્વીની વચ્ચેનો ભાગ અને
સર્વ દિશાઓ તમે એકલાએજ વ્યાસ કરી
દીધી છે. હે મહાત્મા ! આવું તમારું અદ્ભુ-
ત અને ઉગ્ર સ્વરૂપ જોઈને ત્રણે લોક અચ-
ભીત થઈ ગયા છે. ૨૦

અમી હિ ત્વા સુરસંઘા વિશન્તિ
કેચિદ્ધીતાઃ પ્રાજ્ઞલયો ગૃણન્તિ ।
સ્વસ્તીત્યુક્ત્વા મહર્ષિસિદ્ધસંઘાઃ

સ્તુવન્તિત્વાંસ્તુતિમિઃ પુષ્કલામિઃ ॥

આ દેવોનાં ટોળાં તમારામાં પ્રવેશ કરે છે,
કેટલાક ભયથી હાથ જોડે છે અને મહુર્વિઓ
તથા સિદ્ધોનાં ટોળાં સ્વસ્તિ શબ્દોનો ઉ-
ચ્ચાર કરતાં અનેક સ્તુતિઓ વડે તમારા
ગુણનું ગાન કરે છે. ૨૧

રુદ્રાદિત્યા વસવો યે ચ સાધ્યા

વિશ્વેઽશ્વિનૌ મરુતશ્ચોષ્મપાશ્ચ ।

ગન્ધર્વયક્ષાસુરસિદ્ધસંઘા

વીક્ષન્તે ત્વાં વિસ્મિતાશ્ચૈવ સર્વે ॥૨૨

રૂદ્ર, આદિત્ય, વસુ, સાધ્ય, વિશ્વદેવો, અ-
શ્વિનીકુમારો, મરુત, ઉષ્મપ, ગંધર્વ, યક્ષ,
સિદ્ધ અને અસુરોનાં ટોળાં તમને જોઈને ચ-
કિત થાય છે. ૨૨

રૂપં મહત્તે બહુવક્ત્રનેત્રમ્

મહાબાહો બહુબાહુરૂપાદમ્ ।

(૨૧૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

बहूदरं बहुदंष्ट्राकरालम्

दृष्ट्वा लोकाः प्रव्यथितास्तथाहम् २३

હે મહાબ્રાહ્મ શ્રીકૃષ્ણ ! અનેક મુખ, અને-
ક ચક્ષુ, અનેક હાથ, અંધ તથા પગ, અનેક
પેટ તથા અતિ ભયંકર ઘણાએક દાંતવાળું
તમારું મહાન્ રૂપ જોઈને હું તથા સ-
ર્વ લોક ભયભીત થઈ ગયા છીએ. ૨૩

नभःस्पृशं दीप्तमनेकवर्णम्

व्यात्ताननं दीप्तविशालनेत्रम् ।

दृष्ट्वा हि त्वां प्रव्यथितान्तरात्मा

धृतिं न विन्दामि शमं च विष्णो २४

આકાશને અડકી રહેલું, અનેક વર્ણથી
ચળકતું, પહોળાં કરેલાં અનેક મુખવાળું
અને તેજથી ઝળકતી અનેક આંખોવાળું
તમારું રૂપ જોઈને મારે અંતરાત્મા વ્યાકુળ
થઈ ગયો છે, અને હે વિષ્ણુ ! મને ધીરજ

તથા શાંતિ રહેતી નથી. ૨૪

દંષ્ટાકરારાણિ ચ તે મુખાણિ
દૃષ્ટૈવ કાલાનલસંનિભાણિ ।

દિશો ન જાને ન લમે ચ શર્મ
પ્રસીદ દેવેશ જગન્નિવાસ ॥૨૫॥

ભયંકર દાઢોવાળાં અને પ્રલયાગ્નિ જેવાં
તમારાં મુખ જેતાંજ હું કયી જગાએ છું
તેનું પણ મને જ્ઞાન નથી તથા મને એન પ-
ડતું નથી, માટે હું દેવોના અધિપતિ ! હું
જગતના આધર પ્રભુ ! મારા ઉપર પ્રસન્ન
થાઓ. ૨૫

અમી ચ ત્વાં ધૃતરાષ્ટ્રસ્ય પુત્રાઃ
સર્વે સહૈવાવનિપાલસંઘૈઃ ।
भीष्मो द्रोणः सूतपुत्रस्तथासौ
सहास्मदीयैरपि योधमुख्यैः ॥२६॥
વક્ત્રાણિ તે ત્વરમાણા વિશન્તિ

(૨૧૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

દંષ્ટાકરાલાનિ ભયાનકાનિ ।
કેચિદ્વિભ્રા દશનાન્તરેષુ
સંદશ્યન્તે ચૂર્ણિતૈરુત્તમાઙ્ગૈઃ ॥૨૭॥

આ ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રો અને તેમની સાથેના
રાજાઓના સમૂહ, ભીષ્મ, દ્રોણ, કર્ણ અને
બીજી અમારા પક્ષ મુખ્ય મુખ્ય યોદ્ધાઓ,
જયંકર હાઠવાળાં, અને બિહામણાં એવાં ત-
મારાં મુખમાં ઝટપટ પેસી જાય છે, ફેટલાક
તો દાંતની વચ્ચે આવી ગયેલા છે અને
તેઓના માથાના ચુરેચુરા થઈ ગયેલા હોય
જેમ જણાય છે. ૨૬-૨૭

યથા નદીનાં બહવોઽમ્બુવેગાઃ
સમુદ્રમેવાભિસુરવા શ્વન્તિ ।
તથા તવામી નરલોકવીરા
વિશન્તિચક્રાણ્યભિવિજ્વલન્તિ ॥૨૮

જેમ ઘણી નદીઓના જળના વેગે સમુદ્રમાં

હોડતા જઈને પડે છે, તેમ આ મૃત્યુલોકના
યોદ્ધાઓ ઘણીજ જવાળા નીકળતાં તમારાં
મુખોમાં આવીને પેસી જાય છે. ॥ ૨૮ ॥

यथा मदीप्तं ज्वलनं पतङ्ग

विशन्ति नाशाय समृद्धवेगाः ।

तथैव नाशाय विशन्ति लोका-

स्तवापि वक्त्राणि समृद्धवेगाः २९

જેમ પતંગીયાં બહુ વેગવાળાં થઈને નાશ
પામવાને માટે બળતા દીવામાં આવી પડે છે,
તેજ પ્રમાણે નાશ પામવાને માટે આ લોકો
હતાવળા તમારા મુખમાં આવીને પેસી જાય
છે. ॥ ૨૯ ॥

लोलिखसे ग्रसमानः समन्ता-

लोकान्समग्रान्ब्रદनैर्ज्वलद्भिः ।

तेजोभिरापूर्व जगत्समग्रम्

(૨૧૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

ભાસસ્તવોગ્રાઃ પ્રતપન્તિ ષિષ્ણો ૩૦

આરે બાબુએથી પકડતા લોકોને તમે જવા-
બાવાળા મુખવડે ગળી જાવ છો. આખું
જગત તમારા તેજથી પૂર્ણ થઈ ગયું છે;
હે વિષ્ણુ ! તમારા ઉગ્ર તેજથી આખું જગત
અત્યંત તાપ પામી રહ્યું છે. ॥ ૩૦ ॥

आख्याहि मे को भवानुग्ररूपो

नमोस्तु ते देवर प्रसीद ।

विज्ञातुमिच्छामि भवन्तमाद्यम्

नहि प्रजानामि तव प्रवृत्तिम् ॥૩૧॥

આવા ઉગ્ર સ્વરૂપવાળા તમે કોણ છો તે
મને કહો ? હે દેવોમાં શ્રેષ્ઠ ! હું તમને નમું
છું, તમે પ્રસન્ન થાઓ; સર્વમાં આદ્ય એવા
જે તમે તેમનું વિશેષ જ્ઞાન મેળવવા હું ઈ-
ચ્છું છું કેમકે તમારી પ્રવૃત્તિને હું સમજી
શકતો નથી. ॥ ૩૧ ॥

અધ્યાય ૧૧ મે. (૨૧૬)

શ્રી ભગવાનુવાચ ।

કાલોઽસ્મિ લોકક્ષયકૃત્પટુદો

લોકાન્સમાહર્તુમિહ પ્રવૃત્તઃ ।

ઋતેઽપિ ત્વાં ન ભવિષ્યન્તિ સર્વે

યેઽવસ્થિતાઃ પ્રત્યનિકેષુ યોધાઃ ૩૨

શ્રી ભગવાને કહ્યું-સર્વ લોકનો નાશ કરનાર વૃદ્ધિ પામતો જે કાળ તે હું છું અને લોકનો નાશ કરવાને માટેજ જગતમાં પ્રવૃત્ત થયો છું. અને સેનામાં જે યોદ્ધા ગોઠવાઈને ઉભા છે તેમાં તારા સિવાય એક પણ આ સ્થાને રહેવાનો નથી. ॥ ૩૨ ॥

તસ્માત્ત્વમુત્તિષ્ઠ યશો લભસ્વ

જિત્વા શત્રૂન્શુદ્ધ્વ રાજ્યં સમૃદ્ધમ્ ।

મયૈવૈતે નિહતાઃ પૂર્વમેવ

નિમિત્તમાત્રં ભવ સવ્યસાચિન્ ૩૩

તે માટે તું ઉઠ અને કીર્તિ પ્રાપ્ત કર, શત્રુ-

(૨૨૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

ઓને જીતીને સમૃદ્ધિવાળું રાજ્ય ભોગવ;
એ સર્વને મેં આગળથીજ મારી મૂકેલા છે.
હે ડાબે હાથે ધનુષ્ય મારનાર અર્જુન ! તે-
ઓને મારવામાં તું નિમિત્ત માત્ર થા. ॥ ૩૩

द्रोणं च भीष्मं च जयद्रथं च
कर्णं तथान्यानपि योधवीरान् ।

मया हतांस्त्वं जहि मा व्यथिष्ठा

युध्यस्व जेतासि रणे सपत्नान् ॥૩૪

દ્રોણ, બીષ્મ, જયદ્રથ, કર્ણ અને બીજા
શૂરા યોદ્ધાઓને મેં આગળથી મારેલાજ છે
માટે તું શોક તજી યુદ્ધ કર અને રણસંત્રા-
મમાં તું શત્રુઓને જીતીશ. ॥ ૩૪ ॥

संजय उवाच ।

एतच्छ्रुत्वा वचनं केशवस्य

कृताञ्जलिर्वपमानः किरीटी ।

नमस्कृत्वा भूय एवाह कृष्णम्

સગદ્રદં ભીતભીતઃ પ્રણમ્ય ॥ ૩૫ ॥

સંજય કહે છે:—કેશવનાં એવાં વચન સાંભ-
ળીને, મુગ્ધધારી અર્જુન બે હાથ જોડી ધુ-
જતો ધુજતો અને બહીતો બહીતો શ્રી કૃષ્ણને
નમીને ગદ્ગદ્ કંઠે ફરીથી કહેવા લાગ્યો.

અર્જુન ઉવાચ ।

સ્થાને હૃષીકેશ તવ પ્રકીર્ત્યા

જગત્પ્રહૃષ્યત્યનુરજ્યતે ચ ।

રક્ષાંસિ ભીતાનિ દિશો દ્રવન્તિ

સર્વે નમસ્યન્તિ ચ સિદ્ધસંઘાઃ ॥૩૬॥

અર્જુને કહ્યું: હે હૃષીકેશ ! તમારા કીર્ત-
નથી આખું જગત આકર્ષાય છે તથા હર્ષ
પામે છે તે યોગ્ય છે. રાક્ષસો જય પામીને
દશે દિશાઓમાં નાસી જાય છે અને સિદ્ધ-
જનોના સમૂહ આપને નમસ્કાર કરે છે. ૩૬

कस्माच्च ते न नमेरन्यहात्म-

(૨૨૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

નારીયસે બ્રહ્મણોઽપ્યાદિકર્ત્ત્વ ।

અનન્ત દેવેશ જગન્નિવાસ

ત્વમક્ષરં સદસત્તત્પરં યત્ ॥૩૭॥

હે મહાત્મા ! તેઓ તમને શા માટે નમે
નહિ ? શ્રી બ્રહ્માના કરતાં પણ તમે મહાન્
છો, સર્વનું મૂળ કારણ છો, હે અંતરહિત
દેવના દેવ ! હે જગતને વસવાના સ્થાન રૂપ
પ્રભુ ! આપ અવિનાશી છો, સત્ છો, અસત્
છો, અને તેથી પણ પર એટલે શ્રેષ્ઠ છો. ૩૭

ત્વમાદિદેવઃ પુરુષઃ પુરાણ-

સ્ત્વમસ્ય વિશ્વસ્ય પરં નિધાનમ્ ।

વેત્તાસિ વેદ્યં ચ ધરં ચ ધામ

ત્વયા તતં વિશ્વમનન્તરૂપ ॥ ૩૮ ॥

સહુથી પહેલા દેવ તમે છો, જુનામાં જુના
પુરુષ તમે છો, આખા વિશ્વના મોટા ભંડાર
રૂપ છો, જાણનાર તમે છો જાણવાનું જે તમે

અધ્યાય ૧૧ મેા. (૨૨૪)

છો અને હે અનંત રૂપવાળા ભગવાન ! આ-
ખા જગતમાં તમે વ્યાપી રહેલા છો. ૩૮

વાયુર્યમોઽગ્નિર્વરુણઃ શશાઙ્કઃ

પ્રજાપતિસ્ત્વં પ્રપિતામહશ્ચ ।

નમો નમસ્તેઽસ્તુ સહસ્રકૃત્વઃ

પુનશ્ચ ભૂયોઽપિ નમો નમસ્તે ॥ ૩૯ ॥

વાયુ, યમ, અગ્નિ, વરુણ, ચંદ્ર, બ્રહ્મા,
અને સર્વના પ્રપિતામહ (મોટા દાદા) તમે
છો; આપને મારા નમસ્કાર છે, હજાર વાર
નમસ્કાર છે અને વાર વાર તમને મારા નમ-
સ્કાર છે. ॥ ૩૯ ॥

નમઃ પુરસ્તાદથ પૃષ્ઠતસ્તે

નમોઽસ્તુ તે સર્વત એવ સર્વ ।

અનન્તવીર્યામિતવિક્રમસ્ત્વમ્

સર્વ સમામોષિ તતોઽસિ સર્વઃ॥૪૦॥

આગળથી તમને નમસ્કાર છે, પાછળથી ત-

(૨૨૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

મને નમસ્કાર છે, તમે અપાર બળવાળા છો,
અપાર પરાક્રમવાળા છો, સર્વમાં તમે વ્યાપ્ત
છો માટે તમે સર્વ રૂપ છો. ૪૦

સર્વેતિ મત્વા પ્રસન્નં યદુક્તમ્
હે કૃષ્ણ હે યાદવ હે સર્વેતિ ।

અજાનતા મહિમાનં તવેદમ્
મયા પ્રસાદાત્પ્રણયેન વાપિ ॥ ૪૨ ॥

મારા મિત્ર છો એમ માનીને, તમારો મ-
હિમા જાણ્યા વિના અને તમારા ઉપર પ્રેમને
લીધે અથવા મોહને લીધે લેલાર્થથી હે કૃ-
ષ્ણ ! હે યાદવ ! હે મિત્ર ! એમ જે મારાથી
જોવાયું હોય, ૪૧

યન્નાવહાસાર્થમસ્કૃતોઽસિ
વિહારશય્યાસનભોજનેષુ ।
एकोऽथ बाध्यच्युत तत्संपन्नम्
तत्क्षामये त्वामहमप्रमेयम् ॥ ૪૨ ॥

અધ્યાય ૧૧ મેા. (૨૨૫)

અને હે અચ્યુત ! રમતાં સુતાં, બેસતાં,
જમતાં, એકલા હોઈએ ત્યારે અથવા કોઈ-
ની સમક્ષ પરિહાસમાં મારાથી કંઈ ત-
મારું અપમાન થયું હોય તો હે અપ્રેમ્ય !
(જેનું માપ ન કરી શકાય એવા) તે મારા
અપરાધ ક્ષમા કરો. ૪૨

પિતાસિ લોકસ્ય ચરાચરસ્ય

ત્વમસ્ય પૂજ્યશ્ચ ગુર્ગરીયાન્ ।

ન ત્વત્સમોઽસ્ત્યભ્યધિકઃ કુતોઽન્યો

લોકત્રયેઽપ્યપ્રતિમપ્રભાવઃ ॥ ૪૩ ॥

સર્વ જગતના સ્થાવર જંગમના તમે પિતા
છો, ગુરૂના કરતાં પણ વધારે પૂજ્ય છો, ત-
મારા સમાન કોઈ નથી, તો પછી અધિક તો
હોયજ કોણ ? ત્રણ લોકમાં સરખાવી ન શ-
કાય એવો તમારો પ્રભાવ છે. ૪૩

તસ્માત્પ્રણમ્ય પ્રણિધાય કાયમ્

(૨૨૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

પ્રસાદયે ત્વામહમીશમીઙ્યમ્ ।

પિતેવ પુત્રસ્ય સર્વેવ સમ્યુઃ

પ્રિયઃ પ્રિયાયર્હસિ દેવ સોઢુમ્ ॥૪૪॥

તેથી મારા શરીરને નીચે પાડીને—પ્રણામ કરીને આપ પૂજ્ય ઈશ્વરની હું સ્તુતિ કરું છું; તમે મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ; ૧૫૧ જેમ પુત્રના, મિત્ર મિત્રના અને પ્રિય જેમ પ્રિયાના અપરાધ ક્ષમા કરે તેમ તમે મારા અપરાધ કૃપા કરીને ક્ષમા કરો. ૪૪

અદૃષ્ટપૂર્વં દૃષિતોઽસ્મિ દૃષ્ટ્વા

ભયેન ચ પ્રવ્યથિતં મનો મે ।

તદેવ મે દર્શય દેવ રૂપમ્

પ્રસીદ્ધ દેવેશ જમન્નિવાસ ॥ ૪૫ ॥

પૂર્વે નહિ જોએલું એવું આ રૂપ જોઈને હું ઘણેજ ખુશી થયો છું, પણ ભયથી મારું મન ગભરાઈ ગયું છે; મારે હે દેવ ! હે જર્જીતના

નિવાસરૂપ ભગવાન ! હે દેવોના પણુ ઇશ્વર !
મારા ઉપર પ્રસન્ન થઈને મને આપનું પૂર્વનું
રૂપ પાછું જાતાવો. ૪૫

કિરીટિનં ગદિનં ચક્રહસ્ત-

મિચ્છામિ ત્વાં દ્રષ્ટુમહં તથૈવ ।

તનૈવ રૂપેણ ચતુર્ભુજેન

સહસ્રબાહો ભવ વિશ્વમૂર્તે ॥ ૪૬ ॥

માથે મુગટવાળા, હાથમાં ચક્ર તથા ગદા
ધારણુ કરેલા એવા આપને જોવાને હું ઇચ્છું
છું. હે હજાર હાથવાળા ! હે વિશ્વમૂર્તિરૂપ
ભગવાન ! આપનું પૂર્વનું ચતુર્ભુજ સ્વરૂપ
કરીથી ધારણુ કરો. ૪૬

શ્રીભગવાનુવાચ ।

મયા પ્રસન્નેન તવાર્જુનેદમ્

રૂપં પરં દર્શિતમાત્મયોગાત્ ।

તેજોમયં વિશ્વમનન્તમાત્રમ્

(૨૨૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

યન્મે ત્વદન્યેન ન દૃષ્ટપૂર્વમ્ ॥૪૭॥

શ્રી ભગવાને કહ્યું—હે અર્જુન ! તારા ઉપર પ્રસન્ન થઈને મેં મારા યોગના બળથી તને મારું જે પરમ સ્વરૂપ બતાવ્યું છે, તે તેજોમય, વિશ્વમાં વ્યપ્ત તથા અનાદિ અનંત સ્વરૂપ તારા વિના બીજા કોઈએ પહેલાં જોયું નથી. ૪૭

ન વેદયજ્ઞાધ્યયનૈર્ન દાનૈ-

ર્ન ચ ક્રિયાભિર્ન તપોભિરુગ્રૈઃ ।

एवंरूपः शक्य अहं नृलोके

द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुप्रवीर ॥ ४८ ॥

હે કુરૂકુળમાં શ્રેષ્ઠ અર્જુન ! એ સ્વરૂપને આ મનુષ્ય લોકમાં તારા વિના બીજા કોઈ પણ, વેદથી, યજ્ઞથી, દાનથી, ક્રિયાથી કે મોટા તપથી પણ જાણવાને શક્તિમાન નથી.

તે જે સારા ના ન વિચારવાને

અધ્યાય ૧૧ મો. (૨૨૬)

દૃષ્ટ્વા રૂપં ઘોરમીદૃઙ્મમેદમ્ ।

વ્યપેતમીઃ પ્રીતમનાઃ પુનસ્ત્વમ્

તદેવ મે રૂપમિદં પ્રપશ્ય ॥ ૪૯ ॥

મારું આ ભયંકર રૂપ જોઈને તું ગભરાઈશ
નહિ તથા મૂઠ બનીશ નહિ; ભય તજી દર્શ-
ને, મન પ્રસન્ન રાખીને મારું પૂર્વનું રૂપ તું
ફરીથી જો. ૪૯

સંજય ઉવાચ ।

इत्यर्जुनं वासुदेवस्तथोक्तत्वा

स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः ।

आश्वासयामास च भीतमेनम्

भूत्वा पुनः सौम्यवपुर्महात्मा ॥૫૦॥

સંજય કહે છે:-એ પ્રમાણે અર્જુનને કહીને
શ્રીકૃષ્ણે તેને 'પોતાનું' પ્રથમનું રૂપ ફરીથી
બતાવ્યું અને 'પોતાનું' શાંતરૂપ ફરીથી બતાવ્યું

(૨૩૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

કરીને મહાત્મા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને ભયભીત
થયેલા અરજુનને આશ્વાસન આપ્યું. ૫૦

અર્જુન ઉવાચ ।

દૃષ્ટ્વદં માનુષં રૂપં તવ સૌમ્યં જનાર્દન ।
ઇદાનીમસ્મિ સંવૃત્તઃ સચેતાઃ પ્રકૃતિં ગતઃ ॥

અર્જુને કહ્યું—હે જનાર્દન ! તમારું શાન્ત
મનુષ્ય સ્વરૂપ જોઇને મારું ચિત્ત હવે શાંત
થયું છે અને હું સ્થિર થયેા છું. ॥ ૫૧ ॥

શ્રીભગવાનુવાચ ।

સુદુર્દર્શમિદં રૂપં દૃષ્ટ્વાનસિ યન્મમ ।
દેવા અપ્યસ્ય રૂપસ્ય નિત્યં દર્શનકાંક્ષિણઃ॥

શ્રી ભગવાને કહ્યું—તેં જે મારું રૂપ
જોયું તે જોવું ઘણુંજ દુર્લભ છે; દેવો પણ એ
રૂપ જોવાને સદા આતુર રહે છે. ॥ ૫૨ ॥

નાહં વેદૈર્ન તપસા ન દાનેન ન ચેજ્યયા ।
શક્ય એવંવિધો દ્રષ્ટું દૃષ્ટ્વાનસિ માં યથા॥

તે' મને જેવો જોયો તેવો જોવાને વેદશી,
તપશી, દાનશી કે યજ્ઞશી પણ બનવું અશ-
ક્ય છે. ॥ ૫૩ ॥

ભક્તયા ત્વનન્યયા શક્ય અહમેવંવિધોઽર્જુન ।
જ્ઞાતું દ્રષ્ટું ચ તત્ત્વેન પ્રવેદ્યું ચ પરંતપ ॥૫૪

હું શત્રુઓને તાપ કરનાર અર્જુન ! માત્ર
મારી અનન્ય ભક્તિથીજ એ પ્રકારે મને જા-
ણી શકાય છે, જોઈ શકાય છે તથા મારામાં
પ્રવેશ કરી શકાય છે. ॥ ૫૪ ॥

મત્કર્મકૃન્મત્પરમો મદ્ભક્તઃ સદ્ગુણજિતઃ ।
નિર્વેરઃ સર્વભૂતેષુ યઃ સ મામેતિ પાન્ડવ ॥

હું પાન્ડવ ! જે સર્વ કર્મ મારેજ માટે કરે
છે, જેને પરમહિત તે હુંજ છું, જે મારો
ભક્ત છે, જે સંગ રહિત છે અને જેને કોઈના
ઉપર વેર નથી, તે મનુષ્ય ! મને પામે છે. ॥ ૫૫

અગીઆરમો અધ્યાય સમાપ્ત.

અધ્યાય ૧૨ મો.

અર્જુન ઉવાચ ।

एवं सततयुक्ता ये भक्तास्त्वां पर्युपासते ।

ये चाप्यक्षरमव्यक्तं तेषां के योगवित्तमाः॥

અર્જુને કહ્યું:-એ પ્રમાણે પોતાનું મન સદાકાળ સ્થિર રાખનારા જે ભક્તો તમારી ઉપાસના કરે છે તે તથા જે અક્ષર (નાશ રહિત) અને અવ્યક્ત (બહાર ના દેખાય એવા) બ્રહ્મનું ધ્યાન કરે છે એ બેમાંથી શ્રેષ્ઠ યોગવાળો કોને કહેવો ? ॥ ૧ ॥

શ્રીભગવાનુવાચ ।

मयावेश्य मनो ये मां नित्ययुक्ता उपासते ।

श्रद्धया परयोपेतास्ते मे युक्ततमा मताः ॥२

શ્રી ભગવાને કહ્યું:-જે મારામાં મન રાખીને અને સદા સમાન ચિત્તવાળા રહીને પરમ

શ્રદ્ધાથી ભારી ઉપાસના કરે છે તે મારા મા-
નવામાં સૌથી શ્રેષ્ઠ યોગી છે. ॥ ૨ ॥

ये त्वक्षरमनिर्देश्यमव्यक्तं पर्युपासते ।

सर्वप्रममचिन्त्यं च कूटस्थमचलं ध्रुवम् ॥३॥

(ક્ષયરહિત,) અનિર્દેશ્ય (ન દેખાડી શ-
કાય એવા,) અવ્યક્ત, સર્વ સ્થાનમાં વ્યાપ્ત,
વિચારમાં નહિ આવે એવા, તટસ્થ રહેલા,
અચળ અને સદાકાળ રહેનારા પ્રજ્ઞની જે
ઉપાસના કરે છે, ॥ ૩ ॥

सन्नियम्येन्द्रियग्रामं सर्वत्र समबुद्धयः ।

ते प्राप्नुवन्ति मामेव सर्वभूतहिते रताः ॥४॥

તે સર્વ ઇન્દ્રિયોને વશમાં રાખનારા, સર્વમાં
સમાન દૃષ્ટિવાળા તથા સર્વ જીવોના હિતમાં
રાજી રહેતા મનેજ મામે છે. ॥ ૪ ॥

क्लेशोऽधिकतरस्तेषामव्यक्तासक्तचेतसाम् ।

अव्यक्ता हि गतिर्दुःखं देहवद्भिरवाप्यते ॥

(૨૩૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

અવ્યક્ત (રૂપ નામ વગરના) બ્રહ્મમાં જેનું ચિત્ત લાગેલું છે તેઓને ઘણીજ મહેનત પડે છે કારણ કે દેહ ધારણ કરનારા જીવોને અવ્યક્ત બ્રહ્મમાં મતિ કરવી ઘણીજ કઠણ પડે છે. ॥ ૫ ॥

ये तु सर्वाणि कर्माणि मयि संन्यस्य मत्पराः।
अनन्येनैव योगेन मां ध्यायन्त उपासते॥ ६॥
તેષામહં સમુદ્ધર્તા મૃત્યુસંસારસાગરાત્ ।
भवामि न चिरात्पार्थ मय्यावेशितचेतसाम्॥

પણ જેઓ સર્વ કર્મ મને અર્પણ કરીને અન્યેનામાંજ મન રાખીને બીજો કોઈ પણ યોગ નહિ સાધતાં મારુંજ ધ્યાન ધરે છે તથા મનેજ ભજે છે; એવા મારામાંજ મન રાખનારાનો સંસારરૂપી સમુદ્રમાંથી અદ્ય કાળમાંજ હું ઉદ્ધાર કરું છું. ॥ ૬ ॥

मय्येव मन आधत्स्व मयि बुद्धिं निवेशय ।

નિવસિષ્યસિ મર્યેવ અતઃ કુર્ધ્વં ન સંશયઃ॥

માટે મારામાંજ મન લગાડ, મારામાંજ તારી બુદ્ધિને દાખલ કર એટલે હવે પછી ઉંચી ગતિને પામીને તું મારામાંજ વાસ કરીને રહીશ એમાં સંશય નથી. ॥ ૮ ॥

अथ चित्तं समाधातुं न शक्नोषि मयिस्थिरम् ।
अभ्यासयोगेन ततो मामिच्छासु धनंजय ॥

જો કહાચ મારામાં મન સ્થિર કરવાને તું સમર્થ ન થઈ શકે તો હે ધનંજય ! વારંવાર અભ્યાસવડે કરીત મને પ્રાપ્ત કરવાને તું યત્ન કર. ॥ ૯ ॥

अभ्यासेऽप्यसमर्थोऽसि मत्कर्मपरमो भव ।
मदर्थमपि कर्माणि कुर्वन्सिद्धिमवाप्स्यसि ॥

જો અભ્યાસ કરવામાં પણ અશક્ત હોય તો સઘળાં કર્મ તું મારે નામેજ કરતો રહે અને મારે નામે કર્મ કરવા માત્રથી પણ તું

(૨૩૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકીશ. ॥ ૧૦ ॥

अथैतदप्यशक्तोऽसि कर्तुं मद्योगमाश्रितः ।

सर्वकर्मफलत्यागं ततः कुरु यतात्मवान् ॥

વળી તેમ કરવાને પણ અશક્ત હોય તો
મારે આશ્રયે રહીને અને સર્વ કર્મ ફળનો
ત્યાગ કરીને ચિત્તને વશ રાખી કર્મ કર. ૧૧

श्रेयो हि ज्ञानमभ्यासाज्ज्ञानाद्ध्यानं विशिष्यते
ध्यानात्कर्मफलत्यागस्त्यागाच्छान्तिरनन्तरम्

ખરેખર અભ્યાસના કરતાં જ્ઞાન વધારે ક-
હ્યાણુદાયક છે, જ્ઞાનથી ધ્યાન વિશેષ છે, અને
ધ્યાનથી કર્મના ફળનો ત્યાગ શ્રેષ્ઠ છે કા-
રણ કે કર્મ ફળના ત્યાગથી સદાકાળની શાં-
તિ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૧૨ ॥

अद्वेषा सर्वभूतानां मैत्रः करुण एव च ।

निर्ममो निरहंकारः समदुःखसुखः क्षमी ॥

જેને કોઈ પણ પ્રાણી ઉપર દ્વેષ નથી, સ-

વંના ઉપર પ્રીતિ અને દયા છે, જેને મમતા તથા અહુકાર નથી, સુખ દુઃખ જેને સમાન છે અને જે બધું સહન કરે છે, ॥ ૧૩ ॥

સંતુષ્ટઃ સતતં યોગી યતાત્મા દૃઢનિશ્ચયઃ ।

મર્યાપિતમનોબુદ્ધિર્ધોમે ભક્તઃ સ મે પ્રિયઃ ॥

જે સંતોષવાળો છે, જેનું ચિત્ત સદા સ્થિર છે, પોતાનું મન જેણે વશ કરેલું છે, જેનો નિશ્ચય દૃઢ છે અને મન તથા બુદ્ધિ જેણે મનેજ અર્પણ કરેલાં છે તે જ મારો ભક્ત છે. તે મને ઘણું પ્રિય છે. ॥ ૧૪ ॥

યસ્માન્નોદિજતે લોકોલોકાન્નોદિજતે ચ યઃ ।

હર્ષામર્ષમયોદ્દેગૈર્મુક્તો યઃ સ ચ મે પ્રિયઃ ॥

જેનાથી લોકોને કંઈ દુઃખ થતું નથી અને લોકથી પણ જેને કંઈ દુઃખ થતું નથી, અને હર્ષ, ઈર્ષ્યા, ભય તથા ઉદ્દેગથી જે મુક્ત છે તે મને ઘણું પ્રિય છે. ॥ ૧૫ ॥

(૨૩૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

અનપેક્ષઃ શુચિર્દક્ષ ઉદાસીનો ગતવ્યથઃ ।
સર્વાસ્થપરિત્યાગી યો મદ્ભક્તઃ સ મે પ્રિયઃ॥

જેને કોઈ વસ્તુની ઇચ્છા નથી, જે પવિત્ર,
ચતુર અને દરકાર વગરનો છે, જેના મનની
સર્વ પીડાઓ ટળી ગઈ છે તથા જેણે સર્વ
કામના આરંભ છોડી દીધા છે એવો માસે
ભક્ત મને ઘણોજ પ્રિય છે. ॥ ૧૬ ॥

યો ન હૃપ્યતિ ન દ્વેષ્ટિ ન શોચતિ ન કાંક્ષતિ ।
શુભાશુભપરિત્યાગી ભક્તિમાન્યઃ સ મે પ્રિયઃ॥

જે હર્ષ પામતો નથી, દ્વેષ રાખતો નથી,
શોક કરતો નથી તથા કંઈ ઇચ્છા કરતો નથી,
શુભ તથા અશુભ સર્વનો ત્યાગ કરે છે એવો
મારો ભક્ત મને ઘણોજ પ્રિય છે. ॥ ૧૭ ॥

સમઃ શત્રૌ ચ મિત્રે ચ તથા માનાપમાનયોઃ
શીતોષ્ણસુખદુઃખેષુ સમઃ સદ્ભવિવર્જિતઃ ॥

જેને મિત્ર તથા શત્રુ, માન તથા અપમાન,

ટાઢું અને ઉતું, સુખ અને દુઃખ સૌ સમા-
ન છે અને જે સંગ રહિત છે, ॥ ૧૮ ॥

તુલ્યનિન્દાન્તુતિર્નાની સંતુષ્ટો યેન કેનચિત્ ।
અનિકેતઃ સ્થિરમાતિ મક્તિમાન્ને પ્રિયો નરઃ॥

નિન્દા તથા સ્તુતિ જેને સમાન છે, જે મૌ-
ન ધારણ કરી રહ્યો છે, કાંઈ આવી મળે તે-
નાથી જેને સંતોષ છે, જે ઘર વિનાનો છે,
જેનું મન સ્થિર છે, એવો મારો ભક્ત મને
બહુ વહાલો છે. ॥ ૧૯ ॥

યે તુ ધર્મ્યામૃતમિદં યથોક્તં પર્યુપાસતે ।
શ્રદ્ધધાના મત્પરમા મક્તાસ્તેઽતીવ મૈ પ્રિયાઃ॥

મેં તને જે આ ધર્મ કહ્યો તે ધર્મરૂપી
અમૃતનું જે સેવન કરે છે, તથા શ્રદ્ધા રાખી
મારીજ પ્રાપ્ત કરવી એજ જેનો હેતુ છે તે
મારા ભક્તો મને ઘણાજ વહાલા છે. ॥ ૨૦ ॥

અધ્યાય ૧૩ મો.

અર્જુન ઉવાચ ।

પ્રકૃતિં પુરુષં ચૈવ ક્ષેત્રં ક્ષેત્રજ્ઞમેન ચ ।
एतद्वेदितुमच्छामि ज्ञानं ज्ञेयं च केशव ॥

અર્જુને કહ્યું:—હે કેશવ ! પ્રકૃતિ, પુરુષ,
ક્ષેત્ર અને ક્ષેત્રજ્ઞ તે શું ? અને જ્ઞાન તથા
જ્ઞેય શું તે જાણવાની મારી ઈચ્છા થઈ છે.

શ્રીભગવાનુવાચ ।

इदं शरीरं कौन्तेय क्षेत्रमित्यभिधीयते ।
एतद्यो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञ इति तद्विदः ॥

શ્રી ભગવાન બોલ્યા:— હે કૌંતેય ! આ શ-
રીરને ક્ષેત્ર કહે છે અને તેને જે જાણે છે તે
ક્ષેત્રજ્ઞ છે એમ વિદ્વાને કહે છે. ॥ ૧ ॥

क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत ।
क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्ज्ञानं यत्तज्ज्ञानं मतं मम ॥२॥

હે ભારત ! સઘળાં ક્ષેત્રમાં મને તું ક્ષેત્રજ
જાણુ; ક્ષેત્ર અને ક્ષેત્રજની સમજણુ તેને જ્ઞાન
કહે છે એમ મારે મન છે. ॥ ૨ ॥

તત્ક્ષેત્રં યન્ન યાદક્ ચ યદ્વિકારિ યતશ્ચ યત્
સ ચ યો યત્પ્રભાવશ્ચ તત્સમાસેન મે શૃણુ ॥

તે ક્ષેત્ર શું છે, કેવું છે, તેમાં શા શા વિકાર
થાય છે તથા તે કયાંથી આવ્યું છે; અને ક્ષેત્રજ
શું છે, તથા તેની શી શક્તિ છે તે સઘળું
હું હુંકામાં તને કહું છું તે સાંભળ ॥ ૩ ॥

ઋષિભિર્બહુવા ગીતં છન્દોભિર્વિવિધૈઃપૃથક્ ।
બ્રહ્મસૂત્રપદૈશ્ચૈવ હેતુમદ્ભિર્વિનિશ્ચિતૈઃ ॥૪॥

બહુ રીતે, વિવિધ છંદોમાં, બ્રહ્મસૂત્રના શ-
બ્દોમાં, વિચારથી નક્કી કરીને ઋષિઓ તેને
ગાઈ ગયેલા છે. ॥ ૪ ॥

મહાભૂતાન્યહંકારો બુદ્ધિરવ્યક્તમેવ ચ ।
इन्द्रियाणि दशैकं च पञ्च चेन्द्रियगोचराः ॥

(૨૪૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

પાંચ મોટાં તત્વો, (પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વાયુ અને આકાશ) અહંકાર, બુદ્ધિ, માયા અથવા જ્ઞેનું રૂપ પ્રગટ દેખાતું નથી, તે દશ ઇન્દ્રિયો; એક મન અને પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષય, ॥ ૫ ॥

इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं संघातश्चेतनाधृतिः ।
एतत्क्षेत्रं समासेन सविकारमुदाहृतम् ॥६॥

ઈચ્છા, દ્વેષ, સુખ, દુઃખ, શરીર, ચેતન અને ધીરજ આ બધા ક્ષેત્રના વિવિધ વિકાર તને કહ્યા. ॥ ૬ ॥

अमानित्वमदम्भित्वमहिंसा क्षान्तिरार्जवम् ।
आचार्योपासनं शौचं स्थैर्यमात्मविनिग्रहः ॥

નમ્રતા, પ્રમાણિકતા, અહિંસા, ક્ષમા, સરળતા, ગુરૂની સેવા, પવિત્રતા, દૃઢતા અને આત્માના ઉપર અંકુશ રાખવો તે, ॥ ૭ ॥

इन्द्रियार्थेषु वैराग्यमनहंकार एव च ।

જન્મમૃત્યુજરાવ્યાધિદુઃસ્વદોષાનુ દર્શનમ્ ॥

ઇંદ્રિયોના વિષયોમાં વૈરાગ્ય, અહુકારનો ત્યાગ, જન્મ, મરણ, વૃદ્ધાવસ્થા, વ્યાધિ, દુઃખ અને દોષ ઝંખજવા તે, ॥ ૮ ॥

અસક્તિરનભિષ્વક્તુઃ પુત્રદારશૃહાદિષુ ।

નિત્યં ચ સમચિત્તત્વમિષ્ટાનિષ્ઠોપપત્તિષુ ॥

મમતાનો નાશ, પુત્ર, સ્ત્રી તથા ઘરમાં આસક્તિનો ત્યાગ અને ઇષ્ટ અથવા અનિષ્ટવસ્તુ બનાવામાં સદા સમાન ચિત્ત રાખવું તે, ॥ ૯ ॥

મયિ ચાનન્યયોગેન ભક્તિરવ્યભિચારિણી ।

વિવિક્તદેશસેવિત્વમરતિર્જનસંસદિ ॥૧૦॥

મારા ઉપર કેાઈ વસ્તુમાં ના થાય એવી એકજ અનન્ય ભક્તિ, એકાંત સ્થાનનું સેવન કરવું અને જનમંડળમાં અપ્રીતિ, ॥ ૧૦ ॥

અધ્યાત્મજ્ઞાનનિત્યત્વં તત્ત્વજ્ઞાનાર્થદર્શનમ્ ।

एतज्ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानं यदतोऽन्यथा ॥

(૨૪૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

સદા અધ્યાત્મજ્ઞાનમાં રમવું, અને તત્ત્વજ્ઞાનનો અર્થ સમજવો એને જ્ઞાન કહેવું છે. એથી ઉલટું તે અજ્ઞાન જાણવું. ॥ ૧૧ ॥

જ્ઞેયં યત્તત્પ્રવક્ષ્યામિ યજ્ઞાત્વાઽમૃતમશ્રુતે ।
અનાદિમત્પરં બ્રહ્મ ન સત્તન્માસદુચ્યતે ॥

હવે જે જ્ઞેય છે તે હું તને કહું છું, તે જાણવાથી અમરપણું મળે છે. તે અનાદિ, પર એવું બ્રહ્મ છે, તે છે એમ પણ કહેવાતું નથી તેમ નથી એમ પણ કહેવાતું નથી. ॥ ૧૨ ॥

સર્વતઃ પાણિપાદં તત્સર્વતોઽક્ષિશિરોમુખમ્ ।
સર્વતઃ શ્રુતિમલ્લોકે સર્વમાવૃત્ય તિષ્ઠતિ ॥ ૧૩ ॥

તેને સર્વ બાજુએ હાથ પગ છે, સર્વ જગાએ આંખ, માથાં અને મુખ છે, લોકમાં સધળી જગાએ તે કાનથી સાંભળે છે અને સર્વને ઢાંકીને તે રહેલો છે. ॥ ૧૩ ॥

સર્વન્દ્રિયગુણાભાસં સર્વેન્દ્રિયવિવર્જિતમ્ ।

અસક્તં સર્વભૃચૈવ નિર્ગુણં ગુણભોક્તૃ ચ ॥

સર્વં ઇન્દ્રિયોના ગુણ તેમાં દેખાય છે પણ તે સર્વં ઇન્દ્રિયોથી રહિત છે, કેઈપણ સાથે સંબંધ રહિત છતાં સર્વનો તે આધાર છે અને પોતે ગુણ વિનાનો છે છતાં તે ગુણનો ભોક્તા છે. ॥ ૧૪ ॥

બહિરન્તશ્ચ ભૂતાનામચરં ચરમેવ ચ ।

સૂક્ષ્મત્વાત્તદવિજ્ઞેયં દૂરસ્થં ચાન્તિકૈ ચ તત્ ॥

સર્વં ભૂતોમાં, અંદર અને બહાર, સ્થાવર તથા જંગમમાં બધે તે વ્યાપ્ત છે, અતિશય સુક્ષ્મ, હોવાથી તે જાણવામાં આવતો નથી, પાસે તેમજ દૂર પણ તે જ છે. ॥ ૧૫ ॥

અવિભક્તં ચ ભૂતેષુ વિભક્તમિવ ચ સ્થિતમ્ ।

ભૂતભર્તૃ ચ તજ્ઞેયં ગ્રસિષ્ણુ પ્રભવિષ્ણુ ચ ॥

સર્વં ભૂતોમાં તે ંહેંચાયતો નથી છતાં ંહેંચાયલા જેવો જણાય છે, તે જીવોનો

(૨૪૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

આધાર છે, તથા તે જ પેદા કરનાર અને ના-
શ કરનાર છે એમ જાણવું. ॥ ૧૬ ॥

ज्योतिषामपि तज्ज्योतिस्तमसः परमुच्यते ।
ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगमः हृदि सर्वस्य धिष्ठितम् १७

તે તેજનું પણ તેજ અને અંધકારથી વેગ
ળે છે એમ કહેવાય છે જ્ઞાન, જ્ઞેય (જાણવા-
ની વસ્તુ) અને જ્ઞાનથી જાણી શકાય તેવો,
તથા સર્વના હૃદયમાં રહેલો છે. ॥ ૧૭ ॥

इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं चोक्तं समासतः ।
मद्भक्त एतद्विज्ञाय मद्भावायोपपद्यते ॥ १८ ॥

એ પ્રમાણે ક્ષેત્ર તથા જ્ઞાન, અને જ્ઞેય મેં
તને ટુંકામાં કહ્યાં. એ સમગ્ર જાણીને મારો
ભક્ત મારા સ્વરૂપને પામે છે. ॥ ૧૮ ॥

प्रकृतिं पुरुषं चैव विद्वद्यनादी उभावपि ।
विकारांश्च गुणाश्चैव विद्धि प्रकृतिसंभवान् ॥

પ્રકૃતિ અને પુરુષ એ બંનેનો કેાઇ વખત

અધ્યાય ૧૩ મો. (૨૪૭)

આજ્ઞાંભ નથી એમ તું જાણ અને વિકાર
તથા અણુ પણુ પ્રકૃતિથી થયેલા છે એમ
સમજ. ॥ ૧૩ ॥

कार्यकारणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृतिरुच्यते ।

पुरुषः सुखदुःखानां भोक्तृत्वे हेतुरुच्यते ॥

કાર્ય તથા કારણને ઉત્પન્ન કરનાર જે મૂળ
તે પ્રકૃતિ છે એમ કહેવાય છે, અને સુખ ત-
થા દુઃખના ભોગનેા હેતુ પુરુષ કહેવાય છે.

पुरुषः प्रकृतिस्थो हि भुंक्ते प्रकृतिजान्गुणान् ।

कारणं गुणसंगोऽस्य सदस्यो निजन्मसु ॥

પ્રકૃતિમાં રહીને પુરુષ પ્રકૃતિથી ઉત્પન્ન
થયેલા ગુણોને ભોગવે છે, અને પ્રકૃતિના
ગુણોમાં આસક્તિ રાખવી એજ સારા નરસા
જન્મનું કારણ છે. ॥ ૨૧ ॥

उपद्रष्टानुमन्ता च भर्ता भोक्ता महेश्वरः ।

परमात्मेति चाप्युक्तो देहेऽस्मिन्पुरुष परः॥

(૨૪૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

જોનાર, કરવા દેનાર, પાળનાર, તથા લોગ-
વનાર જે પરમેશ્વર છે તેને પરમાત્મા કહે છે
અને શરીરમાં તે ઉંચામાં ઉંચો પુરુષ છે. ૨૨

य एवं वेत्ति पुरुषं प्रकृतिं च गुणै सह ।
सर्वथा वर्तमानोऽपि न स भूयोऽभिजायते ॥

એ પ્રમાણે પ્રકૃતિ, પુરુષ તથા પ્રકૃતિના ગુ-
ણોને જે જાણે છે તે હાલ ગમે તે સ્થિતિમાં
હોય તોપણ ફરી જન્મ ધારણ કરતો નથી. ૨૩

ध्यानेनात्मनिपश्यन्तिकेचिदात्मानमात्मना ।
अन्ये सांख्येन योगेन कर्मयोगेन चापरे ॥

કેટલાક ધ્યાનથી પોતાનામાંજ આત્મા વડે
આત્માને જુએ છે, તથા કેટલાક સાંખ્યયો-
ગથી અને કેટલાક કર્મયોગથી જુએ છે. ૨૪

अन्ये त्वेवमजानन्तः श्रुत्वान्येभ्य उपासते ।
तेऽपि चातितस्त्येव मृत्युं श्रुतिपरायणाः ॥

બીજા જેઓ આ પ્રમાણે જાણતા નથી તે-

અધ્યાય ૧૩ મો. (૨૪૯)

ઓ બીજાઓની પાસેથી સાંભળીને તેની ઉ-
પાસના કરે છે, અને જેઓ સાંભળવામાં શ્ર-
દ્ધાવાળા છે તે પણ મૃત્યુ તરી જાય છે. ૨૫

યાવત્સંજાયતે કિંચિત્સત્ત્વં સ્થાવરજંગમમ્ ।
ક્ષેત્રક્ષેત્રજસંયોગાત્તદ્વિદ્ધિ ભરતર્ષભ ॥ ૨૬ ॥

હું ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ અર્જુન ! સ્થાવર તથા
જંગમ જે કંઈ ઉત્પન્ન થાયછે તે ક્ષેત્રજ અ-
ને ક્ષેત્રના સંયોગથી થાય છે એમ જાણવું ૨૬

સમં સર્વેષુ ભૂતેષુ તિષ્ઠન્તં પરમેશ્વરમ્ ।
વિનશ્યત્સ્વવિનશ્યન્તં યઃ પश्यતિ સ પश्यતિ ॥

સઘળા જીવોમાં એક સરખો પરમેશ્વર રહે-
લો છે, નાશ પામનારી ચીજોમાં નહિ નાશ
પામનાર તે છે એ રીતે જે તેને જુએ છે તે
જ ખરું જુએ છે. ॥ ૨૭ ॥

સમં પश्यન્હિ સર્વત્ર સમવસ્થિતમીશ્વરમ્ ।
નહિનસ્ત્યાત્મનાત્માનંતતો યાતિ પરાં ગતિમ્ ॥

(૨૫૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

ધૃશ્વરને સર્વ સ્થાને અને એક સરખી રીતે
રહેલો જે જુએ છે તે પોતે પોતાનો નાશ
કર્યો નથી અને ઉંચામાં ઉંચી ગતિને
પામે છે. ॥ ૨૮ ॥

प्रकृत्यैव च कर्माणि क्रियमाणानि सर्वशः ।
यः पश्यति तथात्मानमकर्तारं स पश्यति ॥

સર્વ સ્થાને જે કંઈ કર્મ થાય છે તે સર્વ
પ્રકૃતિથી થાય છે અને આત્મા કંઈજ કરતો
નથી એમ જે જુએ છે તે જ જુએ છે. ૨૯

यदा भूतपृथग्भावमेकस्थमनुपश्यति ।
तत एव च विस्तारं ब्रह्म संपद्यते तदा ॥

જુદા જુદા ભૂતોના ભાવ એકમાંજ રહેલા
છે અને તેમાંથી વિસ્તાર પામેલા છે એમ
જે જાણે છે તે બ્રહ્મ પ્રાપ્ત કરે છે. ॥ ૩૦ ॥

अनादित्वान्निर्गुणत्वात्परमात्मायमव्ययः ।
शरीरस्थोऽपि कौन्तेय न करोति न लिप्यते ॥

આરંભ વિનાનો, ગુણ વિનાનો, નાથ નહિ
પામે એવો અને જો કે શરીરમાં રહેલો છે
, તોપણ હું કુતાના પુત્ર ! તે કંઈ કરતો ન-
થી, તેમ તે લેખાતો પણ નથી ॥ ૩૧ ॥

યથા સર્વગતં સૌક્મ્યાદાકાશં નોપલિપ્યતે ।
સર્વત્રાવસ્થિતો દેહે તથાત્મા નોપલિપ્યતે ॥

જેમ સર્વ સ્થાનમાં વ્યાપ્ત આકાશને, તે
સૂક્ષ્મ હોવાથી કાંઈ લેખ થતો નથી, તેમ
શરીરમાં સર્વ જગાએ રહેલા આત્માને કાંઈ
લેખ થતો નથી. ॥ ૩૨ ॥

યથા પ્રકાશયત્યેકઃ કૃત્સ્નં લોકમિમં રવિઃ ।
ક્ષેત્રંક્ષેત્રી તથા કૃત્સ્નં પ્રકાશયતિ ભારત ॥

જેમ એક સૂર્ય આખી પૃથ્વીને પ્રકાશવાળી
કરે છે તેમ હું ભરતવંશી અર્જુન ! ક્ષેત્રજ્ઞ
સધનાં ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે. ॥ ૩૩ ॥

ક્ષેત્રક્ષેત્રજ્ઞયોરેવમન્તરં જ્ઞાનચક્ષુષા ।

(૨૫૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

ભૂતપ્રકૃતિમોક્ષં ચ યે વિદુર્યાન્તિ તે પરમ્ ॥

એ પ્રમાણે ક્ષેત્ર તથા ક્ષેત્રજ્ઞને તદ્દાવત અ
ને આત્મા પ્રકૃતિથી કેમ મુક્ત થાય છે તે
જે જ્ઞાનરૂપી ચક્ષુથી જુએ છે તે ઉંચામાં
ઉંચી ગતિને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૩૪ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मवि-
द्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंવાदे
क्षेत्रक्षेत्रज्ञविभागयोगो नाम
त्रयोदशोऽध्यायः ।
તેરમે અધ્યાય સમાપ્ત.

અધ્યાય ૧૪ મો.

શ્રીમગવાનુવાચ ।

પરં ભૂયઃ પ્રવક્ષ્યામિ જ્ઞાનાનાં જ્ઞાનસુત્તમમ્ ।
યજ્ઞાત્વા મુનયઃ સર્વં પરાં સિદ્ધિમિતોગતાઃ॥

શ્રી ભગવાને કહ્યું--વળી બધા જ્ઞાનમાં
જે ઉત્તમ જ્ઞાન છે તે હું તને ફરીથી કહું છું
જે જાણીને લોકો ઉંચામાં ઉંચી સિદ્ધિને
પામ્યા છે. ॥ ૧ ॥

इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधर्म्यमागताः ।
सर्गऽपि नोपजायन्ते प्रलये न व्यथन्ति च॥

આ જ્ઞાનનો આશ્રય લેઈને તેઓ મારા સ્વ-
રૂપને પામ્યા છે, સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ વખતે તે-
ઓ જન્મ લેતા નથી અને જગતના પ્રલય
વખતે તેઓને પીડા પણ થતી નથી. ॥૨॥

मम योनिर्महद्भक्ष तास्मन्गर्भं दधाम्यहम् ।

(૨૫૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

સંભવઃ સર્વભૂતાનાં તતો ભવતિ ભારત ॥

મહદ્બ્રહ્મ એટલે પ્રકૃતિ એ મારી યોનિ-
રૂપ છે અને તેમાં હું ગર્ભ મૂકું છું તેથી
હે ભારત ! તેમાંથી સર્વ ભૂતની ઉત્પત્તિ
થાય છે. ॥ ૩ ॥

સર્વયોનિષુ કૌન્તેય મૂર્તયઃ સંભવન્તિ યાઃ ।
તાસાં બ્રહ્મ મહદ્યોનિરહં વીજપ્રદઃ પિતાઃ ॥

હે કુંતીપુત્ર ! સઘળી યોનિઓમાં જે જે
પ્રાણી ઉત્પન્ન થાય છે તેમનો ગર્ભ ધરણુ
કરનાર મહદ્બ્રહ્મ (પ્રકૃતિ) છે અને હું તે-
માં બીજ મૂકનાર તેઓનો પિતા છું. ॥ ૪ ॥

સત્ત્વં રજસ્તમ ઇતિ ગુણાઃ પ્રકૃતિસંભવાઃ ।
નિબઘ્નન્તિ મહાબાહો દેહે દેહિનમવ્યયમ્ ॥

સત્ત્વ, રજ અને તમ એ ત્રણ ગુણ પ્રકૃતિ
થી ઉત્પન્ન થયેલા છે, હે મહાન્ હથવાળા
અર્જુન ! એ ગુણો અવિનાશી આત્માને શ-

રીશની સાથે બાંધી રાખે છે. ॥ ૫ ॥

તત્ર સત્ત્વં નિર્મલત્વાત્પ્રકાશકમનામયમ્ ।
સુખસંગેન વધ્નાતિ જ્ઞાનસંગેન ચાનય ॥૬॥

એ ગુણોગાં સત્ત્વગુણ એ મળ વિનાનો, તે-
જવંત અને શાંત છે, તેથી હે ધાપ રહિત
અર્જુન ! એ સુખ અને જ્ઞાનમાં આસક્તિ
કરાવીને આત્માને બાંધી દે છે. ॥ ૬ ॥

રજો રાગાત્મકં વિદ્ધિ તૃષ્ણાસંગસમુદ્भवम् ।
તન્નિવધ્નાતિ કૌन्तेય કર્મસંગેન દેહિનમ્ ७

રજોગુણ પ્રીતિથી ભરેલો છે અને તૃષ્ણાના
સંગથી તેની ઉત્પત્તિ છે તેથી હે કુંતાના
પુત્ર ! તે આત્માને કર્મની મમતાથી બાંધી
દે છે. ॥ ૭ ॥

તમસ્ત્વજ્ઞાનજં વિદ્ધિ મોહનં સર્વદેહિનામ્ ।
પ્રમાદાલસ્યનિદ્રાભિસ્તન્નિવધ્નાતિ ભારત ॥

તમોગુણ અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થયેલો છે અને

(૨૫૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

તે સર્વ પ્રાણીઓનો મોહક છે. હે ભારત !
તે પ્રમાદ, આળસ, અને ઉંઘથી આત્માને
જોડી લે છે. ॥ ૮ ॥

સત્ત્વં સુખે સંજયતિ રજઃ કર્મણિ ભારત ।
જ્ઞાનમાવૃત્ય તુ તમઃ પ્રમાદે સંજયત્યુત ॥૯॥

સત્ત્વગુણ સુખનો સંજોગ કરાવે છે અને હે
ભારત ! રજોગુણ કર્મનો યોગ કરાવે છે તથા
તમોગુણ જ્ઞાનને ઢાંકી દઈને પ્રમાદની સાથે
આત્માને જોડી લે છે. ॥ ૧૦ ॥

રજસ્તમશ્ચાભિભૂય સત્ત્વં ભવતિ ભારત ।
રજઃ સત્ત્વં તમશ્ચૈવ તમઃ સત્ત્વં રજસ્તથા ॥

હે ભારત ! રજોગુણ તથા તમોગુણ જ્યારે
નિર્બળ થાય છે ત્યારે સત્ત્વગુણ પ્રબળ થાય
છે, રજોગુણ અને સત્ત્વગુણ દબાતાં તમોગુણ
પ્રધાન થાય છે અને સત્ત્વગુણ તથા તમોગુણ
દબાય છે ત્યારે રજોગુણ બળવાન થાય

છે. ॥ ૧૦ ॥

સર્વદ્વારેષુ દેહેઽસ્મિન્પ્રકાશ ઉપજાયતે ।
જ્ઞાનં યદા તદા વિદ્યાદ્વિવૃદ્ધં સત્ત્વમિત્યુત ॥

જ્યારે આ શરીરના સર્વ દ્વારમાં પ્રકાશ ઉત્પન્ન થાય છે અને જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થાય છે ત્યારે સત્ત્વગુણની વૃદ્ધિ થઈ છે એમ સમજવું. ॥ ૧૧ ॥

લોભઃ પ્રવૃત્તિરારમ્ભઃ કર્મણામશમઃ સ્પૃહા ।
રજસ્યેતાનિ જાયન્તે વિવૃદ્ધે ધરતર્ષભ ॥૧૨॥

હું ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ ! જ્યારે રજોગુણ વધે છે ત્યારે લોભ, પ્રવૃત્તિ, કાર્યને આરંભ, કર્મની શાંતિ ન થવી તે અને સ્પૃહા ઉત્પન્ન થાય છે. ॥ ૧૨ ॥

અપ્રકાશોઽપ્રવૃત્તિશ્ચ પ્રમાદો મોહ એવ ચ ।
તપસ્યેઽતાનિ જાયન્તે વિવૃદ્ધે કુરુનન્દન ॥

અધિકાર, ઉદ્યમહીનતા, પ્રમાદ અને મોહ

(૨૫૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

એટલાં વાનાં જ્યારે થાય ત્યારે હે કુરૂવં-
શજ ! તમે ગુણ વધ્યો છે એમ જાણવું. ૧૩

યદા સત્ત્વે પ્રવૃદ્ધે તુ પ્રલયં યાતિ દેહમૃત્ ।
તદોત્તમવિદાંલ્લોકાનમલાન્પ્રતિપદ્યતે ॥૧૪॥

જ્યારે સત્ત્વગુણ વધી ગયો હે ય ત્યારે જો
માણસ મરી જાય તો તે ઉત્તમ જ્ઞાનવાળા પ-
વિત્ર લોકમાં જાય છે. ॥ ૧૪ ॥

રજસિ પ્રલયં ગત્વા કર્મસંગિષુ જાયતે ।
તથા પ્રલીનસ્તમસિ મૂઢયોનિષુ જાયતે ॥

વળી રજોગુણની વૃદ્ધિ વખતે જો નાશ પામે
તો કર્મની આસક્તિવાળા લોકમાં તે જન્મ
પામે છે, અને જો તમે ગુણની વૃદ્ધિ વખતે
તેનો લય થાય તો મૂઢજાતિમાં તે અવતાર
લે છે. ॥ ૧૫ ॥

કર્મણઃસુકૃતસ્યાદુઃસાત્ત્વિકં નિર્મલં ફલમ્ ।
રજસસ્તુ ફલં દુઃસ્વપ્નજ્ઞાનં તમસઃ ફલમ્ ॥

સત્ત્વગુણથી થયેલાં સુકૃતનું ફળ નિર્મળ હોય છે, રજોગુણનું ફળ દુઃખ અને તમોગુણનું ફળ અજ્ઞાન છે એમ કહેવાય છે. ॥ ૧૬ ॥
 સત્ત્વાત્સંજાયતે જ્ઞાનં રજસો લોભ એવ ચ ।
 પ્રમાદમોહૌ તમસાં ભવતોઽજ્ઞાનમેવ ચ ॥

સત્ત્વગુણથી જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે, રજોગુણથી લોભ થાય છે અને તમોગુણથી પ્રમાદ, મોહ અને અજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. ॥ ૧૭ ॥
 ऊर्ध्वगच्छन्तिसत्त्वस्थामध्येतिष्ठन्तिराजसाः ।

जघन्यगुगृत्तिस्था अथो गच्छन्ति तामसाः॥

સત્ત્વગુણમાં રહેલા ઉપરના લોકમાં (સ્વર્ગમાં) જાય છે, રજોગુણવાળા મધ્ય-મનુષ્યલોકમાં રહે છે અને અધમ એવા તમોગુણથી વૃત્તિમાં રહેલા તામસે! નીચે-નરકાદિ લોકમાં જાય છે.

नान्यं गुणेभ्यः कर्तारं यदा दृष्टानुपश्यति ।
 गुणेभ्यश्च परं वेत्ति मद्भावं सोऽधिगच्छति॥

જ્યારે જોનાર આ ત્રણ ગુણ સિવાય બીજા

(૨૬૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

કેાઈને કતાં જોતો નથી અને ગુણથી પર
પરમાત્માને જાણે છે ત્યારે તે મારી ગતિને
પામે છે. ॥ ૧૯ ॥

ગુણાનેતાનતીત્ય ત્રીન્દેહી દેહસમુદ્ભવાન્ ।
જન્મમૃત્યુજરાદુઃસ્વૈર્વિમુક્તોઽમૃતમશ્નુતે ॥

આત્મા જ્યારે દેહમાં કે પન્ન થતો આ ત્રણ
ગુણોને ઓળંગી જાય છે ત્યારે જન્મ, મરણ,
વૃદ્ધાવસ્થા અને દુઃખથી મુક્ત થઈ મોક્ષ
પ્રાપ્ત કરે છે ॥ ૨૦ ॥

અર્જુન ઉવાચ ।

કૈલિંગૈસ્ત્રીન્ગુણાનેતાનતીતો ભવતિ પ્રથો ।
કિમાચારઃ કથં ચૈતાંસ્ત્રીન્ગુણાનતિવર્તતે ॥

અર્જુને કહ્યું:-હે પ્રભુ ! એ ત્રણ ગુણોને
ઓળંગી જનારનાં શાં ચિન્હ છે, તેનો આ-
ચાર કેવો હોય છે અને એ ત્રણ ગુણોને શ્રી
રીતે ઓળંગી જાય છે ? ॥ ૨૧ ॥

અધ્યાય ૧૪ મો. (૨૬૧)

શ્રી ભગવાનુવાચ ।

પ્રકાશં ચ પ્રવૃત્તિ ચ મોહમેવ ચ પાણ્ડવ ।
ન દ્વેષ્ટિ સંપ્રવૃત્તાનિ ન નિવૃત્તાનિ કાંક્ષતિ ॥

શ્રી ભગવાન ઓલ્યા:—હે પાંડવ! જ્ઞાન, પ્રવૃત્તિ અને મોહ જ્યારે પ્રવર્તના હોય ત્યારે તેને તે તિરસ્કાર કરતો નથી અને નિવૃત્ત થયેલા હોય ત્યારે તેની ઈચ્છા પણ કરતો નથી. ૨૨

ઉદાસીનવદાસીનો ગુજૈર્થો ન વિચાલ્યતે ।
ગુણા વર્તન્ત્તે इत्येव योऽवतिष्ठति नेगते ॥

જે દરકાર વિનાનો થઈને ગુણોથી ચલાયમાન થતો નથી તથા ગુણો પોતાનું કામ કર્યું જાય છે એમ ધારીને દૂર રહેલો છે અને વિકારવાળો થતો નથી, ॥ ૨૩ ॥

समदुःखसुखः स्वस्थःसमलोष्टाश्मकाश्चनः ।
तुल्यप्रियाप्रियोधीरस्तुल्यनिन्दात्मसंस्तुतिः॥

સુખ તથા દુઃખ જેને સમાન છે, માટી ચ

(૨૬૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

અથ તથા સૌનું એ જેને મન સરખી કીંમ-
તનું છે, પ્રિય અને અપ્રિય તથા નિંદા અને
સ્તુતિ એ સૌ જેને સમાન છે અને જે ધીર-
જવાળો છે, ॥ ૨૪ ॥

માનાપમાનયોસ્તુલ્યસ્તુલ્યોમિત્રારિપક્ષયોઃ ।
સર્વાર્મ્ભપરિત્યાગી ગુણાતીતઃ સ ઉચ્યતે ॥

માન અને અપમાન, મિત્ર અને શત્રુ એ
સૌ જેને સમાન છે તથા સર્વ કાર્યના
આરંભ જેણે તજી દીધા છે તે ગુણોને ઓ-
ળંગી ગણેલો કહેવાય છે. ॥ ૨૫ ॥

માં ચ યોઽવ્યભિચારેણ ભક્તિયોગેન સેવતે ।
સ ગુણાન્સમતીત્યૈતાન્બ્રહ્મભૂયાય કલ્યતે ॥

વળી અનન્ય ભક્તિથી જે મારી ઉપાસના
કરે છે તે પણ આ ત્રણ ગુણોને ઓળંગીને
બ્રહ્મ સ્વરૂપને યોગ્ય થાય છે. ॥ ૨૬ ॥

બ્રહ્મણો હિ પ્રતિષ્ઠાહમમૃતસ્યાવ્યયસ્ય ચ ।

અધ્યાય ૧૪ મો. (૨૬૩)

શાશ્વતસ્ય ચ ધર્મસ્ય સુખસ્યૈકાન્તિકસ્ય ચ॥

કારણુ કે પ્રધાનુ, અમરતાનુ, અવિનાશીપ-
ણુ, સદાકાળ રહેનારા ધર્મનુ અને કહી નાશ
ન પામે એવા સુખનુ સ્થાન હું જ છું. ॥૨૭॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मवि-
द्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंવાदे

त्रिगुणविभागयोगो नाम

चतुर्दशोऽध्यायः १४

ચૈત્રમેા અધ્યાય સમાપ્ત.

અધ્યાય ૧૫ મો.

શ્રીભગવાનુવાચ ।

ઊર્ધ્વમૂલમધઃશાસ્વમશ્વત્થં પ્રાહુરવ્યયમ્ ।
છન્દાંસિ યસ્ય પર્ણાનિ યસ્તં વેદ સ વેદવિત્ ॥

શ્રી ભગવાને કહ્યું:—અવિનાશી બ્રહ્મને જેનાં
મૂળ ઉપર છે, અને શાખાઓ નીચી છે
તથા વેદના છંદો જેનાં પાંદડાં છે, એવા પી-
પજાની ઉપમા આપી છે. આ પ્રમાણે જે
જાણે છે તે વેદ જાણનાર કહેવાય છે. ॥ ૧ ॥

અથશ્ચોર્ધ્વં પ્રસૃતાસ્તસ્ય શાખા
ગુણપ્રવૃદ્ધા વિષયપ્રવાલાઃ ।

અથશ્ચ મૂલોન્યનુસંતતાનિ
કર્માનુવન્ધીનિ મનુષ્યલોકે ॥૨॥

તેની શાખાઓ ઉપર તેમજ નીચે ફેલાઈ
રહી છે, ગુણથી તેની વૃદ્ધિ થયેલી છે અને

વિષયો તેની કળીઓ છે તથા લોકમાં કર્મનાં
બંધન કરનાર તેનાં મૂળ નીચે દેલાયેલાં છે.

ન રૂપમસ્યેહ તતોપલભ્યતે

નાન્તો ન ચાદિર્ન ચ સંપ્રાતષ્ઠા ।

અશ્વત્થમેનં સુવિરૂઢમૂલ-

મસંગશસ્ત્રેણ દૃઢેન છિન્વા ॥૩॥

એ વૃક્ષનું રૂપ આલોકમાં બરાબર જાણી
શકાતું નથી; તેમજ તેનાં આદિ, અંત તથા
તેની સ્થિતિ પણ જોઈ શકાતી નથી. સજ્જડ
મૂળવાળા એવા પીપળાના વૃક્ષને દૃઢ ત્રૈશચ્ચ
રૂપી શસ્ત્રથી કાપીને, ॥ ૩ ॥

તતઃ પદં તત્પરિમાર્ગૈતવ્યં

યસ્મિન્ગતા ન નિવર્તન્તિ ભૂયઃ ।

તમેવ ચાગ્રં પુરુષં પ્રપન્ને

યતઃ પ્રવૃત્તિઃ પ્રસૃતા પુરાણી ॥૪॥

પછી એવું પદ શોધવું કે જ્યાં ગયા પછી

(૨૬૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

પાછું આવવું પડતું નથી; અને જુના વખ-
તથી જેમાંથી પ્રકૃતિ નીકળી છે તે મૂળપુ-
રુષને પ્રાપ્ત કરવો. ॥ ૪ ॥

નિર્માનમોહા જિતસંગદોષા

અધ્યાત્મનિત્યા વિનિવૃત્તકામાઃ ।

દ્વન્દ્વૈર્વિમુક્તાઃ સુખદુઃસ્વસંજ્ઞ-

ર્ગચ્છન્ત્યમૃતાઃ પદમવ્યયં તત્ ॥૫॥

માન અને મોહ જેનાં નાશ પામ્યાં છે, સં-
ગના દોષ જેણે જીત્યા છે, આત્મજ્ઞાનમાંજ
જે રમી રહ્યા છે, જેની કામનાઓ બધી જ-
તી રહી છે, સુખ દુઃખાદિ દ્વંદ્વથી જે મુક્ત
છે અને જે મૂઢ નથી એવા જનો તે આવના-
શી પદને પામે છે. ॥ ૫ ॥

ન તદ્દાસયતે સૂર્યો ન શશાઙ્કો ન પાવકઃ ।

યદ્વત્સા ન નિવર્તન્તે તદ્દામ પરમં મમ ॥૬॥

ત્યાં સૂર્ય, ચંદ્ર તથા અગ્નિનો પ્રકાશ પહોં-

અતો નથી. અને જ્યાં ગયા પછી પાછું આવવું
પડતું નથી તેજ મારું સૌથી શ્રેષ્ઠ ધામ છે ॥૬

મમૈવાંશો જીવલોકે જીવભૂતઃ સનાતનઃ ।
મનઃષ્ટાનીન્દ્રિયાણિ પ્રકૃતિસ્થાનિ કર્ષતિ ॥

જીવલોકમાં મારોજ અનાદિ અનંત એવો
જીવરૂપે થઈ ગયેલો અંશ પ્રકૃતિમાં રહેલી
પાંચ ઇન્દ્રિયો તથા છઠું મન તેમને આકર્ષે છે.

શરીરં યદવાપ્નોતિ યન્નાપ્યુત્ક્રામતીશ્વરઃ ।
ગૃહીત્વૈતાનિ સંયાતિ વાયુર્ગન્ધાનિવાશયાત્ ॥

જેમ વાયુ પુષ્પોમાંથી સુગંધ લઈ જાય છે,
તેમ જે ઇશ્વર રૂપ અંશ (જીવ) મન જેમાં
છટું છે એવી ઇન્દ્રિયો સહિત શરીરને પામે
છે અને શરીરમાંથી મન જેમાં છટું છે એવી
ઇન્દ્રિયો સહિત બહાર જાય છે. ॥૮॥

શ્રોત્રં ચક્ષુઃ સ્પર્શનં ચ રસનં ગ્રાણમેવ ચ ।
અધિષ્ઠાય મનશ્ચાયં વિષયાનુપસેવતે ॥૯॥

(૨૬૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

કાન, આંખ, ત્વચા, (સ્પર્શેન્દ્રિય) શ્રુતિ,
વાક તથા મન એમના ઉપર અમલ ચલાવતો
તે શ્રવ ઇન્દ્રિયોના વિષયોને ભોગવે છે. ॥ ૬

उत्क्रामन्तं स्थितंवापिभुञ्जानं वागुणान्वितम्।
विमूढा नानुपश्यन्ति पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषः॥

તેને જતાં રહેતાં તથા ઇન્દ્રિયોથી વિ'ટળાઈને
ભોગ ભોગવતાં મૂઢ માણસો જોતા નથી
પણ જોને જ્ઞાનરૂપી ચક્ષુ છે તે જુએ છે. ૧૦

यतन्तो योगिनश्चैनं पश्यन्त्यात्मन्यवस्थितम् ।
यतन्तोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यन्त्य चेतसः॥

પ્રયત્ન કરનાર યોગીઓ તેને પોતાને વિષે
રહેલો જુએ છે પણ જે દુ'કી બુદ્ધિવાળા છે
અને જેનું મન પોતાને વશ નથી એવા પ્રય-
ત્ન કરતાં પણ તેને જોતા નથી, ॥ ૧૧

यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलम् ।
यच्चन्द्रमसि यच्चग्रौ तत्तेजो विद्धि मामकम् ॥

જે સૂર્યનું તેજ આખા જગતને પ્રકાશિત કરે છે તથા ચંદ્રમાં અને અગ્નિમાં જે તેજ છે તે તેજ મારું છે એમ તું જાણુ. ॥ ૧૨ ॥

गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा ।
पुष्णामिचौषधीः सर्वाःसोमो भूत्वारसात्मकः

પૃથ્વીમાં પેસીને હું સર્વ ભૂતને મારા બળ વડે ધારણ કરી રહ્યો છું, અને રસવાળો ચંદ્ર થઈને હું સર્વ ઔષધીઓનું પોષણ કરું છું. ॥ ૧૩ ॥

अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः ।
प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम् ॥

હું અગ્નિ થઈને સર્વ પ્રાણીઓના દેહમાં રહું છું તથા પ્રાણ અને અપાન વાયુની સાથે ભળીને હું ચાર પ્રકારનો ખોરાક પચાવું છું. ૧૪

सर्वस्य चाहं हृदि सन्निविष्टो

(૨૭૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

મત્તઃ સ્મૃતિર્જ્ઞાનમપોહનં'ચ ।

વેદશ્ચ સર્વૈરહમેવ વેદો

વેદાન્તકૃદ્વેદવિદેવ ચાહમ્ ॥૧૫॥

હું સર્વના હૃદયમાં રહેલો છું અને સ્મૃતિ,
જ્ઞાન અને તર્ક એ મારાથીજ નીકળે છે. સ-
ર્વ વેદવડે કરીને હું જાણુવાને યોગ્ય છું, વેદાંત
કરનાર ; અને વેદ જાણનાર પણ હુંજ
છું. ॥ ૧૫ ॥

દ્વાવિમૌ પુરુષૌ લોકે ક્ષરશ્ચાક્ષર એવ ચ ।

ક્ષરઃ સર્વાણિ ભૂતાનિક્રૂટસ્થોઽક્ષર ઉચ્યતે ॥

આ લોકમાં બે પુરુષ છે-એક ક્ષર (નાશ
પામનાર,) અને બીજો અક્ષર. (નાશ નહિ
પામનાર) સર્વ ભૂત ક્ષર છે અને કદી જેમાં
ફેરફાર ન થાય એવો જે છે તે અક્ષર છે. ૧૬

ઉત્તમઃ પુરુષસ્ત્વન્યઃ પરમાત્મેત્યુદાહૃતઃ ।

યો લોકત્રયમાવિશ્ય વિભર્ત્યવ્યય ईश्वरः ॥

સૌથી શ્રેષ્ઠ પુરૂષ તો બીજો જ છે, તેને પરમાત્મા કહે છે. જે ત્રણે લોકમાં ફેલાઈ ગયેલો હોઈ ત્રણે લોકને ધારણ કરે છે અને કદી નહિ નાશ પામે એવો ઇશ્વર છે. ॥ ૧૭

यस्मात्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः ।

अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितःपुरुषोत्तमः ॥

નાશને હું ઓળંગી ગયો છું અને નહિ નાશ પામે તેનાથી પણ હું ઉત્તમ છું તેથી લોકમાં અને વેદમાં મને પુરૂષોત્તમ કહેલો છે. ૧૮

यो मामेवमसंमूढो जानाति पुरुषोत्तमः ॥

स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत ॥૧૯

એ પ્રમાણે મોહથી મુક્ત થયેલો જે મને પુરૂષોત્તમ તરીકે જાણે છે, તે હે ભારત ! સર્વજ્ઞ છે અને સર્વ ભાવથી મને ભજનારો છે.

(૨૭૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयानघ ।

एतद्बुद्ध्वा बुद्धिमान् स्यात्कृतकृत्यश्चभारत॥

હે પાપરહિત અર્જુન ! આ મે.ટું ગુહ્ય શા-
સ્ત્ર મેં તને આજ કહ્યું છે, તે બાણીને હું
ભારત ! માણુમ બુદ્ધિમાન અને કૃતાર્થ
થાય છે. ॥ ૨૦ ॥

इति भीमद्भगवद्गीतासप्तनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां

योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसંવાदे पुरुषोत्तम

योगो नाम पंचदशोऽध्यायः ॥૧૧॥

પંદરમો અધ્યાય સમાપ્ત.

અધ્યાય ૧૬ મૌ.

શ્રીભગવાનુવાચ ।

અભયં સત્ત્વસંશુદ્ધિજ્ઞાનયોગવ્યવસ્થિતિઃ ।

દાનં દમશ્ચ યજ્ઞશ્ચ સ્વાધ્યાયસ્તપ આર્જવમ્ ॥

શ્રી ભગવાન બોલ્યાઃ—નિભયં પશુ, અંતઃક-
રણની શુદ્ધિ, જ્ઞાન યોગમાં દૃઢતા, દાન,
ઇન્દ્રિયોને વશ રાખવી, યજ્ઞ, વેદનો અભ્યાસ,
તપ અને સરજતા, ॥ ૧ ॥

અહિંસા સત્યમક્રોધસ્ત્યાગઃશાન્તિરપૈશુનમ્ ।

દયા ભૂતેષ્વલોલુપ્ત્વં માર્દવં હીસ્વાપલમ્ ॥

અહિંસા, સત્ય, ક્રોધનો ત્યાગ, મમતાનો
નાશ, શાંતિ, કેઠનું લુંડું નહિ બોલવું, પ્રા-
ણીઓ ઉપર દયા, લાલચ રહિતપણું, નમ્રતા,
લબ્ધ અને અપજતારહિતપણું, ॥ ૨ ॥

તેજઃક્ષમાધૃતિઃ શૌચમદ્રોહો નાતિમાનિતા ।

भवन्ति संपदं दैवीमभिजातस्य भारत ॥

તેજ, ક્ષમા ધીરજ, સ્વચ્છતા, દ્રોહનો ત્યાગ
અને અભિમાન રાહત સ્વભાવ, એ બધું હે
ભારત ! જે માણસ દિવ્ય ગુણવાળો જન્મેલો
હોય તેનામાં હોય છે. ॥ ૩ ॥

दंभो दर्पोऽभिमानश्च क्रोधः पारुष्यमेव च ।
अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ संपदमासुरीम् ॥

ઢોંગ, ગર્વ, મોટાઈ, ક્રોધ, કઠોર ભાષણ,
અને અજ્ઞાન એ ગુણ હે પાર્થ ! જે દૈત્યના
ગુણવાળો જન્મેલો હોય તેનામાં હોય છે. ૪

दैवी संपद्विमोक्षाय निबन्धायासुरी मता ।

मा शुचः संपदंदैवीमभिजातोऽसि पाण्डव ॥

દૈવી સંપત્તિ મોક્ષને માટે છે અને આસુરી
સંપત્તિ બંધન કરનાર છે. હે પાંડવ ! તું શોક
કરીશ નહિ કારણ કે તું દૈવી સંપત્તિમાં
અવતરેલો છે. ॥ ૫ ॥

દ્વૌ ભૂતસર્ગૌ લોકેઽસ્મિન્દૈવ આસુર એવ ચા
દૈવો વિસ્તરશઃ પ્રોક્ત આસુરં પાર્થ મે શૃણુ॥

આલોકમાં ભૂતોની સૃષ્ટિ બે જાતની છે એક
દિવ્ય અને બીજી આસુરી. દિવ્ય સૃષ્ટિનું
વર્ણન વિગત વાર કહ્યું અને આસુરી સૃષ્ટિનું
વર્ણન હે પાર્થ ! તુ મારી પાસેથી સાંભળી લે.

પ્રવૃત્તિં ચ નિવૃત્તિં ચ જના ન વિદુરાસુરાઃ ।
ન શૌચં નાપિ ચાચારો ન સત્યં તेषુ વિચિતે॥

આસુરી ગુણવાળા મનુષ્યો પ્રવૃત્તિ એટલે
શું અને નિવૃત્તિ એટલે શું તે સમજતા
નથી અને સ્વચ્છતા, આચાર અને સત્ય તે-
મના મનમાં હોતાં નથી. ॥ ૭ ॥

અસત્યમપ્રતિષ્ઠં તે જગદાહુરનીશ્વરમ્ ।

અપરસ્પરસંભૂતં કિમન્યત્કામહૈતુકમ્ ॥

આ જગતમાં સત્ય, ધર્મ અને ઇશ્વર નથી
અને એક બીજાના સંગથી આ થયું છે તથા

(૨૭૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

તેનું મૂળ કારણ સી તથા પુરુષનો કામ
છે બીજું કંઈ નથી એમ તેઓ કહે છે. ૮

एतां दृष्टिमवष्टभ्य नष्टात्मानोऽल्पबुद्धयः ।

प्रभवंत्युग्रकर्माणः क्षयाय जगतोऽहिताः॥

આ રીતે જોનારા અને જેનું ચિત્ત પોતાને
વશ નથી તથા જે પોતાનેજ નુકશાન કર-
નાર છે એવા ટુંકી બુદ્ધિવાળા અને કૂર કર્મ
કરનારા જગતના અહિતને માટેજ ઉત્પન્ન
થાય છે. ॥ ૯ ॥

काममाश्रित्य दुष्पूरं दम्भमानमदान्विताः ।

मोहाद्गृहीत्वाऽसद्ग्राहान्प्रवर्तन्तेऽशुचिव्रताः ॥

કેઈ દહાડે જે સંતોષ પામે નહિ એવા
કામનો આશ્રય લેઈને અને ઠાંગ, માન તથા
મદથી ભરેલા તેઓ મોહને લીધે ખોટા
આગ્રહ પકડી રાખીને દુષ્ટ હેતુથી પ્રવૃત્તિ કરે
છે. ॥ ૧૦ ॥

ચિન્તામપરિમેયાં ચ પ્રલયાન્તામુપાશ્રિતાઃ ।
કામોપભોગપરમા એતાવદિતિ નિશ્ચિતાઃ ॥

પ્રલયના અંત ભાગ. સુધી પણ જેનો છેડો
આવે નહિ એવી ચિંતામાં તેઓ પડે છે અને
મરતાં સુધી સ્ત્રીનો સંગ વગેરે ભોગ ભોગ-
વવા એજ મેંદુ' કામ છે એમ તેઓએ નક્કી
કરેલું છે. ॥ ૧૧ ॥

આશાપાશશતૈર્વદ્ધાઃ કામક્રોધપરાયણાઃ ।
ઈહન્તે કામભોગાર્થમન્યાયેનાર્થસંચયાન્ ॥

આશાના સેંકડો બંધથી જેઓ બંધાયેલા
છે અને કામ તથા ક્રોધમાં જેઓ મગ્ન થઈ
ગયા છે તેઓ કામ ભોગને માટે અન્યાય
માર્ગે પૈસો મેળવવાને પ્રયત્ન કરે છે. ॥ ૧૨ ॥

इदमद्य मया लब्धमिमं प्राप्स्ये मनोरथम् ।
इदमस्तीदमपि मे भविष्यति पुनर्धनम् ॥ १४
આતા આજે મને મળ્યું અને હવે પેલો

(૨૭૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

મારો મનોરથ હું સફળ કરીશ, આ ધન
હવે માફે છે અને આટલું ધન મને હવે
પછી મળશે. ॥ ૧૩ ॥

असौ मया हतः शत्रुर्हनिष्ये चापरानपि ।
ईश्वरोऽहमहं भोगी सिद्धोऽहं बलवान्सुखी॥

આ શત્રુને મેં માર્યો અને બીજાઓને હું
મારીશ, હું મોટો શેઠ છું, ભોગ ભોગવનારો
છું, મારાં સર્વ કાર્ય ત્રિદ્ધ થયાં છે, હું બળ-
વાન છું અને હું સુખી છું. ॥ ૧૪ ॥

आढ्योऽभिजनवानस्मि

कोन्योऽस्ति सदृशो मया ।

यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्य

इत्यज्ञानविमोहिताः ॥ ૧૫ ॥

अनेकचित्तविभ्रान्ता मोहजालसमावृत्ताः ।

प्रसक्ताः कामभोगेषु पतन्ति नरकेऽशुचौ ॥

હું પૈસાવાળો છું, કુલીન છું, મારા જેવો

ખીજો કેાણુ છે ? હું યજ્ઞ કરીશ, દાન કરીશ,
મોજ કરીશ; એવા અજ્ઞાનથી મોહિત થઈને
ચિત્તના અનેક વિચારોથી ભ્રમિત થયેલા,
મોહની જાળમાં ફસાયેલા અને કામ તથા
ભોગમાં આસક્ત થયેલા એવા તેઓ અપ-
વિત્ર નરકમાં પડે છે. ॥ ૧૫ ૧૬ ॥

આત્મસંભાવિતાઃ સ્તબ્ધાધનમાનમદાન્વિતાઃ।
યજન્તે નામયજ્ઞૈસ્તે દમ્ભેનાવિધિપૂર્વકમ્ ॥

પોતાની જાતેજ મોટા માની બેઠેલા, હઠીલા,
ધન, માન અને મદથી છકી ગયેલા તેઓ ઢોંગ
કરીને શાસ્ત્રની વિધિ વિનાના નામનાજ
યજ્ઞ કરે છે. ॥ ૧૭ ॥

અહંકારં બલં દર્પં કામં ક્રોધં ચ સંશ્રિતાઃ ।
મામાત્મપરદેહેષુ પ્રદ્વિષન્તોઽભ્યસૂયકાઃ ॥

અહંકાર, બળ, ગર્વ, કામ તથા ક્રોધને
આશ્રયે રહીને પોતાના તથા પારકા દેહમાં

(૨૮૦) શ્રીમદ્મમવદ્ગીતા.

જે હું રહેલો છું તેના ઉપર દ્વેષ કરતાં
પરસ્પર વેર કરે છે. ॥ ૧૮ ॥

તાનહં દ્વિષતઃ ક્રૂરાન્સંસારેષુ નરાધમાન્ ।
ક્ષિપામ્યજસ્રમથુમાનાસુરીષ્વેવ યોનિષુ ॥

એવા વેરભાવ રાખનારા, કુર, અધમ અને
અપવિત્ર જનોને આલોકમાં નહારી દૈત્ય
જાતિમાં હું નાંખું છું ॥ ૧૯ ॥

આસુરીં યોનિમાપન્ના મૂઢા જન્મનિ જન્મનિ ।
મામપ્રાપ્યૈવ કૌન્તેય તતો યાન્ત્યધમાં ગતિમ્ ॥

હે કુન્તિપુત્ર ! આસુરી યોનીમાં પડેલા
તેઓ જનમે જનમ મને પ્રાપ્ત કરી શકતા
નથી, અને અધમ ગતિને પામે છે. ॥ ૨૦ ॥

ત્રિવિધં નરકસ્યેદં દ્વારં નાશનમાત્મનઃ ।
કામઃ ક્રોધસ્તથાલોભસ્તસ્માદેતન્નયં ત્યજેત્ ॥

આત્માનો નાશ કરનાર એવું નરકનું દ્વાર,
કામ, ક્રોધ અને લાભ એ રીતે ત્રણ પ્રકારનું

છે માટે એ ત્રણ તણ દેવ ॥ ૨૧ ॥

एतंविमुक्तः कौन्तेय तमोद्वारैस्त्रिभिर्नरः ।
आचरत्यात्मनः श्रेयस्ततो याति परां गतिम् ॥

હે કુંતાના પુત્ર ! એ ત્રણ તમનાં દ્વારથી
મુક્ત થયેલો નર પોતાનું કલ્યાણ કરે છે અ-
ને પરમ ગતિને પામે છે. ॥ ૨૨ ॥

यः शास्त्रविधमुत्सृज्य वर्तते कामकारतः ।
न स सिद्धिमवाप्नोति न सुखं न परां गतिम् ॥

જે શાસ્ત્રની વિધિને તણ દેખને પોતાની
ઈચ્છામાં આવે એમ વર્તે છે, તેઓને સિદ્ધિ
મળતી નથી અને ઉંચી ગતિ પણ પ્રાપ્ત થતી
નથી. ॥ ૨૩ ॥

तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्यव्यवस्थितौ ॥
ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं कर्म कर्तुमिहार्हसि ॥

માટે કયું કામ કરવું અને કયું કામ ન કર

(૨૮૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

રવુ' એનો નિશ્ચય કરવામાં શાસ્ત્ર તથા
પ્રમાણો બાણી શાસ્ત્રની વિધિ પ્રમાણે તારે
કર્મ કરવાં એજ થોડું છે. ॥ ૨૪ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मवि-
द्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
दैवासुरसंपाद्विभागयोगो नाम
षोडशोऽध्यायः ॥१६॥
સોળમેા અધ્યાય સમાપ્ત.

અધ્યાય ૧૭ મો.

અર્જુન ઉવાચ ।

યે શાસ્ત્રવિધિમુત્સૃજ્ય યજન્તે શ્રદ્ધયાન્વિતાઃ
તેષાં નિષ્ઠા તુ કા કૃષ્ણ સત્ત્વમાહો રજસ્તમઃ ॥

અર્જુને કહ્યું:-હે કૃષ્ણ ! જેઓ શાસ્ત્ર
વિધિને છોડીને પણ શ્રદ્ધાથી યજ્ઞ કરે છે
તેઓની નિષ્ઠા કેવી કહેવી ? સત્ત્વગુણી, રજો-
ગુણી કે તમોગુણી ? ॥ ૧ ॥

શ્રીભગવાનુવાચ ।

ત્રિવિધા ભવતિ શ્રદ્ધા દેહિનાં સાંસ્વભાવજા
સાત્ત્વિકી રાજસી ચૈવ તામસી ચેતિ તાં શૃણુ ॥

શ્રી ભગવાને કહ્યું:-મનુષ્યોની તેમના સ્વ-
ભાવ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારની શ્રદ્ધા હોય છે.
સાત્ત્વિકી, રાજસી અને તામસી. તે હું તને
કહું છું તે સાંભળ. ॥ ૨ ॥

(૨૮૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

સત્વાનુરૂપા સર્વસ્ય શ્રદ્ધા ભવતિ ભારત ।

શ્રદ્ધામયોઽયંપુરુષો યોયચ્છ્રદ્ધઃ સ એવસઃ॥

હે ભારત ! દરેક માણસની શ્રદ્ધા તેના ગુણ પ્રમાણે થયેલી હોય છે, પુરુષ શ્રદ્ધાવાળો જ છે અને જેની જેવી શ્રદ્ધા તેવોજ તે માણસ હોય છે. ॥ ૩ ॥

યજન્તે સાત્ત્વિકા દેવાન્યક્ષરભાંસિ રાજસાઃ ।

પ્રેતાન્ભૂતગણાંશ્ચાન્યે યજન્તે તામસા જનાઃ ॥

સત્ત્વગુણવાળા દેવોને પૂજે છે, રજોગુણવાળા યક્ષ તથા રાક્ષસોને પૂજે છે, અને તામસ ગુણવાળા જન પ્રેત તથા ભૂતનાં દેાળાંને પૂજે છે. ॥ ૪ ॥

અશાસ્ત્રવિહિતં ઘોરં તપ્યન્તે યે તપો જનાઃ ।

દમ્ભાહંકારસંયુક્તાઃ કામરાગબલાન્વિતાઃ ॥

કર્ષયન્તઃ શરીરસ્થં ભૂતગ્રામમચેતસઃ ।

માંચૈવાન્તઃશરીરસ્થંતાન્વિદ્ધ્યાસુરનિશ્ચયાન્ ॥

શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ જેઓ ઘોર તપ કરે છે તથા
ઢોંગ અને અહંકારવાળા થઈને કામ તથા
મનના જુરસાવાળા હોય છે તથા શરીરમાં
જે જુદાં જુદાં ભૂત (તત્વ) રહેલાં છે તેમને
અને શરીરમાં રહેલા એવા મનો કષ્ટ આપે
છે, તેઓ આસુરી નિશ્ચયવાળા છે એમ જાણ.

આહારશ્ચાપિ સર્વસ્ય ત્રિવિધો ભવતિ પ્રિયઃ।
યજ્ઞસ્તપસ્તથા દાનં તેષાં ભેદમિમં શૃણુ॥૭

વળી દરેક માણસને જે આહાર પ્રિય છે તે
પણ ત્રણ પ્રકારનો છે અને તે જ પ્રમાણે યજ્ઞ,
તપ તથા દાન પણ ત્રણ પ્રકારનાં છે. તેના
ભેદ હું તને કહું છું તે સાંભળ. ॥ ૭ ॥

આયુઃસત્ત્વબલારોગ્ય-

સુસ્વપ્તિવિવર્ધનાઃ ।

રસ્યાઃ સ્તિग्ધાઃ સ્થિરા હૃદ્યા

આહારાઃ સાત્ત્વિકપ્રિયાઃ ॥ ૮ ॥

(૨૮૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

આયુષ્ય, સત્વ, બળ, આરોગ્ય, સુખ અને
પ્રીતિ વધારનાર, રસવાળા, ચીકણા, નક્કર
અને સારા લાગે એવા પદાર્થનો આહાર સા-
ત્વિક માણસોને પ્રિય હોય છે. ॥ ૮ ॥

કમ્પ્દલલવળાત્યુષ્ણતીક્ષ્ણરૂક્ષવિદાહિનઃ ।

આહારા રાજસસ્યેષ્ટા દુઃસ્વશોકામયપ્રદાઃ॥

કડવા, ખાટા, ખારા, ઘણા દિના, તીખા, સુકા
અને બળતરા કરનારા કે જેથી દુઃખ શોક
અને રોગ પેદા થાય છે એવા આહાર રજોશુ
ણવાળા માણસોને પ્રિય હોય છે. ॥ ૯ ॥

યાતયામં ગતરસંપૂતિ પર્યુષિતં ચ યત્ ।

ઉચ્છિષ્ટમપિ ચામેદ્યં ભોજનં તામસપ્રિયમ્॥

ઘણો વખત થઈ જવાથી જે ટાઢું પડી ગયું
હોય, રસ વિનાનું થઈ ગયું હોય, ગંધાઈ
ગયું હોય, અને બગડી ગયું હોય અથવા
છાંડેલું હોય તેમજ ના ખાવા લાયક હોય

એવું અન્ન અથવા ખાવાનું, તમોગુણી મા-
ણસેને પ્રિય હોય છે. ॥ ૧૦ ॥

અફલાકાંક્ષિભિર્ધક્ષો વિધિદૃષ્ટો ય ઇજ્યતે ।
યદૃશ્યમેવેતિ મનઃ સમાધાય સ સાત્ત્વિકઃ॥

યજ્ઞ કરવોજ જોઈએ એમ મનમાં નિશ્ચય
કરીને કુળની કામના રાખ્યા સિવાય શાસ્ત્ર
વિધિ પ્રમાણે જે યજ્ઞ કરવામાં આવે તે યજ્ઞ
સાત્ત્વિક જાણવો. ॥ ૧૧ ॥

અભિસંધાય તુ ફલં દમ્ભાર્થમપિ ચૈવ યત્ ।
ઇજ્યતે ભરતશ્રેષ્ઠ તં યજ્ઞં વિદ્ધિ રાજસમ્ ॥

હો ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ અર્જુન ! કુળની ઈ-
ચ્છાથી કે ઢોંગથી જે યજ્ઞ કરવામાં આવે છે
તે રાજસ યજ્ઞ છે એમ જાણુ. ॥ ૧૨ ॥

વિધિહીનમસૃષ્ટાન્નમન્ત્રહીનમદક્ષિણમ્ ।

શ્રદ્ધાવિરહિતં યજ્ઞં તામસં પરિચક્ષતે॥૧૩॥

શાસ્ત્ર વિધિ રહિત, અન્ન હાન રહિત, મંત્ર

(૨૮૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા

રહિત, દક્ષિણા રહિત તથા શ્રદ્ધા વિનાનો
જે યજ્ઞ કરવામાં આવે છે તે તામસ યજ્ઞ
કહેવાય છે. ॥ ૧૩ ॥

દેવદ્વિજગુરુપાસ્યપૂજનં શૌચમાર્જવમ્ ।
બ્રહ્મચર્યમહિંસા ચ શારીરં તપ ઉચ્યતે ॥૧૪

દેવ, બ્રાહ્મણ, ગુરુ અને વિદ્વાનની પૂજા,
સ્વચ્છતા, નમ્રતા, બ્રહ્મચર્ય અને અહિંસા
એ બધું શરીરનું તપ કહેવાય છે. ॥ ૧૪ ॥

અનુદ્વેગકરં વાક્યં સત્યં પ્રિયહિતં ચ યત્ ।
સ્વાધ્યાયાભ્યસનં ચૈવ વાङ्મયં તપઉચ્યતે ॥૧૫

ક્રોધને સંતાપ ના થાય એવું, સાચું, પ્રિય
લાગે એવું અને જેથી બીજાનું બહુ થાય
એવું વાક્ય અને વેદ તથા શાસ્ત્રોનો હિંમેશાં
અભ્યાસ કરવો એ વાઙ્મયનું તપ કહેવાય છે.

મનઃપ્રસાદઃ સૌમ્યત્વં મૌનમાત્મવિનિગ્રહઃ ।
ભાવસંશુદ્ધિરિત્યેતત્તપો માનસમુચ્યતે ॥૧૬

અધ્યાય ૧૭ મો. (૨૮૯)

મન પ્રસન્ન રાખવું, શાંતિ, મૌન અને મનને વશ રાખવું, તથા સ્વભાવ શુદ્ધ રાખવો એ માનસી તપ કહેવાય છે. ॥ ૧૬ ॥

શ્રદ્ધયા પરયા તપ્તં તપસ્ત્રિવિધં નરૈઃ ।
અફલાકાઙ્ગિભિર્યુક્તૈઃ સાત્ત્વિકં પરિચક્ષતે ॥

પુરેપુરી શ્રદ્ધાથી અને કૃળની ઇચ્છા રાખ્યા વિના ચિત્ત ઠેકાણે રાખી જે ત્રણ પ્રકારનું (કાયિક, વાયિક અને માનસિક) તપ કરવામાં આવે છે તે સાત્ત્વિક તપ કહેવાય છે. ૧૭

સત્કારમાનપૂજાર્થં તપો દંભેન ચૈવ યત્ ।
ક્રિયતે તદિહ પ્રોક્તં રાજસં ચલમધ્રુવમ્ ॥ ૧૮

સાહે કહેવડાવવા માટે, માન મેળવવા માટે, મોટા ગણાવા માટે અને ઢોંગથી જે તપ કરવામાં આવે છે તે રાજસી તપ કહેવાય છે અને તે ઘણા વખત સુધી સ્થિર રહેતું નથી.

મૃદગ્રાહેષાત્મનો યત્પીડયા ક્રિયતે તપઃ ।

(૨૯૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

પરસ્યોત્સાદનાર્થે વા તત્તામસમુદાહૃતમ્ ॥

ખોટા આગ્રહથી અને આત્માને પીડવા માટે અથવા તેા ખીજાનું મૂળ કાઢવાને માટે જે તપ કરવામાં આવે છે તે તામસી તપ કહેવાય છે. ॥ ૧૯ ॥

દાતવ્યમિતિ યદ્દાનં દીયતેઽનુપકારિણે ।
દેશે કાલે ચ પાત્રે ચ તદ્દાનં સાત્ત્વિકં સ્મૃતમ્ ॥

દાન કરવુંજ જોઇએ એમ સમજીને જે પાછો ઉપકાર કરે એવો નથી તેવા પાત્ર માણુસને પુણ્યકાળમાં અને તીર્થના સ્થાનમાં જે દાન આપવામાં આવે તે સાત્ત્વિક દાન કહેવાય છે. ॥ ૨૦ ॥

યત્તુ પ્રત્યુપકારાર્થે ફલમુદિશ્ય વા પુનઃ ।
દીયતે ચ પરિક્લિષ્ટં તદ્દાનં રાજસં સ્મૃતમ્ ॥

પાછો ઉપકાર વાળવાના હેતુથી અથવા ફળની ઇચ્છાથી મન ચોરીને જે દાન કરવામાં

અધ્યાય ૧૭ મો. (૨૯૧)

આવે છે તે રત્નેશુભી કહેવાય છે. ॥ ૨૧ ॥

અદેશકાલે યદાનમપાત્રેભ્યશ્ચ દીયતે ।

અસત્કૃતમવજ્ઞાતંતત્તામસમુદાહૃતમ્ ॥ ૨૨ ॥

અયોઽય દેશકાળ વખતે અપવિત્ર સ્થળમાં
અપાત્રને માન વગર અને તિરસ્કારથી જે દાન
આપવામાં આવે છે તે તમોશુભી દાન કહે-
વાય છે. ॥ ૨૨ ॥

ૐ તત્સદિતિ નિર્દેશો બ્રહ્મણસ્ત્રિવિધઃસ્મૃતઃ ।
બ્રાહ્મણાસ્તેન વેદાશ્ચ યજ્ઞાશ્ચ વિહિતાઃપુરા ॥

ઓમ્, તત્, સત્ એ બ્રહ્મનાં ત્રણ નામ કહે-
વાય છે. પૂર્વે તેમણેજ વેદ, બ્રાહ્મણો અને
યજ્ઞ ઉત્પન્ન કર્યા છે. ॥ ૨૩ ॥

તસ્માદોમિત્યુદાહૃત્ય યજ્ઞદાનતપઃક્રિયાઃ ।
પ્રવર્તન્તે વિધાનોક્તાઃ સતતં બ્રહ્મવાદિનામ્ ।

તેથી હંમેશાં શાસ્ત્ર વિધિપ્રમાણે યજ્ઞ, દાન
તથા તપની ક્રિયાઓ બ્રહ્મજ્ઞાનીઓ ઓમ્ શ-

(૨૬૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

ખેડે પ્રથમ ઉચ્ચાર કરીનેજ કરવા માંડે છે.

તદિત્યનભિસંધાય ફલં યજ્ઞતપઃક્રિયાઃ ।

દાનક્રિયાશ્ચવિવિધાઃક્રિયન્તેમોક્ષકાઙ્ગિભિઃ

મોક્ષની ઇચ્છા કરનારા કર્મનાં કૃત્તની ઇચ્છા નહિ રાખીને યજ્ઞ, તપ તથા દાનની ક્રિયાઓ તત્ શબ્દ બોલીને કરે છે. ॥ ૨૫ ॥

સદ્ભાવે સાધુભાવે ચ સદિત્યેતત્પ્રયુજ્યતે ।

પશ્વસ્તૈ કર્મણિ તથા સચ્છબ્દઃપાર્થ યુજ્યતે॥

“ છે ” અને “ સ્તુત્ ” એ અર્થમાં સત્ શબ્દનો પ્રયોગ થાય છે અને તે પ્રમાણે હે પાર્થ ! શુભ કર્મમાં પણ સત્ શબ્દ વપરાય છે.

યજ્ઞે તપસિદાને ચ સ્થિતિઃ સદિતિચોચ્યતે ।

કર્મચૈવ તદર્થીયં સદિત્યેવાભિધીયતે ॥૨૭

યજ્ઞ, તપ અને દાનમાં જે સ્થિતિ છે તે સત્ કહેવાય છે, અને તેને માટે તથા ઇશ્વરને માટે જે કર્મ કરવામાં આવે છે તે પણ સત્

કહેવાય છે. ॥ ૨૭ ॥

અશ્રદ્ધયા હુતં દત્તં તપસ્તસં કૃતં ચ યત્ ।
અસદિત્યુચ્યતે પાર્થ ન ચ તત્પ્રેત્ય નો ઇહ ॥

શ્રદ્ધા વગર જે કંઈ હોમવામાં આવ્યું હોય,
દાન કરવામાં આવ્યું હોય, તથા તપ અને
કેઈ કર્મ કરવામાં આવ્યું હોય તે અસત્
કહેવાય છે અને હે પાર્થ ! તે અહીં પણ ન-
કામુ' છે અને મરણ પછી પણ નકામુ' છે. ૨૮

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मवि-
द्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
अद्धात्रयविभागयोगो नाम
सप्तदशोऽध्यायः १७

સત્તરમો અધ્યાય સમાપ્ત.

અધ્યાય ૧૮ મો.

અર્જુન ઉવાચ ।

સંન્યાસસ્યમહાવાહોતત્ત્વમિચ્છામિવેદિતુમ્ ।
ત્યાગસ્ય ચ હૃષીકેશ પૃથકેશિનિષૂદન ॥

અર્જુને કહ્યું:-હે મહાબાહુ ! હે હૃષીકેશ !
(ઇન્દ્રિયોને વશમાં રાખનાર) હે કેશી હૈત્ય-
નો નાશ કરનાર ! સંન્યાસ અને ત્યાગનું બુ-
દ્ધું બુદ્ધું તત્ત્વ જાણવાને હું ઇચ્છું છું. ॥ ૧ ॥

શ્રીભગવાનુવાચ ।

કામ્યાનાં કર્મણાંન્યાસંસંન્યાસં કવયોવિદુઃ ।
સર્વકર્મફલત્યાગં પ્રાહુસ્ત્યાગંવિચક્ષણાઃ ॥

શ્રી ભગવાન બોલ્યા:-કૃષ્ણની ઇચ્છાવાળાં ક-
ર્મોનો ત્યાગ કરવો તેને જ્ઞાનીઓ સંન્યાસ કહે
છે, અને સર્વ કર્મોનાં ફળ છોડી દેવાં તેને ડા-
હ્યા માણસો ત્યાગ કહે છે. ॥ ૨ ॥

ત્યાજ્યંદોષવદિત્યેકે કર્મ પ્રાહુર્મનીષિણઃ ।

યજ્ઞદાનતપઃકર્મ ન ત્યાજ્યમિતિ ચાપરે ॥

કર્મ દોષથી ભરેલાં છે માટે તેને તજી દેવાં એમ કેટલાક શાની કહે છે, પણ યજ્ઞ, દાન અને તપ એ કર્મ તજી દેવાં નહિ. ॥ ૩ ॥

નિશ્ચયં શૃણુ મે તત્ર ત્યાગે ભરતસત્તમ ।
ત્યાગોહિપુરુષવ્યાગ્રત્રિવિધઃ સંપ્રકીર્તિતઃ ॥

હે ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ અર્જુન ! ત્યાગની ખ્યાતિમાં મારો નિશ્ચય છે તે સાંભળ. હે પુરુષોમાં વાઘ જેવા અર્જુન ! ત્યાગ ત્રણ પ્રકારનો કહેલો છે. ॥ ૪ ॥

યજ્ઞદાનતપઃ કર્મ ન ત્યાજ્યં કાર્યમેવ તત્ ।
યજ્ઞો દાનં તપશ્ચૈવ પાવનાનિ મનીષિણામ્ ॥

યજ્ઞ, દાન અને તપ એ કર્મ તો કદી તજવાંજ નહિ કારણ કે તે કર્મ તો બુદ્ધિમાન મનુષ્યોને પાવન કરનારાં છે. ॥ ૫ ॥

एतान्यपि तु कर्माणिसङ्गंत्यक्त्वाफलानि च ।

(૨૬૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

કર્તવ્યાનીતિ મે પાર્થ નિશ્ચિતં મતમુત્તમમ્ ॥

હે પાર્થ ! એ કર્મ તો મમતા અને કૃષ્ણને ત્યાગ કરીનેજ કરવાં જોઈએ એ મારો નિશ્ચય અને ઉત્તમ અભિપ્રાય છે. ॥ ૬ ॥

નિયતસ્ય તુ સંન્યાસઃ કર્મણો નોપપદ્યતે ।
યોદ્ધાત્તસ્ય પરિત્યાગસ્તામસઃ પરિકીર્તિતઃ ॥

જે કર્મ કરવાનાં નક્કી કરેલાં છે તે કર્મ તજી દેવાં એ યોગ્ય નથી અને મોહથી જે તેનો ત્યાગ કરવામાં આવે તો તે ત્યાગ તામસી કહેવાય છે. ॥ ૭ ॥

દુઃસ્વમિત્યેવ યત્કર્મ કાયક્લેશમયાત્યજેત્ ।
સ કૃત્વા રાજસંત્યાગં નૈવ ત્યાગફલં લભેત્ ॥

આનાથી દુઃખ થશે એમ ધારી શરીરને કલેશ થવાના ભયથી જે કોઈ કર્મને તજી દે છે, તે ત્યાગ રજોગુણી કહેવાય છે અને તેને ત્યાગનું ફળ મળતું નથી. ॥ ૮ ॥

કાર્યમિત્યેવ યત્કર્મ
નિયતં ક્રિયતેઽર્જુન ।

સત્ત્વં ત્યક્ત્વા ફલં ચૈવ

સ ત્યાગઃ સાત્ત્વિકો મતઃ ॥૧॥

હે અર્જુન ! જે કર્મ નક્કી કરવાનું છે તે કરવું જ જોઈએ એવું સમજીને મમતા અને ક્ષણની ધૃત્તિ તથા દુઃખને જે કર્મ કરવામાં આવે છે તેને સાત્ત્વિક ત્યાગ કહે છે. ॥ ૬ ॥

ન દ્વેષ્યકુશલં કર્મ કુશલે નાનુષજ્જતે ।

ત્યાગીસત્ત્વસમાવિષ્ટોમેધાવીછિન્નસંશયઃ ॥

સત્ત્વ ગુણમાં પેઢેલો, સંશય રહિત થયેલો, બુદ્ધિમાન ત્યાગી નુકશાન કરનારાં કર્મને ધિક્કારતો નથી તેમજ લાભકારક કર્મને સંગી થતો નથી. ॥ ૧૦ ॥

નહિ દેહમૃતા શક્યં ત્યક્તું કર્માણ્યશેષતઃ ।

યસ્તુકર્મફલત્યાગીસત્યાગીત્યમિધીયતે ॥

(૨૯૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

દેહાભિમાની સમૂખાં કર્મનો ત્યાગ કરી
શકતોજ નથી, પણ જે કર્મનાં ફળનો ત્યાગ
કરીને કર્મ કરે છે તે જ ત્યાગી કહેવાય
છે. ॥ ૧૧ ॥

अनिष्टमिष्टमिश्रं च त्रिविधं कर्मणः फलम् ।
भवत्यत्यागिनां प्रेत्य न तु संन्यासिनां क्वचित् ॥

જે ત્યાગી નથી તેને કર્મનું ફળ ત્રણ પ્રકારનું મળે છે—સારું, નઠારું અને સારું તથા નઠારું એમ મિશ્ર; પણ સંન્યાસીને એમાંનું કંઈ થતું નથી. ॥ ૧૨ ॥

पञ्चैतानि महाबाहो कारणानि निबोध मे ।
सांख्ये कृतान्ते प्रोक्तानि सिद्धये सर्वकर्मणाम् ॥

હે મહાબાહુ અર્જુન ! સર્વ કર્મની સિદ્ધિ માટે સાંખ્યશાસ્ત્રમાં જે પાંચ કારણો કહ્યાં છે તે મારી પાસેથી તું જાણી લે. ॥ ૧૩ ॥

अधिष्ठानं तथा कर्ता करणं च पृथग्विधम् ।

અધ્યાય ૧૮ મો. (૨૯૬)

વિવિધાશ્ચ પૃથક્વેષ્ટા દૈવં ચૈવાત્ર પञ્ચમમ્ ॥

અધિષ્ઠા, કર્તા, વિવિધ ઇન્દ્રિયો, વિવિધ ચે-
ષ્ટાઓ અને દૈવ પણ પાંચમું કારણ ગણાય છે.

શરીરવાङ्મનોભિર્યત્કર્મ પ્રારભતે નરઃ ।

ન્યાયં વા વિપરીતં વા પંચૈતે તસ્ય હેતવઃ ॥

કાય, વાણી અને મનથી જે સાડું નઠાડું
કર્મ માણસ કરે છે તે (કર્મના) આ પાંચ
હેતુઓ છે. ॥ ૧૫ ॥

તત્રૈવં સતિ કર્તારમાત્માનં કેવલં તુ યઃ ।

પશ્યત્યકૃતબુદ્ધિત્વાન્ન સ પશ્યતિ દુર્મતિઃ ॥

એમ છતાં પણ આત્મા જે અલગ છે તે
આત્માને ખોટી સમજણને લીધે અને કેળ-
વાયા વિનાની બુદ્ધિને લીધે જે કર્તા સમજે
છે તે ખરું જોતાં સમજતો નથી. ૧૬ ॥

યસ્ય નાહંકૃતોભાવોબુદ્ધિર્યસ્ય નલિપ્યતે ।

હત્વાપિસહસ્રાલ્લોકામહન્તિ ન નિવદ્ધયતે ॥

(૩૦૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

જેનામાં અહંભાવ નથી અને જેની બુદ્ધિને કશેા લેપ થતો નથી તે અત્રેના સઘળા લોકોને મારી નાંખે છે તેા પણ તે મારનારો નથી તેમ તેને કંઈ બંધન પણ થતું નથી. ૧૭

જ્ઞાનં જ્ઞેયં પરિજ્ઞાતા ત્રિવિધા કર્મચોદના ।

કરણં કર્મ કર્તેતિ ત્રિવિધાઃ કર્મસંગ્રહઃ ॥

જ્ઞાન, જ્ઞેય (જાણવાની વસ્તુ) અને જ્ઞાતા (જાણનાર) એ ત્રણ કર્મને ઉત્તેજન આપનાર છે અને ઇન્દ્રિય, કર્મ અને કર્તા એ ત્રણ કર્મ કરનાર છે. ॥ ૧૮ ॥

જ્ઞાનં કર્મ ચ કર્તા ચ ત્રિધૈવ ગુણભેદતઃ ।

પ્રોચ્યતેગુણસંસ્થાનેયથાવચ્છૃણુતાન્યપિ ॥

ગુણના ભેદને લીધે જ્ઞાન, કર્મ અને કર્તા પણ ત્રણ પ્રકારનાં છે. ગુણોના વર્ણનમાં એ હું તને કહું છું તે તું બરાબર સાંભળી લે. ૧૯

સર્વભૂતેષુ યેનૈકં ભાવમવ્યયમીક્ષતે ।

અવિભક્તંવિભક્તેષુતજ્ઞાનંવિદ્ધિસાત્ત્વિકમ્ ॥

જે જ્ઞાન વડે કદી પણ નાશ ન પામે એવું
એકજ મૂળ કારણ સર્વ ભૂતોમાં જોઈ શકાય
છે, અને જે જુદા જુદા ભૂતોમાં ંહેંચાયલું
રહીને પણ ંહેંચાયલું દેખાતું નથી તે જ્ઞાન-
ને સાત્ત્વિક જ્ઞાન જાણવું. ॥ ૨૦ ॥

પૃથક્ત્વેનતુયજ્ઞાનંનાનાભાવાનપૃથગ્વિધાન્ ।

વેત્તિ સર્વેષુ ભૂતેષુ તજ્ઞાનંવિદ્ધિ રાજસમ્ ॥

પણ જે જ્ઞાનથી સર્વ ભૂતોમાંના જુદા જુદા
ગુણો ખરેખરા જુદા જુદાજ જણાય છે તે
જ્ઞાન રજોગુણી જાણવું. ॥ ૨૧ ॥

યત્તુ કૃત્સ્તવદેકસ્મિન્કાર્યે સક્તમહતુકમ્ ।

અતત્ત્વાર્થવદલ્પં ચ તત્તામસમુદાહતમ્ ॥૨૨

જેથી એક કાર્ય અથવા વસ્તુને પરિ-
પૂર્ણ માનવામાં આવે છે, જે કારણ વિનાર્તું
છે, જેમાં કંઈ ખરૂં તત્ત્વ નથી અને અદ્ય

(૩૦૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

છે તે તામસી જ્ઞાન કહેવાય છે. ॥ ૨૨ ॥

નિયતં સજ્જરહિતમરાગદ્વેષતઃ કૃતમ્ ।

અફલપ્રેપ્સુના કર્મ યત્તત્સાત્ત્વિકમુચ્ચતે ॥

જે કર્મ કરવાનું કહેલું છે તે કર્મ સંયર-
હિત હોઈને તથા પ્રીતિ અને દ્વેષભાવ રા-
ખ્યા વિના તેમજ ફજની ઇચ્છા વિના કર-
વામાં આવ્યું હોય તો તે સાત્ત્વિક કહેવાય
છે. ॥ ૨૩ ॥

યત્તુ કાપેપ્સુના કર્મ સાહંકારેણ વા પુનઃ ।

ક્રિયતેબહુલાયાસંતદ્રાજસમુદાહૃતમ્ ॥૨૪॥

જે કર્મ ફજની ઇચ્છાથી અથવા અહં-
કારથી કરવામાં આવે છે અને જેમાં ઘણો
શ્રમ પડે છે તે રાજસી કર્મ કહેવાય છે. ૨૪

અનુબન્ધં ક્ષયં હિંસામનપેક્ષ્ય ચ પૌરુષમ્ ।

મોહાદારભ્યતેકર્મતત્તામસમુદાહૃતમ્ ॥૨૫॥

પરિણામનો, ક્ષયનો, હિંસાનો અને પોતા-

ની શક્તિનો વિચાર કર્યા વગર મોહથી જે
કરવામાં આવે છે તે તામસી કર્મ કહેવાય છે.

મુક્તસક્કોઽનહંવાદી ધૃત્યુત્સાહસમન્વિતઃ ।

સિદ્ધ્યસિદ્ધ્યોર્નિર્વિકારઃકર્તાસાત્વિકુચ્યતે

મમતા રહિત, અહંભાવ વિનાનો, ધીરજ
અને ઉત્સાહવાળો કામ સિદ્ધ થાય કે ના થા-
ય તેની ચિંતા રાખ્યા વગર જે મનુષ્ય કર્મ
કરે છે, તે સાત્વિક કર્તા કહેવાય છે. ॥ ૨૬

રાગી કર્મફલમેષુલુંબોર્હિંસાત્મકોઽશુચઃ ।

હર્ષશોકાન્વિતઃકર્તા રાજસઃ પરિકીર્તિતઃ ॥

મમતાવાળો, કર્મના ફળની ઇચ્છાવાળો,
લોભી, હિંસા કરનાર, અપવિત્ર અને હર્ષ
તથા શોક કરનારો રજોગુણી કહેવાય છે. ૨૭

અયુક્તઃ પ્રાકૃતઃસ્તબ્ધઃશઠોનૈષ્કૃતિકોઽલસઃ ।

વિષાદી દીર્ઘસૂત્રી ચ કર્તાતામસ ઉચ્યતે ॥

મનને વશ નહિ રાખનાર, અવિવેકી, મૂઢ,

(૩૦૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

શઠ, અનિષ્ટ ઇચ્છનારો, આળસુ, ખેદ કરના-
રો, અને કામને આગળ પર હંમેશાં ઠેલનારો
જે કર્તા તે તમોશુણ્ની કહેવાય છે. ॥૨૮॥

બુદ્ધેર્ભદ્રં ધૃતેશ્ચૈવ ગુણતસ્ત્રિવિધં શ્રુણુ ।

પ્રોચ્યમાનમશેષેણ પૃથક્ત્વેન ધનંજય ॥૨૯॥

હે ધનંજય ! શુણ્ણના ભેદ પ્રમાણે બુદ્ધિ
અને ધીરજ ત્રણ જાતનાં છે તે હું તને જુઠાં
જુઠાં કહું છું તે સાંભળ. ॥ ૨૯ ॥

પ્રવૃત્તિં ચ નિવૃત્તિં ચ કાર્યાકાર્યે મધ્યામયે ।

વન્ધ્યં મોક્ષંચયા વેત્તિ બુદ્ધિઃસા પાર્થસાત્ત્વિકી

હે પાર્થ ! પ્રવૃત્તિ, નિવૃત્તિ, કરવા યોગ્ય
અને નહિ કરવા યોગ્ય કર્મ, ભય, અભય,
અંધ તથા મોક્ષ જે ઠેઠ જાણે છે તેની બુદ્ધિ
સાત્ત્વિક છે. ॥ ૩૦ ॥

યથા ધર્મમધર્મે ચ કાર્યં ચાકાર્યયૈવ ચ ।

અયયાવત્પ્રજાનાતબુદ્ધિઃસાપાર્થરાજસી ॥

હે પાર્થ ! જે બુદ્ધિ વડે ધર્મ, અધર્મ તથા
કરવાનું અને નહિ કરવાનું, ખરાબર જણાવું
નથી તે બુદ્ધિ રજ્જેગુણી છે. ॥ ૩૧ ॥

અધર્મે ધર્મમિતિ યા મન્યતે તમસાવૃતા ।
સર્વાર્થાન્વિપરીતાંશ્ચબુદ્ધિઃ સાપાર્થતામસી ॥

અસાનથી ઢંકાઈ ગયેલા જે અધર્મને ધર્મ
માને છે અને સર્વ બાબતોને ઉલટી માને છે
તેમની બુદ્ધિ હે પાર્થ ! તામસી છે. ૩૨

ધૃત્યા યયા ધારયતે

મનઃપ્રાણેન્દ્રિયક્રિયાઃ ।

યોગેનાવ્યભિચારિણ્યા

ધૃતિઃ સા પાર્થ સાત્ત્વિકી ॥ ૩૩ ॥

હે પાર્થ ! અસ્ખલિત યોગને લીધે જે ધી-
રજથી મન, ઇન્દ્રિયો અને પ્રાણુની ક્રિયાઓને
શાંતી રખાય છે તે સાત્ત્વિક ધીરજ છે. ૩૩

યયા તુ ધર્મકામાર્થાન્ધૃત્યા ધારયતેઽર્જુન ।

(૩૦૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

પ્રસંગેનફલાકાઙ્ગીધૃતિઃસા પાર્થરાજસી ॥

હે અર્જુન ! જે ધીરજથી ધર્મ, અર્થ અને કામને ધારણ કરી શકાય અને પ્રસંગ આવતાં કર્મના ફળની ઇચ્છા રાખવામાં આવે તે ધીરજ રબેગુણી છે. ૩૪

યયા સ્વપ્નં ભયં શોકં વિષાદં મદમેવ ચ ।

ન વિમુશ્ચતિદુર્મેધાધૃતિઃ સા પાર્થ તામસી ॥

હે પાર્થ ! જેથી કરીને મનુષ્ય ઉંઘ, ભય, શોક, સંતાપ, મદ અને મૂર્ખતા છોડતો નથી તે ધીરજ તામસી છે. ૩૫

સુખં ત્વિદાનીં ત્રિવિધં શૃણુ મે ભરતર્ષભ ।

અભ્યાસદ્રમતે યત્ર દુઃસ્વાન્તંચનિગચ્છતિ ॥

હે ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ ! હવે ત્રણ જાતનું જે સુખ છે તે તું મારી પાસેથી સાંભળી લે. તેમાં અભ્યાસ રાખ્યાથી માણસ પ્રસન્ન થાય છે અને દુઃખના અંતને પામે છે. ૩૬

યત્તદગ્રે વિષમિવ પરિણામેઽમૃતોપમમ્ ।

તત્સુખંસાત્ત્વિકંપ્રોક્તમાત્મબુદ્ધિપ્રસાદજમ્ ॥

જે આરંભમાં વિષ જેવું હોય પણ પરિણામે
અમૃત તુલ્ય હોય અને આત્મજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન
થયેલું હોય તે સુખ સાત્ત્વિક કહેલું છે. ૩૭

વિષયેન્દ્રિયસંયોગાદ્યત્તદગ્રેઽમૃતોપમમ્ ।

પરિણામે વિષમિવ તત્સુખં રાજસં સ્મૃતમ્ ॥

વિષયો તથા ઇન્દ્રિયોના સંયોગથી જે સુખ
આરંભમાં અમૃત જેવું પણ અંતે વિષ જેવું
હોય તે સુખ રજોગુણી કહેલું છે. ॥ ૩૮ ॥

યદગ્રે ચાનુબન્ધે ચ સુખં મોહનમાત્મનઃ ।

નિદ્રાલસ્યપ્રમાદોત્થં તત્તામસમુદાહતમ્ ॥

જે આરંભમાં તેમજ અંતે આત્માને મો-
હમાં નાખનાર છે અને ઉંધ, આળસ તથા
પ્રમાદથી ઉત્પન્ન થયેલું છે તે સુખ તમો-
ગુણી કહેલું છે. ૩૯

(૩૦૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

ન તદસ્તિપૃથિવ્યાં વાદિવિ દેવેષુ વાણુનઃ ।
સર્વં પ્રકૃતિર્જમુક્તં યદેભિઃ સ્યાન્નિર્મિર્ગુણૈઃ ॥

પૃથ્વી ઉપર અથવા સ્વર્ગમાં દેવતાઓમાં
પણ એવું કોઈ સત્ત્વ નથી કે જે પ્રકૃતિજન્ય
આ ત્રણ ગુણથી મુક્ત થયેલું હોય. ૪૦

બ્રાહ્મણશત્રિયવિશ્નાં શૂદ્રાણાં ચ પરંતપ ।
કર્માણિ પ્રવિભક્તાનિ સ્વભાવપ્રભવૈર્ગુણૈઃ ॥

હે શત્રુઓને તાપ કરનાર ! બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી,
વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ સર્વનાં કર્મ તેઓના સ્વ-
ભાવથી થયેલા ગુણોના પ્રભાવમાં બહેંચી
નાંખેલાં હોય છે. ૪૧

શમો દમસ્તપઃ શૌચં ક્ષાન્તિરાર્જવમેવ ચ ।
જ્ઞાનં વિજ્ઞાનમાસ્તિત્રયં બ્રહ્મકર્મસ્વભાવજમ્ ॥

શમ (મનને શાંત રાખવું), દમ (ઇન્દ્રિયો-
ને વશ રાખવી), તપ, પવિત્રતા, ક્ષમા, સર-
ળતા, જ્ઞાન, અનુભવ સાથે જ્ઞાન, અને આ-

સ્તિકપાણું એ સ્વભાવથી ઉત્પન્ન થયેલાં બ્રાહ્મ-
ણનાં કર્મ છે. ૪૨

શૌર્યતેજોઘૃતિર્દાક્ષ્યં યુદ્ધે ચાપ્યપલાયનમ્ ।
દાનમીશ્વરભાવશ્ચ ક્ષાત્રં કર્મ સ્વભાવજમ્ ॥

શૌર્ય, તેજ, ધીરજ, ચતુરાઈ, લડાઈમાં પા-
છું નહિ હઠવું, દાન અને રાજાના ગુણ એ
ક્ષત્રીયોનાં સ્વભાવથી ઉત્પન્ન થયેલાં કર્મ
છે. ॥ ૪૩ ॥

કૃષિગોરક્ષ્યવાણિજ્યંવૈશ્યકર્મસ્વભાવજમ્ ।
પરિચર્યાત્મકં કર્મ શૂદ્રસ્યાપિ સ્વભાવજમ્ ॥

ખેતી, ગાયોનું પાલન અને વેપાર એ સ્વા-
ભાવિક વૈશ્યોનાં કર્મ છે અને સર્વ વર્ણની
સેવા કરવી એ શૂદ્રનું સ્વાભાવિક કર્મ છે. ૪૪

સ્વે સ્વેકર્મણ્યભિરતઃ સંસિદ્ધિલભતે નરઃ ।
સ્વકર્મનિરતઃસિદ્ધિયથાવિન્દતિ તચ્છ્રુણુ ॥

પોત પોતાના કર્મમાં સંતોષ માનનાર મનુ-

(૩૧૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

અ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે. પોતાના કર્મમાં
સંતોષ માનનારને સિદ્ધિ શી રીતે મળે છે તે
સાંભળ. ॥ ૪૫ ॥

યતઃ પ્રવૃત્તિર્ભૂતાનાં યેન સર્વમિદં તતમ્ ।
સ્વકર્મણાતમભ્યર્ચ્યસિદ્ધિં વિન્દતિમાનવઃ ॥

જેનાથી સર્વ ભૂતોની પ્રવૃત્તિ છે અને
જેનાથી આ સઘળું વિસ્તારને પામ્યું છે તેને
(પરમેશ્વર) પોતાના કર્મથી ઉપાસીને મા-
ણસ સિદ્ધિ મેળવે છે. ॥ ૪૬ ॥

શ્રેયાન્સ્વધર્મોવિગુણઃ પરધર્માત્સ્વનુષ્ઠિતાત્ ।
સ્વભાવનિયતં કર્મ કુર્વન્નાપ્નોતિ કિલ્બિષમ્ ॥

સારી રીતે સ્થપાએલા ગુણવાળા પારકા
ધર્મ કરતાં ઓછા ગુણવાળો પોતાનો ધર્મ
વધારે કલ્યાણકારક છે. સ્વભાવથી ઉત્પન્ન
થયેલાં કર્મ કરનારને પાપ લાગતું નથી. ૪૭

સદ્ગ્જં કર્મ કૌન્તેય સદોષમપિ ન ત્યજેત્ ।

સર્વારમ્ભા હિ દોષેણધૂમેનાગ્નિરિવાવૃતાઃ ॥

હે કુંતાના પુત્ર ! સ્વભાવથી ઉત્પન્ન થયેલું
કર્મ દોષવાળું હોય તો પણ તે તજવું નહિ,
કારણ કે જેમ અગ્નિ ધુમાડાથી વીંટાયલો
હોય છે તેમ સઘળાં કર્મમાં દોષ રહેલા
હોય છે જ. ॥ ૪૮ ॥

અસક્તબુદ્ધિઃસર્વત્રજિતાત્માવિગતસ્પૃહઃ ।

નૈષ્કર્મ્યસિદ્ધિપરમાસંન્યાસેનાધિગચ્છતિ ॥

જેની બુદ્ધિ સર્વ જગાએ આસક્તિ-વિનાની
છે, જેણે પોતાના આત્માને વશ કરેલો છે
અને જેણે સઘળી ઇચ્છાઓ તજી દીધેલી
છે, તે મનુષ્ય સંન્યાસ વડે કર્મથી મુક્ત
થઈને નિષ્કર્મ (કર્મ નહિ કરવાની) સિદ્ધિ-
ને પામે છે. ॥ ૪૯ ॥

સિદ્ધિપ્રાપ્તો યથા બ્રહ્મતથાપ્રોતિનિબોધ મે ।

સમાસેનૈવ કૌન્તેયનિષ્ઠા જ્ઞાનસ્યયા પરા ॥

(૩૧૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

હે કુંતાના પુત્ર ! જ્ઞાનનો ઉંચામાં ઉંચો
હેતુ જે બ્રહ્મ તેને સિદ્ધિ પામેલો માણસ
કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરે છે તે હું તને દુઃખમાં
કહું છું તે તું જાણી લે. ॥ ૫૦ ॥

શુદ્ધચાવિશુદ્ધયાયુક્તો ધૃત્યાત્માનંનિયમ્ય ચા
શબ્દાર્દાન્વિષયાંસ્ત્યક્ત્વારાગદ્વેષૌભ્યુદસ્યચ ॥

પવિત્ર બુદ્ધિવાળો થઈને, ધીરજથી આત્માને
વશમાં રાખીને, શબ્દ વગેરે ઇન્દ્રિયોના વિષ-
યોને છોડી દઈને, પ્રીતિ અને વેરભાવ બા-
બુએ મૂકીને, ॥ ૫૧ ॥

વિવિક્તસેવી લગ્નાશી યતવાકાયમાનસઃ ।

ધ્યાનયોગપરોનિત્યંવરાગ્યંસમુપાશ્રિતઃ ॥

એકાંત સ્થાનમાં રહીને, અલ્પ ભોજન કરી-
ને, મન, વાણી તથા કર્મને નિયમમાં રાખી-
ને, સદા ધ્યાન યોગમાં મન પરોવીને અને
વૈશાખને વળગી રહીને, ॥ ૫૨ ॥

અહંકારં બલં દર્પં કામં ક્રોધં પરિગ્રહમ્ ।
વિમુચ્ય નિર્મયઃ શાંતોબ્રહ્મભૂયાય કલ્યણે ॥

અહંકાર, બળ, ગર્વ, કામ, ક્રોધ, તથા પરિ-
ગ્રહને (કાંઈ લેવું તે) છોડીને, મમતા ર-
હિત અને શાંત થઈને તે બ્રહ્મ થવાને યોગ્ય
થાય છે. ॥ ૫૩ ॥

બ્રહ્મભૂતઃ પ્રસન્નાત્મા ન શોચતિ ન કાંક્ષતિ ।
સમઃ સર્વેષુ ભૂતેષુ મદ્ભક્તિ લભતે પરામ્ ॥

બ્રહ્મ થઈને પોતાના આત્મામાંજ પ્રસન્ન
રહીને તે કોઈ વાતનો શેષ કે કંઈ ઇચ્છા
કરતો નથી અને સર્વ ભૂત તરફ સમાન દષ્ટિ
વાળો થઈને તે મનુષ્ય મારી ઉંચામાં ઉંચી
ભક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે. ॥ ૫૪ ॥

ભક્ત્યામામભિજાનાતિયાવાન્યથાસ્મિતત્ત્વતઃ ।
તત્તો માં તત્ત્વતો જ્ઞાત્વા વિશતે તદનંતરમ્ ॥

ભક્તિથી મને બરાબર રીતે જાણે છે કે હું

(૩૧૪) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

કેવો છું અને મારું તત્ત્વ શું છે ? મારું તત્ત્વ બાણીને પછી તરતજ તે તે તત્ત્વમાં મળી જાય છે. ॥ ૫૫ ॥

सर्वकर्माणि सदा कुर्वणो मद्व्यपाश्रयः ।
मत्प्रसादादवाप्नोति शाश्वतं पदमव्ययम् ॥

મારો આશ્રય રાખીને સદા સધાજાં કર્મ કરવા છતાં પણ તે મારી કૃપાથી સદાકાળનું અવિનાશી પદ પામે છે. ॥ ૫૬ ॥

चेतसा सर्वकर्माणि मयि संन्यस्य मत्परः ।
बुद्धियोगमुपाश्रित्य मच्चित्तः सततं भव ॥

માટે મનથી સર્વ કર્મ મારામાં અર્પણ કરીને અને મનેજ પ્રાપ્ત કરવાને હેતુ રાખીને તથા બુદ્ધિયોગને આશ્રયે રહીને સદા મારામાંજ ચિત્ત રાખ. ॥ ૫૭ ॥

मच्चित्तः सर्वदुर्गाणि मत्प्रसादात्तरिष्यसि ।
अयचेत्त्वमहंकारात् श्रोष्यसि विनश्यसि ॥

અધ્યાય ૧૮ મે. (૩૧૫)

મારામાં ચિત્ત રાખતાં મારી કુપાથી તું
સઘળાં સંકટ તરી જઈશ પણ ને અહંકારથી
મારું કહેવું સાંભળીશ નહિ તો તું નાશ
પામીશ. ॥ ૫૮ ॥

यदहंकारमाश्रित्य न योत्स्य इति मन्यसे ।
मिथ्यैष व्यवसायस्ते प्रकृतिस्त्वनियोक्ष्यति ॥

અહંકારને આશ્રયે રહીને ને તું એમ મા-
નતો હોઈશ કે હું લડીશ નહિ તો એ તારો
નિશ્ચય મિથ્યા છે કારણ કે પ્રકૃતિજ તેમાં
તને પકડી રાખશે. ૫૯

स्वभावजेन कैतेय निबद्धः स्वेन कर्मणा ।
कर्तुं नेच्छसि यन्मोहात् करिष्यस्य त्रशोऽपितत्

હે કુંતાના પુત્ર ! તારાં સ્વભાવથી ઉત્પન્ન
થયેલાં કર્મથી તું બંધાયેલો છે, અને મોહથી
જે કરવાને ઇચ્છતો નથી તે તું પરવશ થઈને
પણ કરીશ. ॥ ૬૦ ॥

(૩૧૬) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति ।

आपयन्सर्वभूतानि यंत्रारूढानि मायया ॥

હે અર્જુન ! પોતાની માયાથી ચક્ર ઉપર
ચઢાવેલાં પુતળાંની પેઠે સર્વ જીવોને ભમા-
વતો ઈશ્વર સર્વ જીવોના હૃદયમાં રહે છે. ૬૧

तमेव शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत ।

तत्प्रसादात्परांશાંતિસ્થાનંપ્રાप्स्यसिશાશ્વतम्

માટે હે ભારત ! સર્વ ભાવથી તું તેનેજ
શરણે જા. તેની કૃપાથી ઉંચામાં ઉંચી શાંતિ
અને સુનાતન ધામ તને પ્રાપ્ત થશે. ૬૨

इति ते ज्ञानमाख्यातं गुह्याद्गुह्यतरं मया ।

विमृश्यतदशेषेण यथेच्छसे तथा कुरु ॥

આ પ્રમાણે ગુપ્તમાં ગુપ્ત જ્ઞાન મેં તને કહ્યું,
એના ઉપર સંપૂર્ણ વિચાર કરીને તારી
મનિષ્ઠામાં આવે તેમ કર. ॥ ૬૩ ॥

સર્વસુષ્ણ્ણતમં ભૂયઃ શૃણુ મે પરમં વચઃ ।
 ઇષ્ટોઽસિ મેદૃઢમિતિતતોવક્ષ્યામિતેહિતમ્ ॥

વળી સ્વર્વથી શુભ અને સારામાં સારું એક
 વચન હું તને કહું છું તે તું સાંભળ; તું મને
 અત્યંત વહાલો છે મારેજ હું તારા હિતને
 અર્થે તે તને કહું છું. ॥ ૬૪ ॥

મન્મના ભવમદ્ભક્તોમગ્રાજી માં નમસ્કુરુ ।
 મામેવૈષ્યસિસત્યં તેમતિજાનેમિયોઽસિ મે ॥

મારામાંજ મન રાખ, મારેજ ભક્ત થા,
 મારુંજ યજન કર અને મનેજ પ્રણામ કર.
 હું તને એ બાબતની પ્રતિશ્ઠા કરી કહું છું કે
 એમ કરવાથી ખરેખર તું મનેજ પામીશ,
 કારણ કે તું મને પ્રિય છે. ॥ ૬૫ ॥

સર્વધર્માન્પરિત્યજ્ય મામેકં શરણં વ્રજ ।
 અહંત્વાસર્વપાપેભ્યો મોક્ષયિષ્યામિમાશુચઃ ॥
 સ્વર્વ ધર્મને તજ દહને મારે એકલાનેજ

(૩૧૮) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

શરણે આવીને રહે. હું તને સર્વ પાપથી મુ-
ક્ત કરીશ, માટે તું શોક કરીશ નહિ. ૬૬

इदं ते नातपस्काय नाभक्ताय कदाचन ।
न चाशुश्रूषवे वाच्यं न च मां योऽभ्यसूयति ॥

જે ધર્મ પ્રમાણે વર્તતો નથી, જે ભક્તિ ર-
હિત છે, જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાને ગુરુ સેવા ક-
રવા ઇચ્છતો નથી તથા જે મારી નિંદા કર-
નારો છે તેને આ વાત તારે કહેવી નહિ. ૬૭
य इदं प्रमं गुह्यं मद्भक्तेष्वभिधास्यति ।

भक्तिमयिपरांकृत्वा मामेवैष्यत्पसंशयम् ॥

આ મોટી ગુહ્ય વાત જે સારા ભક્તોને સં-
ભળાવશે તે મારી ઉંચા પ્રકારની ભક્તિ ક-
રીને મનેજ પામશે એમાં સંશય નથી. ૬૮

न च तस्मान्मनुष्येषुकश्चिन्मेषियकृत्तमः ।

भविता न च मे तस्मादन्यःप्रियतरोभुवि ॥

તેવં કરનાર મનુષ્યના કરતાં બીજો કોઈ

મને વધારે ંહાલો નથી અને પૃથ્વીમાં તેના
કરતાં બીજો કોઈ વધારે ંહાલો થવાનો પણ
નથી. ॥ ૬૯ ॥

अध्येष्यते च य इयं धर्म्यं संवादमावयोः ।
ज्ञानयज्ञेन तेनाहमिष्टः स्वादिति मे मतिः ॥

આપણા આ ધર્મયુક્ત સંવાદનો જે કોઈ
અભ્યાસ કરશે, તેણે મને જ્ઞાનયજ્ઞ વડે પૂ-
જ્યો છે એમ હું માનીશ. ॥ ૭૦ ॥

श्रद्धावाननमूयश्च

शृणुयादपि यो नरः

सोऽपि मुक्तः शुभाँल्लोकान्

प्राप्नुयात्पुण्यकर्मणाम् ॥ ૭૧ ॥

જે માણસ શ્રદ્ધાથી અને ઇર્ષ્યા રાખ્યા વ-
ગર આ જ્ઞાન સાંભળે તે પાપથી મુક્ત થઈ
પુણ્ય કર્મ કરનારા પવિત્ર લોકને પામશે. ૭૧
कश्चिदेतच्छ्रुतं पार्थ त्वयं काग्रेण चेतसा ।

(૪૨૦) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

કચ્છિદજ્ઞાનસંમોહઃ પ્રણટ્ટસ્તે ધનંજય ॥૭૨॥

હે પાર્થ ! તે એક ચિત્તથી આ સર્વ સાંભ-
ળ્યું કે નહિ ? હે ધનંજય ! હવે તારો અજ્ઞા-
નથી ઉત્પન્ન થયેલો મોહ નાશ પામ્યો કે કેમ ?

અર્જુન ઉવાચ ।

નષ્ટોમોહઃસ્મૃતિર્લંબ્યાત્વત્પ્રસાદાન્મયાચ્યુત ।

સ્થિતોઽસ્મિગતસંદેહઃ કરિષ્યેવચનં તથ ॥

અર્જુને કહ્યું :-હે અચ્યુત ! તમારી કૃપાથી
મારો મોહ નાશ પામ્યો છે અને સત્યનું મ-
ને સ્મરણ થયું છે. મારી સર્વ શંકાઓ દૂર
થઈ છે અને હું સ્થિર થયો છું, હવે હું ત-
મારા કહેવા પ્રમાણે કરીશ. ॥ ૭૩ ॥

સંજય ઉવાચ ।

इत्यहं वासुदेवस्य पार्थस्य च महात्मनः ।

संवादमिममश्रौषमद्भुतं रोमहर्षणम् ॥७४॥

અંજયે કહ્યું :- આ પ્રમાણે શ્રી વાસુદેવ, મહા

અધ્યાય ૧૮ મો, (૩૨૧)

મહાત્મા અર્જુનનો ચમત્કારી અને રામ ઉ-
ભાં કરે એવો સંવાદ મેં સાંભળ્યો. ॥ ૭૪ ॥

વ્યાસપ્રસાદાચ્છ્રુતવાનેતદ્રુદ્ધમહં પરમ્ ।

યોગંયોગેશ્વરાત્કૃષ્ણાત્સાક્ષાત્કથયતઃસ્વયમ્ ॥

શ્રી વ્યાસજીની કૃપાથી સાક્ષાત યોગેશ્વર
શ્રી કૃષ્ણે પોતેજ કહેલો પરમ ગુદ્ય એવો જે
યોગ તે મેં સાંભળ્યો છે. ॥ ૭૫ ॥

રાજન્સંસ્મૃત્ય સંસ્મૃત્ય સંવાદમિમમદ્ભુવમ્ ।

કેશવાર્જુનયોઃ પુણ્યં હૃષ્યામિ ચ મુહુર્મુહુઃ ॥

હે રાજન્ ! કેશવ અને અર્જુનનો આ પ-
વિત્ર અને અદ્ભુત સંવાદ સંભારી સંભારીને
હું વારંવાર આનંદ પામું છું. ॥ ૭૬ ॥

તચ્ચ સંસ્મૃત્ય સંસ્મૃત્ય રૂપમત્યદ્ભુતં હરેઃ ।

વિસ્મયોમેમહાન્ રાજન્ હૃષ્યામિચપુનઃપુનઃ ॥

વળી હે રાજન્ ! શ્રી હરિનું તે ધણું અદ્ભુ-

(૩૨૨) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

ત રૂપ સંભારી સંભારીને હું મહા આશ્ચર્ય
પામું છું અને વારંવાર ખુશી થાઉં છું. ૭૭

યત્ર યોગેશ્વરઃ કૃષ્ણો યત્રપાર્થો ધનુર્ધરઃ ।
તત્ર શ્રીવિજયો ભૂતિર્ધ્રુવા નીતિર્મતિર્મમ ॥

જ્યાં યોગેશ્વર શ્રી કૃષ્ણ છે અને જ્યાં ધનુ-
વધારી અર્જુન છે ત્યાં લક્ષ્મી, જય, સંપત્તિ
અને અચળ નીતિ રહે છે એમ માનું છું. ૭૮

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मवि-

द्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसંવાदे

मोक्षसंन्यासयोगो नामा-

ष्टादशोऽध्यायः ॥૧૮॥

અઢારમેા અધ્યાય સમાપ્ત.

ઈતિ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા સમાપ્ત.

અથ રામગીતા માહાત્મ્ય પ્રારંભ.

૭૭૭ ❦ ૬૬૬

શ્રીરામગીતામાહાત્મ્યં કૃત્સ્તંજાનાતિશંકરઃ
તદર્થગિરિજાવેત્તિતદર્થવેચ્ચંમુને ॥૧॥

શ્રી ભગવાને કહ્યું કે—હે નારદ ! શ્રી રામગી-
તાનું સંપૂર્ણ માહાત્મ્ય તો એકલા શ્રી શંકરજી
જાણે છે, તેથી અહ્યું શ્રી પાર્વતીજી જાણે છે
અને તેનાથી પણ અહ્યું હું જાણું છું અર્થાત્
શિવજી રામગીતાના માહાત્મ્યને જાણે છે
તેથી હું એથા ભાગે જાણું છું; કેમકે રામના-
મનો મહિમા તેમણેજ પૂર્ણ પ્રકારે જાણેલો છે.

તત્તેકિંચિત્પ્રવક્ષ્યામિ કૃત્સ્તંવક્તુનશક્યતે ।

યજ્ઞાસ્તત્તક્ષણાલ્લોકશ્ચિત્તથુદ્ધિમવાપ્નુયાત્ ॥

હું જેટલું માહાત્મ્ય જાણું છું તે સર્વ કહેવા
અર્થ નથી માટે તેમાંનો થોડો ભાગ સાર-
રૂપે—તત્ત્વ કહું છું જે જાણવાથી લોકોના ચિ-

(૩૨૪) રામગીતા માહાત્મ્ય.

તત્ત્વી શુદ્ધિ થશે અર્થાત્ મન શુદ્ધિ કરવા
આ ઉત્તમ ઉપાય છે. ॥ ૨ ॥

શ્રીરામગીતાયત્પાપંનનાશયતિનારદ ।
તન્નનશયતિતીર્થાદૌલોકેકાપેકદાચન ।
તન્નપશ્યામ્યહંલોકેમાર્ગમાણોઽપિસર્વદા ॥૩

હે નારદ ! જે પાપ રામગીતાથી નાશ ન થયું
તે પાપ અન્ય તીર્થ આદિ પવિત્ર સ્થળોનાં
દર્શનથી, પણ નાશ થશે નહીં. હજી સુધી
એવું એકે પાપ નથી કે જે રામગીતાથી
બળી ન ગયું હોય, અર્થાત્ પાપ માત્ર રામ-
ગીતાથી નાશ પામે છે. ॥ ૩ ॥

રામેણોપનિષત્સિન્ધુમુન્મથ્યોત્પાદિતાંમુદા ।
લક્ષ્મણાર્પિતાંગીતાસુધાંપીત્વાઽમરોભવેત્ ॥

શ્રી રામચંદ્રજીએ ઉપનિષદ્૩૫ સમુદ્રનું
મંથન કરી ગીતા૩૫ અમૃતને ઉત્પન્ન કરી

આનંદસહ પોતાના અતુજબન્ધુ લક્ષ્મણને
આપ્યું કે જે અમૃતના પાનવડે કરીને મનુ-
ષ્ય સંસારથી મુક્ત થાય છે અર્થાત્ અજર
અમર સ્થિતિને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૪ ॥

जमदग्निमुतःपूर्वकार्तवीर्यवधेच्छया ।
धनुर्विद्यामभ्यसितुंमहेशस्यान्तिकेवसन् ॥५॥

પૂર્વે જમદગ્નિ મહર્ષિના પુત્ર ઇન્દ્રરાવતાર
શ્રી પરશુરામજી સહસ્રાર્જુનના વધની
ઈચ્છાને વ્રાધે ધનુર્વિદ્યા શીખવાના હેતુથી શ્રી
શિવજી પાસે રહ્યા હતા. ॥ ૫ ॥

अधीयमानांपार्वत्यारामगीतांप्रयत्नतः ।

श्रुत्वागृहीत्वाऽऽशुपठन्नारायणकलामगात् ६

ત્યાં પાર્વતીજી નિરંતર રામગીતાને પાઠ
કરતાં હતાં. તે પાઠ સાંભળીને મહાપ્રયત્નવડે
તેમની પાસેથી પોતે શીખ્યા અને પાઠ કરવા
લાગ્યા જેથી નારાયણ રૂપ થયા. ॥ ૬ ॥

(૩૨૬) રામગીતા માહાત્મ્ય.

બ્રહ્મહત્યાદિપાપાનાંનિષ્કૃતિંયદિવાઝ્ઞતિ ।

રામગીતાં માસમાત્રં પઠિત્વા મુચ્યતેનરઃ ॥૭

જે મનુષ્યને બ્રહ્મહત્યાદિ ઘોર પાપોથી મુક્ત થવાની ઇચ્છા હોય તે માત્ર એક મહિને રામગીતાનો (શુદ્ધ ચિત્તથી) પાઠ કરવાથી તે સર્વ પાપોનાં બંધનથી છુટી જાય છે. ॥૭

દુષ્ટતિગૃહદુર્મોજ્યદુરાલાપાદિસંભવમ્ ।

પાપંયત્તત્કીર્તનેનરામગીતાવિનાશયેત્ ॥૮॥

દુષ્ટ દાન લેવાથી, ન ખાવા ચેગ્ય વસ્તુ ખાવાથી તથા ખરાબ શબ્દ બોલવાથી જે પાપ થાય છે તે સઘળાં પાપ રામગીતાના પાઠથી નાશ પામે છે. ॥ ૮ ॥

શાલિગ્રામશિલાગ્રેચતુલસ્યશ્વત્થસન્નિધૌ ।

યતીનાંપુરતસ્તદ્દ્રામગીતાપઠેત્તયઃ ।

સત્ત્વફલમવાપ્નોતિયદ્વાચોઽપિનગોચરમ્ ॥ ૯

જે મનુષ્ય શાલિગ્રામ આગળ, તુલસી કે પીપળાની સમક્ષ-નજીક વા સંન્યાસીઓ

આગળ રામગીતાનો પાઠ કરે છે તેને જે ફળ પ્રાપ્ત થાય છે તે વાણીથી (સરસ્વતીથી) પણ કહી શકાય એમ નથી. ॥ ૯ ॥

રામગીતાંપઠન્મક્ત્યાયઃશ્રાદ્ધેભોજયેદ્વિજાન્ ।

તસ્યતેપિતરઃસર્વેયાંતિવિષ્ણોઃપરંપદમ્ ॥ ૧૦

જે મનુષ્ય શ્રાદ્ધ સમયે રામગીતાનો પાઠ કરીને બ્રાહ્મણોને જમાડે છે તેના સર્વ પૂર્વજો શ્રી વિષ્ણુપદને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૧૦

एकादश्यांनिराहारोऽनियतोद्वादशीदिने ।

સ્થિત્વાગસ્ત્યતરોર્મૂલેરામગીતાંપઠેત્તયઃ ॥

सएवराघवःसाक्षात्सर्वदेवैश्चपूज्यते ॥ ११ ॥

એકાદશીને દિવસે ઉપવાસ કરી અને બારસ-ને દિવસે વૃતસ્થ રહીને અગથીઆના ઝાડ તળે બેસીને જે મનુષ્ય રામગીતાનો પાઠ કરે છે તે સાક્ષાત્ રામચંદ્રજી સમાન સર્વ દેવોને પૂજવા યોગ્ય થાય છે અર્થાત્ રામગીતાનો આ પ્રમાણે પાઠ કરે તો સર્વ દેવો તેની પૂજા કરે છે.

(૩૨૮) રામગીતા માહાત્મ્ય.

વિનાદાનંવિનાધ્યાનંવિનાતીર્થાવગાહનમ્ ।

રામગીતાંનરોઽધીત્યતદનન્તફલંલભેત્ ॥૧૨

જ્ઞાન, ધ્યાન અને તીર્થ સ્નાનાદિ કર્મો વિના-
જ જે મનુષ્ય રામગીતાનો પાઠ કરે છે તે ઉક્ત
સત્કૃત્યોનાં અનંત ફળને પામે છે. અર્થાત્ માત્ર
રામગીતાજ અનંત ફળને આપનાર છે. ૧૨

बहुमाकिमिहोक्तेन शृणुनारदतत्वतः ।

यस्यविज्ञानमात्रेण वांछितार्थफलंलभेत् १३

હે નારદ ! વધારે કહેવાથી શો લાભ છે ?
માત્ર રામગીતાના જાણવાથી વાંછિતાર્થની
પ્રાપ્તિ થાય છે અર્થાત્ જે જે મનકામનાઓ
સિદ્ધ કરવી હોય તે તે આ રામગીતા વાંચ-
વાથી, મનન કરવાથી અને તે પાઠ ઉપર પૂર્ણ
વિશ્વાસ રાખવાથી સિદ્ધને પામે છે.

इति श्रीब्रह्माण्डपुराणेउत्तरखण्डेरामगीता
माहात्म्यंसंपूर्णम्॥

ઇતિ શ્રીરામગીતા માહાત્મ્ય સમાપ્ત.

અથ રામગીતા પ્રારંભ.

॥ મહાદેવ ઉવાચ ॥

તતો જગન્મક્લમક્લાત્મનાવિધાય રામાયણ
કીર્તિમુત્તમામ્ ॥ ચચારપૂર્વાચરિતંરઘૂત્તમોરા-
જર્ષિર્વૈરપિસેવિતંયથા ॥૧॥

શ્રી મહાદેવજી કહે છે કે-હો પાર્વતી ! ત્યાર
પછી જગતના કલ્યાણરૂપ માંગલિક જેનો
આત્મા છે એવા રામચંદ્રજી મોક્ષને અર્થે
અત્યંત શ્રેષ્ઠ એવી રામાયણને પ્રવર્તવનારી
કીર્તિ સ્થાપન કરીને પોતાના બાપદાદાઓ
તથા બીજા મોટા મોટા રાજાઓ જે પ્રમાણે
પ્રજાનું પાલન કરી સતકથા સાંભળતા અને
મોક્ષ માર્ગનું સેવન કરતા તે રીતે પોતે પણ
કરવા લાગ્યા. ॥ ૧ ॥

સૌમિત્રિણાવૃષ્ટદારબુદ્ધિનારામઃકથામ્ પ્રાહ
પુરાતનીમ્થુભામ્ ॥ રાક્ષઃપ્રમત્તસ્યનૃગસ્યજ્ઞા-

પતોદ્વિજસ્યતિર્યક્ત્વમથાહરાધ્રુવઃ ॥૨॥

મહા ગુણવાન બુદ્ધિશાળી સુમિત્રાજીના
પુત્ર લક્ષ્મણજીના પૂછવાથી ધર્મ અને અધ-
ર્મના નિર્ણયને અર્થે પૂર્વે પ્રાક્ષણેને ઝોઠાન
અપવાથી મદોન્મત થએલા નૃગ રાજાને
પ્રાક્ષણના શાપથી કાચ'ડાનો દેહ ધરવો પડ્યો
હતો તે કથા રામચંદ્રજી લક્ષ્મણજીને કહેવા
લાગ્યા ॥ ૨ ॥

કદાચિદેકાન્ત ઉપસ્થિતંપ્રભુરામંરમાલાલિ-
તપાદપદ્મજમ્ । સૌમિત્રિરાસાદિતશુદ્ધભાવનઃ
પ્રણમ્યભક્ત્યાવિનયાન્વિતોઽબ્રવીત્ ॥૩॥

એક દિવસ એકાન્ત સ્થળમાં બેઠેલા એવા અને
જેમના ચરણારવિંદને લક્ષ્મી (સીતાજી) એ
સેવેલા છે એવા પૂર્ણ પ્રતાપી રામચંદ્રજીને
શુદ્ધ અંતઃકરણવાળા લક્ષ્મણજી ભક્તિવડે
નમસ્કાર કરીને વિનયયુક્ત આ પ્રમાણે
પૂછવા લાગ્યા. ॥ ૩ ॥

ત્વંશુદ્ધબોધોઽસિહિસર્વદોહિનમાત્માઽસ્યધી-
શોઽસિન્નિરાકૃતિઃ સ્વયમ્ ॥ પ્રતીયસેજ્ઞાનદ-
શાંમહામતેપાદાબ્જમૃગ્મહિતસંગસંગિનામ્ ॥૪

હે બુદ્ધિમાન રામચંદ્રજી ! તમે તો શુદ્ધ
ચૈતન્ય રૂપ છો, સર્વ દેવોના આત્મા, દેવના
નિયંતા છો, આકૃતિ રહિત છો, તો પણ તમારા
ચરણકમળને બમરાની પેઠે શુદ્ધ અંતઃકર-
ણથી જેમણે સંગ કરેલો છે એવા જ્ઞાનવાળા
પુરૂષોને તો તમે પ્રત્યક્ષ જણાઓ છો. ॥ ૪
અહંપનોઽસ્મિપદામ્બુજં પ્રભોમવાપર્વર્ગે ત્વ
યોગિભાવિતમ્ ॥ યથાંજસાજ્ઞાનમપારવારિધિ
સુસ્વંતરિષ્યામિતથાનુશાધિમામ્ ॥૫॥

હે પ્રભુ ! સંસાર થકી મોક્ષને અર્થે યોગી
પુરૂષોએ સેવેલાં એવાં તમારાં ચરણકમળને
હું પામ્યો છું માટે અવિદ્યારૂપ સમુદ્રને
હું સહેજે તરી જાઉં તે રીતે મને ઉપદેશ
આપો. ॥ ૫ ॥

શ્રુત્વાઽથસૌમિત્રિવચોઽસ્થિલંતદા પ્રાહ પ્રપ-
ન્નાર્તિહરઃપ્રસન્નધીઃ॥ વિજ્ઞાનમજ્ઞાનતમોપજ્ઞા-
ન્તયેશ્રુતિપ્રપન્નંસિતિપાલભૂષણઃ ॥૬॥

ત્યાર પછી શરણે આવેલાની પીડાને શમા-
વનાર અને ભક્ત ઉપર અનુગ્રહ કરવાવાળા,
બુદ્ધિવાળા અને પૃથ્વીનું પાલન કરનારા
રાજાઓમાં આભૂષણરૂપ રામચંદ્રજી સુખિ
ત્રાજીના પુત્ર લક્ષ્મણજીનાં આ પ્રકારે વિનય
વાક્ય સાંભળીને તે વખતે અજ્ઞાનની શાંતિને
અર્થે શ્રુતિએ યુક્ત એવું જે જ્ઞાન તે કહેવા
લાગ્યા. ॥ ૬ ॥

આદૌસ્વર્ણશ્રમવર્ણિતાઃ ક્રિયાઃકૃત્વાસમા-
સાદિતશુદ્ધમાનસઃ । સમાપ્યતત્પૂર્વમુપાત્તસા-
ધનઃસમાશ્રયેત્સદ્ગુરુમાત્મલબ્ધયે ॥૭॥

પ્રથમ પોતાના વર્ણશ્રમના ધર્મ પ્રમાણે
કહેલી ક્રિયાઓ કરીને, શુદ્ધ અંતઃકરણવાળે।

થઈ, શમદમાદિ નિયમનું સાધન કરી, કર્મ-
ફળનો ત્યાગ કરી આત્મજ્ઞાનને માટે સદ્ગુરુનો
આશ્રય કરવો. ॥ ૭ ॥

ક્રિયાશરીરોદ્ભવહેતુરાદતાપ્રિયાપ્રિયૌતૌ ભવ-
તઃ સુરાગિણઃ ॥ ધર્મેતરૌતત્રપુનઃશરીરકંપુનઃ
ક્રિયાચક્રવદીર્યતેભવઃ ॥૮॥

પ્રીતિપૂર્વક પૂર્વજન્મમાં સંપાદન કરેલી
ક્રિયાઓ તે જ જન્મના હેતુભૂત છે પછી તે
જન્મમાં વિષયાભિલાષી પુરૂષોને સુખ દુઃખ
ઉત્પન્ન કરનારા, ધર્મ ને અધર્મમાં સુખને
પામવાને અને દુઃખને નિવારણ કરવાની
જ્ઞાંતિથી પ્રવૃત્તિ થાય છે અને તેથી જે ક્રિયાઓ
કરવામાં આવે છે તેથી દેહ ઉત્પન્ન થાય છે
એમ ક્રિયા અને શરીર ફરતા ચક્રની પેઠે
વારંવાર ફર્યા કરે છે. ॥ ૮ ॥

અજ્ઞાનમેવાસ્યહિમૂલકારણંતદ્વાનમેવાત્ર વિ-
ભૌવિધીયતે ॥ વિઘ્નૈવતન્નાશવિઘ્નૌપટીયસીન

કર્મતજ્જંસવિરોધમીરિતમ્ ॥૯॥

આ સંસારથી નિવૃત્તિ નહીં પામવાનું મૂળકારણ અજ્ઞાન છે માટે આ જન્મમાં અજ્ઞાનના નાશ કરવાના ઉપાયોમાં વિદ્યા સમર્થ છે, પણ કર્મ સમર્થ નથી; કેમકે કર્મ અજ્ઞાનથી થાય છે માટે તે વિરોધ યુક્ત છે. ૯ નાજ્ઞાનહાનિર્નચરાગસંક્ષયો ભવેત્તતઃ કર્મ સ-
દોષમુદ્ભવેત્ । તતઃ પુનઃ સંસૃતિરપ્યવારિતા
તસ્માદ્બુધોજ્ઞાનવિચારવાન્ભવેત્ ॥૧૦॥

અજ્ઞાન નાશ પામ્યા વગર રાગનો નાશ થતો નથી તેથી દોષ યુક્ત કર્મ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી સંસાર ઉત્પન્ન થાય છે માટે બુદ્ધિ-
માન પુરૂષે જ્ઞાન અને વિચાર યુક્ત થવું. ૧૦ નનુક્રિયાવેદમુખેનનોદિતાયથૈવવિદ્યા પુરુ-
ષાર્થસાધનમ્ । કર્તવ્યતાપ્રાણમૃતઃપ્રચોદિતા
વિદ્યાસહાયત્વમુપૈતિસાપુનઃ ॥૧૧॥

આ પ્રકારે વચન સાંભળી લક્ષ્મણજીએ

પૂછ્યું કે હે ભગવાન ! અગ્નિહોત્રાદિક કર્મ
પણ વેદોક્ત છે તો પછી કર્મ નિંદિત કેમ
થયું ? જેમ પુરુષાર્થના સાધનને આપનારી
વિદ્યા છે તેમ વેદની શ્રુતિઓમાં કહેલી ક્રિયાઓ
પણ હોવી જોઈએ. આવી શંકા સાંભળી તેના
સમાધાન માટે રામચંદ્રજીએ કહ્યું કે
દેહધારી મનુષ્યોએ શ્રુતિ પ્રમાણે ચિત્ત શુદ્ધિ
માટે ક્રિયાઓ કરવી; કેમકે તેથી વિદ્યાની
સહાયતા મળે છે. ॥ ૧૧ ॥

कर्माकृतौदोषमपिश्रुतिर्जगौतस्मात्सदा कार्य-
मिदं सुमुक्षुणा ॥ नतुस्वतन्त्राध्रुवकार्यकारि-
णीविद्यानकिंचिन्मनसाऽप्यपेक्षते ॥१२॥

કર્મ ક્રિયા કરવામાં દોષ છે; તો પણ શ્રુતિમાં
કહેલું છે માટે સુમુક્ષુ પુરુષે વેદોક્ત ક્રિયા
કરવી અને વિદ્યા તો મોક્ષને સંપાદન કરનારી
તથા પોતાનું સહાયભૂત કાર્ય કરવામાં સમર્થ
છે તેથી મનવડે કરીને પણ કોઈ પરાર્થની

અપેક્ષા ધરાવતી નથી. ॥ ૧૨ ॥

નસત્યકાર્યોઽપિહિયદ્વદધ્વરઃ પ્રકાંક્ષતેઽન્યા-
નપિકારકાદિકાન્ ॥ તથૈવવિદ્યાવિધિતઃ પ્ર-
કાશિતૈર્વિશિષ્યતેકર્મભિરેવમુક્તયે ॥૧૩॥

ક્રિયાઓ સત્ય નથી; તે પાણુ યજ્ઞ જેમ દેશ-
કાળાદિ હુવિની અપેક્ષા રાખે છે તે જ પ્રકારે
વિદ્યા પાણુ વિધિયે યુક્ત પ્રકાશિત કર્મોવડે
કરીને મુક્તિને અર્થે શ્રેષ્ઠ કલ્પાય છે. ॥ ૧૩ ॥

કેચિદ્વદન્તીતિવિતર્કવાદિનસ્તદપ્યસદ્દષ્ટ વિ-
રોધકારણાત્ । દેહાભિમાનાદભિવર્ધર્તેક્રિયા
વિદ્યાગતાહંકૃતિતઃપ્રસિદ્ધયતિ ॥૧૪॥

કેટલાક પુરૂષો જ્ઞાનયુક્ત કર્મને મુક્તિનું
સાધન કહે છે, પણ જ્યાં સુધી અહંકાર સત્તા
રહેલી છે ત્યાં સુધી ક્રિયા જ્ઞાનના એકઠા થવા-
માં વિરોધ છે માટે એવા તર્કવાદીઓનું કહે-
વું મિથ્યા છે; કેમકે દેહાભિમાન થકી ક્રિયા-

ઓ વધે છે અને વિદ્યા તેા અહુકૃતિ એટલે
(અહુકાર) જવાથી મિશ્ર થાય છે. ॥ ૧૪ ॥

વિશુદ્ધવિજ્ઞાનવિરોચનાશ્ચિતા વિદ્યાત્મવૃત્તિ-
શ્વરમેતિભળ્યતે ॥ ઉદેતિકર્માશ્વિલકારકાદિ-
મિર્નિહન્તિવિદ્યાઽશ્વિલકારકાદિકમ્ ॥૧૫

શુદ્ધ જ્ઞાનના પ્રકાશને માટે વેદાંત વાક્યનો
વિચાર કરવાથી પ્રાપ્ત થએલી જે આત્મવૃત્તિ
પ્રલંકારાંત વૃત્તિ તેનેજ વિદ્યાન પુરૂષો વિદ્યા
એમ કહે છે અને કર્મ જે યજ્ઞાદિ તે તેા સર્વ
ક્રિયાઓએ યુક્ત થઇ સુખ દુઃખાદિ ફળને
ઉપજાવનાર થાય છે અને વિદ્યા તેા પાછી તે
સુખ દુઃખાદિ ફળને નાશ પમાડનાર છે. ૧૫
તસ્માત્ત્યજેત્કાર્યમશેષતઃસુધીર્વિદ્યા વિરોધા-
ન્નસમુચ્ચયોભવેત્ ॥ આત્માનુસંધાનપરાયણઃ
સદાનિવૃત્તસર્વેન્દ્રિયવૃત્તિગોચરઃ ॥૧૬॥

એટલા માટે વિદ્યા અને કર્મના પરસ્પર
વિરોધથી એકત્રતા થતી નથી માટે રૂઝી

બુદ્ધિવાળા મુમુક્ષુ પુરૂષે સર્વ કર્મ ફળનો
ત્યાગ કરવો અને જ્યાં સુધી ચિત્ત શુદ્ધ થાય
ત્યાં સુધી નિત્ય નૈમિત્તિક ક્રિયાઓ કરવી પછી
મુમુક્ષુ પુરૂષે સર્વ ઇન્દ્રિયોની વૃત્તિઓ તથા
વિષયોનો ત્યાગ કરી આત્માની સાથે એકત્રતા
કરવી. ॥ ૧૬ ॥

યાવચ્છરીરાદિષુ માયયાઽત્મધીસ્તાવદ્વિધેયો
વિધિવાદકર્મણામ્ ॥ નેતીતિવાક્યૈરશ્ચિલં
નિષિદ્ધયતજ્ઞાત્વાપરાત્માનમથાયજેત્ક્રિયાઃ

જ્યાં સુધી શરીરાદિને વિષે માયાવડે કરી
અહંકૃતિ રહેલી છે ત્યાં સુધી શાસ્ત્રોક્ત ક્રિયા-
ઓ વિધિવડે કરીને કરવી અને જ્યારે અહં-
કૃતિ નાશ પામે ત્યારે આ સમસ્ત જગત્
સત્ય નથી એ પ્રકારના વાક્યવડે કરીને મિ-
થ્યાભૂત જગતથી બુદ્ધા રહેલા પરમાત્માને
બાણીને સ્મરણી ક્રિયાઓ ત્યાગ કરવી. ॥ ૧૭ ॥
યદાપરાત્માત્મવિભેદભેદકં વિજ્ઞાનમાત્મન્યવ-

ભાતિમાસ્વરમ્ ॥ તદૈવમાયાપવિલીપતેઽઙ્ગ-
સાસકારકાકારણમાત્મસંસૃતેઃ ॥૧૮॥

જ્યારે પરમાત્મા (ઈશને) અને માયાએ
યુક્ત રહેલા જીવના લેહને ટાળનાર શુદ્ધ
વિજ્ઞાન અંતઃકરણમાં પ્રકાશ થાય છે ત્યારે
જન્મ મરણને ઉત્પન્ન કરનારી અને માયાએ
યુક્ત પરમાત્માને જીવ રૂપ ઉપાધિ જણાવ-
નારી તથા નાના પ્રકારની ક્રિયાઓ કરાવનારી
માયા તત્કાળ નાશ પામે છે. ॥ ૧૮ ॥

શ્રુતિપ્રમાણૈરપિનાશિતાચસાક્કથં ભવિષ્યત્ય-
પિકાર્યકારણી ॥ વિજ્ઞાનમાત્રાદમલાદિતી-
યાત્તત્સ્માદવિદ્યાનપુનર્ભવિષ્યતિ ॥૧૯॥

તત્ત્વમસ્થાદિ શ્રુતિના મહાવાક્યવડે કરીને
નાશ પમાડેલી અવિદ્યા કરીને અસત્ય કાર્ય
કરવામાં કેમ સંભવે ? જેમ દોરડીમાંથી
સૂર્યની જ્વાંતિ પ્રથમ ઉત્પન્ન થઈ તે મટી
અથવા પછી સૂર્યની જ્વાંતિ થતી નથી તેમજ

શુદ્ધ અને અદ્વિતીય નિર્મળ જ્ઞાનના નિશ્ચ-
યથી તો તે અવિદ્યા નાશ પામેલી છે માટે તે
પ્રાપ્ત થયે ફરી ઉત્પન્ન થતી નથી. ॥ ૧૯ ॥

यदिप्रणष्टानपुनः प्रमूयतेकर्ताऽहमस्येतिम-
तिःकथंभवेत् ॥ तस्मात्स्वतन्त्रानकिमप्यपेक्ष-
तेविद्याविमोक्षायविभातिकेवला २०

જ્યારે તત્ત્વ જ્ઞાનવડે કરીને નાશ પમાડેલી
અવિદ્યા ફરીને ઉત્પન્ન થતી નથી ત્યારે આ
કાર્યનો કરનાર હું છું એવી બુદ્ધિ કેમ થાય ?
એટલા માટે વિદ્યા બીજા કશાની અપેક્ષા ન
રાખતાં પોતે કેવળ મોક્ષને અર્થેજ પ્રકાશિત છે.

सतैत्तिरीयश्रुतिराहसादरंन्यासं प्रशस्ताखिल
कर्मणांस्फुटम् ॥ एतायदित्याहचवाजिनांश्रु-
तिर्ज्ञानंविमोक्षायनकर्मसाधनम् ॥२१॥

તૈત્તિરીય શ્રુતિ પણ પ્રસિદ્ધ પદ વડે કરીને
કહેલાં જે કર્મ તેનો ત્યાગ કરવો એવું નિશ્ચય-

પૂર્વક કહે છે અને તે જ પ્રમાણે વાજસનેય
શ્રુતિ પણ કહે છે કે-જ્ઞાન છે તે મોક્ષને અર્થે
છે પણ કર્મનું સાધન કરવા માટે નથી. ૨૧
વિદ્યાસમત્વેનતુદર્શિતસ્ત્વયાક્રતુર્નદૃષ્ટાન્તત્તદા-
દૃતઃસમઃ ॥ ફલેઃપૃથક્વાદ્બ્રહ્મકારકૈઃક્રતુઃસં-
સાધ્યતેજ્ઞાનમતોવિપર્યયમ્ ॥૨૨॥

વિદ્યા અને કર્મના સમપણાએ ક્રૂર એવા
યજ્ઞ તમે કર્યા, પણ તે યજ્ઞ તો અહુ'મમતા
અભિમાનરૂપ સુખાદિ પ્રાપ્તિને અર્થે દેશ, કાળ
નિયમ યુક્ત કર્યા અને જ્ઞાન તો એથી ઉલટું
છે માટે વિદ્યા અને કર્મ સમાન કહેવાય
નહીં. ॥ ૨૨ ॥

સપ્રત્યવાયોહ્યહમિત્યનાત્મધીરજ્ઞપ્રસિદ્ધાનતુત-
ત્ત્વદર્શિનઃ ॥ તસ્માદ્બુદ્ધૈસ્ત્યાજ્યમવિક્રિયા-
ત્મભિર્વિધાનતઃ કર્મવિધિપ્રકાશિતમ્ ॥૨૩

કર્મના ત્યાગનું પ્રાયશ્ચિત્ત તો હું એ પ્રકારની
અનાત્મબુદ્ધિ જે અજ્ઞાનીમાં રહી છે તેને છે;

પરંતુ તત્વદષ્ટિવાળાને નથી વાસ્તે ક્રિયાના
ફળમાં આસક્ત થિત્તવાળાને તો વિધિ વિધાન
થકી કરીને બતાવેલી ક્રિયા છે; તો પણ સત્ય
નથી એમ જાણી તેનો ત્યાગ કરવો. ॥ ૨૩ ॥

શ્રદ્ધાન્વિતસ્તત્ક્રમસીતિવાક્યતોગુરોઃ પ્રસા-
દાદપિશુદ્ધમાનસઃ ॥ વિજ્ઞાયચૈકાત્મ્યમથા-
ત્મજીવયોઃસુખીભવેન્મેરુરિવાપ્રકમ્પનઃ ૨૪

ગુરુ તથા શાસ્ત્ર વચન ઉપર શ્રદ્ધા રાખી
નિષ્કામ બુદ્ધિવાળા અને શુદ્ધ અંતઃકરણ-
વાળા થઈ ગુરુ કૃપાથી તત્ત્વમસિ વાક્યના
અર્થને જાણવાથી આત્મા અને જીવને એકાત્મ-
પણું પમાડી મેરુની પેઠે સ્થિરતા રાખવી. ૨૪

આદૌષદાર્થાવગતિર્હિકારણંવાક્યાર્થ વિજ્ઞાન
વિધૌવિધાનતઃતત્ત્વંપદાર્થોપરમાત્મજીવકાય-
સીતિચૈકાત્મ્યમથાનયોર્ભવેત્ ॥૨૫॥

વાક્યના અર્થ જ્ઞાનની ઉત્પત્તિમાં જ્યાં સુધી
પદાર્થની ગતિ થઈ નથી ત્યાં સુધી કારણ

માલમ પડે છે. તત્ત્વમસિ વાક્યમાં તત્પદાર્થ
પરમાત્મા, ત્વં પદાર્થ જીવ; એ બેના એક-
ત્વપણાને પમાડનાર અસિ પદ છે. ॥ ૨૫ ॥

પ્રત્યક્પરોક્ષાદિવિરોધમાત્મનોર્વિહાયસંગૃહ્યત-
યોશ્ચિદાત્મતામ્ ॥ સંશોધિતાંલક્ષણયાચલક્ષિ-
તાંજ્ઞાત્વાસ્વમાત્માનમથાદ્વયોર્ભવેત્ ॥૨૬

જીવ અને ઇશ બંનેના વિરોધને ત્યાગ કરી
રૂડા વિચારથી લક્ષમાં લીધેલી બંનેની ચિદા-
ત્મતાને ગ્રહણ કરી પોતાના આત્માને પણ
તેવીજ રીતનો જાણીને એકત્રતા કરવી પછી
અદ્વય થવું. ॥ ૨૬ ॥

एकात्मकत्वाज्जहतीनसंभवेत्तथा ऽजहल्लक्षण-
ताविरोधतः ॥ सोऽयंपदार्थाविवभागलक्ष-
णायुज्येततत्त्वंपदयोरदोषतः ॥૨૭

જીવ અને ઇશ્વરના એકત્વપણા થકીજ હુતી
(સ્વાર્થ લક્ષણ) સંભવતી નથી અને તે જ
પ્રમાણે જો એકાત્મતા ન ગણે તો લક્ષણપણાના

વિરોધથી અજડત્ (અસ્વાર્થ લક્ષણ) પણ
સંભવતી નથી. બંનેનું વિરુદ્ધપણું વિશેષણથી
જુદું જણાય છે, વિશેષણનો ત્યાગ કરે તો
તત્ અને ત્વં એ બે પદો નિર્દોષ અને
એકજ છે. ॥ ૨૭ ॥

રસાદિપશ્ચીકૃતભૂતસંભવંભોગાલયંદુઃસ્વ સુ-
સ્વાદિકર્મણામ્ ॥ શરીરમાગ્ન્યવદાદિકર્મ-
જંમાયામયંસ્થૂલમુપાધિમાત્મનઃ ॥ ૨૮ ॥

આ શરીરજ આત્માને સ્થૂલ ઉપાધિ કહે
છે તે શરીર રસાદિ પંચ મહાભૂતથી ઉત્પન્ન
થયેલું અને સુખ દુઃખાદિ ભોગવવાના
સાધનરૂપ અને ઉત્પત્તિ નાશવાળું અને
કર્મથી જન્મ પામેલું તથા માયામયજ છે.
તે શરીરથીજ આત્માને બંધન છે.

સૂક્ષ્મંમનોબુદ્ધિદશેન્દ્રિયૈર્યુતંપ્રાણૈરપશ્ચીકૃતભૂ-
તસંભવમ્ । મોક્તુઃસુસ્વાદેરનુસાધનંભવેચ્છ-
રીરમન્યદ્વિદુરાત્મોબુધાઃ ॥ ૨૯ ॥

બુદ્ધિમાન પુરૂષો સ્થૂલ શરીરથી બુદ્ધિ' વિગ્ર
શરીર છે તે આત્માને બંધનકારી છે તેા તે
કેવું છે તે કહે છે—તે શરીર પંચ મહાભૂતથી
ઉત્પન્ન થએલું નથી પણ મન અને દશ
ઇન્દ્રિયોએ યુક્ત છે તથા પ્રાણયુક્ત છે અને
સૂક્ષ્મ છે, સુખાદિ ભોગવવાના સાધનભૂત છે
એવા સૂક્ષ્મ શરીરને બુદ્ધિમાન પુરૂષો
આત્માનું બીજું શરીર કહે છે. આ પ્રકારે
જીવની ઉપાધિ કહી. ॥ ૨૯ ॥

અનાઘનિર્વાચ્યમપીહકારણંમાયાપ્રધાનંતુ પ-
રંશરીરકમ્ । ઉપાધિભેદાત્તુયતઃ પૃથક્સ્થિતં
સ્વાત્માનમાત્મન્યવધારયેત્ક્રમાત્ ॥૩૦

હવે ઇશની ઉપાધિ કહે છે. ઉત્પત્તિ રહિત
વાણીથી ન કહી શકાય તેમ છે; તેા પણ આ
જગતની ઉત્પત્તિભૂત માયા જેને પ્રધાન છે
તથા શરીર-આદિ ઉપધિમાં યુક્ત છતાં
માયાથી પર અને ઉપાધિના ભેદથી બુદ્ધો

જણાતો એવા આત્માને શ્રવણ મનન અને
નિદિધ્યાસના અનુક્રમથી શુદ્ધ અંતઃકરણમાં
બાણવો. ॥ ૩૦ ॥

કોશેષુષંચસ્વપિતત્તદાકૃતિર્વિભાતિસંગાત્સ્ફ-
ટિકીઽમલોયથા । અસંગરૂપોઽયમજોયતોદ્વ-
યોયતોવિજાયતેઽસ્મિન્પરિતાંવિચારિતે ૩૧

જેમ દીવા-આદિ પ્રતિબિંબિત પદાર્થોથી
કાચમાં અનેક આકૃતિઓ જણાય છે તેમ
આનંદમય, અજ્ઞમય, પ્રાણમય, મનોમય,
અને વિજ્ઞાનમય કેશને વિષે તેવી તેવી આ-
કૃતિ વાળો જણાય છે; તો પણ પોતે સંગથી
રહિત છે અને નાશ વગરનો છે તેથી પોતે
એકલો જ છે એવું મહાવાક્યમાં સંપૂર્ણ વિ-
ચારથી વિચારીએ તો માલમ પડે છે. ૩૧

બુદ્ધેસ્ત્રિધાતૃત્તિરપીહદૃશ્યતે સ્વપ્નાદિભેદેનગુ-
ણત્રયાત્મનઃ ॥ અન્યોન્યતોઽસ્મિન્વ્યભિચા-
રતોમૃષાનિત્યેપરેબ્રહ્મણિકેવલેશિવે ॥૩૨॥

આ આત્મામાં જામત, સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિ એ
બુદ્ધિની ત્રણ અવસ્થાઓ છે. તે આત્માના
સત્વ, રજ અને તમ ત્રણ પ્રકારના ગુણથી
ત્રણ ઉપાધિઓ થયેલી છે. તેમની પરસ્પર
ગતિ પણ મિથ્યા છે; કેમકે આત્માના
આશ્રયવટે કરીનેજ પ્રકાશ પામે છે તે આત્મા
ઉત્પત્તિ અંત રહિત છે વળી ત્રણ ગુણે રહિત
અક્ષય્યાપી અને નિઃસંગ આનંદ રૂપ અને
માંગલિક છે તેવા આત્મામાં પરસ્પર અવ-
સ્થાની ગતિ થવી સંભવતી નથી. ॥ ૩૨ ॥

देहेन्द्रियमाणमनश्चिदात्मनांसंगादजस्रं परिव-
र्ततेधियः ॥ वृत्तिस्तमोमूलतयाज्ञलक्षणाया-
वज्रवेत्तावदसौभवोज्ज्वलः ॥३३॥

હેહુ ઇન્દ્રિય પ્રાણ તથા મન અને ચિદાત્મ-
પણું તેઓના પરસ્પર અધ્યાસથી અને અજ્ઞા-
નનું લક્ષણ જેમાં છે એવી બુદ્ધિ જ્યાં સુધી
દેહાય છે ત્યાંસુધી આત્માને જન્મ મરણ છે.

નેતિપ્રમાણેનનિરાકૃતાશિલોહદાસમાસ્વાદિ-
તચિદ્ધનામૃતઃ । ત્યજેદશેષં જગદાત્તસદ્રસં
પીત્વાયથામ્ભઃપ્રજહાતિતત્ફલમ્ ॥૩૪॥

આ જગત્ સત્ય નથી એ પ્રકારના નિશ્ચયથી
જગતને મિથ્યા માનનાર અને સત્વગુણ
પ્રધાનવાળા મનવડે કરી દુઃખને લેદનાર જે
સુખ તેનો જેણે અનુભવ કરેલો છે તે પુરૂષ જેમ
અત્યંત તરસવાળો પુરૂષ નાળીએરનું પાણી
પીને ફળનો ત્યાગ કરે છે તેમ સમગ્ર જગ-
તનો સાર બ્રહ્મા છે એમ જાણી જગતનો ત્યાગ
કરે છે. ॥ ૩૪ ॥

કદાચિદાત્મા ન મૃતોનજાયતેનક્ષીયતેનાપિ
વિવર્ધતેઽનવઃ । નિરસ્તસર્વાતિશયઃસુસ્વાત્મ-
કઃસ્વયંપ્રભુઃસર્વગતોઽયમદ્વયઃ ॥૩૫॥

આત્મા તો કેાઈ દિવસ જન્મતો નથી,
મરતો, નથી ક્ષીણ થતો નથી, વધતો નથી,
નવો થતો નથી તેમ નાશ પામતો નથી; પણ

સર્વ દેહની ઇન્દ્રિયોમાં મુખ્ય રહેલો છે અને
સ્વપ્રકાશક છે, સર્વમાં મળેલો છે; તથાપિ
એક એજ બ્રહ્મ સ્વરૂપ છે. ॥ ૩૫ ॥

एवंविधेज्ञानमयेसुखात्मकेकथंभवोदुःखमयः
प्रतीयते ॥ अज्ञानताऽध्यासवशात्प्रकाशते
ज्ञानेविलीयेतविरोधतःक्षणात् ॥ ३६ ॥

એ પ્રકારે જ્ઞાનમય અને સુખાત્મક તથા
વિષય શૂન્ય આત્મામાં અજ્ઞાન અને દુઃખનો
ભરેલો સંસાર કેમ જણાય ? જે આ જણાય
છે તેતો અજ્ઞાન ભરેલા વિષયોને આધિન
થવાથી અજ્ઞાનીને માલમ પડે છે, પણ જ્ઞાને
કરી તે વિરોધ ક્ષણવારમાં મટી જાય છે. ૩૬
यदन्यदन्यत्रविभाव्यते भ्रमादध्यासमित्या-
हुरमुंविपश्चितः ॥ असर्पभूतेऽहिविभावनंय-
थारज्ज्वादिकेतद्वदपीश्वरेजगत् ॥ ३७ ॥

બ્રાંતિથી સાચા પદાર્થોમાં ખોટાનો અને બુઠા
પદાર્થોમાં સાચાનો વિશ્વાસ બેસવો તેનેજ

(૪૫૦) રામગીતા.

અહ્યા પુરૂષો અધ્યાસ કહે છે. જેમ દોરડીનું
શુ'અશુ' અ'ધારામાં પડેલું હોય અને તેમાં
સર્પની બ્રાંતિ થાય તેવી રીતે પરમાત્મા ને
વિષે જગત્ પણ મિથ્યા છે. ॥ ૩૭ ॥

વિકલ્પમાયારહિતેચિદાત્મકેઽહંકારણ્ણ પ્ર-
થમઃ પ્રકલ્પિતઃ ॥ અધ્યાસેવાત્વનિર્સર્વકા-
રણેનિરામયેબ્રહ્મણિકેવલેપરે ॥૩૮॥

અ'ગાદિ બ્રાંતિઓથી રહિત શુદ્ધ પરમા-
ત્મામાં અહંકાર પ્રથમ કલ્પના થએલો છે
અને તે જ અહંકાર અધ્યાસ (અહં બુદ્ધિરૂપ)
અર્થ સર્વના કારણ રૂપ અને આનંદમય તથા
કેવળ શુદ્ધ પ્રજ્ઞામાં સર્વ સંસારનાં કારણરૂપ
જણાય છે. ॥ ૩૮ ॥

इच्छादिरागादिसुखाद धार्मिकाःसदाश्रियः
संसृतिहेतवःपरे ॥ यस्मात्प्रसुप्ता तदभावतः
परःसुखस्वरूपेणविभाव्यतेहिन ॥૩૯॥

સર્વના સાક્ષી અને શુદ્ધ આત્મામાં ઇચ્છાદિ

રાગાદિ, સુખાદિ ધર્મવાળી બુદ્ધિઓ સંસારના
હેતુરૂપ છે; કેમકે પરમાત્માની સુષુપ્તિ
અવસ્થામાં સંસારના હેતુનો નાશ હોવાથી
આત્મા પરમ શુદ્ધ અમને જણાય છે. ॥૩૬॥

अनाद्यविद्योद्भवबुद्धिविम्बितोजीवःप्रकाशो
ऽयमितीर्यतेचितः॥आत्माधियःसाक्षितयापृ-
थक्स्थितोबुद्ध्यापरिच्छिन्नपरःसएवहि ४०

અનાદિ એવી જે વિદ્યા તે બુદ્ધિ અનુસારે
થએલી છે અને બુદ્ધિ અંતઃકરણના અનુ-
સારથી રહેલી છે અને તેમાં આત્મા સાક્ષી
સ્વરૂપે રહેલો છે તેથી બુદ્ધિનો ધર્મ સુખ
દુઃખાદિથી જુદો છે; પરંતુ હું જીવું છું એ
પ્રકારના અભિમાનથી ચિત્તના અધ્યાસને
લઈને સુખ દુઃખાદિને માની લે છે નહીં તે
પોતે તો શુદ્ધ છે અને બુદ્ધિથી વિલક્ષણ છે,
પણ બુદ્ધિનાજ પ્રતિબિંબપણાથી જુદો જણા-
ય છે પ્રતિબિંબનો નાશ થયે શુદ્ધ જણાય છે.

ચિદ્વિમ્બસાક્ષાત્મધિયાંપ્રસંગતસ્ત્વેકત્વવાસા-
દનલાક્તલોહવત્ ॥ અન્યોઽન્યમધ્યાસવશા-
ત્મતીયતેજઙાજડત્વંચચિદાત્મચેતસોઃ ૪૧

આત્મા અને બુદ્ધિ બંનેના એકજ વાસથી
અને પ્રસંગથી ચિત્તનું પ્રતિબિંબ આત્મામાં
પડે છે જેમ અગ્નિથી તપેલું લોહું લોહાના
આકાર જેવા અગ્નિરૂપે માલમ પડે છે તેમ
શુદ્ધ આત્મા ને ચિત્ત બંનેના પરસ્પર અધ્યા-
સ વિષયની આધિનતાથી (બંનેના એકાત્મ-
પણાથી) જડ અને અજડપણું દેખાય છે.
ગુરોઃસકાશાદપિવેદવાક્યતઃસંજાતવિદ્યાનુ-
ભવોનિરીક્ષ્યતમ્ । સ્વાત્માનમાત્નસ્થમુપાધિ
વજિતંત્યજેદશેષંજડમાત્મગોચરમ્ ॥૪૨॥

ગુરૂની પાસેથી વેદ વાક્ય સાંભળવાથી જે
જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે તે જ્ઞાનવડે કરીને અનુ-
ભવ થએલો જેને છે એવો જે પુરૂષ પોતાના
શરીરને વિષે જે આત્મા રહેલો છે તે

ઉપાધિથી રહિત છે એમ જાણીને પોતાની
દૃષ્ટિએ પડતું જડ સ્વરૂપવાળું જે જન્મત
તેને ત્યાગ કરે છે. ॥ ૪૨ ॥

પ્રકાશરૂપોઽહમજોઽહમદ્વયોઽસકૃદ્વિભાતોઽહ-
મતીવનિર્મલઃ॥ વિશુદ્ધવિજ્ઞાનઘનોનિરામયઃ
સંપૂર્ણઆનન્દમયોઽહમક્રિયઃ ॥૪૩॥

પોતે આત્માને પ્રકાશ રૂપ, અદ્વય, પોતે
પોતાની સત્તાથી પ્રકાશિત, અત્યંત નિર્મલ,
શુદ્ધ જ્ઞાનના સમૂહરૂપ, અભિમાન રહિત,
આનંદમય, પરિણામ રહિત અને જન્મ
વગરનો જાણે છે. ॥ ૪૩ ॥

સદૈવમુક્તોઽહમચિન્ત્યશક્તિમાનતીન્દ્રિયજ્ઞાન-
મવિક્રિયાત્મકઃ॥ અનન્તપારોઽહમહર્નિશંષુષૈ
ર્વિભાવિતોઽહંહૃદિવેદવાદિભિઃ ॥૪૪॥

આત્મા ત્રણ લોકમાં મુક્ત, કળ્યાણમાં ન
આવે એવી શક્તિવાળો તથા ઇન્દ્રિયોથી જુદો,
જ્ઞાનરૂપ, વિકાર વગરનો અને પરિણામની

સીમા વગરનો વેદવેત્તા—બુદ્ધિમાન પુરૂષોએ
હૃદયમાં કદપેલો છે. ॥ ૪૪ ॥

एवंसदात्मानमखण्डितात्मना विचारमाणस्य
विशुद्धभावना ॥ हन्यादविग्रामचिरेणकारकै
रसायनंयद्दुपासितंरुजः ॥४५॥

જેમ રસાયણ સેવનારના રોગ નાશ પામે
છે તેવી રીતે વિષયથી ખેંચેલા ચિત્તવડે કરીને
અને શુદ્ધ અંતઃકરણ વડે વિચાર કરનાર
પુરૂષની બહુ જન્મનાં કર્મવડે કરીને પમાયલી
જે અવિદ્યા તે નાશ પામે છે. ॥ ૪૫ ॥

विविक्तआसीनउपारतेन्द्रियो विनिर्जितात्मा
बिमलान्तराशयः॥ विभावयेदेकमनन्यसाध-
नोविज्ञानदृक्केवलआत्मसंस्थितः ॥४६॥

એકાંતરૂથળમાં બેસી, ઇન્દ્રિયોને નિવૃત્ત
કરી મનને જીતી અને શુદ્ધ અંતઃકરણ
કરીને એક એજ સાધનવાળો થઈ આત્મા-
માંજ ચિત્તની સમાપ્તિ કરી કેવળ નિઃસંગ

અર્ધ પરમાત્માનું ધ્યાન કરવું. ॥ ૪૬ ॥

વિશ્વં યદેતત્પરમાત્મદર્શનં વિલાપયેદાત્મનિ
સર્વકારણે ॥ પૂર્ણશ્ચિદાનન્દમયોઽવતિષ્ઠતે ન
વેદબાહ્યંનચકિંચિદન્તરમ્ ॥૪૭॥

પરમાત્માના જ્ઞાનને બતાવનારું એવું અને
ભૂત, ભવિષ્ય વર્તમાનવાળું જે આ વિશ્વ તેને
સર્વના અધિષ્ઠાન સત્તારૂપ પરમાત્મામાં લીન
કરીને એક શુદ્ધ ચિદાનન્દમય થવાથી
બાહ્ય અને અંતર કંઈપણ જણાતો નથી
અર્થાત્ દૃશ્યને મિથ્યા સમજી સર્વત્ર પ્રકાશ
સત્તાને દેખે છે. ॥ ૪૭ ॥

पूर्वसमाधेरखिलंविचितयेदोंकारमात्रंसचरा-
चरंजगत् । तदेववाच्यंप्रणवोहिवाचको वि-
भाव्यतेज्ञानवशान्नबोधतः ॥४८॥

સમાધિના પહેલાં સમગ્ર જગતને ઓંકાર
માત્ર રહેલું જણવું માટે તે ઓંકાર (પ્રણવ)
ને કહેવો (જપવો) આ પ્રકાર જ્ઞાનથી જણ્ય
છે, પણ બોધથી જણાતો નથી. ॥ ૪૮ ॥

અકારસંજઃપુરુષોહિવિશ્વકો હુકારકસ્તૈજસ
ઈર્યતેક્રમાત્ ॥ પ્રાજ્ઞોમકારઃપરિપઠ્યતેઽસ્વિ-
ઠ્ઠૈઃસમાધિપૂર્વેનતુતત્ત્વતોભવેત્ ॥૪૯॥

તે ઓંકાર-અકાર ઉકાર અને મકાર ત્રણે
અક્ષરે યુક્ત થયેલો છે-અકાર સંજ્ઞાવાળો
પુરુષ જાત્રત અવસ્થાનો સાક્ષી (વિરાટ) છે.
લિંગ દેહનો અભિમાની હિરણ્યગર્ભ સ્વપ્ન
અવસ્થાનો સાક્ષી (તૈજસ) છે અને તેની
ઉકાર સંજ્ઞા છે તથા મકાર સંજ્ઞાવાળો પુરુષ
મુપુત્તિનો સાક્ષી (પ્રાજ્ઞ) છે. આપણું સમગ્ર
વેદવડે કરીને કહેવાય છે અને તે ભાવના સ-
માધિના પેહેલાં થાય છે, તત્ત્વને જાણવાથી થતી
નથી; કેમકે સર્વનો પ્રદક્ષમાં લય થાય છે. ૪૯
વિશ્વંત્વકારંપુરુષંવિલાપયેદુકારમધ્યે बहुधा
व्यवस्थितम् ॥ ततोमकारेप्रविलाप्य तैजसं
द्वितीयवर्गमणवस्प्रचान्तिमे ॥५०॥

વિશ્વમાં બહુ પ્રકારે રહેલો અકાર સંજ્ઞાવાળો

પુરૂષ તેને મકાર સંજ્ઞામાં મેળવવો પછી
લિંગ દેહનો અભિમાની પ્રણવનો બીજો અક્ષર
જે ઐકાર તેને મકારમાં મેળવવો. ॥ ૫૦ ॥

મકારમપ્યાત્મનિચિદ્ધનેપરે વિલાપયેત્પાશ્વ-
મપીઠકારણમ્ । સોઽહંપરંબ્રહ્મસદા વિમુક્તિ-
મદ્વિજ્ઞાનદ્વિમુક્તઽપાધિતોઽમલઃ ॥૫૧॥

કારણપણથી અભિમાની મકાર સંજ્ઞાવાળા
પુરૂષને શુદ્ધ સ્વરૂપ ચૈતન્યમાં મેળવી દેવો
ત્યાર પછી ઉપાધિ રહિત નિર્મળ સોહ
(સર્વ મેળાપના સ્થાનક ભૂત) પ્રભં તેનું
ચિંતવન કરવું. ॥ ૫૧ ॥

एवंसदाजातपरात्मभावनःस्वानन्दतुष्टः परि-
विस्मृताखिलः॥आस्तेसनित्यात्मसुखःप्रका-
शकः साक्षाद्विमुक्तोऽचलवारिसिन्धुवत् ५२

એ પ્રકારે પરમાત્માને વિષે જે પુરૂષને નિત્ય
એકતા થએલી છે તેથી પુત્ર દેહ અને વિષ-
યાદિને બૂલી જઈને નહીં નાશ પામે એવું

જે આત્મ સુખ અને સુખને પ્રકાશ કરનારું
જે સ્વરૂપ તેણે યુક્ત થઈ જીવનમુક્તાપણાને
પામીને, સ્થિર પાણીવાળા સમુદ્રની પેઠે સ્થિ-
રતાથી રહે છે. ॥ ૫૨ ॥

एवं सदाऽभ्यस्तसमाधियोगिनो निवृत्त सर्वे-
न्द्रियगोचरस्य हि। विनिर्जिता शेषरिपो र हं स-
दा दृश्यो भवे यं जित षड्गुणात्मनः ॥ ५३ ॥

જે પ્રકારે જેને નિરંતર સમાધિનો અભ્યાસ
છે, ઇન્દ્રિયોના વિષયને શમાવી દીધા છે તથા
મનકામનાઓ રૂપી શત્રુઓને અને છ ગુણોને
જેણે જીતેલા છે એવા યોગી પુરૂષને હું નિ-
રંતર દશ્યમાન થાઉં છું. ॥ ૫૩ ॥

ध्यात्वैवमात्मानमहर्निशं मुनिस्तिष्ठेत्सदा मुक्त
समस्तबन्धनः॥ प्रारब्धमश्रममिमानवर्जितो
मय्येव साक्षात्प्रविलीयते ततः ॥ ५४ ॥

એ પ્રકારે જે મુનિ નિરંતર આત્માનું ધ્યાન
કરતો કરતો સધળાં સંસારી બંધનોથી મુક્ત

થઈ અભિમાન રહેત થઈ દૈવઈચ્છાથી પમા-
યલું જે સુખ દુઃખ તેને ભોગવે છે તે
મુક્તિ નિશ્ચે મારા સ્વરૂપની ગતિ પામેછે. ૫૪
આદૌચમધ્યેચતથૈવચાન્તતો ભવંવિદિત્વાભય
શોકકારણમ્ ॥હિત્વાસમસ્તંવિધિવાદચોદિ-
તંભજેત્સ્વમાત્માનમથાશ્વિલાત્મનામ્ ॥૫૫॥

આ સંસાર ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લય ત્રણે
કાળના સમયમાં લય અને શોકના કારણરૂપ
છે એમ જાણી વિધિવાદ (યજ્ઞાદિ ક્રિયાઓમાં
ખતાવેલાં) પ્રિય કર્મનો ત્યાગ કરી સવ
જીવોના સ્વરૂપ ભૂત રહેતો પોતાનો આત્મા
ધૃશ્વર તેને ભજવે. ॥ ૫૫ ॥

આત્મન્યમેદેનવિભાવયન્નિદંભવત્યમેદેનમયા-
ત્મનાતદા ॥ યથાજલંવારિનિધૌયથાપયઃક્ષી-
રેવિયદ્વથોમ્ન્યનિલેયથાનિલઃ ॥૫૬॥

સર્વ સત્તાનો ધારણ કરનાર જે હું તે મારે
વિષે પોતાના સ્વરૂપને ભેદ અગર એકજ

સ્વરૂપે જ્યારે જાણે છે ત્યારે મારામાં અને
તેનામાં એકત્રતા પ્રાપ્ત થાય છે. જેમ નદીયોના
જળમાં અને સમુદ્રના જળમાં જુદાપણું નથી,
તથા ગાય ભેંશ-આદિના એકઠા કરેલા દુધમાં
નાખેલું બીજું દુધ એકઠા કરેલા દુધથી જેમ
જુદું નથી, મોટા આકાશમાં અને ઘડામાં
જણાતા આકાશમાં જેમ તફાવત નથી,
તથા ધમણ-આદિમાં ભરેલા વાયુમાં અને
ખહારના વાયુમાં તફાવત નથી તેમ હું ઈશ
સ્વરૂપ આત્મા અને જીવ સ્વરૂપ આત્મામાં
ભેદ નથી. ॥ ૫૬ ॥

इत्थं यदीक्षेत हि लोकसंस्थितोजगन्मृत्रैवेति
विभावयन्मुनिः ॥ निराकृतत्वाच्छ्रुतिपुक्ति

मानतो यथेन्दुभेदो दिशि दिग्भ्रमादयः ५७

આ પ્રકારે મનુષ્ય લોક વ્યવહારમાં રહેલો
છતાં જમતને શ્રુતિઓનાં યુક્તિરૂપ પ્રમાણથી
અને નાશવંતપણાથી મિથ્યા સમજે છે. જેમ
જ્ઞાતિથી એક ચંદ્રમાં બે ચંદ્ર જણાય છે અને

ગાડીમાં બેસી દિશાઓમાં ગતિ કરતાં પાસેનાં
ઝાડ ચાલતાં જણાય છે પણ પોતે સ્થિરતાથી
બેશે તો ચંદ્ર એકજ છે અને ઝાડ પણ સ્થિર
છે તેમ બ્રહ્મામાં સત્યપણું અને જગતમાં
મિથ્યાપણું બેવામાં છે. ॥ ૫૭ ॥

યાવન્ન પર્યેદશિલં મદાત્મકંતાવન્મમારાધ-
નતત્પરો ભવેત્ ॥ શ્રદ્ધાલુરત્યૂર્જિતમક્તિલ-
ક્ષણોયસ્તસ્ય દશ્યોઽહમહર્નિશં હૃદિ ॥૫૮॥

બધાં સુધી સમસ્ત જગત્ મારા થકી ઉત્પન્ન
થયેલું છે એવું જ્ઞાન નથી થયેલું ત્યાં સુધી
મારી સેવાનું ચિન્હ જેમાં છે એવી ભક્તિને
પણ પ નતો નથી માટે શ્રદ્ધા પૂર્વક સંપાદન
કરેલી ભક્તિનું ચિન્હ જેણે ધારણ કરેલું છે
તેવા મનુષ્યના હૃદયમાં હું નિરંતર જણાઉં છું.
રહસ્યમેતચ્છ્રુતિસારસંગ્રહં મયા વિનિશ્ચિત્ય
ત્વોદિતં પ્રિય ॥ યસ્ત્વેતદ્દલોચયતીહ બુદ્ધિ-
મન્સ મુચ્યત પાતકરત્નિ. મે. ક્ષમાત્ ॥૫૯

શ્રી મહાદેવજી ભવાનીને કહે છે-હે પ્રિયે !
આ જે જ્ઞાન છે તે સમસ્ત વેદની શ્રુતિઓમાં-
થી ગુહ્ય ભાગ નિશ્ચય કરી મેં તને કહેલો છે
માટે જે બુદ્ધિમાન પુરૂષ તે જ્ઞાનનો વિચાર
કર્યા કરે છે તે મનુષ્ય પાપના સમૂહથી ક્ષણ
વારમાં મુક્ત થાય છે. ॥ ૫૬ ॥

આતર્થદીદં પરિદ્રશ્યતે જગન્માયૈવસર્વં પરિ-
હત્ય ચેતસા ॥ મદ્ભાવનાભાવિતશુદ્ધમાનસઃ
સુખીભવાનન્દમયો નિરામયઃ ॥૬૦॥

શ્રીરામચંદ્રજી લક્ષ્મણજીને કહે છે-હે
ભાઈ ! આ જે જગત્ દેખાય છે તે સર્વ
માયા છે એમ મનવડે નિશ્ચય ફરીને મારા
વિષે શુદ્ધ અંતઃકરણવાળો માયાથી રહિત
અને આનંદરૂપ સુખી થા. ॥ ૬૦ ॥

યઃસેવતે મામગુણં ગુણાત્પરં હૃદા કદા વા ય-
દિ વા ગુણાત્મકમ્ । સોઽહં સ્વપાદાશ્ચિતરે-
ણુમિઃસ્પૃશ્નપુનાતિલોકત્રિતયંયથારવિઃ ૬૧
જે પુરૂષ ગુણથી રહિત અને ગુણથી પર

તથા બુધ્ધિર્મા આત્મા એવો જે હું તેને શુદ્ધ
અંતઃકરણવાળો થઈ સેવે છે તે પુરુષ પો-
તાના ચરણના રજની સ્પર્શવડે કરી જેમ ત્રણ
લોકને સૂર્ય પવિત્ર કરે છે તેમ પવિત્ર કરે છે.
વિજ્ઞાયમેતદ્દશિલં શ્રુતિસારમેકં વેદાન્તર્વેદ્યં
ચરણેનમયૈવ ગીતમ્ ॥ યઃશ્રદ્ધયા પરિપઠેત્તુ

મક્તિયુક્તોમદ્રૂપમેતિ પ્રદિમદ્વચનેષુમક્તિઃ ૬૨

આ જે જ્ઞાન સઘળી વેદની શ્રુતિઓ તથા
ઉપનિષદ્દનો સાર તેનું દોહન કરીને મેં કહેલ
છે માટે જે મનુષ્ય જગતમાં જન્મ મરણને
ટાળવાના હેતુથી શુરની ભક્તિ કરીને અને
મારા વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખી ભક્તિ વડે
ભણે છે તે મનુષ્ય મારા સ્વરૂપને ધામે છે. ૬૨

इति श्रीमद्भ्यात्मरामायणे उमामाहेश्वर

संवादेउत्तरकाण्डे श्रीरामगीता

नामपंचमसर्गः ॥ ५ ॥

છતિ શ્રી રામગીતા સંપૂર્ણ.

॥ अथ सप्तश्लोकी गीता ॥

ॐ नमः शिवाय ॐ

॥ श्री गणेशाय नमः ॥

ॐमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन् મામનુસ્મરન્ ।

યઃ પ્રયાતિ ત્યજન્ દેહં સયાતિ પરમાંગતિમ્ ॥૧॥

શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા બોલ્યા—હે અભ્યુન ! જે પુરુષ “ૐ” એવા એક અક્ષરનો ઉચ્ચાર કરતો તથા મારું સ્મરણ કરતો, શરીરને ત્યજીને જાય છે તે મારી શ્રેષ્ઠ ગતિને પામે છે.

સ્થાને દૃષીકેશ તવ પ્રકીર્ત્યા જગત્પ્રદૃષ્યત્યનુ-
રજ્યતેચ । રક્ષાંસિંધીતાનિદિશોદ્રવંતિ સર્વે ન-
મસ્યંતિ ચ સિદ્ધસંઘાઃ ॥ ૨ ॥

આવું શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનનું કથન સાંભળી અભ્યુન બોલ્યા—હે ઋષિકેશ ! તમારા કીર્તી નથી આખું જગત આકર્ષાય છે તથા હર્ષ પામે છે તથા પામીને રાક્ષસો ભય પામીને

હશે દિશાઓમાં નાસી જાય છે અને સિદ્ધ
જનોના સમૂહ આપને નમસ્કાર કરે છે. ૨

सर्वतःपाणिपादंतत्सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ।

सर्वतःश्रुतिमह्लोकेसर्वमावृत्यतिष्ठति ॥૩॥

તે પરમાત્મા રૂપ વસ્તુ સર્વ ત્ર હાથ પગવાળી
છે, ચોતરફ આંખ, મસ્તક તથા મુખવાળી
છે, ચોતરફ કાનવાળી છે તથા સર્વ માં વ્યાપી-
ને રહી છે; અર્થાત્ સવ પ્રાણીઓની વૃત્તિવડે
તથા સર્વનાં હાથ, પગ, મુખ-આદિ વડે એ
સર્વ ત્ર વ્યાપક બ્રહ્મ બ્યવહાર કરે છે. ॥ ૩ ॥

कर्विपुराणमनुशासितारमणोरणीयांसमनुस्म-
रेद्यः । सर्वस्यधातारमर्चित्यरूपमादित्यव-
र्णतमसःपरस्तात् ॥૪॥

સર્વજ્ઞ, અનાદિ, સર્વનો નિયંત્રતા, સૂક્ષ્મથી
પણ અતિ સૂક્ષ્મ, સર્વનો ધારણ કરનાર,
ચિંતનમાં ન આવે એવા રૂપવાળો, સૂર્યની

(૩૬૬) સમસ્તલાઙ્ગીગીતા.

પેઠે પ્રકાશવાળો, અજ્ઞાનથી પર રહેલો એવો
જે દિવ્ય યુરુષ તેનું જે સ્મરણ કરે છે તે
દિવ્ય ધામને પામે છે. ॥ ૪ ॥

ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थमाहुरव्ययम् ।

छन्दांसियस्यपर्णानियस्तंवेदसवेदवित् ॥ ५

અવિનાશી શ્રક્ષ્ણને જેનાં મૂળ ઉપર છે અને
શાખાઓ નીચી છે તથા વેદના છંદો જેનાં
પાંદડાં છે એવા પીપળાના ઝાડની ઉપમા
આપી છે, આ પ્રમાણે જે જાણે છે તે વેદ
જાણનાર કહેવાય છે. ॥ ૫ ॥

सवस्यचाहं हृदिसंनिविष्टोमत्तः स्मृतिज्ञान-
मपोहनंच । वेदैश्चसर्वैरहमेववेद्योवेदांतकृ-
द्देविदेवचाहम् ॥ ६ ॥

હું સર્વના હૃદયમાં રહેલો છું અને સ્મૃતિ,
જ્ઞાન અને તર્ક એ મારાથીજ નીકળે છે. સર્વ
વેદવડે કરીને હું જાણવાને યોગ્ય છું. વેદાંત
કરનાર અને વેદ જાણનાર પણ હુંજ છું. ॥ ૬

મન્મનાભવમદ્ભક્તોમગ્રાજીમાંનમસ્કુરુ ।

મામેવૈષ્ણસિયુક્ત્વૈવમાત્માનંમત્પરાયણઃ ॥ ૭

તું મારામાંજ મન રાખ, મારોજ ભક્ત થા,
મારોજ યજ્ઞ કરનાર થા, અને મનેજ નમસ્કાર
કર, એ પ્રમાણે દેહ મનથી સદા મારામાંજ
થિત રાખનારો તું મનેજ પામીશ. ॥ ૭ ॥

इति श्री मद्भगवद्गीतासूपनिषत्सुब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादेसप्तश्लोकी
गीतासंपूर्णम् ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

ઇતિ શ્રી સમશ્લોકી ગીતા અમાપ્ત.

अथ पांडवगीता प्रारंभ.

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

॥ पांडव उवाच ॥

यल्हादनारदपराशर पुंडरीकव्यासांवरीषशुक
शौनकभीष्मदालभ्यान् ॥ रुक्मांगदार्जुनव-
सिष्ठविभीषणादिन्पुण्यानिमान्परम भागव-
तान्स्मरामि ॥१॥

प्रह्लाद, नारद, पराशर, पुंडरीक, व्यास,
अंवरीष, शुक, शौनक, भीष्म, दालभ्य, रुक्मां-
गद, अर्जुन, वसिष्ठ, अने विभीषण, आदि
सर्वने आ पवित्र परम लक्षणोक्तुं हुं रुक्मरथ
उरं धुं. ॥ १ ॥

॥ लोमहर्षग उवाच ॥

धर्मोविवर्द्धतियुधिष्ठिरकीर्तनेनपापं प्रणश्यति
हृकोदरकीर्तनेन ॥ शत्रुर्विनश्यतिधनंजयकी-
र्तनेनमाद्रीसुतौ कथयतांनभवंतिरोगाः॥२॥

લોભહર્ષણ કહે છે-યુધિષ્ઠિરના કિરતનવડે કરીને ધર્મ વૃદ્ધિ પામે છે, ભીમસેનના કિર્તનવડે કરીને સર્વ પાપ નાશ પામે છે, અર્જુનના કિર્તનવડે કરી શત્રુ નાશ પામે છે, અને સહદેવ તથા નકુળનું સ્મરણ કરતાં રોગ થતા નથી.

॥ બ્રહ્મૈવાચ ॥

યેમાનવાવિગતરાગપરાવરજ્ઞાનારાયણં સુરગુ-
રુસતતંસ્મરંતિ ॥ ધ્યાનેનતેનહતકિલ્બિષચે-
તનાસ્તેમાતુઃ પશોધરસંનપુનઃપિવંતિ ॥૩॥

બ્રહ્મ ૭ કહે છે-જે મનુષ્યોની સંસારમાં પ્રી-
તિ નાશ પામી છે તે સર્વ વૃત્તાંતને જાણનાર
સર્વ દેવોના ગુરુ એવા નારાયણને નિરંતર
સંભારે છે તથા જેમણે પરમાત્માના ધ્યાનવડે
કરીને ચિત્તનાં પાપ નાશ કર્યાં છે તે મનુષ્ય
ફરી માતાનું સ્તનપાન કરતા નથી અર્થાત્ જ-
ન્મ-મરણ રહિત થાય છે ॥ ૩ ॥

॥ દ્રુપદ ઉવાચ ॥

નારાયણોનામનરોનરાણાંપ્રસિદ્ધચોરઃ કથિ-

તઃપૃથિવ્યામ્ ॥ અનેકજન્માર્જિતપાપસંચયં
હરત્યશેષંસ્મરતાંસદૈવ ॥૪॥

ઇંદ્ર કહે છે—નારાયણુ નામે પુરૂષોના મધ્યે
જે પુરૂષ છે તે પૃથ્વીને વિષે સર્વતું દુઃખ
હરનાર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. તેનું સ્મરણ કરનાર
પુરૂષોનો અનેક જન્મનાં પાપનો ઢગલો નાશ
પામે છે. ॥ ૪ ॥

॥ યુધિષ્ઠિર ઉવાચ ॥

મેઘશ્યામંપીતકૌશેયવાસં શ્રીવત્સાંકંકૌસ્તુ-
ભોદ્ધાસિતાંગમ્ ॥ પુણ્યોપેતંપુંડરીકાયતાક્ષં
વિષ્ણુવંદેસર્વલોકૈકનાથમ્ ॥૫॥

યુધિષ્ઠિર કહે છે—મેઘના સરખા શ્યામ વર્ણ-
વાળા, પીળાં જેનાં પિતાબર છે, લક્ષ્મીનુ જેને
ચિન્હ છે, કૌસ્તુભ મણિવડે કરી શોભિત જેનું
અંગ છે, પુણ્યવડે કરીને જે પ્ર.સ થાય છે,
કમલના સરખાં જેનાં દીર્ઘ નેત્ર છે અને સર્વ
લોકના નાથ એવા જે વિષ્ણુ તેમને હું નમ-

ઉદ્ધાર કરું છું. ॥ ૫ ॥

॥ ભીમસેન ઉવાચ ॥

જલૌઘમગ્નાસચરાચરા ધરાવિષાણકોઽધ્યાસિ-
લ્લવિશ્વનૂર્તિના ॥ સમુદ્વૃતાયેનવરાહરૂપિણા
સમેસ્વયંભૂર્ભગવાન્પ્રસીદતામ્ ॥૬॥

ભીમસેન કહે છે—સર્વ જગતને: ઉદ્ધાર
કરનાર એવું જે વરાહ રૂપ કરીને પાણીના
સમૂદ્રમાં ડુબેલી એવી સ્થાવર જંગમ સહિત
પૃથ્વી તેને દાઢના અગ્રભાગવડે કરીને બહાર
કાઢો તે સ્વયંતિદ્ધ પરમાત્મા મને પ્રસન્ન
થાઓ. ॥ ૬ ॥

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

અર્ચિત્યમવ્યક્તમનંતમવ્યયંવિશ્વ પ્રભુભાવિત્
વિશ્વભાવનમ્ ॥ ત્રૈલોક્યવિસ્તારવિચાપ્રકાર-
કંહરિપ્રપન્નોસ્મિગતિમહાત્મનાં ॥૭॥

અર્જુન કહે છે—મન તથા પાણીમાં ન આવે,
શબ્દવડે કરી પ્રણામ ન થાય, પાર ન પમાય,

(૩૭૨)

પાંડવગીતા.

અવસ્થારહિત, જગતના બનાવનાર, ત્રણ
લોકના વિસ્તારના બનાવનાર, માહાત્મા
પુરુષોની ગતિરૂપ અને સર્વ જંતુનાં હુઃખ
હરણ કરનાર એવા જે પરમાત્મા તેમને હું
પ્રાપ્ત થયો છું. ॥ ૭ ॥

॥ નકુલ ઉવાચ ॥

યદિગમનમથસ્તાત્કાલપાશાનુવદ્ધો યદિચકુ-
લવિહીનેજાયતેપક્ષિક્ષીટૈઃ । કૃપિશતમપિગ-
ત્વાજાયતેચાંતરાત્મામમભવતુહૃદિસ્યૈ કેશવે
ભક્તિરેકા ॥૮॥

નકુળ કહે છે—કાળપાશવડે કરીને બંધાએલો
હું તે મારો મૃત્યુ લોકમાં નીચ કુળમાં
અને પક્ષી—કીડાઓને વિષે અંતરાત્મા ઉત્પન્ન
થાય, પણ મારા હૃદયને વિષે રહેલા જે કેશવ
તેમના વિષે મારી એક નિશ્ચલ એવી ભક્તિ
સ્થિર રહે. ॥ ૮ ॥

॥ સહદેવ ઉવાચ ॥

તસ્યયજ્ઞવરાહસ્યવિષ્ણોરતુલતેજસઃ ॥

પ્રણામંયેપ્રકુર્વૈતિતેષામપિનમોનમઃ ॥૯॥

સહદેવ કહે છે-યજ્ઞ વરાહ અને અત્યંત જોનું
તેજ છે એવા જે વિષ્ણુ તેમને જે પુરૂષો
નમસ્કાર કરે છે તેને હું નમસ્કાર કરું છું. ૯

। કુંત્યુવાચ ॥

સ્વકર્મફલનીર્દિષ્ટાંયાંયાંયોર્નિવ્રજામ્પહમ્ ।

તસ્યાંતસ્યાંદૃષીકેશત્વયિભક્તિર્દઢાસ્તુમે ૧૦

કુંતિ કહે છે-હે ઇંદ્રિયેના નિયંતા ! યોતા-
નાં કર્મનાં ફળં રૂપ જે જે યોનિ હુ પામું,
પણ તે તે યોનિમાં તમારે વિષે મારી દે
ભક્તિ હો. ॥ ૧૦ ॥

॥ માદ્રી ઉવાચ ॥

કૃષ્ણેરતાઃકૃષ્ણમનુસ્મરંતિરાત્રૌચકૃષ્ણં પુનરુ-
ત્થિતાયે । તેમિન્નદેહાઃપાવશંતિકૃષ્ણંહવિ-

યથામંત્રહુતંહુતાશં ॥૧૧॥

માદ્રી કહે છે-જેમ મંત્રવડે કરીને હોમે-
હું એવું જે હુત દ્રવ્ય તે અગ્નિને પામે છે તેમ
જેમની કૃષ્ણને વિષે પ્રીતિ છે અને રાત્રી તથા
દિવસને વિષે જે એમનેજ સંભારે છે તે દેહ
ત્યાગ કરીને કૃષ્ણને વિષે પ્રવેશ કરે છે. ૧૧

॥ દ્રુપદ ઉવાચ ॥

કીટૈષુપક્ષિષુમૃગેષુસરીસૃપેષુરક્ષઃ પિશાચમનુ-
જેષ્વપિયત્રયત્ર ॥ જાતસ્યમેભવતુકેશવત્વત્પ-
સાદાત્ત્વયેવભક્તિરચલાઽવ્યભિચારિણીચ ॥

દ્રુપદ કહે છે-હે કેશવ ! કીડાને વિષે,
પક્ષિઓને વિષે, મૃગોને વિષે, આડા ચાલનાર
જંતુઓને વિષે અને રાક્ષસ, પિશાચ તથા
મનુષ્યોને વિષે, અથવા જે જે સ્થળને વિષે
ઉત્પન્ન થએલો એવો જે હું તે તમારા પ્રસા-
દથી વ્યભિચાર રહિત ને અચળ એવી
જે ભક્તિ તે તમારે વિષે હો. ॥ ૧૨ ॥

॥ સુભદ્રાવાચ ॥

एकोपिकृष्णस्यकृतः प्रणामोदशाश्वमेधावभृ-
थेनतुल्यः ॥ दशाश्वमेधीपुनरेतिजन्मकृष्ण
प्रणामिनपुनर्भवस्य ॥ १३ ॥

સુભદ્રા કહે છે-દશ અશ્વમેધના કૃણ કરતાં
એકવાર કૃષ્ણના નમસ્કારનું કૃણ વધે છે; કેમકે
દશ અશ્વમેધ કરેલો પ્રાણી ફરીથી જન્મ પામે
છે, પણ કૃષ્ણને નમસ્કાર કરેલો પ્રાણી ફરી
સંસારને પામતો નથી. ॥ ૧૩ ॥

॥ અભિમન્યુરુવાચ ॥

गोविंदगोविंदहरेसुरारे गोविंदगोविंदमुकुंद
कृष्ण ॥ गोविंदगोविंदरथांगपाणेगोविंदगो-
विंदतमोनमस्ते ॥ १४ ॥

અભિમન્યુ કહે છે-હે ગોવિંદ ! હે ગોવિંદ !
હે હરે ! મુર દૈત્યના નાશ કરનાર ! હે ગો-
વિંદ ! હે મુકુંદ ! હે કૃષ્ણ ! હે ગોવિંદ ! હે
ગોવિંદ ! હે રથાંગપાણે ! હે ગોવિંદ ! હે ગો-

વિંદ ! તમને હું નમસ્કાર કરું છું. ॥ ૧૪ ॥

॥ ધૃષ્ટદ્યુમ્ન ઉવાચ ॥

શ્રીરામનારાયણવાસુદેવગોવિંદવૈકુંઠ મુકુંદકૃ-
ષ્ણ ॥ શ્રીકેશવાનંતનૃસિંહવિષ્ણોમાંત્રાહિસં-
સારમુજંગદંષ્ટમ્ ॥ ૧૫ ॥

ધૃષ્ટદ્યુમ્ન કહે છે-હે શ્રીરામ ! હે નારાયણ !
હે વાસુદેવ ! હે ગોવિંદ ! હે વૈકુંઠ ! હે મુકુંદ !
હે કૃષ્ણ ! હે કેશવ ! હે અનંત ! હે નૃસિંહ !
હે વિષ્ણો ! સંસાર રૂપી જે સર્પ તેણે ડસેલો
એવો જે હું તેનું રક્ષણ કરો. ॥ ૧૫ ॥

॥ સાત્યકિરુવાચ ॥

અપ્રમેયહરેવિષ્ણોકૃષ્ણદામોદરાચ્યુત ।

ગોવિંદાનંતસર્વેયવાસુદેવનમોસ્તુતે ॥ ૧૬ ॥

સાત્યકિ કહે છે-હે પ્રમાણુ રહિત ! હે
હુઃખના હરણુ કરનાર ! હે વિષ્ણો ! હે કૃષ્ણ !
હે દામોદર ! હે અચ્યુત ! હે ગોવિંદ ! હે
અનંત ! હે સર્વના સ્વામિ ! હે વાસુદેવ

તમને હું નમસ્કાર કરું છું. ॥ ૧૬ ॥

॥ ઉદ્ધવ ઉવાચ ॥

વાસુદેવવંપરિત્યજ્યયોન્યંદેવમુપાસતે ॥ ।

તૃપિતોજાન્હવીતીરેકૂપંસ્વનતિદુર્મતિઃ ॥ ૧૭

ઉદ્ધવ કહે છે-જેમ તરસ્યેા પુરૂષ ગંગાના
કિનારે ફૂવેા ખેાદે છે તેમ જે વાસુદેવને ત્યાગ
કરીને બીજા દેવને ભજે છે તે દુષ્ટ બુદ્ધિવાળેા
બાણુવેા. ॥ ૧૭ ॥

॥ ધૌમ્ય ઉવાચ ॥

અપાંસમીપેશયનાસનસ્થિતૌદિવાચ રાત્રૌચ
યથાધિગચ્છતા ॥ યયસ્તિ કિંચિત્સુકૃતંકૃતં
મયાજનાર્દનસ્તેનકૃતેનતુષ્યતુ ॥ ૧૮ ॥

ધૌમ્ય કહે છે રાત્રિ તથા દિવસને વિષે
જળના સમીપ શયન, આસન કે ઉભેા રહવેા
એવેા જે હું અથવા માફકાંઈ સુકૃત કરેલું
હોય તો તે સુકૃતવડે કરીને જનાર્દન ભગવાન
મને પ્રસન્ન થાઓ. ॥ ૧૮ ॥

॥ સંજય ઉવાચ ॥

આર્તાવિષ્ણાઃશિથિલાશ્ચભીતા ઘોરેષુઘ્ના-
ગ્રાદિષુવર્તમાનાઃ ॥ સંકીર્ત્યનારાયણશબ્દ
માત્રંવિમુક્તદુઃસ્વાઃસુખિનોભવંતિ ॥૧૯॥

સંજય કહે છે-દુઃખી થએલા, ખેદ
પામેલા, શિથિલ, ભય પામેલા તથા મહા
ભયાનક સિંહ ઇત્યાદિ જ'તુઓને વિષે ભય-
ભીત રહેલા એવા જે પુરૂષો એકવાર
નારાયણના નામ માત્રવડે કરીને દુઃખ ભય
થકી મૂકીને સુખી થાય છે. ॥ ૧૯ ॥

॥ અકૂર ઉવાચ ॥

અહંહિનારાયણ દાસ દાસદાસાનુદાસસ્યચ
દાસદાસઃ ॥ અસ્ત્યન્યર્થૌજગતોનરાણાંત-
સ્તાદહંચાન્યતરોસ્મિલોકે ॥૨૦॥

અકૂર કહે છે હું નારાયણના દાસ, તેનો દાસ,
તેના દાસના દાસનો દાસ છું. એ જગતના
સ્વામિ છે અને હું જગત વ્યતિરિક્ત છું. ૨૦

॥ વિદુર ઉવાચ ॥

વાસુદેવસ્યયેભક્તાઃ શાંતાસ્તદ્ભતમાનસાઃ ।

તૈષાંદાસસ્યદાસોહમભૂવંજન્મજન્મનિ ॥૨૧॥

વિદુર કહે છે—મન સંભંધી સંકલ્પ વિકલ્પ
ધર્મ તે જેના નાશ થયા છે એવા જે વાસુ-
દેવના ભક્તો છે તેમના દાસનો હું દાસ
જન્મે જન્મ થાઉં. ॥ ૨૧ ॥

॥ ભીષ્મ ઉવાચ ॥

વિપરીતેષુકાલેષુપરિક્ષીણેષુબંધુષુ ।

ત્રાહિમાંકૃપયાકૃષ્ણશરણાગતવત્સલ ॥૨૨॥

ભીષ્મ કહે છે—હું શરણાગત વત્સલ ! વિપ-
રીતતાથી, કાળથી અને બંધુઓના પરિક્ષી-
ણથી કૃપાવરે કરીને માફ રક્ષણ કરે. ॥ ૨૨ ॥

॥ દ્રોણાચાર્ય ઉવાચ ॥

યેયેહતાંશ્ચક્રધરેણરાજન્સૈલોકયનાથેન જનાર્દ-

નેન ॥ તેતેનરાવિષ્ણુપુરંમયાતાઃક્રોધોપિદે-

વસ્યવરેણતુલ્યઃ ॥૨૩॥

દ્રોણાચાર્ય કહે છે-ત્રણ લોકના સ્વામિ, ચક્રના
ધારણ કરનાર એવા જનાહન ભગવાન
તેમણે જેને જેને માર્યા તે તે વિષ્ણુ લોકને
ધામ્યા છે. અહા ! પરમાત્માનો ક્રોધ છે તે
કૃપાના સરખો છે. ॥ ૨૩ ॥

॥ કૃપાચાર્ય ઉવાચ ॥

મજ્જન્મનઃ ફલમિદં મધુકૈટભારે મત્પ્રાર્થનીય-
મદનુગ્રહણ્ય ॥ ત્વદ્વત્યમૃત્યુપરિચારકમૃ-
ત્યમૃત્યમૃત્યસ્મૃત્યૈતિ માંસ્મરલોકનાથ ૨૪

કૃપાચાર્ય કહે છે-હું લોકનાથ ! હું મધુકૈટભ-
ના શત્રુ ! મારે વિષે જે તમારી કૃપા તે જ
મારા જન્મનું ફળ છે, એજ મારે પ્રાર્થના કર-
વાને યોગ્ય છે. તમારા સેવકનો સેવક તેનો પણ
હાસ એવો જે હું તે મને તમે ય.દ કરો. ૨૪

॥ અશ્વત્થામો વાચ ॥

ગોવિંદકેશવ જનાર્દનવાસુદેવ વિશ્વેશ વિશ્વમ-
ધુસુદનવિશ્વનાથ ॥ શ્રીપદ્મનાભપુરુષોત્તમપુ-

ઘ્કરાક્ષનારાયણાચ્યુતનૃસિંહનમોનમસ્તે ૨૫

અશ્વત્થામા કહે છે -હે ગોવિંદ ! હે જના-
ર્દન ! હે બ્રહ્માદિકના સ્વામિ ! હે સર્વ પ્રાણીના
ધર્મ ! હે સર્વ લોકના નાથ ! હે મધુ નામે
હાનવને નાશ કરનાર ! હે જગતના નાથ ! હે
પદ્મનાભ ! હે પુરુષોત્તમ ! હે કમલનેત્ર ! હે
નારાયણ ! હે ન શ રહિત ! હે નૃસિંહ !
તમને હું નમસ્કાર કરું છું. ॥ ૨૫ ॥

॥ કર્ગ ઉવાચ ॥

નાન્યંવદામિનશ્રુણોમિન ચિંતયામિનાન્યંસ્મ-
રામિનભજામિનચાશ્રયામિ ॥ ભક્ત્યાત્વદી-
યચરણાંબુજમંદરેણ શ્રીશ્રીનિવાસપુરુષોત્તમ
દેહિદાસ્યમ્ ॥૨૬॥

કર્ગ કહે છે -તમારા વિના બીજું કાંઈપણ
ભાષણ કરતો નથી, તમારા કિર્તન વિના બીજું
કાંઈ સાંભળતો નથી, તમારા વિના હું બીજું
કાંઈ ચિંતવન કરતો નથી, બીજાને હું

બંજતો નથી, બીજાનું સ્મરણ કરતો નથી
અને બીજાનો આશ્રય કરતો નથી. માટે હે
શ્રી નિવાસ ! હે પુરુષોત્તમ ! તમારા ચર્યુક-
મળનું દાસપણું મને આપો. ॥ ૨૬ ॥

॥ ધૃતરાષ્ટ્ર ઉવાચ ॥

નમોનમઃકારણવામનાયનારાયણાયા મિતવિ-
ક્રમાય ॥ શ્રીશાર્ંગચક્રાબ્જગદાધરાયનમોસ્તુ
તસ્મૈપુરુષોત્તમાય ॥૨૭॥

ધૃતરાષ્ટ્ર કહે છે—કારણ માટે વામન થએલા
નારાયણ પ્રમાણ રહિત છે પરાક્રમ જેવું
સક્ષ્મી, શાર્દૂલ નામનું જે ધનુષ, ચક્ર, ગદા,
કમળ તેમને ધારણ કરનાર અને સર્વ પુરુષોના
મધ્યે ઉત્તમ એવા જે તમે તે તમને અમે
નમસ્કાર કરીએ છીએ. ॥ ૨૭ ॥

॥ ગાંધાર્ગુવાચ ॥

ત્વમેવમાતાપિતાત્વમેવત્વમેવબંધુશ્ચસસ્વાત્વ-

મેવ ॥ ત્વમેવવિદ્યાદ્રવિણંત્વમેવત્વમેવસર્વમ-
મદેવદેવ ॥૨૮॥

ગાંધારી કહે છે-માતા, પિતા, બંધુ, મિત્ર,
વિદ્યા, દ્રવ્ય એ બધામાં મારે તમે છો ને
સર્વ દેવના દેવ પણ તમે છો. ॥ ૨૮ ॥

॥ દ્રૌપદ્યુવાચ ॥

યજ્ઞેશાચ્યુતગોવિંદમાધવાનંતકેશવ ।
કૃષ્ણવિષ્ણોહૃષીકેશવાસુદેવનમોમ્તુતે ॥૨૯॥

દ્રૌપદી કહે છે હુ યજ્ઞના સ્વ.મિ ! હે અચ્યુ-
ત ! હે ગોવિંદ ! હે માધવ ! હે અનંત ! હે
કેશવ ! હે કૃષ્ણ ! હે વિષ્ણુ ! હે ઋષિકેશ !
હે વાસુદેવ ! તમને હું નમસ્કાર કરું છું. ૨૯

॥ જયદ્રથ ઉવાચ ॥

નમઃકૃષ્ણાયદેવાયબ્રહ્મણેનંતમૂર્તયે ।
યોગેશ્વરાયયોગાયત્વામહંશરણંગતઃ ॥૩૦॥

જયદ્રથ કહે છે-કૃષ્ણદેવ, બ્રહ્મ, અનંત મૂર્તિ,
યોગેશ્વરાયયોગાયત્વામહંશરણંગતઃ

(૩૮૪) પાંડવગીતા.

યોગેશ્વર યોગ એવા જે તમે તેમને અમે
નમસ્કાર કરીએ છીએ અને તમારું હું શરણ
પામ્યો છું. ॥ ૩૦ ॥

॥ વિકર્ણ ઉવાચ ॥

કૃષ્ણાયવાસુદેવાયદેવકીનંદનાયચ ।
નંદગોપકુમારાયગોવિંદાયનમોનમઃ ॥૩૧॥

વિકર્ણ કહે છે—કૃષ્ણ વાસુદેવ, દેવકીના પુત્ર,
નંદ કુમાર, ગોવિંદ એવા તેમને અમે નમ-
સ્કાર કરીએ છીએ. ॥ ૩૧ ॥

॥ સોમદત્ત ઉવાચ ॥

નમઃપરમકલ્યાણનમસ્તેવિશ્વભાવન ॥
વાસુદેવાયશાંતાયયદૂનાંપતયેનમઃ ॥૩૨॥

સોમદત્ત કહે છે—હે પરમકલ્યાણ ! હે જગ-
તના ઉપજ કરનાર ! વાસુદેવ, શાંત, યાદવના
સ્વામિ એવા તેમને અમે નમસ્કાર કરીએ
છીએ. ॥ ૩૨ ॥

॥ વિરાટ ઉવાચ ॥

નમોબ્રહ્મણ્યદેવાયગોબ્રાહ્મણહિતાયચ ।

જગદ્દિતાયકૃષ્ણાયગોવિંદાયનમોનમઃ ॥૩૩

વિરાટ કહે છે-જેને બ્રાહ્મણ બુદ્ધાલા છે એવા
ગાય બ્રાહ્મણના હિત કરનાર, જગતનું હિત
કરનાર, કૃષ્ણ, ગોવિંદ એવા તેમને હું નમ-
સ્કાર કરું છું. ॥ ૩૩ ॥

॥ શલ્ય ઉવાચ ॥

અતસીપુષ્પસંકાશંપીતવાસસમચ્યુતમ્ ।

યેનમસ્યંતિગોવિંદંનતેષાંવિદ્યતેભયમ્ ॥૩૪

શલ્ય કહે છે-અજસીના પુષ્પ સરખી કાન્તિ-
વાળા, પીળાં વસવાળા અને જેનો ત્રણ
કળમાં નાશ નથી એવા ગોવિંદને જે પુરુષો
નમે છે તે પુરુષોને કેઈ દિવસ ભય હોતો નથી.

॥ બલમદ્ર ઉવાચ ॥

કૃષ્ણકૃષ્ણકૃપાલસ્ત્વમગતિનાંગતિર્થિવ ।

સંસારાર્ણવમગ્નાનાંપસીદપુરુષોત્તમ ॥૩૫॥

બલભદ્ર કહે છે-હે કૃષ્ણ ! હે કૃપાળુ ! સંસાર-
રૂપી સમુદ્રમાં ડુબેલા પુરુષોની તમે ગતિરૂપ
હે ! અને પ્રસન્ન થાઓ. ॥ ૩૫ ॥

॥ શ્રીકૃષ્ણ ઉવાચ ॥

કૃષ્ણકૃષ્ણેતિકૃષ્ણેતિયોમાંસ્મરતિનિત્યશઃ ।
જલંભિત્વાયથાપદ્મંનરકાદુદ્ધરામ્યહમ્ ॥૩૬

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે-હે કૃષ્ણ ! હે કૃષ્ણ ! એ પ્રકારે
નિત્યે જે મને સંભારે છે તેને હું જેમ પાણીને
ભેદીને કમળ બહાર નીકળે છે તેમ નરકથી
બહાર કાઢું છું. ॥ ૩૬ ॥

સત્યંબ્રવીમિમનુજાઃસ્વયમૂર્ધ્વવાહુર્યોમાં મુકુંદ
નરસિંહજનાર્દનેતિ ॥ જીવોજપત્યનુદિનંમર-
જેરણેવાપાષાણકાષ્ટસદશાયદદામ્યમીષ્ટમ્ ॥

જે મનુષ્યે ઉચ્ચ હાથ કરીને મરણ તથા
રણને વિષે નિત્ય હે મુકુંદ ! હે નૃસિંહ ! હે
જનાર્દન ! એ પ્રકારે મને સંભારે છે તે જડ
હોય તોય તેને હું ઇચ્છિત પદાર્થો નક્કી
આપું છું. ॥ ૩૭ ॥

॥ સૂત ઉવાચ ॥

તત્રૈવગંગાયમુનાત્રિવેણીગોદાવરીસિંધુસરસ્વ-
તીચ । સર્વાણિતીર્થાનિવસંતિતત્રયત્રાચ્યુતો-
દારકથાપ્રસંગઃ ॥૩૮॥

સૂતપુરાણી કહે છે-જે સ્થળને વિષે ભગવા-
નની ઉત્તમ કથા થાય છે તે સ્થળને વિષે ગ ગા
યમુના, ત્રિવેણી, ગોદાવરી, સિંધુ, સરસ્વતિ
આદિ સર્વ તીર્થો રહે છે. ॥ ૩૮ ॥

॥ યમ ઉવાચ ॥

નરકેપચ્ચમાનસ્તુયમેનપરિભાષિતઃ ।

કિંત્વયાનાચિતોદેવઃકેશવઃક્લેશનાશનઃ॥૩૯

યમ કહે છે-નરકને વિષે દુઃખ પામતો યમના
સંગાથે સહવાસ કરેલો એવો જે તુ તેણે દુઃ-
ખનો નાશ કરનાર અને સર્વ ઇન્દ્રિયોના ઇશ
એવા ઇશ્વરને કેમ ન પૂજ્યા ? ॥ ૩૯ ॥

॥ નારદ ઉવાચ ॥

જન્માંતરસહસ્રેણતપોધ્યાનસમાધિભિઃ ।

નરાણાંક્ષીણપાપાનાંકૃષ્ણેભક્તિઃપ્રજાયતે ૪૦

નારદ કહે છે—હજાર જન્મના તો! અને સમાધિયો વડે કરીને નાશ પામ્યું છે પાપ જેમનું એવા પુરૂષોની કૃષ્ણને વિષે ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. ॥ ૪૦ ॥

॥ પ્રલહાદ ઉવાચ ॥

નાથયોનિસહસ્રેષુયેષુયેષુવ્રતામ્યહમ્ ।

તેષુ તેષ્વચલાભક્તિરચ્યુતામ્નુસદાત્વયિ ૪૧

પ્રલહાદ કહે છે હું નાથ! જે જે યોનિને વિષે હું ઉત્પન્ન થાઉં તે તે યોનિને વિષે હું અચ્યુત! અચળ એવી ભક્તિ તમારે વિષે હું મેંશા હો.

યામીતિરવિવેકાનાંવિષયેષ્વતપાવિની ।

ત્વામનુસ્મરતઃસામેહદયાન્નાપસર્પતુ ॥૪૨॥

અવિવેકી પુરૂષોનો વિષયને વિષે જેટલો પ્રેમ હોય છે તેટલાજ પ્રેમપૂર્વક તમારું સ્મરણ કરતો એવો જે હું તેના હૃદયને સ્પર્શ કરો. ॥ ૪૨ ॥

॥ વિશ્વામિત્ર ઉવાચ ॥

કિંતસ્યદાનૈઃકિંતીર્યૈઃકિંતપોભિઃકિમધ્વરૈઃ ।

યોનિત્યંધ્યાયતેદેવંનરાણામનસિસ્થિતમ્ ૪૩

વિશ્વામિત્ર કહે છે-પુરૂષોના મનને વિષે રહેલા દેવનું જે પુરૂષ ધ્યાન ધરે છે તે પુરૂષને તપ, દાન અને યજ્ઞવડે શું વધારે કુળ મળવાનું છે ? ॥ ૪૩ ॥

॥ જયદામ્નિરુવાચ ॥

નિત્યોત્સવરસદાતેષાંનિત્યાશ્રીર્નિત્ય મંગલમ્

યેષાંહૃદિસ્થોભગવાન્મંગલાયતનંહરિઃ ॥૪૪

જયદામ્નિ કહે છે-જે પુરૂષોના હૃદયમાં મંગલ-જાકારી ભગવાન છે તે પુરૂષોને સદા સર્વથી પ્રસન્ન હોય છે. ॥ ૪૪ ॥

॥ ભરદ્વાજ ઉવાચ ॥

લાભસ્તેષાંજયસ્તેષાંકુતસ્તેષાંપરાજયઃ ।

યેષામિંદીવરશ્યામોહદયસ્થોજનાર્દનઃ ॥૪૫

ભરદ્વાજ કહે છે—જેમના હૃદયમાં શ્યામ કમળના સરખા, શ્યામ જનાદૈન પરમાત્મા રહ્યા છે તેમને પરાજય ક્યાંથી હોય ? તેમને તો લાભ તથા જયજ હોય. છે. ॥ ૪૫ ॥

॥ ગૌતમ ઉવાચ ॥

ગોકોટિદાનંઘ્રણેષુકાશીપ્રયાગગંગા યુતક-
લ્પવાસઃ ॥ યજ્ઞાયુતંમેરુસુવર્ણદાનંગોવિંદના-
સ્નાનસમંનતુલ્યમ્ ॥ ૪૬ ॥

ગૌતમ કહે છે—ઘ્રણુ સમયે કોટી ગાયેનું દાન કાશીમાં કરે, તે જ પ્રકારે પ્રયાગમાં દશ હજાર યજ્ઞ કરે તથા સુવર્ણના મેરૂનું દાન કરે પણ ગોવિંદના નામના સ્મરણુ તુલ્ય આવે નહીં. ॥ ૪૬ ॥

॥ અત્રિરુવાચ ॥

ગોવિંદેતિસદાસ્નાનંગોવિંદોતસદાજપઃ ।
ગોવિંદેતિસદાધ્યાનંસદાગોવિંદકીર્તનમ્ ૪૭
અત્રિ કહે છે—ગોવિંદરૂપી સદા સ્નાન છે,

ગોવિંદરૂપી સદા જપ છે અને ગોવિંદરૂપી
સદા ધ્યાન છે માટે ગોવિંદનું કિરતન
અવશ્ય કરવું. ॥ ૪૭ ॥

अक्षरं हि परं ब्रह्म गोविंदे त्यक्षरत्रयम् ।
तस्मादुच्चरितं येन ब्रह्म भूयाय कल्पते ॥ ४८ ॥
અક્ષર બ્રહ્મ છે, ગોવિંદ એ પ્રકારે ત્રણ
અક્ષર છે માટે જે પુરૂષ તે પરમાત્માનું
સ્મરણ કરે છે તે પુરૂષ પરમ પદને પામે છે.

॥ શ્રીશુક ઉવાચ ॥

अच्युतः कल्पवृक्षोऽसावनंतः कामधेनवः ।
चिंतामणिश्च गोविंदो हरिनामविचिंतयेत् ४९
શ્રી શુક કહે છે-અચ્યુત તે કલ્પવૃક્ષ છે, અ-
અનંત ભગવાન તે કામધેનું રૂપ છે અને
ચિંતામણિરૂપી ગોવિંદ છે માટે હરિના
નામનું સ્મરણ કરવું. ॥ ૪૯ ॥

॥ હારદવાચ ॥

जयतिजयतिदेवो देवकीनंदनोयंजयतिषण्-

તિકુળ્ળોદૃષ્ણિવંશપદીપઃ । જયતિજયતિમે-
યશ્યામલઃકોમલાંગોજયતિજયતિપૃથ્વીભાર-
નાશોમુકુન્દઃ ॥૫૦॥

હરિ કહે છે-દેવકીના પુત્ર, આહવાના વંશને
હીપાવનાર, મેઘના સરખા શ્યામ, કૌમળ છે
દેહ જેનો અને પૃથ્વીના ભારને ઉતારનાર
એવા મુકુન્દ પરમાત્મા જે સર્વેલક્ષ્મીપદ્મવડે
વર્તે છે તેમનો જય હો. ॥ ૫૦ ॥

॥ પિપ્પલાયન ઉવાચ ॥

भीमन्तृसिंहविभवे गरुडध्वजाद्यतापत्रबोपस्त-
मनायभबौषधाय ॥ कृष्णायवृश्चिकजलाग्नि
भुजंगरोमलेशव्यपायहरयेगुरवेनमस्ते ॥५१॥

પિપ્પલાયન કહે છે-શોભાસન્ન એવા જે
નૃસિંહ, સમર્થ ગરુડધ્વજ અધ્યાત્મ અધિ-
ભૂત અને અધિદૈવ એ ત્રણ તાપના નાશ
કરનાર, સંસારના ઔષધરૂપી અને વૃશ્ચિકાદિ
વ્યાધિઓના નાશ કરનાર એવા જે હરિ શુરને

નમસ્કાર હો. ॥ ૫૧ ॥

॥ આવિર્હોત્ર ઉવાચ ॥

કૃષ્ણત્વદીયપદપંકજપંજરાંતે ઐશ્વમેવિશતુ
માનસરાજહંસઃ ॥ પ્રાણપ્રયાણસમયેકફવાત
પિત્તૈઃકંઠાવરોધનવિધૌસ્મરણંકુતસ્તે ॥૫૨

આવિર્હોત્ર કહે છે-હું કૃષ્ણ ! તમારા ચરણક-
મળમાં મારું મન પ્રવેશ કરો. પ્રાણ નાશ થવા-
ની વખતે કફ, વાયુ અને પિત્ત વડે કરીને કંઠ
રોકાવાથી તમારું સ્મરણ ક્યાંથી થાય ? પર

॥ વિદુર ઉવાચ ॥

હરેનામૈવનામૈવનામૈવમમજીવનમ્ ।

કલૌનાસ્ત્યેવનાસ્ત્યેવનાસ્ત્યેવગતિરન્યથા ॥૫૩

વિદુર કહે છે હરિનું જે નામ તે નામ,
ભગવાનનું નામ તે મારું જીવન છે, કળિયુગને
વિષે ભગવત કીર્તન વિના સર્વે નાશ વસ્તુ છે
અને ગતિ પણ બીજા કોઈ પ્રકારે નથી. ૫૩

॥ વસિષ્ઠ ઉવાચ ॥

કૃષ્ણેતિમંગલંનામયસ્યવાચિપ્રવર્તતે ।

ભસ્મીભવંતિતસ્યાશુમહાપાતકક્રોટયઃ ॥૫૪॥

વસિષ્ઠ કહે છે હે કૃષ્ણ ! એ પ્રકારે મંગળ
નામ જેની વાણીમાં પ્રવર્તે છે તેનાં કેટલી
મહા પાપ તત્કાળ ભસ્મ થાય છે. ॥ ૫૪ ॥

॥ અરુંઘત્યુવાચ ॥

કૃષ્ણાયવાસુદેવાયહરયેપરમાત્મને ।

પ્રણતક્લેશનાશાયગોવિંદાયનમોનમઃ ॥૫૫॥

અરુંઘતી કહે છે -કૃષ્ણ, વાસુદેવ અને પર-
માત્માને નમસ્કાર કરતાંજ કલેશ નાશ પામે
છે માટે ગોવિંદ એવા તેમને હું નમસ્કાર
કરું છું. ॥ ૫૫

॥ કશ્યપ ઉવાચ ॥

કૃષ્ણાનુસ્મરણાદેવપાપસંઘાતવંજરઃ ।

શતધામેદમાપ્નોતિગિરિર્વજ્રહતોયથા ॥૫૬॥

કશ્યપ કહે છે-જેમ વજ્રવડે કરીને પર્વત સ-

મૂહુતું ચૂર્ણં ધાય છે તેમજ કૃષ્ણના સ્મરણથી
પાપના સમૂહના સો કડકા થઈ જાય છે. ૫૬

॥ દુર્યોધન ઉવાચ ॥

જાનામિધર્મનચમે પ્રવૃત્તિર્જાનામ્યધર્મનચમે
નિવૃત્તિઃ ॥ કેનાપિદેવેનહૃદિસ્થિતેનયથા
નિયુક્તોસ્મિતથાકરોમિ ॥૫૭॥

દુર્યોધન કહે છે કે -ધર્મને હું જાણું છું પણ
મારે પ્રવૃત્તિ નથી અને અધર્મને જાણું છું
પણ મારે નિવૃત્તિ નથી ને હૃદયને વિષે
રહેલો એવો જે કોઈ દેવ તેણે પ્રેરણા કરેલો
એવો જે હું તે જે પ્રકારે પ્રેરણા કરે છે તે
પ્રકારે હું કરું છું. ॥ ૫૭ ॥

येनस्वगुणदोषेणक्षम्यतांमधुसूदनः ।

अहमेवमहंहंतुंममदोषोनविद्यते ॥५८॥

હો મધુસૂદન ! અમારા કેટિ અપરાધ છે
તે પણ ક્ષમા કરો. અહંકાર છે તેજ મનુષ્યનું
ખોટું કરનાર છે. ॥ ૫૮ ॥

॥ ભૃગુરુવાચ ॥

નામૈવતવગોવિંદનામત્વત્તઃશતાધિકમ્ ।

દદાત્યુચ્ચારણાન્મુક્તિર્વિનાપ્યષ્ટાંગ યોગતઃ ૫૯

ભૃગુ કહે છે-હો ગોવિંદ ! તમારા નામ તત્વથી એક શત થિક નામના ઉચ્ચાર કરવાથી મુક્તિ આપે છે. આઠ યોગ ધન ન કર્યો હોય તો પણ ભગવત કીર્તનથી મુક્તિ મળે છે. ॥ ૫૯ ॥

॥ લોમહર્ષણ ઉવાચ ॥

નમામિનારાયણપાદપંકજંકરોમિ નારાયણપૂ-

જનંસદા ॥ વદામિનારાયણનામનિર્મલંસ્મ-

રામિનારાયણતત્વમવ્યયમ્ ॥ ૬૦ ॥

લોમહર્ષણ કહે છે-હું નારાયણના ચરણક-
મળને નમસ્કાર કરું છું, નિત્ય નારાયણનું હું
પૂજન કરું છું, નારાયણનું નામ ત હું
બોલું છું અને નાશ રહિત એવું જે નારાયણ
તત્વ તેનું હું સ્મરણ કરું છું. ॥ ૬૦ ॥

॥ શૌનક ઉવાચ ॥

સ્મૃતેસકલકલ્યાણભાજનંચત્રજાયતે ।

પુરુષંતમજંનિત્ત્વંત્રજામિશરણંઠરિભ્ ॥૬૧॥

શૌનક કહે છે-જેને વિષે સર્વ કલ્યાણનું પાત્ર ઉત્પન્ન થાય છે તે ઉત્પત્તિ રહિત અને નિત્ય એવું હરિઃ શરણુને હું પામું છું. ॥ ૬૧ ॥

॥ ગર્ગ ઉવાચ ॥

નારાયણેતિમંત્રોસ્તિવાગસ્તિવશવર્તિના ।

તથાપિનરકેયોરેપતંતીત્યેતદદ્ધતન્ ॥૬૨॥

ગર્ગકૃષ્ણ કહે છે-નારાયણ એ પ્રકારનો મંત્ર છે અને પોતાના વશ વાણી છે; તે પણ મનુષ્ય દ્વારા નરકમાં પડે છે તે મેં હું આશ્ચર્ય છે. ૬૨

॥ હાલ્લખ્ય ઉવાચ ॥

કિંતસ્યવહુમિર્મત્રૈર્ભક્તિર્યસ્યજનાર્દન ।

નમોનારાયણાયેતિમંત્રઃસર્વાર્થસાધકઃ ॥૬૩

હાલ્લખ્ય કહે છે-જેની ભાગવાનને વિષે ભક્તિ છે તે પુરુષને મંત્રોવડે કરીને શું ? નમો નારાય-

(૩૯૮)

પાંડવગીતા.

ધ્રુવ એ પ્રકારનો મત સર્વાર્થ સાધક છે. ૬૩

॥ વૈશંપાયન ઉવાચ ॥

યત્રયોગેશ્વરઃકૃષ્ણોયત્રપાર્થોધનુર્ધરઃ ।

તત્રશ્રીર્વિજયોભૂતિધ્રુવાનીતિર્મતિર્મમ ॥૬૪

વૈશંપાયન કહે છે-જે સ્થળને વિષે સૂર્ય
યોગીના ઇશ્વર એવઃ કૃષ્ણ છે અને જ્યાં અર્જુન
જેવા ધનુષધરી છે તે સ્થળને વિષે જય અને
લક્ષ્મી રહે છે એમ માફ માનવું છે. ૬૪

॥ અંગિરા ઉવાચ ॥

હરિર્હરતિપાપાનિદુષ્ટાચિત્તૈરપિસ્મૃતઃ ।

અનિચ્છયાપિસંસ્મૃષ્ટોદહત્યેવહિપાવકઃ॥ ૬૫

આંગેરા કહે છે-દુષ્ટ માણસો અપણુ હરિનું
સ્મરણ કર્યું હોય, તો પણ ભગવાન પાપ હરે
છે; કેમકે અજ્ઞાતાં જો અગ્નિ અડક્યો હોય
તો પણ દહન કરે છે. ॥ ૬૫ ॥

॥ પરાશર ઉવાચ ॥

સક્રદુચ્ચરિતંયેનહરિરિત્યક્ષરદ્વયમ્ ।

વદ્ધઃપરિકરસ્તેનમોક્ષાયગમનંપ્રતિ ૬૬

પારાશર કહે છે—એ-વાર હુરિ એ પ્રકારે એ
અક્ષરનો ઉચ્ચાર કર્યો હોય તો ભવના બંધનાશ
પામે છે, અર્થાત્ તેને મોક્ષક્ષણ મળે છે. ૬૬

॥ પૌલસ્ત્ય ઉવાચ ॥

હેજિહ્વેરસસારજ્ઞેસર્વદામધુરપ્રિયે ।

નારાયણારૂપપીયૂષંપિવજિહ્વેનિરંતરમ્ ॥૬૭

પૌલસ્ત્ય કહે છે—હે રસના સાર જાણનારી ! હે
મીઠા પદાર્થના ઉપર પ્રીતિ કરનાર ! હે જીવંડા !
નારાયણરૂપી અમૃતનું નિરંતર પાન કર. ૬૭

.. ॥ વ્યાસ ઉવાચ ॥

સત્યંસત્યંપુનઃસત્યંભુજમુત્થાપ્યવોચ્યતે ।

નવેદાચ્ચપરંશાસ્ત્રંનદેવઃકેશવાત્પરઃ ॥૬૮॥

વ્યાસ હાથ ઉંચા કરીને કહે છે—હું સત્ય
કહું છું કે વેદથી શ્રેષ્ઠ બીજું શાસ્ત્ર નથી
અને કેશવ ભગવાનથી બીજો કોઈ દેવ શ્રેષ્ઠ
નથી. ॥ ૬૮ ॥

॥ ધન્વંતરી ક્વાચ ॥

અચ્યુતાનંતગોવિંદનામોચ્ચારણમેષજાત્ ।
નશ્યંતિસકલારોગાઃસત્યંસત્યંવદામ્યહમ્ ૬૯

ધન્વંતરી કહે છે-અચ્યુત, અનંત, ગોવિંદ
એવા નામના ઉચ્ચારરૂપી આધધર્મી સર્વે રોગ
નશ પામે છે તે હું સત્ય કહું છું. ॥ ૬૯ ॥

॥ માર્કંડેય ઉવાચ ॥

સાહાનિસ્તન્મહચ્છિદ્રંસાચાંધજડમૂઢતા ।
યન્મુહૂર્તેક્ષણંવાપિવાસુદેવંનર્ચિતયેત્ ॥૭૦॥

માર્કંડેય કહે છે-જે પુરુષ ક્ષણ માત્ર ગેવિંદને
નથી સંભારતો તે જ મોટી હાનિ બાણવી
અને તે જ મોટું કપટ તથા તે જ મોટી
જડમૂઢતા બાણવી. ॥ ૭૦ ॥

॥ અમસ્ત્ય ઉવાચ ॥

નિમિષંનિમિષાર્દ્ધવાપ્રાણિનાંવિષ્ણુર્ચિંતનમ્ ।
ક્રતુકોટિસહસ્રાણાધ્યાનમેકંવિશિષ્યતે ૭૧

અગસ્ત્ય કહે છે--એક નિમિષ વા નિમિષનું
અડધ પ્રાણીએને વિણ્ણુનું ચિંતવન હોય તે
હજાર યજ્ઞોનું ફળ પણ સ્મરણ તુલ્ય આવતું
નથી. ॥ ૭૧ ॥

મનસાકર્મણાવાચાયેસ્મરંતિજનાર્દનમ્ ।
તત્રતત્રકુરુક્ષેત્રંપ્રયાગોનૈમિષંવનમ્ ॥૭૨॥

મન, કર્મ અને વાણીવડે કરી જે સ્થળે
જનાર્દનનું સ્મરણ કરે છે તે સ્થળ કુરુક્ષેત્ર
નૈમિષક્ષેત્ર જેવું પવિત્ર થાય છે.

॥ શ્રીશુક ઉવાચ ॥

આલોહ્યસર્વશાસ્ત્રાણિવિચાર્યૈવંપુનઃપુનઃ ।
ઇદમેકંસુનિષ્પન્નંધ્યેયોનારાયણઃસદા ॥૭૩

શ્રીશુકદેવ કહે છે--સર્વ શાસ્ત્ર મંથન કરીને
વારંવાર વિચાર કરીને એમાંથી એકજ સાર
નીકળ્યો છે કે નારાયણનું સદા ધ્યાન કરવું.

॥ ધીમહાદેવ ઉવાચ ॥

શરીરંચનવચ્છિદ્રંવ્યાધિગ્રસ્તંકલેવરમ્ ।

औष्ठधंजान्हवीतां धंवेद्यो नारायणो हरिः ७४

શ્રીમહાદેવજી કહે છે - નવ દ્વારવાળું અને
બાધિએ ગળેલું એવું જે કલેવર છે તેને
ગંગાનું જળ તે આપધ છે અને નારાયણજી
વૈદ્ય સ્વરૂપ છે. ॥ ૭૪ ॥

॥ शौनक उवाच ॥

भोजनाच्छादने चिंतां वृथा कुर्वति वैष्णवाः ।

यो सौ विश्वं भरो देवः स भक्तान् किमुपेक्षते ॥ ७५

શૌનક કહે છે - ભોજન શયનને વિષે
વૈષ્ણવ જન વૃથા ચિંતા કરે છે; કેમકે જગ-
તનું પોષણ કરનાર જે દેવ છે તે શું નહીં
પોષણ કરે ? ॥ ૭૫ ॥

एवं ब्रह्मादयो देवाः ऋषयश्च तपोधनाः ।

कीर्तयन्ति सुरश्रेष्ठं देवं नारायणं विभुम् ॥ ७६ ॥

એ પ્રકારે બ્રહ્મ દિક દેવ તથા તપરૂપી
ધનવાળા ઋષિ સર્વ દેવમાં શ્રેષ્ઠ ને સમર્થ
એવા નારાયણનું કીર્તન કરે છે. ॥ ૭૬ ॥

॥ સનત્કુમાર ઉવાચ ॥

યસ્યહસ્તેગદાચક્રંગરુડોયસ્યવાહનમ્ ।

શંખઃકરતલેયસ્યસમેવિષ્ણુ.પ્રસીદતુ ॥૭૭

સનત્કુમાર કહે છે-જેના હાથમાં ગદા ને ચક્ર છે, ગરુડ જેનું વાહન છે અને હસ્તને વિષે શંખ છે તે વિષ્ણુ મને પ્રસન્ન થાઓ. ૭૭

इदंपवित्रमायुष्यंपुण्यंपापप्रणाशनम् ।

यःपठेन्प्रातरुत्थायवैष्णवंस्तोत्रमुत्तमम् ७८

જે પુરુષ પ્રાતઃકાળને વિષે ઉઠીને વિષ્ણુના ઉત્તમ સ્તોત્રનો પાઠ કરે છે તેનો જન્મ સાર્થક છે. ॥ ૭૮ ॥

सर्वपापविनिर्मुक्तोविष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ।

धर्मार्थकाममोक्षार्थपांडवैः परिकीर्तितम् ७९

સર્વ પાપથી મુક્તિ મેળવીને વિષ્ણુ પદને પામે છે. ધર્મ અર્થ કામ અને મોક્ષ એ ચાર પદને અર્થે પાંડવે કહ્યું છે. ॥ ૭૯ ॥

(૪૦૪)

પાંડવગીતા.

આકાશાત્પતિતંતોયંયથાગચ્છતિસાગરમ્ ।
સર્વદેવનમસ્કારઃકેશવંપ્રતિગચ્છતિ ॥૮૦॥

જેમ આકાશમાંથી પડેલું જળ પૃથ્વીમાં પડી-
ને સાગર પ્રત્યે જાય છે તેમ સર્વ દેવને કરેલા
નમસ્કાર કેશવ ભગવાન પ્રતિ જાય છે. ॥૮૦॥

इति श्रीपांडवकृत प्रपन्नगीतासंपूर्णम्.

ઈતિ શ્રી પાંડવ કૃત પ્રપન્ન ગીતા તસ્યેપ-
રીઠાવટ આમાખ્ય નિવાસી પૌરાણીક વ્રંભક.
રામાત્મજ નથુરામેણુ વિરચિતા ભાષા. શ્રી
રામચંદ્રાય નમઃ ॥ ॥ શ્રી ॥ ॥ શ્રી ॥

अथ वकगीता.

६६६ ॥ ६६६ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥

मार्कण्डेयममृषयो ब्राह्मणा युधिष्ठिरश्च पर्यपृ-
च्छन्तृषिः केन दीर्घायुरासीत्को मार्कण्डेय-
स्तु तान्सर्वानुवाच ॥१॥

वैशम्पायन બોલ્યા—હે જન્મેજય ! માર્કંડેય
ઋષિ પ્રત્યે ઋષિ બ્રાહ્મણો અને યુધિષ્ઠિર
પૂછવા લાગ્યા કે હે મહર્ષિ ! બકમુનિ શા કા-
રણથી દીર્ઘાયુષી થયા ? આ પ્રમાણે તેઓને
પ્રશ્ન સાંભળી માર્કંડેય ઋષિએ આ પ્રમાણે
કહ્યું. ॥ ૧ ॥

મહાતપા દીર્ઘાયુશ્ચ વકો રાજર્ષિર્નાત્રકાર્યા
વિચારણા ॥૨॥

અત્યંત તપશ્ચર્યા કરવાવાળા રાજર્ષિ દીર્ઘાયુ
છે. એ વિચાર કરવા યોગ્ય નથી અર્થાત્
વિષે શંકા લાવવાનું કંઈ કારણ નથી. ૨

एतच्छ्रुत्वा तु कौंतेयो भ्रातृभिःसहभारत ।

मार्कण्डेयं पर्यपृच्छद्धर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥३॥

बकदालभ्यौमहात्मानौश्रूयेतेचिरजीविनौ ।

सखायौदेवराजस्यतावृषीलोकसंमितौ ॥४॥

આ પ્રમાણે માર્કંડેયનું બે લગુ સાંભળી
ભાઈઓ સહિત કુંતિપુત્ર ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિરે
પુનઃ પૂછ્યું કે બક અને દાલભ્ય એ બન્ને
મહાત્માઓ ચિરંજીવ સાંભળેલા છે, વળી
ઇંદ્રના મિત્ર એ બન્ને ઋષિઓ લોક પૂજ્ય છે.

एतदिच्छामिभगवन्बकशक्रसमागमम् ॥

सुखदुःखसमायुक्तंतत्त्वेनकथयस्वमे ॥५॥

હે ભગવાન ! બક અને ઇંદ્રનો કેવા પ્રકારે
સમાગમ થયો ? ! તે સાંભળવું ઇચ્છું છું મારે
તે સુખ દુઃખ યુક્ત સમાગમનો વૃત્તાંત તત્ત્વ
સહિત મને કહી સંભળાવો. ॥ ૫ ॥

॥ मार्कण्डेय उवाच ॥

वृत्तेदेवासुरेराजन्संग्रामेलोमहर्षणे ।

ત્રયાણામપિલોકાનામિદ્રોલોકાધિપોભવત્ ૬
સમ્યગ્વર્ષતિપર્જન્યેસુખસંપદઉત્તમાઃ ।

નિરામયાસ્તુધર્મિષ્ઠાઃપ્રજાધર્મપરાયણાઃ ॥ ૭

માકુંડેય ઓલ્યા- હે રાજન્ ! દેવ દૈત્યોના
લોભહર્ષણુ યુદ્ધ થયા પછી ત્રણે લોકનો સ્વા-
મિ ઇંદ્ર થયો. સમસ્ત પ્રકારે વૃષ્ટિ થવાથી
એતીની પેદાશ ઉત્તમ થઈ, રોગ રહિત,
અત્યંત ધર્મવાળી અને ધર્મ પરાયણ એવી
પ્રજા ઉત્પન્ન થઈ. ॥ ૬-૭ ॥

મુદિતશ્ચજનઃસર્વઃસ્વધર્મેસુવ્યવસ્થિતઃ ।

તાઃપ્રજામુદિતાઃસર્વાદૃષ્ટ્વાવલનિષૂદનઃ ॥૮॥

આનંદ યુક્ત થએલાં સમસ્ત જનો પોત
પોતાના વર્ણશ્રમ ધર્મમાં સ્થિત હતાં. આ પ્ર-
કારે પ્રસન્ન થએલી સહજ પ્રજાને નિહાળી,
તતસ્તુમુદિતોરાજન્દેવરાજઃશતક્રતુઃ ।

ऐरावतंसमास्थायताःपश्यन्मुदिताःप्रजाः॥९

હે રાજન્ ! દેવતાઓનો રાજા ઐરાવત

હાથી ઉપર જેસી પ્રસન્ન ચિત્તે તે પ્રજાને
જેવા લાગ્યો. ॥ ૬ ॥

આશ્રમાંશ્રવિચિત્રાંશ્રનદીશ્રવિવિધાઃ શુભાઃ ।
નગરાણિસમૃદ્ધાનિસ્વેદાન્નપદાંસ્તથા ॥૧૦

વિચિત્ર પ્રકારના યોગી-તપસ્વીઓના આ-
શ્રમે, ઉત્તમ જાળને વહેતારી પાપહારણી
નદીઓ, મહા સમૃદ્ધિવાન નગરો અને અલ્પ
સંપદા યુક્ત ગામો તથા દેશોને જેવા લાગ્યો.

પ્રજાપાલનદક્ષાંશ્રનરેદ્રાન્ધર્મચારિણઃ ।

ઉદપાનપ્રપાવાપીતડાગાનિસરાંસિચ ॥૧૧॥

નાનાબ્રહ્મસમાચારૈઃસેવિતાનિદ્વિજોત્તમૈઃ ।

તતોવતીર્યરમ્યાયાંપૃથ્વ્યાંરાજઞ્છંતક્રતુઃ ૧૨

પ્રજા પાળવામાં પ્રવિણ-ડાહ્યા રાજેન્દ્રો અને
ધર્માચારી રાજાઓ, તથા પાણીની પરબો,
વાવડીઓ, તળાવ, સરોવરાદિ સર્વ જાણાયો,
વિવિધ પ્રકારના બ્રહ્મ સમાચારવાળા બ્રાહ્મ-
ણોથી સેવિત જોઈને પછી હે રાજન્ ! ઇંદ્ર-

રાજ આકાશ માર્ગથી રમણીય પૃથ્વી ઉપર
ઉતરીને, ॥ ૧૧-૧૨ ॥

તત્રરમ્યેશિવેદેશેબહુવૃક્ષસમાકુલે ।

પૂર્વસ્યાંદિશિરમ્યાયાંસમુદ્રાભ્યાસતોનૃપ ॥૧૩

તત્રાશ્રમપદંરમ્યંમૃગદ્વિજનિષેવિતમ્ ।

તત્રાશ્રમપદેરમ્યેવકંપશયતિદેવરાટ્ ॥૧૪॥

ત્યાં રમ્ય અને મંગળકારી દેશ કે જ્યાં
ઘણાંજ પ્રકૃષ્ટિત વૃક્ષોથી ઘટાદાર ભૂમિ
જણાય છે તે ભૂમિમાં મનોહર પૂર્વ દિશાએ હે
રાજેન્દ્ર ! સમુદ્રના સમીપ મૃગ પક્ષિયોથી
સેવિત આનંદકારી આશ્રમ હતો. ત્યાં દેવતા-
ઓનો પતિ ઇન્દ્ર બકને નિહાળવા લાગ્યો.
બકસ્તુવૃષ્ટાદેવેન્દ્રંદૃઢંપ્રીતમનાભવત્ ।

પાઞ્ચાસનાર્થદાનેનફલમૂલૈરથાર્ચયત્ ॥૧૫॥

આ પ્રકારે ઇન્દ્રને નિહાળતો જોઈ બકમુનિ
પણ અત્યંત પ્રસન્ન થઈ ઇન્દ્રને પ્રીતિ પૂર્વક
પાદ, આસન, અર્ધ્યાદાન, ફળ અને મૃગથી

પૂજવા લાગ્યા. ॥ ૧૫ ॥

સુખોપવિષ્ઠોવરદસ્તતસ્તુવલસૂદનઃ ।

તતઃપ્રશ્નંબકં દેવ ઉવાચ ત્રિદશેશ્વરઃ ॥૧૬

શતંવર્ષસહસ્રાણિમુનેજાતસ્પતેઽનઘ ।

સમારૂપાહિમમબ્રહ્મન્કિંદુ સ્વંચિરજીવિનામ્

ત્યાર પછી વરદાન દેવાવાળો ઈંદ્ર સુખ
પૂર્વક ત્યાં બેસીને તે બકમુનિને પૂજવા લાગ્યો.
કે, હે પાપરહિત ! હે મુને ! તમને જન્મ
લીધે લાગ્યો વર્ષ થઈ ગયાં છે અર્થાત્ આપ
ચિરંજીવી છો. માટે હે બ્રહ્મન્ ! મને શંકા
છે કે ચિરંજીવીઓને શું દુઃખ હશે ? તેનું
સમાધાન કરો.

॥ બક ઉવાચ ॥

અપ્રિયૈઃસહસંવાસઃપ્રિયૈશ્ચાપિવિનાશકઃ ।

અસદ્ધિઃસંપ્રયોગશ્ચતદુઃસ્વંચિરજીવિનામ્ ૧૮

આ પ્રમ.ણે ઈંદ્રનો પ્રશ્ન સામગી બકમુ-
નિએ કહ્યું કે-હે સુરેંદ્ર ! ચિરંજીવિઓને

આટલું દુઃખ દે—અપ્રિયજનો સાથે સહવાસ,
પ્રિયજનો સાથે વિયોગ અને દુષ્ટોના સંગ
સહિત રહેવું, ॥ ૧૮ ॥

પુત્રદારવિનાશોત્રજ્ઞાતીનાંસુહૃદામપિ ।

પરેષ્વાપતતેકૃચ્છ્રંકિંનુદુઃસ્વતરંતતઃ ॥૧૯॥

પુત્ર, સ્ત્રી, જ્ઞાતિ અને મિત્રોનો નાશ, શત્રુ
એમાં કષ્ટથી રહેવું એથી બીજું વિશેષ
દુઃખ શું છે ? ॥ ૧૯ ॥

નાન્યદુઃસ્વતરંકિંચિલ્લોકેષુપ્રતિભાતિમે ।

અર્થેર્વિહીનઃપુરુષપરૈઃસંપરિભૂયતે ॥૨૦॥

સંસારમાં જે ધનથી રહિત છે તે પુરુષો
ધનવાળાઓથી તિરસ્કાર પામે છે એથી
વધારે બીજું દુઃખ મને દેખાતું નથી
અર્થાત્ નિર્ધનાવસ્થામાં ધનેશ્ચ એ અપમાન
વેડી જીવવું એ મહાન્ દુઃખ છે. ॥ ૨૦ ॥

અકુલાનાંકુલેભાવંકુલીનાનાંકુલમ્ રમ્ ।

સંયોગંવિપ્રયોગંચપઠ્યંતિચિરંજીવિનઃ ॥૨૧॥

દુષ્ટ કુળવાળાઓના કુળનો પ્રભાવ અને
કુડીનોના કુળનો નાશ, સંયોગ તથા વિયોગ
એમને ચિરંજીવ જોઈ શકે છે. ॥ ૨૧ ॥

અપિપ્રત્યક્ષમેવૈતદ્દેવદેવશક્રતો ।

અકુલાનાંસમૃદ્ધાનાંકયંકુલવિપરીયઃ ॥૨૨

દેવદાનવગંધર્વમનુષ્યોરગરાક્ષસાઃ ।

પ્રાપ્તુર્વંતિવિપરીયાસંકિન્નુદુઃસ્વતરંતતઃ ॥૨૩॥

હે હુઝાર નેત્રવાળા ! હે દેવેશ ! એ પ્રત્યક્ષ-
જ છે કે અકુળવાન સમૃદ્ધિયોના કુળનો શી
રીતે નાશ થયો ! દેવ, દાનવ, ગંધર્વ, મનુષ્ય,
સર્પ અને રાક્ષસ પણ વિપરીત સ્થિતિને
પામે છે. કહો આથી વિશેષ દુઃખ શું છે ?

કુલેજાતાશ્ચક્લિષ્યન્તેદૌષ્કુલેયવશાનુગાઃ ।

આઢ્યૈર્દરિદ્રાવમતાઃકિન્નુદુઃસ્વતરંતતઃ ॥૨૪

કુળમાં ઉત્પન્ન થએલા, દુષ્ટ કુળવાળાઓને
વશ થઈને કલેશને પ્રાપ્ત થતા ધનવાળા,
દારદ્રીઓનું અપમાન કરે છે. કહો એથી

કથું દુઃખ વિશેષ છે ? ॥ ૨૪ ॥

લોકેવૈધમ્યતેતત્તુદ્દશ્યતેવહુવિસ્તરમ્ ।

હીનજ્ઞાનાશ્ચદ્દશ્યન્તેક્લિશ્યન્તેપ્રાણ્ણકોવિદાઃ ॥

સંસારમાં વિશેષ વિસ્તારવાળું આ વૈધમ્ય
દેખાય છે, હીનજ્ઞાનવાળા આનંદમન દેખાય
છે અને મહાન્ પાડિતો મહાન્ ક્લેશોને પામે
છે. ॥ ૨૫ ॥

બહુદુઃસ્વપરિક્લેશમાનુષ્યમિહદ્દશ્યતે ।

॥ इन्द्र उवाच ॥

પુનરેવમહાભાગદેવર્ષિગણસેવિત ॥ ૨૬ ॥

સમાખ્યાહિમમબ્રહ્મન્કિસુખંચિરજીવિનામ્ ।

॥ बक उवाच ॥

અષ્ટમેદ્વાદશેવાપિશાકંયઃ પચતેગૃહે ॥૨૭॥

ધણું દુઃખ અને ક્લેશયુક્ત મનુષ્ય
ચિર જીવપણામાંજ દેખાય છે. આ પ્રમાણે
અકમુનિનાં વચન સાંભળી પુનઃ ઈંદ્રરાજે
પૂછ્યું કે-હે મહાભાગ ! હે દેવર્ષિ ગણોત્થા

સેવિત ! હે બ્રહ્મન્ ! ફરી ચિરંજીવોને શું શું
સુખ છે તે કહો. અકસ્મિન્ બોલ્યા કે—આડમે
અને આરમે દિવસે તેઓના ઘરમાં શાક
રંધાય છે. ॥ ૨૬-૨૭ ॥

કુમિત્રાણ્યનપાશ્રિત્યકિંવૈસુખતરંતતઃ ।
યત્રાહાનિનગણ્યન્તેનૈનમાષુર્મહાશનમ્ ॥ ૨૮
કુમિત્રોનો વિયોગ એ સર્વોત્તમ સુખ છે
જ્યાં દિવસ ગણ્યા જતા નથી તે મહાશન
કહેવાય નહીં. ॥ ૨૮ ॥

અપિશાકંપ્રવાનસ્યસુખંવૈમઘવનગૃહે ।
અર્જિતંસ્વેનવીર્યેણનાપ્યપાશ્રિત્યકશ્ચન ॥ ૨૯
હે મઘવન્ ! પોતાના પરાક્રમથી અર્જિત
કરેલું શાક કેઈના પણ આશરે વગર સ્વતંત્ર-
પણે પોતાના ઘરમાં રાંધવાવાળાઓને સુખ
છે. ॥ ૨૯ ॥

ફલશાકમપિશ્રેયોભોક્તુહકૃપણેગૃહે ।
પરસ્યતુગૃહેભોક્તુંપરિભૂતસ્યનિત્યસઃ ॥ ૩૦

સુમૃષ્ટમપિનશ્રેયોવિકલ્પોયમતઃસતામ્ ।
 શ્વત્કીલાલપોયસ્તુપરાન્નમોક્તુમિચ્છતિ ૩૧
 ધિગસ્તુતસ્યતદ્ધુક્તંકૃપણસ્યદુરાત્મનઃ ।
 યોદત્ત્વાતિથિભૂતેભ્યઃપિતૃભ્યશ્ચદ્વિજોક્તમઃ ॥
 સિષ્ટાન્યન્નાનિયોષુંકેકિંવૈસુખતરંતતઃ ।
 અતોમૃષ્ટતરંનાન્યત્પૂતંકિંચિચ્છતક્રતો ॥ ૩૩

ઉદાર મનવાળાના ઘરમાં ફળ શાકનું ભોજન
 કરવું અતિ ઉત્તમ છે, પણ હુમેશાં બીજાને
 ઘેર તિરસ્કાર સુક્ત સુંદર મિષ્ટ ભોજન કરવું
 ઉત્તમ નથી. એ હેતુ માટે સત્પુરૂષે ને એ
 વિકલ્પ છે કે કુળરાણી પેઠે સ્વાહ લેતો જે
 બીજાના અન્ન ભોજનની ઇચ્છા કરે છે તે
 કૃપણ દુરાત્માના ભોજનને ધિક્કાર છે. જે
 અતિથિ ભૂત પિતર વગેરેને જમાડીને બાકી
 રહેલું અન્ન આરોગે છે તેથી વિશેષ સુખ
 થું છે ? હે શતક્રતો ! એથી પવિત્ર અને વિશેષ

મીઠું અન્ન ખીજું છેજ નહીં. ॥ ૩૦-૩૩ ॥

દત્વાયસ્ત્વતિથિભ્યોવૈભુક્તેતેનૈવનિત્યશઃ ।

યાવતોહ્યંધસઃપિંડાનશ્ચાતિસતતંદ્વિજઃ ॥૩૪॥

તાવતાંગોસદ્સ્રાણાંફલંપ્રાપ્નોતિદાયકઃ ।

યદેગોયૌવનકૃતંતત્સર્વેનશ્યતેધ્રુવમ્ ॥૩૫॥

અતિથિઓને આપી હું મેશાં જે શેષ
ભોજન જમે છે તે નિરંતર દિને જેટલા
અન્નના કેળીઆઓ ખાય છે તેટલા હજાર
ગાયેના દાનનું ફળ પામે છે અને જે યુવા-
નીમાં કરેલાં પાપો છે તે સર્વ અવશ્ય નાશ
થાય છે. ॥ ૩૪-૩૫ ॥

સદક્ષિણસ્યભુક્તસ્યદ્વિજસ્યતુકરેગતમ્ ।

યદ્દારિવારિણાસિંચેત્તદ્ધ્યેનસ્તરતેક્ષણાત્ ॥

દક્ષિણા સહિત ભોજન કરેલા પ્રાણીઓના
હાથમાં પ્રાપ્ત થએલા પાણીના છાંટા લાગવાથી
તે પાપ ક્ષણવારમાં નાશ થઈ જાય છે. ॥૩૬॥

एताश्चान्याश्चैवैवहीःकथयित्वाकथाःशुभाः ।
बकेनसहदेवेन्द्रआपृच्छयत्रिदिवंगतः ॥३७

આ પ્રમાણે બીજી પણ અનેક શુભ કથાઓ
બકમુનિ પાસેથી સાંભળી બકમુનિની રજા લઈ
સુરપતિ પોતાના સ્વર્ગભુવનમાં ગયો. ॥૩૭॥

ઈતિ બકગીતા સમાપ્ત.

અથ શૌનકગીતા પ્રારંભ.

શોકસ્થાનસહસ્રાણિભયસ્થાનશતાનિચ ।

દિવસેદિવસેમૂઢમાવિશન્તિનપણ્ડિતમ્ ॥૧॥

શૌનક મુનિ રાજા યુધિષ્ઠિર પ્રત્યે કહે છે—
હે યુધિષ્ઠિર ! શોક અર્થાત્ મનના તાપનાં
હુજારો સ્થાન છે તેમ ભય અર્થાત્ મરવાથી
થતો ઉદ્વેગ તેનાં પણ સેંકડો સ્થાન છે; પરંતુ
તે મૂર્ખાઓના મનમાં દિન પ્રતિદિન પ્રવેશ
કરે છે, પણ પંડિતોના મનમાં પ્રવેશ કરતાં
નથી. ॥ ૧ ॥

નહિજ્ઞાનવિરુદ્ધેષુબહુદોષેષુકર્મસુ ।

શ્રેયોઘાતિષુસજ્જન્તેબુદ્ધિમન્તોભવદ્વિધાઃ ૨

ધર્મમાં સામર્થ્યના અભાવથી મને શોક કે
ભય છે; પરંતુ રાજ્ય જવાનો કે વનવાસ
જવાનો શોક-ભય નથી. આવી શંકા થવાથી
રાજાને શૌનક મુનિ કહે છે કે—પ્રવૃત્તિરૂપ

યજ્ઞ દાન-આદિ ધર્મ જ્ઞાનનાં વિરોધી છે; કેમકે યજ્ઞ દાન આદિમાં દ્વૈત પતિત થાય છે. પશુ અને બીજના નાશ આદિથી યજ્ઞ અને છે એ માટે યજ્ઞમાં ઘણાજ દોષ છે. એજ કારણથી શ્રેય વિરોધી છે એવા ધર્મોમાં આપ જેવા બુદ્ધિમાનો અત્યંત અભિનિવેશ કરતા નથી. ॥ ૨ ॥

અષ્ટાંગબુદ્ધિમાહુર્યોસર્વાશ્રયોવિઘાતિનીમ્ ।
શ્રુતિસ્મૃતિસમાયુક્તારાજન્સાત્વયવસ્થિતાં ૩

આ પ્રકારે કર્મનિષ્ઠાની નિંદા કરી યોગનિષ્ઠાન ગ્રહણ કરાવે છે. યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ એ આઠ યોગનાં અંગો સૂત્રમાં કહેલ છે. સંકલ્પને બંધ કરે છે એ આઠ અંગો-વાળી અને તત્ત્વમસિ આદિ મહાવાક્યથી ઉત્પન્ન થએલ સર્વ અજ્ઞાનનો નાશ કરનાર તથા શ્રુતિ સ્મૃતિથી દષ્ટિ કરેલ છે એવી

જેની બુદ્ધિ છે તેને વિદ્વાન કહે છે. તે બુદ્ધિ
હે રાજન્ ! મારા સન્નિધાનથી તમારા વિષે
સ્થિત છે. ૩

અર્થકૃચ્છ્રેષુદુર્ગેષુવ્યાપત્સુસ્વજનસ્યચ ।

શારીરમાનસૈર્દુઃસ્વૈર્નસીદન્તિભવદ્વિધાઃ ॥ ૪

ધન નાશ, ભોજન વસ્ત્ર આદિના અભાવથી
દુઃખે કરીને તરાય એવું શરીરનું દુઃખ
અને સ્ત્રીનું ચીર ઉતારવું—આદિ મનનું દુઃખ
એટલા વડે કરીને આપ જેવા સજ્જન દુઃખી
થતા નથી; કેમકે શરીર દુઃખોને સહિવાને
અને માનસ દુઃખને વિવેકથી નાશ કરવાને
આપ સમર્થ છો. ॥ ૪ ॥

શ્રૂયતાંચાભિધાસ્યામિજનકેનયથાપુરા ।

આત્મવ્યવસ્થાનકરાગીતાઃશ્લોકામહાત્મનાપ્

જે જે પ્રકારે પહેલાં મહાત્મા જનકજીએ
મનની સ્થિરતાના કારણરૂપ શ્લોક ગાયેલ છે
તે હું કહું છું માટે સાંભળો. ॥ ૫ ॥

મનોદેહસમુત્થાભ્યાંદુઃસ્વાભ્યાંમદિતંજગત્ ।

તયોર્વ્યાસસમાસાભ્યાંશમોપાયમિમંશ્રુણુ ॥૬॥

મન અને શરીરથી ઉત્પન્ન થએલા દુઃખોથી સંસાર પીઠાય છે. શરીર અને મન કલ્પિત દુઃખોના વિસ્તાર અને સંક્ષેપથી તેઓની શાંતિના ઉપાય સાંભળો. ॥ ૬ ॥

ઘ્યાધેરનિષ્ઠસંસ્પર્શચ્છૂમાદિષ્ટવિવર્જનાત્ ।

દુઃસ્વંચતુર્ભિઃશારીરંકારણૈઃસંપ્રવર્તતે ॥૭॥

રોગ, અનિષ્ઠ અર્થાત્ કાંટા આદિના મજાગ્રા-થી, પરિશ્રમ, અન્ન-આદિનું વર્જનું એ ચાર કારણોથી શારીરિક દુઃખ પ્રવૃત્ત થાય છે. ૭

તદાતત્પતિકારાશ્ચસતતંચાવિચિંતનાત્ ।

આધિઘ્યાધિપ્રશમનંક્રિયાયોગદ્વયેનતુ ॥૮॥

ઔષધથી રોગની શાંતિ થાય છે, જોડા પહે-રવાથી કાંટા વગેરેની શાંતિ થાય છે, સ્વસ્થ-પણાથી પરિશ્રમ શાંત થાય છે અને અન્ના-દિના મજાગ્રાથી અનિષ્ઠની શાંતિ થાય છે. તે

સિવાય જે અન્ય શારીરિક દુઃખો છે તેને યાદ ન કરવાથી આધિ વ્યાધિ શાંત થાય છે. ॥૮॥

મતિમન્તોહ્યતોવૈદ્યાઃશમંપ્રાગેવકુર્વતે ।

માનસસ્યપિયારુચ્યાનૈઃસંભોગોપનયૈર્નૃણામ્ ॥

આ કહીલા હેતુથી બુદ્ધિમાન વિદ્યાવાળા મનુષ્ય માનસ દુઃખથી પ્રથમજ શાંતિ કરે છે. પ્રિય ખેતવાથી, વિશેષ લાભ દેખાડવાથી ધન નાશ-આદિથી ઉત્પન્ન થએલાં માનસ દુઃખ શાંત થાય છે. સ્ત્રી આદિને સમર્પણ કરીને કામદેવથી ઉપજેલ માનસ દુઃખ શાંત થાય છે. ॥ ૯ ॥

માનસેનહિદુઃસ્વેનશરીરમુપતપ્યતે ।

અયસ્તપ્તેનપિષ્ઠેનકુમ્ભસંસ્થમિવોદકમ્ ૧૦

માનસ દુઃખથી શરીર બળે છે, જેમ અગ્નિમાં તપાવેલું લોહું પાણીના ભરેલા ઘડામાં નાખવાથી પાણીને તપાવી દે છે તેમ મનનાં દુઃખો શરીરને તપાવી દે છે. ॥ ૧૦ ॥

માનસંશમયેતસ્માજ્ઞાનેનાગ્નિમિવામ્બુના ।

મશન્તેમાનસેહ્યસ્યશારીરમુપશામ્યતિ ॥૧૧

તે કારણથી મનનાં દુઃખોને જ્ઞાન-સદ્બોધથી શાંત કરવાં. જેમ અગ્નિને પાણીથી શાંત કરાય છે તેમ ઉત્તમ જ્ઞાન વચનામૃતથી મનુષ્યનાં માનસ દુઃખો શાંત થવાથી શરીરનાં દુઃખો પણ શાંત થાય છે. ॥ ૧૧ ॥

મનસોદુઃસ્વમૂલંતુસ્તેહૈત્યુપલભ્યતે ।

સ્તેહાત્તુસજ્જતેજન્તુર્દુઃસ્વયોગમુપૈતિચ ॥૧૨

મનના દુઃખનું મૂળકારણ સ્નેહ છે અને એ સ્નેહથી પ્રાણી પ્રવૃત્ત થાય છે અને પ્રવૃત્તિથી દુઃખના યોગોને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૧૨ ॥

સ્તેહમૂલ્લાનિદુઃસ્વાનિસ્તેહજાનિભયાનિચ ।

શોકહર્ષૌતથાયાસઃસર્વસ્તેહાત્પ્રવર્ત્તતે ૧૩

સ્નેહથી દુઃખ થાય છે, સ્નેહથી ભય ઉપજે છે; એટલુંજ નહીં પણ શોક આનંદ અને કલેશ એ સર્વ સ્નેહમાંજ પ્રવૃત્ત થાય છે. ૧૩

સ્નેહાદ્ધાવોઽનુરાગશ્ચ પ્રજજ્ઞે વિષયે તથા ।

અશ્રેયસ્કાવુભાવેતૌ પૂર્વસ્તત્ર ગુરુઃ સ્મૃતઃ ॥૧૪

સ્નેહથી સંકલ્પ, અને વિષયમાં અનુરાગ
અર્થાત્ પછી થતારી પ્રીતિ એ ઉપજે છે, પણ
એ બન્ને કલ્યાણુદાતા નથી. ભાવ અને અનુ-
રાગ એ બે પૈકી ભાવ-સંકલ્પ કરવો એ
ધણેજ ખરાબ છે એ માટે સંકલ્પનોજ ત્યાગ
કરવો એજ ઉત્તમ સુખ્ય સાધન છે. ॥ ૧૪

કોટરાગ્નિર્યથા શેષં સમૂલં પાદપંદરેત્ ।

ધર્મર્થોર્તુ તથાઽલ્પોપિ રાગદાષો વિનાશયેત્ ૧૫

જેમ વૃક્ષના પોદમાં લાગેલો અગ્નિ તે વૃક્ષને
મૂળ સહિત બાળી નાશ કરે છે તેમ થોડો
પણ રાગ-સ્નેહ દોષ ધર્મ અર્થને મૂળમાંથી
નાશ કરે છે. ॥ ૧૫ ॥

વિપ્રયોગેન તુ ત્યાગો દોષદર્શી સમાગમે ।

વિરાગં ભજતે જન્તુર્નિર્વરો નિરવગ્રહઃ ॥૧૬॥

વિષયના વિયોગમાં જે ત્યાગી છે તે ત્યાગી

નથી, પણ જે વિષયના સંયોગમાં દોષ જોનાર છે તે જ ત્યાગી છે. તે જ વૈર રહિત પ્રતિબંધથી શૂન્ય થએલ વૈરાગને બજે છે. ॥ ૧૬ ॥
તસ્માત્સ્નેહંનલિપ્સેતમિત્રેભ્યોધનસંચયાત્ ।

સ્વશરીરસમુત્થંચ જ્ઞાનેનાવનિવર્તયેત્ ॥૧૭॥

તે કારણથી મિત્ર અને ધન પામીને પણ તેઓનામાં વિશેષ સ્નેહની ઇચ્છા કરવી નહીં અને પોતાના શરીરથી ઉત્પન્ન થએલા સ્નેહને પણ ભોગ્ય પદાર્થ અનિત્ય છે—નાશવંત છે એમ જાણી તેને નિવૃત્ત કરવો. ॥ ૧૭ ॥

જ્ઞાનાન્વિતેષુયુક્તેષુશાસ્ત્રજ્ઞેષુકૃતાત્મસુ ।

નતેષુસજ્જતેસ્નેહઃપદ્મપત્રેષ્વિવોદકમ્ ॥૧૮॥

નિત્ય અનિત્યના જાણુવાવાળા વિવેકી જ્ઞાની જનો નિત્ય—નાશવંત નથી એવી વસ્તુના માટે ઉદ્ધમ કરતા શાસ્ત્રને જાણનારા અને કૃતાત્મા—ધ્યાનથી સંસ્કારી થએલા ચિત્તવાળા એવા મનુષ્યોમાં સ્નેહ સંગ ન કરતાં જાણમાં

સ્થિત છતાં કમળ જળથી નિરાળું રહે છે
તેમ અપ્રમત્ત રહે છે. ॥ ૧૮ ॥

રાગાભિભૂતઃપુરુષઃકામેનપરિકૃષ્યતે ।

इच्छासंजायतेतस्यततस्तृष्णाविवर्धते ॥ ૧૯ ॥

રમણીય વસ્તુને જોઈ હર્ષનું થવું એથી
પીડિત થએલ મનુષ્ય તેને ચાહે છે, તેની
પ્રાપ્તિ થવામાં રૂચિ તા અત્યંતપણથી તેના
વારંવાર લાભમાં તૃપ્તિ થતી નથી પણ તે
તૃષ્ણા વધતીજ જાય છે. ॥ ૧૯ ॥

તૃષ્ણાદિસર્વપાપિષ્ઠાનિત્યોદ્દેગકરીસ્મૃતા ।

અધર્મબહુલચૈવધોરાપાપાનુબન્ધિની ॥ ૨૦ ॥

સર્વમા અત્યંત પાપવાળી, નિત્યં પ્રત્યે ઉદ્દેગ
કરનારી, ઘણા અધર્મવાળી, ઘેર રૂપ અને
પાપને કરનારી એવી તૃષ્ણા છે. ॥ ૨૦ ॥

યાદુસ્ત્યજાદુર્મતિભિર્યાનર્જીર્યતિર્જીર્યતઃ ।

योसौषाणान्तिको रोगस्तां तृष्णां त्यजतः सुखम्
इष्टं बुद्धिवाज्ઞેથી તે તૃષ્ણા ત્યજી શકાતી

નથી, વૃદ્ધ થએલા જનોની તૃષ્ણા વૃદ્ધ થતી
નથી, અને જે પ્રાણુ જતા પર્યંત રોગ છે તે જ
તૃષ્ણા છે. તેને જે ત્યજે છે તે જ સુખી થાય છે.

અનાગ્રન્તાહિસાતૃષ્ણાઅન્તર્દેહગતાનૃણામ્ ।

વિનાશયતિભૂતાનિઅયોનિજઙ્વાનલઃ ॥૨૨

તે તૃષ્ણા આદિ અંતથી રહિત છે અર્થાત્
તૃષ્ણાની મૂળ વાસના અનાદિ છે. મનુષ્યોના
મનમાં પ્રાપ્ત થએલી તૃષ્ણા પ્રાણીઓનો નાશ
કરે છે. જેમ અત્યંત તપાવેલા લોકોનો ઝોળો
અગ્નિરૂપ થઈ સર્વ વસ્તુને પ્રજાળે છે તેમ
તૃષ્ણા શરીરને બાળે છે. ॥ ૨૨ ॥

યથૈધઃસ્વસંસુત્યેનવહ્નિનાનાશ્વમૃચ્છતિ ।

તથાઽકૃતાત્માલોભેનસહજેનવિનશ્યતિ ॥૨૩

જેમ લાકડામાંથી અગ્નિ પ્રકટ થાય છે અને
લાકડાને જ બાળે છે તેમ મનમાં ઉપજેલી
તૃષ્ણા મનને જ તપાવે છે અર્થાત્ ચલિત અને
ભટકતા મનવાળા મનુષ્ય શરીરની સાથે

જન્મ લોભથી નાશ થાય છે. ॥ ૨૩ ॥

રાજતઃસલિલાદપ્રેશ્વોરતઃસ્વજનાદપિ ।

ભયમર્થવતાંનિત્યંમૃત્યોઃપ્રાણમૃતામિવ ॥૨૪

જેમ મૃત્યુનો પ્રાણી માત્રને લય રહે છે તેમ રાજાઓથી, પાણીથી, અગ્નિથી, ચોરથી અને પોતાના મિત્ર તથા સંબંધિઓથી ધનવાન પુરુષને નિરંતર લય રહે છે. ॥ ૨૪ ॥

યયાહ્યામિષમાકાશેપક્ષિભિઃશ્વાપદૈર્ધ્રુવિ ।

મહ્યંતેસલિલેમત્સૈસ્તથાસર્વત્રવિત્તવાન્ ૨૫

જેમ માંસને આકાશમાં પક્ષિયો ખાય છે, પૃથ્વીમાં નાહર-શીઆળવાં વગેરે માંસ ખાય છે અને પાણીમાં માંછલાં ખાય છે તેમ સર્વ ક્ષેત્રે ધનવાન ખવાય છે અર્થાત્ તેને નીચેવ-વાની સર્વ કોઈ આશા રાખે છે. ॥ ૨૫ ॥

અર્થૅવહિકેષાંચિદનર્થમજતેનૃણામ્ ।

અર્થઃશ્રેયસિવાસક્તોનશ્રેયોવિન્દતેનરઃ ૨૬

કેટલાક મૂર્ખ અને બુદ્ધિમાન મનુષ્યોને પણ

ધન અત્યંત કલ્યાણકારક નથી. ધન સાધ્ય
જ્યેષ્ઠિષ્ટોમ અર્થાત્ સોમય.ગાદિ યજ્ઞમાં આ-
સક્ત થએલા મનુષ્ય કલ્યાણને પામતા નથી.

તસ્માદર્થાગમાઃસર્વેમનોમોહવિવર્ધનાઃ ।

કાર્પણ્યંદર્પનાનોચભયસુદ્વેગૈવચ ॥૨૭॥

તે કારણથી ધનના આગમનથી સર્વેના મનમાં
મોહ વધે છે. કૃપણપણું, દર્પ અર્થાત્ બીજનો
તિરસ્કાર કરવો, અહંકાર યુક્ત હુંજ સારો છું
એમ માની વર્તવું તે બુદ્ધિ, ભય ઉદ્વેગ યુક્ત
થાય છે તે સર્વ ધનનોજ પ્રભાવ છે; સારાંશમાં
ધન, મનને બગાડનાર છે. ॥ ૨૭ ॥

અર્થજાનિંવિદુઃપ્રાજ્ઞાદુ.સ્વાન્યેતાનિદેહિનામ્ ।

અર્થસ્યોત્પાદનેચૈવપાલનેચતથાક્ષયે ॥૨૮॥

મનુષ્યોને ધન પેદા કરવામાં, પેદા કર્યા પછી
તેનું સંરક્ષણ કરવામાં અને ધનના નાશમાં
ઉપજેલાં કલેશાદિ વેઠવામાં ધન દુઃખદાતાજ
છે એમ પાંડિતોએ કહેવું છે અર્થાત્ ધનમાં

પ્રત્યેક સમય દુઃખજ છે, પણ સુખ નથી.

સહન્તિચમદ્દુઃસ્વંઘ્રન્તિચૈવાર્થકારણાત્ ।

અર્થાદ્દુઃસ્વંપરિત્યક્તંપાલિતાશ્ચૈવશત્રવઃ ૨૯

ધનવાળા મનુષ્યો બહુજ દુઃખને સહન કરેછે
ધનને કારણે માંહોમાંહે મારામારી કરેછે ધન-
નો ત્યાગ કરવાની ઈચ્છા કરવામાં દુઃખ થાયછે
અને સ રક્ષણ કરેલું ધન શત્રુવત્ થઈ જાય છે.

દુઃસ્વેનચાધિગમ્યન્તેતસ્માન્નાશંનચિન્તયેત્ ।

અસંતોષપરામૂઢાઃસન્તોષંયાન્તિપણ્ડિતાઃ ૩૦

દુઃખથી ધન પેદા કરાય છે તે કારણ માટે
ધનને ભેગું કરવા વગેરેમાં દુઃખ ન ચિંતવતાં
અસંતોષજ રહે છે, પણ દુઃખને બાંધી સંતોષ
કરતા નથી તેઓ મૂર્ખ છે. જે દ્રવ્યમાં સં-
તોષી વૃત્તિ રાખે છે તે પંડિતો છે અર્થાત્
પૂર્ણ પંડિતોનેજ સંતોષ પ્રાપ્ત થાય છે. ૩૦

અન્તોનાસ્તિપિપાસાયાઃસંતોષઃપરમંસુખમ્ ।

તસ્માત્સંતોષમેવેહપરંપश्यન્તિપણ્ડિતાઃ ॥૩૧

તૃષ્ણાનો અંતજ નથી; કેમકે જેમ જેમ
તૃષ્ણા પૂર્ણ થતી જાય છે તેમ તેમ પુષ્ટ થઈ
વધતી જાય છે, પણ ઘટતી નથી જેથી પડિ-
તો સંતોષનેજ ઉત્તમ માને છે. ॥ ૩૧ ॥

अनित्यं यौवनं रूपं जीवितं रत्नसञ्चयः ।

ऐश्वर्यं प्रियसंवासो गृध्येत्तत्र न पण्डितः ॥ ૩૨

યૌવન, રૂપ, જીવિત, રત્નોનો સંગ્રહ, એશ્વર્ય
અને ઝડાલાઓનો સહવાસ એ સર્વ અનિત્ય
અસત્ય છે માટે તેમાં પડિતો આસક્ત થતા
નથી. ॥ ૩૨ ॥

ત્યજેતસશ્ચ યાંસ્તસ્માત્તજ્ઞાન્કેશાન્સહેતવ ।

नहिसश्रयवान्कश्चिद्दृश्यते निरुपद्रवः ।

अतश्च धार्मिकैः पुंभिरनीहार्थः प्रशस्यते ॥ ૩૩

એ કારણ માટેજ ધનનો ત્યાગ કરવો અને
ધન ત્યાગ કર્યા પછી ધન ત્યાગથી ઉપજેલા
કલેશને સહન કરવો. ધનવાળા પુરૂષો ક્યાંય
ઉપદ્રવો રહિત જોવામાં આવતા નથી. એજ

હેતુ માટે ધાર્મિક પુરુષોએ યદ્વચ્છાથી પ્રાપ્ત
થએલા ધનને ઉત્તમ માન્યું છે. ॥ ૩૩ ॥

ધર્માર્થ્યસ્યવિત્તેહાવરંતસ્યનિરીહતા ।

પ્રક્ષાલનાદ્વિપક્લ્લસ્યશ્રેયોનસ્પર્શનંનૃણામ્ ॥ ૩૪

જેને ધર્મના લીધે ધનની ઇચ્છા છે તેને ધ-
નની ઇચ્છા કરવી ઉત્તમ નથી; કેમકે મનુષ્યોને
શરીરે ગારો ચોપડીને નહાવાથી તેા પ્રથમજ
ગારો ન ચોપડવો એજ અત્યંત ઉત્તમ છે.

યુધિષ્ઠિરૈવંસર્વેષુનસ્પૃહાંકર્તુમર્હસિ ।

ધર્મણ્યદિતેકાર્ગ્યવિમુક્તેચ્છોભવાર્થતઃ ॥ ૩૫

હે યુધિષ્ઠિર ! આ પ્રકારે ધન યૌવન-આદિ
સર્વમાતમારે ઇચ્છા ન કરવી યોગ્ય છે. જો
તમને ધર્મથી કામ હોય તેા ધનની ઇચ્છા
કરો નહીં. ॥ ૩૫ ॥

॥ इति शौनकगीता समाप्तम् ॥

અથ સરસ્વતીગીતા પ્રારંભ.

૩૩૩***૬૬૬

॥ માર્કણ્ડેય ઉવાચ ॥

અત્રૈવચસરસ્વત્યાગીતંપરપુરંજય ।

પૃષ્ઠાયામુનિનાવીરશ્રૃણુતાક્ષર્યેણધીમતા ॥૧॥

માર્કણ્ડેય રૂપિ બોલ્યા કે-હે પરપુરંજય ! હે
વીર ! અહીંયાં બુદ્ધિમાન્ તાક્ષર્ય મુનિના પૂછ-
વાથી શ્રી સરસ્વતીજીએ જે ગીતા કહેલ છે
તે સાંભળો. ॥ ૧ ॥

॥ તાક્ષર્ય ઉવાચ ॥

કિંતુશ્રેયઃ પુરુષસ્યેહમદ્રેકથંકુર્વન્નચ્યવતેસ્વ-
ધર્માત્ ॥ આચક્ષ્વમેચારુર્વાંગિકુર્યૈત્વયા-
શિષ્ઠોનવ્યવેયંસ્વધર્માત્ ॥૨॥

તાક્ષર્યે પૂછ્યું કે-હે કલ્યાણકારિણી સર-
સ્વતી ! મનુષ્યનું શ્રેય થાય તે માર્ગ કેવા
પ્રકારનો છે ? અને શું કરવાથી મનુષ્ય પોતાના
ધર્મથી પતિત થતો નથી ? તે મને કહો. હે

(૪૪૪) સરસ્વતીગીતા.

મનેહર સર્વોગવાળાં ! તમારી પાસેથી જ્ઞાન
મળ્યા પછી હું મારા ધર્મથી ચલાયમાન થઈશ
નહીં. ॥ ૨ ॥

કથંવાગ્નિજુહ્યાંપૂજયે વા કસ્મિન્કાલેકેનધ-
ર્મેનનશ્યેત્ ॥ એતત્સર્વસુભગેપ્રવ્રવીહિયથા
લોકાનવિરજાઃસંચરેયમ્ ॥૩॥

અગ્નિમાં હવન કેવા પ્રકારે કરું ? અથવા
પૂજા કેમ કરું ? કયા કાળમાં કેવા પ્રકારે ધર્મ
નષ્ટ ન થાય ? હે સારા ભાગ્યવાળાં ! જેથી
હું લોકોમાં પ્રગટપણે ગતિ કરું તે સર્વ મને
કહો. ॥ ૩ ॥

एवंपृष्ठाप्रीतियुक्तेन तेन शुश्रूषुमीक्ष्योत्तम बुद्धि
युक्तम् । ताक्षर्यविप्रं धर्मयुक्तं हितं च सरस्वती
वाक्यमिदं वभाषे ॥ ૪ ॥

માર્કંડેય રૂપિ બોલ્યા કે—આ પ્રમાણે તાક્ષર્ય-
નું પ્રીતિયુક્ત બોલવું સાંભળી સરસ્વતીએ
ઉત્તમ સેવા બુદ્ધિથી યુક્ત અને ધર્મયુક્ત

તાદૃયં વિપ્રને આ પ્રમાણે કહ્યું. ॥ ૪ ॥

॥ સરસ્વત્યુવાચ ॥

યોબ્રહ્મજાનાતિયથા પ્રદેશંસ્વાધ્યાયનિત્યઃસુ-
ચિરમત્તઃ ॥ સર્વૈપારંદેવલોકસ્યગંતાસહાય-
રૈઃપ્રાપ્નુયાત્પ્રીતિયોગમ્ ॥૫॥

સરસ્વતીજી બોલ્યાં કે-હો મુને ! જે સચુષ્ઠ
બ્રહ્મ સહાદૈકાશાખ્યને દેશ ભેદને ઉલ્લંઘન
કરી જાયતો નથી, તથા ઐક્યને નિત્ય જપે
છે, કાર્યમાં પવિત્ર રહે છે, અને પ્રમાદથી
રહિત રહે છે તે દેવતાઓની પ્રીતિ સંપાદન
કરી બ્રહ્મલોકમાં જાય છે. ॥ ૫ ॥

તત્રસ્મરમ્યાવિપુલાવિશોકાઃસુપષ્પિતાઃ પુ-
ષ્કરિણ્યઃસુપુण्याઃ ॥ અકર્દમામીનવત્યઃસુતી-
ર્થાહિરણ્મયૈરાવૃતાઃપુંડરીકૈઃ ॥૬॥

એ બ્રહ્મલોકમાં રમણીય સુંદર શોક રહિત
સુંદર પુષ્પોવાળી, પવિત્ર, કાદવથી રહિત,
માછલીઓવાળી, સુંદર તીર્થોવાળી અને

(૪૩૬) સરસ્વતીગીતા.

સુવર્ણમય કમળોથી આચ્છાદિત થએલી
એવી પુષ્કરણી નદી છે. ॥ ૬ ॥

તાસાંતીરેષ્વાસમેપુષ્પભાજોમહીયમાનાઃ પૃથ-
ગપ્સરોભિઃ ॥ સુપુષ્પગંધાભિરલંકૃતાભિર્હિર-
ણ્યવર્ણાભિરતીવહૃષ્ટાઃ ॥૭॥

તેના ત્રટ ઉપર જુદી જુદી સુંદર પવિત્ર
અંધોવાળી, આનંદ ભૂષણોથી અલંકૃત
થએલી અને સુવર્ણ સરખા વર્ણવાળી એવી
અપ્સરાઓ આનંદથી રહે છે. ॥ ૭ ॥

પરંલોકંગોપદાસ્ત્વામૃવંતિદત્વાનહુહંસૂર્લોકં
વ્રજંતિ ॥ વાસોદત્વાચાંદ્રમસંતુલૌકંદત્વાહિ-
રણ્યમમરત્વમેતિ ॥૮॥

ગાયત્રી દાન દેનારો, દેવલોકના પરલોકમાં,
અળદત્રી દાન દેનારો, સૂર્ય લોકમાં, વસુદત્રી
દાન દેનારો ચંદ્રલોકમાં જાય છે અને સોના-
ત્રી દાન દેનારો દેવગતિ પામે છે. ॥ ૮ ॥

ધેનુદત્વાસુપ્રભાંસુપ્રદોહાં કલ્યાણવત્સામપ-
લાયિનીંચ । યાવંતિરોમાણિભવંતિતસ્થાસ્તા-
વદ્વર્ષાણ્યાસતેદેવલોકે ॥૯॥

સુંદર કાંતિવાળી, મિષ્ટ દુધ દેનારી, રૂપાળી
વાછડીવાળી, નાસી ન જનારી, ગાયનું બે
દાન કરે તો જેટલા ગાયના વાળ હોય તેટલા
વર્ષ લગી દેવલોકમાં વસે છે અર્થાત્ એવી
ગાયનું દાન દેવાથી દેવલોકમાં જાય છે. ॥ ૯

અનદ્વાહં સુવ્રતં યો દદાતિહલસ્યબોદ્ધારમનંત
વીર્યમ્ । ધુરંધરંબલવંતંયુવાનંપ્રાપ્નોતિલોકા-
ન્દશધેનુદસ્ય ॥૧૦॥

સુંદર હુળને વહેનારા, ઘણા પરાક્રમવાળા
ધુંસરાને ધારણ કરનારા, અને બળવાન એવા
બળદનું દાન દેનારો દશ ગૌ દાનનું રૂળ પ્રાપ્ત
કરે છે. ॥ ૧૦ ॥

દદાતિયોવૈકપિલાંસચૈલાંકાંસ્યો પદોહાંદ્રવિ-

(૪૩૮) સરસ્વતીગીતા.

ઐરુત્તરીયૈઃ । તૈસ્તૈર્ગુણૈઃકામદુહાથભૂત્તાનરંપ-
દાતારમુપૈતિસાગૌઃ ॥૧૧॥

જે મનુષ્ય વસ્ત્રો સહિત, કાંસાના પાત્ર અને
પાળ આદિ વસ્ત્ર સહિત કપિલા ગાયનું દાન
કરે છે તે ગાય ત્રણ ત્રણ ગુણોથી કામદુઘ્ના
થઈને દાતા મનુષ્યને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૧૧ ॥

યાવંતિરોમાણિભવંતિધેન્વાસ્તાવત્ફલં ભવતિ
ગોપદાને । પુત્રાંશ્વપૌત્રાંશ્વકુલંચસર્વમાસ-
મંતારયતેષરત્ર ॥૧૨॥

જે ગાય દાનમાં આપી છે તેના જેટલા વાળ
હોય તેટલાગણું ફળ ગૌદાનમાં છે. પરલોકમાં
તે પુત્ર, પૌત્ર અને સાત પેઢીઓનો ઉદ્ધાર
કરે છે. ॥ ૧૨ ॥

સદક્ષિણાંકાંચનચારુશ્રૃંગીંકાંસ્યોપદોદાંદ્રવિ-
ઐરુત્તરીયૈઃ । ધેનુંતિલાનાંદદતોદ્વિજાયલો-
કાવસૂનાંસુલભાભવંતિ ॥૧૩॥

દક્ષિણા સહિત સોનાની રાશી, સુંદર શિંગ-
ડાંવાળી, હોહવા માટે કાંસાનું વાસણ અને
ઓઢવાને સુંદર ઝુલ સહિત વસ્ત્ર તલની ગાય
પ્રાદ્યથુને અ.પે તો વસુદેવકને પામે છે ૧૩
સ્વકર્મભિર્દાનવસંનિરુદ્ધેતીત્રાંધકારે નરકેપ-
તંતમ્ । મહાર્ણવેનૌરિવવાતયુક્તાદાનંગવાંતા-
રયતેપરત્ર ॥૧૪॥

પોતાનાં કર્મોથી દાનવડે કરીને રોકાયલાં,
મહા અંધારાવાળા નરકમાં પડતાં, મનુષ્યને
મહા સમુદ્રમાં અનુકૂળ પવન યુક્ત વહાણની
પેઠે ગાયનું દાન પરલોકમાં તારે છે. ॥ ૧૪ ॥

યોબ્રાહ્મદેયાંતુદદાતિ કન્યાંભૂમિપ્રદાનંચક-
રોતિવિપ્રે ॥ દદાતિદાનંવિધિનાચયશ્ચસલો-
કમાપ્નોતિપુરંદરસ્ય ॥૧૫॥

જે પ્રાદ્યથુ વિવાહના વિધિથી કન્યાને શણ-
ગારી પાણીચડણ કરાવે છે અને તે પ્રાદ્યથુને

(૪૪૦) સરસ્વતીગીતા.

જે પૃથ્વીનું દાન આપે છે તથા વિધિવત્ દાન
આપે છે તે ઇંદ્ર લોકમાં જાય છે. ॥ ૧૫ ॥

યઃ સપ્તવર્ષાણિજુહોતિતાક્ષ્યંહવ્યંત્વગ્રૌ નિયતઃ
સાધુશીલ ॥ સપ્તાવરાન્સપ્તપૂર્વાન્પુનાતિપિતા-
મહાનાત્મનાકર્મભિઃસ્વૈઃ ॥ ૧૬ ॥

હે તાક્ષ્ય ! જે મનુષ્ય સાત વર્ષ લગી નિયમ
યુક્ત સાધુશીલ થઈ અગ્નિહોત્ર કરે છે તે
પોતાનાં શુભ કર્મોથી પોતાના સહિત સાત
પેઢીઓ પાછળની અને સાત પેઢીઓ આગ-
ળનીના પુંડ્રપેને તારે છે. ॥ ૧૬ ॥

॥ તાક્ષ્ય ઉવાચ ॥

કિમગ્નિહોત્રસ્યવ્રતં પુરાણમાચક્ષ્વમેપૃચ્છતશ્વા-
નુરૂપે । તયાનુશિષ્ટોરમિહાચવિદ્યાંયદગ્નિહો-
ત્રસ્યવ્રતંપુરાણમ્ ॥ ૧૭ ॥

આ પ્રમાણે સરસ્વતીજીનું બોલવું સાંભળી
તાક્ષ્ય બોલ્યા કે-હે અનુરૂપે ! અગ્નિહોત્રમત
કરવું વેદોદિત છે કે કેમ તે હું આપને પૂછું છું

માટે તેનો મને ખુલાસો આપો. એટલે આપથી
શિક્ષિત થવાથી અગ્નિહોત્રવ્રતને વેદોદિત બાણું

॥ સરસ્વત્યુવાચ ॥

નવાશુચિર્નાપ્યનિર્ણિક્તપાણિર્નાવ્રણવિજ્જુહુ-
યાન્નાવિપશ્ચિત્ । બુધુત્સવઃશુચિકામાદિદે-
વાનાશ્રદ્ધધાનાદ્દિહવિર્જુહંતિ ॥૧૮॥

સરસ્વતીજી બોલ્યાં કે-અપવિત્ર થએલા,
હાથ યગ ધે.યા વિના, આચમન કર્યા વિના, વે-
દના પાઠ કે અર્થથી અબાણુ, વેદથી અધિગત,
અર્થના અનુભવ રહિત, બીજના ચિત્તને બાણુ-
વાની ઇચ્છાવાળા, શુદ્ધિ આહુનારા અને દેવ-
તાઓમાં શ્રદ્ધાવાળા એવા અગ્નિમાં હોમ કરેછે.
નાશ્રોત્રિયંદેવહવ્યેનિયુંજ્યાન્મોઘં પુરાસિંચતિ
તાદૃશોહિ । અપૂર્વમશ્રોત્રિયમાહતાર્ક્યનવૈતા-
દગ્જુહુયાદગ્નિહોત્રમ્ ॥૧૯॥

હું તાર્ક્ય ! જે મનુષ્યના કુળશીલની બરાબર
બરાબર નથી એવા અશ્રોત્રિય દેવ હવનમાં

(૪૪૨) સરસ્વતીગીતા.

એસાડવા નહીં; કેમકે તેમના હાથથી હોમા-
એલા દ્રવ્ય સફળ થતા નથી માટે એવા પુરૂષો
અગ્નિહોત્ર કર્મને યોગ્ય નથી. ॥ ૧૯ ॥

કૃશાશ્વયેજુહ્વતિશ્રદ્ધાનાઃ સત્યવ્રતાદતશિષ્ઠા
શ્વનિશ્ચ । ગવાંલોકંપ્રાપ્સ્યતેપુણ્યગંધંપદ્યંતિ
દેવંપરમંચાપિસત્યમ્ ॥૨૦॥

ધન વગેરેના ગર્વથી રહિત, સત્યવાદી, શ્રદ્ધા-
વાન, હોમ કર્યા પછી ભોજન કરનારા ઋત્વિજ
વા યજમાન અગ્નિહોત્ર કર્મ કરે છે તે ગોલોક
અર્થાત્ કાર્ય પ્રદાતાકના સમીપ પ્રવેશીને પ્રા-
પ્ત થઈ પછી ક્રમથી પરબ્રહ્મને પ્રાપ્ત થાય છે.
માટે અગ્નિહોત્ર વ્રત મુક્તિનું કારણ છે.

॥ તાર્ક્ય ઉવાચ ॥

ક્ષેત્રજ્ઞભૂતાંપરલોક ભાવેકર્મોદયેબુદ્ધિમતિપ્ર-
વિષ્ટામ્ । પ્રજ્ઞાંચદેવીંસુભગેવિમૃશ્યપૃચ્છામિત્વાં
કાશ્વસિચારુરુપે ॥૨૧॥

આ પ્રમાણે વાક્ય સાંભળી તાર્ક્ય યોદ્યા
કે—આત્મ સ્વરૂપ તમે પ્રજ્ઞા છો તેથી હું તમને
પૂછું છું કે આપ કેાણુ છો ? કર્મ અને બ્રહ્મ-
તત્ત્વમાં તમે નિવિષ્ટ છો. હે સુભગે ! બન્ને
તત્ત્વોને પ્રકટનારાં જાણી હું પૂછું છું કે સુંદર
રૂપવાળાં આપ કેાણુ છો ? ॥ ૨૧ ॥

॥ સરસ્વત્યુવાચ ॥

અગ્નિહોત્રા દહમઽધ્યાગતાસ્મિવિસર્પમાણાસંશ-
યચ્છેદનાય । ત્વત્સન્નિયોગાદહમેતમઽબ્રુવંભા-
વેસ્થિતાતથ્યમર્થયથાવત્ ॥૨૨॥

તાર્ક્યનાં આવાં વચન સાંભળી સરસ્વતીજી
યોદ્યાં કે—અગ્નિહોત્ર સત્કર્મના સકાશમાંથી
હું પર અપર વિદ્યારૂપ સરસ્વતી પ્રકટ થએલ
છું. તારા પાસે આવી કર્મોની પર'પરાથી
કૈવલ્ય હેતુ અથવા સગુણ બ્રહ્મ વિદ્યાને હું
કહેતી થઈ છું તેથી હું ભાવમાં સ્થિત છું.
શ્રદ્ધાવાન અગ્નિહોત્ર વગેરે કરીને દેવતાના

(૪૪૪) સરસ્વતીગીતા.

અસાદને પામી કર્મ ઉપાસના અને જ્ઞાન
દ્વેષને પ્રાપ્ત થાઉં છું. ॥ ૨૨ ॥

॥ તાક્ષ્ય ઉવાચ ॥

નહિત્વયાસદશીકાચિદસ્તિ વિભ્રાજસેહ્યતિ-
માત્રંયથાશ્રીઃ । રૂપંચતેદિવ્યમનંતકાંતિમ-
જ્ઞાંચદેવીસુભગેવિભર્ષિ ॥૨૩॥

તાક્ષ્યે કહ્યું કે-હું સુભગે ! આપના સમાન
કોઈપણ રૂપ લાવડાવત નથી. તમે લક્ષ્મી-
જીની પેઠે અત્યંત પ્રકાશિત છો, તમારું અપાર
કાંતિવાણું દિવ્ય રૂપ છે, અને સુંદર વૃદ્ધિને
ધારણ કરી રહ્યાં છો. ॥ ૨૩ ॥

॥ સરસ્વત્યુવાચ ॥

શ્રેષ્ઠાનિયાનિદ્વિપદાંવરિષ્ઠયજ્ઞેષુવિદ્વન્નુપપાદ-
યંતિ । તૈરેવચાહંસંપ્રવૃદ્ધાભવામિચાપ્યાયિ-
તારૂપવતીચવિમ્ર ॥૨૪॥

સરસ્વતીજી બોલ્યાં કે-હું દ્વિપદાં વરિષ્ઠ
વિમ્ર ! અત્યંત ઉત્તમ યજ્ઞોમાં શ્રેષ્ઠ યજ્ઞ ઉપાસ-

નાછે; અર્થાત્ ‘અહંકતુરહંયસઃ’ આ ભગવદુ-
પવિષ્ટ સર્વયજ્ઞ અંગોમાં બ્રહ્મદષ્ટિકરણ છે એથી
વૃદ્ધિપામેલી અને પુષ્ટ થએલી હું રૂપવતી છું.
યચ્ચાપિ દ્રવ્યમુપયુજ્યતેહવાનસ્પત્ય માયસંપા-
ર્થિવંવા । દિવ્યેનરૂપેણચમજ્ઞયાચતતૈવસિ-
દ્ધિરિતિવિદ્ધિવિદ્વન્ ॥૨૫॥

હે વિદ્વન્ ! જે સમિધી આદિ, સોના આદિ,
અન્નાદિ પૂર્વોક્ત ઉપાસનાથી હોમ થાય છે
તેને મોક્ષ મળે છે. ॥ ૨૫ ॥

॥ તાર્ક્ય ઉવાચ ॥

इदंश्रेयःपरमंमन्यमानाव्यापृच्छन्तेमुनयःसंम-
तीताः । आंचक्ष्वमेतंपरमंविशोकंमोक्षंपरंयं
प्रविशन्तिधीराः । सांख्ययोगा.परमंयंविदं-
तिपरंपुराणंतमहंनवेभि ॥२६॥

તાર્ક્ય બોલ્યો કે-એજ પરમ શ્રેષ્ઠ છે એમ
માનતા સમ્યક્ વિશ્વાસવાળા મુનિઓ
ઇન્દ્રિય આહિના નિઃશ્ચક્રે છે. તે શોક સહિત

(૪૪૬) સરસ્વતીગીતા.

પરમ મુક્તિને કહી જ્યાં ધીર પ્રવેશ કરે છે,
સાંખ્યયોગ પણ જેને ઉત્કૃષ્ટ કહે છે તે પરમ
છે, પુરાણ છે, પણ તેને હું જાણુતો નથી માટે
તે મને સમજાવે ? ॥ ૨૬ ॥

॥ સરસ્વત્યુધાચ ॥

તંવૈપરંવેદવિદઃપપન્નાઃપરંપરેભ્યઃપ્રથિતં પુરા-
ણમ્ । સ્વાધ્યાયવંતોવ્રતપુણ્યયોગૈસ્તપોધના
વીતસોકાવિમુક્તાઃ ॥૨૭॥

સરસ્વતીજી બોલ્યાં કે-તે પરને વેદવિત
પ્રાપ્ત થાય છે. તે પરથી પર છે, પુરાણ અર્થાત્
પહેલા પણ નવીન છે, ઐકારનો જપ કરવા-
વાળા વ્રત અહિંસા આદિ ચિત્તની વૃત્તિનો
નિરોધ તપ એ સહિત શોકથી રહિત અને
મુક્ત થએલા તે પરને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૨૭

તસ્યાથમધ્યેચેતસઃપુણ્યગંધાઃસહસ્રશાસ્વાવિ-
પુલાવિભાંતિ । તસ્યમૂલાત્સરિતઃપ્રસ્રવંતિ

મધદલપ્રસ્રવણાઃમળમ્બાઃ ॥૨૮॥

આ ચિદાત્મના મધ્યમાં વેતસ વૃક્ષની પેઠે
સુંદર ગંધવાળું, હજારો શાખા અર્થાત્ લોગ
સ્થાનોવાળું, પુષ્પ પ્રદાંડ વૃક્ષ છે તેના મૂળ-
માંથી અવિદ્યા રૂપ નદીથી નિરંતર વહેતી
લોગની વાસના ઝરે છે. ॥ ૨૮ ॥

શાखांशाखामहानद्यःसंयांतिसिकताशयाः ।

धानाःपूपामांसशाकाःसदापायसकर्ममाः २९

મહા નદી વાસના પહેલી શાખા શાખા
અર્થાત્ તે તે લોગસ્થાનોને પ્રાપ્ત થાય છે
અર્થાત્ પોતાના પ્રવાહથી પતિત થએલા પુરૂ-
ષને પ્રાપ્ત કરે છે, પુણ્યની વાસના કરતો સ્વર્ગ
માં જાય છે. રેતીની પેઠે પોતાની મેળે જ અ-
સંશિષ્ટ પુત્ર પશુ આદિ થઈ ત્યાં શયન કરે
છે; અર્થાત્ પુત્રાદિ વિષય છે, શેકી નાખેલા
માલપુવા, માંસ શાક અને ખીરની કીચડવાળી
છે એટલે શેકેલા જવની પેઠે સજ્જતી છે
વિષય સખ લિપજાવતી નથી. માલપવાની પેઠે

(૪૪૮) સરસ્વતીગીતા.

ઘણાં છિદ્રવાળી છે, માંસની પેઠે હિંસા લબ્ય છે, પ્રાણીઓને ઉપહૃત ન કરતાં ભોગ નથી મળતા એવી પ્રસિદ્ધ છે, શાકની પેઠે અદ્ય સાર છે, ખીરની પેઠે મુખમાં મીઠાશ અને પાકમાં બહુજ ભારે છે અને કાદવની પેઠે ચિત્ર રૂપી વસ્ત્રને મલીન કરે છે એવા એ સંસાર વૃક્ષને મૂળમાંથી છેદી નાંખવું જ ઉચિત છે.

યસ્મિન્નગ્નિમુખાદેવાઃસેદ્રાઃસહમરુદ્રણાઃ ।

ઈજિરેક્રતુભિઃશ્રેષ્ઠૈસ્તત્પદંપરમંમમ ॥૩૦॥

જેની પ્રાપ્તિના નિમિત્ત યોગ યજ્ઞોથી અગ્નિ આદિ જ્યાં પ્રાપ્ત થાય છે તે પુરમ-ઉત્કૃષ્ટ, જ્ઞાતા, જ્ઞાન, જ્ઞેય, એઓના ભાનથી શૂન્ય એવા અદ્વૈત પ્રકારમાં સ્થાન છે. ॥ ૩૦ ॥

ઇતિ શ્રી સરસ્વતી ગીતા સમાપ્ત.

અથ બ્રહ્મગીતા પ્રારંભ.

૬૬૬૯૫૪૩૩૩

॥ બ્રાહ્મણ ઉવાચ ॥

અકોવિદઃ કોવિદવાદવાદાન્વદસ્યથોનાતિ
વિદાંવરિષ્ઠઃ ॥ નમૂરયોહિવ્યવહારમેતંતત્ત્વા-
વર્મશેનસહામનંતિ ॥૧॥

જડભરત કહે છે-હે રહૂ ગણુરાજા ! તું મૂખો
છતાં પણ વિદ્વાનના જેવી ચાલાકીથી વાતો કરે
છે, પણ તેટલાથી તું મોટો વિદ્વાન ગણાય
એમ નથી; કારણ કે વાસ્તવિક રીતે વિચાર
કરતાં આ વ્યવહાર સાચો કરતોજ નથી એમ
વિદ્વાનો કહે છે. ॥ ૧ ॥

તથૈવરાજન્નુરુગાર્હમેધવિતાનવિદ્યો રુવિજુંભિ-
તેષુ । નવેદવાદેષુહિતત્ત્વવાદઃ પ્રાયેણશુદ્ધો
બુચકાસ્તિસાધુઃ ॥૨॥

હે રાજા ! જેમ લોકો વ્યવહાર સત્ય નથી તેમ
વેદમાં કહેલો કર્મ વ્યવહાર પણ સત્ય નથી.

ધરમાં રહીને કરવાના થજોના વિસ્તાર સંખ-
ધી વિદ્યાઓને બહુજ લાગુ પડતાં વેદ
વચનોમાં તત્વજ્ઞાનની વાત ઘણું કરીને
પ્રકાશતીજ નથી; કેમકે તત્વજ્ઞાન હિંસાદિક
દોષથી રહિત છે અને કર્મકાંડની વિદ્યામાં
હિંસાદિક દોષ રહેલા છે. તત્વજ્ઞાનમાં રાગ-
દ્વેષાદિક રકતાં નથી અને કર્મકાંડની વિદ્યામાં
રાગ-દ્વેષાદિક રહે છે. ॥ ૨ ॥

नतस्य तत्त्वग्रहणायसाक्षाद्वरीयसीरपित्राचः
समासन् । स्वप्नेनिरुक्त्यागृहमेधिसौख्यंनय-
स्यहेयानुमितंस्वयंस्यात् ॥ ३ ॥

જેમ સ્વપ્નનું સુખ દશ્ય અને અનિત્ય હોવા-
થી મિથ્યા છે, તેમ ગૃહસ્થાશ્રમનું સુખ પણ
દશ્ય અને અનિત્ય હોવાથી મિથ્યા છે. એનું
દૃઢ અનુમાન જે માણસે પોતે ન કરેલું
હોય તે માણસને વેદાંતનાં વચનો જો કે
તત્વજ્ઞાનને સાચું ઘણુંજ સરસ છે; તો પણ
યથાર્થ તત્વજ્ઞાન આપી શકતાં નથી. ॥ ૩ ॥

યાવન્મનોરજસાપુરુષસ્યસત્ત્વેન વા તમસાવા
 ઽનુરુદ્ધમ્ । ચેતોભિરાક્રૂતિભિરાતનોતિનિરં-
 કુશંકુશલંચેતરંવા ॥૪॥

જ્યાં સુધી માણસનું મન સત્, રજ અથવા
 તમેગુણને વશ રહે છે ત્યાં સુધી નિરંકુશ
 રહીને જ્ઞાનેન્દ્રિયથી અને કર્મેન્દ્રિયથી પાપ-
 પુણ્ય કર્યા કરે છે. ॥ ૪ ॥

સવાસનાત્માવિષયોપરક્તાં ગુણપ્રવાહોવિક્રુ-
 તઃષોડશાત્મા । વિભ્રત્પૃથક્કામભિરૂપમેદ-
 મંતર્વહિઃપુરૈસ્તનોતિ ॥૫॥

એ મન પાપ-પુણ્યની વાસનાને લીધે વિષ-
 યેથી રંગાઈ જઈને વિષયોમાં આમતેમ
 ભટક્યા કરે છે. પાંચ ભૂત અને અગિયાર
 ઇન્દ્રિયોમાં મુખ્ય તથા કામ ક્રોધાદિક અનેક
 વિકારવાળું એ મનજ દેવ, મનુષ્ય અને પશુ-
 પક્ષી વગેરે અનેક દેહ અને અનેક જીવંત જીવંત
 નામ ધરી લે છે અને તે તે દેહને લીધે ઉચ્ચ-

નીચપણું પણ બનાવી દે છે. ॥ ૫ ॥

દુઃસ્વંસુગ્ધં વ્યતિરિક્તંચ શીઘ્રંકાલોપપન્નંફલ-
માવ્યનક્તિ । આલિંગ્ય માયારચ્ચિતાંતરાત્મા
સ્વદેહિનંસંમૃતિચક્રકટઃ ॥ ૬ ॥

ટાળ્યાં ટળે નહિ એનાં ૭. સમય પ્રમાણે
આવીને ઉભાં રહેવા સુખ દુઃખ અને મોહને
ચારે કોર પેદા કરનાર ૩ પણ એ મનજ છે.
એ મન માયાએ બનાવેલી જીવની ઉપાધિ છે
તેથી જીવને પોતાનાં ખોટો અધ્યાસ કરાવી
દઈને (હુંજ મન છું એન મનાવી દઈને)
સંસારરૂપ ચક્રમા બૂદ બચરાવી દે છે ૬
તાવાનયંવ્યવહારઃ સદાવિઃક્ષેત્રજ્ઞ સાક્ષ્યોભવ-
તિસ્થૂલસૂક્ષ્મઃ । તસ્માન્મનોલિંગમદોવદંતિ
ગુણાગુણત્વસ્યપરાવરસ્ય ॥ ૭ ॥

એવી રીતે બીજાત અને સ્વપ્નરૂપ આ આખો
સંસાર મનની કલ્પનાથીજ ઉભો થયો છે અને
મનના પ્રમાણુમાંજ પ્રકાશ્યા કરે છે. આત્મા

એ મનથી પેદા થએલા સંસારનો માત્ર જોના-
રજ હોવાથી વાસ્તવિક રીતે તેની સાથે બીજો
કશો સંબંધ ધરાવતો નથી; તે પણ એ મન
હું છું, એવા ખોટા અધ્યાસથી ઉચ-નીચપણું
વગેરે ધર્મો પોતામાં માની લે છે. એવી રીતે
આત્માને દેહાભિમાન રૂપ અધમતા આપનારું
જો કે મનજ છે; તે પણ દેહાભિમાનથી છુટ-
વારૂપ ઉત્તમતા આપનારું પણ તે જ છે. ॥ ૭

ગુણાનુરક્તં વ્યસનાયજંતોઃ ક્ષેમાયનૈર્ગુણ્યમથો
મનઃસ્યાત્ । યથા પ્રદીપોઽઘૃતવર્તિમશ્નન્ શિશ્વાઃ
સધૂમાભજતિહ્યન્યદાસ્વમ્ ॥૮॥

પદં તથા ગુણકર્માનુબદ્ધવૃત્તિર્મનઃ શ્રયતેઽન્યત્ર
તત્ત્વમ્ । એકાદશાસન્મનસો હિ વૃત્તયઃ કૂતયઃ
પંચધિયોઽભિમાનઃ ॥૯॥

મન વિષયોમાં લાગ્યું હોય તે જીવને જન્મ
મરણાદિક દુઃખ આપે છે અને તે જ મન જો
વિષયોથી સાવ અળગું રહે તે મોક્ષ પણ

આપે છે. જેમ દીવો ધીવાળી વાટને ખાધા કરતો હોય ત્યાં સુધી તેમાંથી ધૂમાડાવાળી શિખાઓ નીકળ્યા કરે છે અને ધી તથા વાટ સઘળું બળી જાય ત્યારે ઠરી જઈને તેજરૂપ થઈ જાય છે, તે પ્રમાણે મન જ્યાં સુધી વિષયો અને કર્મોમાં લાગી રહેલું હોય છે ત્યાં સુધી તેમાં અગિયાર વૃત્તિઓ દેખાય છે અને વિષયો તથા કર્મોથી છુટું પડે ત્યારે તે બ્રહ્માકાર થઈ જાય છે. મનની વૃત્તિઓ અગિયાર છે તેઓમાં પાંચ ક્રિયારૂપ છે, પાંચ જ્ઞાનરૂપ છે અને એક અભિમાનરૂપ છે. ॥ ૮ ॥ ૯ ॥

માત્રાણિકર્માણિપુરંચતાસાં વદંતિ હૈકાદશવી-
રભૂમીઃ । ગંધાકૃતિઃસ્પર્શરસશ્રવાંસિવિસર્ગ
સ્ત્યર્ત્યભિજલ્પશિલ્પાઃ ॥૧૦॥

હે રાજા ! પાંચ વિષય, પાંચ કર્મ અને એક પુર એ અગિયાર પદાર્થો, ઉપર કહેલી અગિયાર વૃત્તિઓની જન્મ્યા છે. તેઓમાં ગંધ

રૂપ, સ્પર્શ, રસ અને શબ્દ એ પાંચ વિષય સમજવા, એટલે જ્ઞાનેન્દ્રિયરૂપ દ્વારથી મનની વૃત્તિઓની એ જગ્યા છે. મલોત્સર્ગ, મૈથુન, ગતિ, લાપણ અને કારીગરી એ પાંચ કર્મ સમજવાં, એટલે કર્મેન્દ્રિયરૂપ દ્વારથી મનની વૃત્તિઓની જગ્યા છે. ॥ ૧૦ ॥

एकादशंस्वीकरणंममेति शय्याभहंद्वादशमेक
आहुः । द्रव्यस्वभावाशयकर्मकालैरेकादशा
मीमनसोविकाराः ॥ सहस्रशःशतशःकोटि-
शश्चक्षेत्रज्ञतो नमिथोनस्वतःस्युः ॥ ११ ॥

આગયારમું જે પુર કહ્યું તે અભિમાન (મમતા) રૂપ મનની વૃત્તિનું સ્થાનક, એટલે માફ છે એમ સ્વીકારેલું શરીર સમજવું. કેટલાક વિદ્વાનો એમ પણ કહે છે કે અહુકાર નામે મનની એક બારમી વૃત્તિ પણ છે અને તેની જગ્યા પણ ઉપર કહેલું શરીરજ છે. જો કે એ પ્રમાણે મુખ્યત્વે કરી મનની વૃત્તિઓ

અગિયાર ગણાય છે, તો પણ તે વૃત્તિઓ પદાર્થો, સ્વભાવ, સંસ્કાર, અદૃષ્ટ અને કાળને લીધે પોતાના પેટાના લેદોથી સેંકડો, હજારો અને કરોડો થાય છે. હવે એ વૃત્તિઓ શાથી પેદા થાય છે એમ વિચાર કરીએ તો જીવમાંથી પેદા થવી ઘટતી નથી; કેમકે જીવ નિર્વિકાર છે. પોતપોતામાં પરસ્પરમાંથી પણ પેદા થવી ઘટતી નથી; કેમકે એમ માનવામાં અન્યે-ન્યાશ્રય દોષ આવે છે, તેમ પોતે પોતામાંથી પેદા થવી પણ ઘટતી નથી; કેમકે તેમ થવામાં આત્માશ્રય દોષ આવે છે. એવી રીતે કોઈ પ્રકારથી પણ એ વૃત્તિઓની ઉત્પત્તિનું નિરૂપણ થઈ શકતું નથી માટે તે વૃત્તિઓ ખોટીજ છે એમ નિશ્ચય કરી શકાય છે. ૧૧

ક્ષેત્રજ્ઞપ્તામનસો વિભૂતીર્જીવસ્ય માયારચિત-
 સ્યનિત્યાઃ । આવિર્હિતાઃ કાપિતિરોહિતાશ્ચ
 શુદ્ધો વિચલેષ્ટા વિશુદ્ધકર્તુઃ ॥૧૨॥

એ પ્રમાણે વિષયો અને કર્મોના સંબંધથી મનની વૃત્તિઓ ઉઠ્યા કરે છે અને તે સંબંધ જ્યારે મટે છે ત્યારે તે મન આત્માકાર થઈ જાય છે કે જે આત્મા પોતાને અપવિત્ર કરી દેનારા અને માયાએ બનાવેલા ઉપાધિરૂપ મનની પ્રવાહરૂપે નિરંતર ચાલતી એ વૃત્તિઓને શુદ્ધ રહીને જોયા કરે છે. જ્યોત અને સ્વપ્ન અવસ્થામાં એ વૃત્તિઓને પ્રકટ થએલી જાણનાર અને સુષુપ્તિમાં તિરોહિત થએલી જાણનાર અર્થાત્ ત્રણે અવસ્થાનો સાક્ષી એ આત્મા છે. ॥ ૧૨ ॥

क्षेत्रज्ञात्मापुरुषःपुराणः साक्षात्स्वयंज्योति-
रजःपरेशः । नारायणोभगवान्वासुदेवःस्व-
माययात्मन्यवधीयमानः ॥ १३ ॥

જે આત્મા છે તે જ પુરાણપુરુષ, સ્વયંપ્રકાશ, અજન્મ અને સર્વના સ્વામી સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ છે. ભગવાન. નારાયણ અને વાસુદેવ પણ

એજ છે. પોતાની માયાથી ઈશ્વરરૂપે એજ
સર્વને નિયમમાં રાખે છે. ॥ ૧૩ ॥

યથાઽનિલઃ સ્થાવરજંગમાનામાત્મસ્વરૂપેણ
નિવિષ્ટૈર્શેત્ । એવંપરોભગવાન્વાસુદેવઃ ક્ષેત્ર-
જ્ઞઆત્મેદમનુપવિષ્ટઃ ॥૧૪॥

જેમ વાયુ પ્રાણરૂપથી પ્રવેશ કરી સ્થાવર
અને જંગમને નિયમમાં રાખે છે તેમ ક્ષેત્રજ્ઞ
ભગવાન વાસુદેવ પણ આત્મસ્વરૂપથી પ્રવેશ
કરી વિશ્વને નિયમમાં રાખે છે. ॥ ૧૪ ॥

નયાવદેતાંતનુમૃન્મરેંદ્રવિધૂયમાયાંવસુનોદયેન ।
વિમુક્તસંગોજિતષટ્સપત્નો વેદાત્મતત્ત્વંભ્રમ-
તીહતાવત્ ॥૧૫॥

હે રહૂગણ રાજા ! સંગ માત્ર છોડી હૃદયને છ
ઇન્દ્રિયોરૂપ શત્રુઓને જીતીને તથા જ્ઞાનના
ઉદયથી આ જોવામા આવતી સઘળી માયાને
ટાળીને પ્રાણી જ્યાં સુધી પોતાના સ્વરૂપને
જાણતો નથી ત્યાં સુધી સંસારમાં ભટક્યા કરે છે.

નયાવદેતન્મન આત્મલિંગસંસારતાપાવપનંજ-
નસ્ય । યચ્છોકમોહામયરાગલોભવૈરાનુબં-
ધંમમતાંવિધત્તે ॥૧૬॥

શોક, મોહ, રોગ, રાગ, લોભ, વૈર અને
મમતા કરાવનાર તથા સ્વરૂપની ઉપાધિરૂપ
એ મનજ લોકોને સંસારના તાપનું મૂળ છે
એમ જ્યાં સુધી પ્રાણી જાણતો નથી ત્યાં
સુધી સંસારમાં ભટક્યા કરે છે. ॥ ૧૬ ॥

આત્મવ્યમેનંતદદમ્રવીર્યમુપેક્ષયાઽધ્યે ધિતમ-
પ્રમતઃ । ગુરોર્હરેશ્વરણોપાસનાસ્ત્રોજદ્વિવ્યલી-
કંસ્વયમાત્મમોષમ્ ॥૧૭॥

એટલા મારે હે રાજા ! તું પોતે પણ એ
મનરૂપ શત્રુ કે જે, જેમ જેમ ઉપેક્ષા રાખી
તેમ તેમ વધતો જાય છે, મહા બળવાન છે,
અને જુઠો છતાં પણ સ્વરૂપ ભૂલાવી દેનાર
છે તેને સાવધાન રહી ભગવાનરૂપ ગુરૂના
ચરણની ઉપાસનારૂપ અઋથી હુણી નાખ. ૧૭
હિતિર્ધીમાગવતેમહાપુરાણે પંચમસ્કંધાન્તર્ગતે
જહ્નુમરતરદ્વગણ સંવાદે બ્રહ્મગીતા સમાપ્તમ્.

અથ જીવનમુક્તગીતા પ્રારંભ.

૩૩૩૩૩૩૩૩

જીવનમુક્તિશ્ચયામુક્તિઃસામુક્તિઃપિન્ડપાતને ।
યામુક્તિઃપિન્ડપાતેનસામુક્તિઃશુનિશૂકરે ॥૧

જીવન મુક્તિરૂપ જે મુક્તિ છે તે મુક્તિ જે શરીરના પડવાનેજ ચાની જાય તેા તે શરીર પાતરૂપ મુક્તિ ભૂંડ, કુતરાં વગેરે સર્વને પ્રાપ્ત થઈ શકે છે અર્થાત્ શરીરથી જીવનો સ્વ'બંધ, છૂટવો તેને જીવન્-મુક્તિ કહેવાતી નથી, પણ શરીર છતાં વિષયાદિનો ત્યાગ કરી બ્રહ્મ તત્વને સમજી નિર્વિકારી થઈ બિચરે છે તેને જીવન્-મુક્ત કહેવાય છે ॥ ૧ ॥

જીવઃશિવઃસર્વમેવભૂતેઽવેવંવ્યવસ્થિતઃ ।

एवमेवाभिपश्यन्हिजीवन्मुक्तःसउच्यते ॥२

આ શિવરૂપ જીવ સમસ્ત જીવોમાં ચિદાનં-
દરૂપથી કાયમ છે-એ પ્રકારે જોનાર મનુષ્ય
જીવનમુક્ત કહેવાય છે અર્થાત્ જીવ અને

ધૃશ્વરને ભેદ રહિત દૃષ્ટિથી જોનાર પુરુષ
જીવન્મુક્ત કહેવાય છે. ॥ ૨ ॥

एवंब्रह्मजगत्सर्वमखिलंभासतेरविः ।

સંસ્થિતંસર્વભૂતાનાંજીવનમુક્તઃસત્ત્વયતે ॥૩

જે પ્રકારે સૂર્યનારાયણ પે.નાના કિરણોદ્વારા
અખિલ બ્રહ્માડને પ્રકાશિત કરે છે તે જ પ્રકારે
ચૈતન્યરૂપ બ્રહ્મ જીવ સ્વરૂપ થઈને સમસ્તનો
પ્રકાશક થઈને સર્વત્ર વ્યાપક છે આ પ્રકા-
રના જ્ઞાનને જીવન્મુક્ત કહેવાય છે. ॥ ૩ ॥

एकधाबहुधाचैवदृश्यतेजलचन्द्रवत् ।

આત્મજ્ઞાનીતથૈવૈકોજીવન્મુક્તઃસત્ત્વયતે ॥૪

જેમ કે અદ્વિતીય ચંદ્રમા ઘટાદિ અનેક
જળાશયોમાં વિવિધ રૂપોથી પ્રતિબિંબ
બતાવે છે; પરંતુ ખરી રીતે જોતાં તે ચંદ્રમા
એકજ છે, પણ અનેક નથી; તેમજ આત્મા
અનેક શરીરમાં જુદાં જુદાં રૂપોથી પ્રતિબિં-
બવત્ પ્રકાશિત થાય છે, પણ વસ્તુતઃ આત્મા

એકજ છે. એમ જે જાણે છે તેવા આત્મ-
જ્ઞાનીને જીવન્મુક્ત કહેવાય છે. ॥ ૪ ॥

सर्वभूतेस्थितं ब्रह्म भेदा भेदो न विद्यते ।

एकमेवाभिपश्यँश्च जीवन्मुक्तः स उच्यते ॥ ५ ॥

જે આત્મા સર્વ પ્રાણીઓમાં સ્થિત, બ્રહ્મસ્વ-
રૂપ જાણે છે, જે ભેદ અને ભેદથી રહિત
અર્થાત્ જીવાત્મા અને પરમાત્મામાં અભેદ
દૃષ્ટિ રાખનાર જ્ઞાન દૃષ્ટિથી તેને એકરસ દેખે
છે, તેને જીવન્મુક્ત કહે છે. ॥ ૫ ॥

तत्त्वक्षेत्रं व्योमातीतमहं क्षेत्रज्ञ उच्यते ।

अहं कर्त्ता च भोक्ता च जीवन्मुक्तः स उच्यते ॥ ६ ॥

પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ અને આકાશ આ
મહાપંચભૂત તત્ત્વોથી અતીત દેહને ક્ષેત્ર-
લિંગ દેહ કહે છે. એ દેહનું ક્ષેત્રજ હુંજ હું
અને સમસ્તનો કર્તા તથા ભોક્તા પણ હુંજ
હું એમ જાણનાર જ્ઞાનીને જીવન્મુક્ત કહેવો
યોગ્ય છે. ॥ ૬ ॥

કર્મેન્દ્રિયપરિત્યાગીધ્યાનાવર્જિતચેતસઃ ।

આત્મજ્ઞાનીતથૈવેકોજીવન્મુક્તઃસુચ્યતે ॥૭

જેણે પાંચ કર્મેન્દ્રિયોને પોતાને વશ કરી લીધી તથા જેણે મનને ધ્યાનાદિ અનુષ્ઠાનો દ્વારા નિવૃત્ત કરી આત્મામાં લીન કરી લીધો છે તે આત્મજ્ઞાનીને જીવન્મુક્ત કહે છે. ॥ ૭ ॥

શારીરંકેવલંકર્મશોકમોહાદિવર્જિતમ્ ।

શુભાશુભપરિત્યાગીજીવન્મુક્તઃસુચ્યતે ॥૮

જેણે શોક-મોહાદિ વર્જિત શારીરિકં કર્માનુષ્ઠાનને સ્વીકારેલ છે અને શુભાશુભનો પરિત્યાગ કરેલ છે તેને જીવન્મુક્ત કહે છે. ॥ ૮ ॥

કર્મસર્વત્રઆદિષ્ટંનજાનામિચકિશ્ચન ।

કર્મબ્રહ્મવિજાનાતિજીવન્મુક્તઃસુચ્યતે ॥૯

શાસ્ત્રપ્રતિપાદિત કર્મકાંડ રહિત થઈ તે કર્મોને બ્રહ્મરૂપ જાણે છે તે જીવન્મુક્ત કહેવાય છે. ॥ ૯ ॥

ચિન્મયંવ્યાપિતંસર્વમાકાશંજગદીશ્વરમ્ ।

સહિતંસર્વભૂતાનાંજીવન્મુક્તઃસઠ્ઠચયતે ॥૧૦

જ્ઞાન સ્વરૂપ આકાશની પેઠે સર્વ વ્યાપક
જગદિશ્વર તથા સર્વ ભૂતોને ચૈતન્ય કરનાર
આત્મજ્ઞાનીને અવન્મુક્ત કહે છે. ॥ ૧૦ ॥

અનાદિવર્તીભૂતાનાંજીવઃશિવોનહન્યતે ।

નિર્વૈરઃસર્વભૂતેષુજીવન્મુક્તઃસઠ્ઠચયતે ॥૧૧॥

સમસ્ત પ્રાણી માત્રમાં વૈરરહિત શિવરૂપ
અવાત્માને સમસ્ત પ્રાણીઓના અનાદિવર્તી
જાણનારને અવન્મુક્ત કહે છે. ॥ ૧૧ ॥

આત્માગુરુસ્ત્વંવિશ્વંચચિદાકાશોનલિપ્યતે ।

ગતાગતંદ્વયોર્નાસ્તિજીવન્મુક્તઃસઠ્ઠચયતે ॥૧૨

ચિત્તરૂપ તથા સમસ્તનો પરમાત્માજ સં-
પૂર્ણ બ્રહ્માંડનો પાલન કર્તા થઈને પણ સંસાર
માં લિપ્ત થતો નથી અર્થાત્ સંસાર અને
આત્મામાં ભેદ રહિતપણું માને છે તથા અદ્વિતીય
છે એમ જાણનારને અવન્મુક્ત કહે છે.

ગર્ભધ્યામેનપશ્યન્તિજ્ઞામિનામનઃસંચયતે ।

સૌઽહમનોવિલીયન્તેજીવન્મુક્તઃસંચયતે ॥૧૩

અન્તરના ધ્યાનદ્વારા જ્ઞાની જમોના મનને
જે આત્માનો સ્પર્શ હોય અને તે પરમાત્મામાં
હું છું એવી ભાવનાદ્વારા પરમાત્મામાં મનને
લીન કરે તેવા જ્ઞાનીને જીવન્મુક્ત કહે છે. ૧૩
અર્ધધ્યામેનપશ્યન્તિજ્ઞાનમનઃસંચયતે ।

શૂન્યલયંચવિલયંજીવન્મુક્તઃસંચયતે ॥૧૪

જે સમાધિમાં સ્થિત થઈ મનને શૂન્ય, લય,
અને વિલય એ ત્રણ માગેથી સંયુક્ત કરેલ
છે તેને જીવન્મુક્ત કહે છે. ॥ ૧૪ ॥

અધ્યાસૈરમતેનિર્યમનોધ્યાનલયજ્ઞતમ્ ।

બન્ધમોક્ષદ્વયનાસ્તિજીવન્મુક્તઃસંચયતે ૧૫

જેનું મન નિરંતર શ્રવણ મનન નિદિધ્યા-
સનદ્વારા ધ્યાનમાં લયને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે
અને જે બંધ તથા મોક્ષ એ બંનેથી રહિત
છે તેને જીવન્મુક્ત કહે છે. ॥ ૧૫ ॥

एकाकीरमतेनित्यंस्वभावगुणवर्जितम् ।

ब्रह्मज्ञानरसास्वादीजीवन्मुक्तःसउच्यते १६

જ નર અદ્વિતીય થઈને નિરંતર સ્વાભાવિક
ગુણોનો પરિત્યાગ કરી બ્રહ્મજ્ઞાન રૂપ રસનો
સ્વાદ અનુભવે છે તેને જીવન્મુક્ત કહે છે.

हृदिध्यानेनपश्यन्तिप्रकाशंक्रियतेमनः ।

सोहंहंसेतिपश्यन्तिजीवन्मुक्तःसउच्यते १७

જેણે ઉપર કહેલા પ્રકારેથી પોતાના હૃદય-
માં મનને પ્રકાશરૂપ જાણીને તે પરમાત્મા હું
જ છું તથા ધ્યાનદ્વારા પોતાને હંસરૂપ જા-
ણેલ છે તેને જીવન્મુક્ત કહે છે. ॥ ૧૭ ॥

शिवशक्तिसमात्मानंपिण्डब्रह्माण्डमेवच ।

चिदाकाशंहृदंમોહंजीवन्मुक्तःसउच्यते ॥ १८

શિવશક્તિના સમાન દેહરૂપ ક્ષુદ્ર બ્રહ્માંડ
તથા ચરાચરાત્મક બ્રહ્માંડ એ બંનેને એકજ
જાણીને હાર્દિક મોહને નિશ્ચય પ્રકારે ત્યજી
દીધેલ છે તેને જીવન્મુક્ત કહે છે. ॥ ૧૮ ॥

જાગ્રત્સ્વપ્નસુષુપ્તિશ્ચતુરીયાવસ્થિતંસદા ।

સોઽહંમનોવિલીયેતજીવન્મુક્તઃસત્ત્વયતે ૧૯

જેનું મન સોહં ઇત્યાદિ ઉપાસનાઓ દ્વારા
જાગ્રત, સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિ એ ત્રણ અવસ્થા-
ઓનું અતિક્રમણ કરી તુરીયા અવસ્થામાં પ્રાપ્ત
થઈ પરમાત્મામાં લીન થએલ છે તેને જીવ-
ન્મુક્ત કહે છે. ॥ ૧૯ ॥

સોઽહંસ્થિતંજ્ઞાનમિદંસૂત્રેષુમણિતુત્વરમ્ ।

સોઽહંબ્રહ્મનિરાકારંજીવન્મુક્તઃસત્ત્વયતે ૨૦

નિરાકાર જે બ્રહ્મ છે તે જ સોહં અને સોહં-
ના જ્ઞાન સૂત્રમાં મણિયોની પેઠે સ્થિતિમાન
છે તથા તે જ આત્મા હું છું એમ સોહં દ્વારા
જીવ અને આત્મામાં અભેદ જાણનારને જીવ-
ન્મુક્ત કહે છે. ॥ ૨૦ ॥

મનૅવમનુષ્યાણાંભેદાભેદસ્યકારણમ્ ।

વિકલ્પનૅવસંકલ્પંજીવન્મુક્તઃસત્ત્વયતે ॥૨૧

(૪૬૮) જીવન્મુક્તગીતા.

સંકલ્પ અને વિકલ્પાત્મક આ મનજ
સમસ્ત પ્રાણી સમૂહના ભેદ અને અભેદનું
કારણ છે, આવી રીતે જે જાણે છે તેઓજ
જીવન્મુક્ત છે. ॥ ૨૧ ॥

મનૈવવિદુઃપ્રજ્ઞાઃસિદ્ધસિદ્ધાન્તૈવચ ।

સદાદૃઢંતદામોક્ષોજીવન્મુક્તઃસત્ત્વયતે ॥ ૨૨

પાંડિતોને એ સિદ્ધાંત છે કે વિશ્વાસનું કારણ
ચિત્તજ છે. પૂર્વે કહેલા ગુણોમાં દૃઢતા છે
તે જ મુક્તિનું કારણ છે, એવા નિશ્ચયવાળા-
ઓને જીવન્મુક્ત કહે છે. ॥ ૨૨ ॥

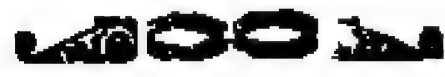
યોગાભ્યાસીમનઃશ્રેષ્ઠામન્નસ્ત્યાગીવહિર્જડઃ ।

અન્તસ્ત્યાગીવહિસ્ત્યાગીજીવન્મુક્તઃસત્ત્વયતે

યોગાભ્યાસ મનને ઉત્તમ બાણવું. એજ
મન જ્યારે અંતરને ત્યજી બ્રહ્મામાં રમણ
કરે છે ત્યારે તે જડરૂપજ રહે છે; પરંતુ અ-
ભ્યાસાંતર અને બાહ્ય એ બન્ને ભેદોને ત્યજી
હેનાર પુરૂષો છે તેને જીવન્મુક્ત કહે છે.

ઇતિ શ્રી જીવન્મુક્ત ગીતા સંપૂર્ણ.

અથ અગસ્યગીતા પ્રારંભ.

સૃષ્ટેઃપ્રાગેકેવાસીર્નિર્વિકલ્પોઽનુપાધિકઃ ।

ત્વદાશ્રયાત્તદ્વિષયામાયાતેશકિરુચ્યતે ॥૧॥

અગસ્ય મુનિ શ્રી રામને કહે છે-હે પરમાત્મન્ ! સૃષ્ટિના પહેલાં તમારામાં માયારૂપ ઉપાધિનેા સંબંધ ન રહેવાથી આ જગતમાં પ્રપંચ ઉત્પન્ન થયેા ન હતો, તે કાળમાં તેમજ શુણ્ણાથકીપર એકલા પદાર્થે હતા, બીજે કોઈ પણ પદાર્થ ન હતો. ॥ ૧ ॥

ત્વામેવનિર્ગુણંશકિરાવૃણોતિયદાતદા ।

અવ્યાકૃતભિતિપ્રાહુર્વેદાંતપરિનિષ્ઠિતાઃ ॥૨॥

જ્યારે સૃષ્ટિ કાળમાં તમારી શક્તિરૂપ માયા તમને ઘડકેલે છે, ત્યારે વેદાંતી લોકો તે શક્તિને તમારી ‘અવ્યાકૃત’ શક્તિ કહે છે ૨ મૂળપ્રકૃતિરિત્યેકેપ્રાહુર્માયેતિકેચન ।

અવિદ્યાસંસૃતિર્બંધસ્ત્યાદિબહુધોચ્યતે ॥૩॥

(૪૭૦) અગસ્ત્યગીતા.

સાંખ્યાચાર્યે તે શક્તિને મૂળ પ્રકૃતિ કહેલ છે. કેટલાક પંડિતો અવિદ્યા સંસાર અને બંધન એ પ્રકારનાં અનેક નામોથી તે શક્તિને પોકારે છે. ॥ ૩ ॥

ત્વયાસંક્ષોભ્યમાણાસામહત્તત્ત્વંપ્રસૂયતે ।

મહત્તત્ત્વાદહંકારસ્ત્વયાસંચોદિતાદભૂત્ ॥૪॥

મૂળ પ્રકૃતિથી બુદ્ધિતત્ત્વ ઉત્પન્ન થયું. તે બુદ્ધિતત્ત્વનું બીજું નામ મહત્તત્ત્વ છે, મહત્તત્ત્વથી અહંકાર ઉત્પન્ન થયો. ॥ ૪ ॥

અહંકારોમહત્તત્ત્વસંવૃતસ્ત્રિવિધોઽભવત્ ।

સાત્ત્વિકોરાજસથૈવતામસથૈતિભગ્યતે ॥૫॥

અહંકાર ત્રણ પ્રકારનો છે. સાત્ત્વિક, રાજસી અને તામસી. અર્થાત્ મૂળ પ્રકૃતિમાં, સત્ત્વગુણ, રજોગુણ અને તમોગુણ હોવાથી તે થકી ઉત્પન્ન થએલ મહત્તત્ત્વમાં પણ આ ત્રણ પ્રકારના ગુણ લાગી જાય છે. ક્રમવાર મહત્તત્ત્વમાં હોવાને લીધે અહંકારમાં પણ કારણના

ગુણાનુસાર આ ત્રણે ગુણ ઉત્પન્ન થાય છે. ૫
તામસાત્મૃક્ષ્મતન્માત્રાણ્યાસન્ભૂતાન્યતઃપરમ્ ।
સ્થૂલાનિક્રમશોરામક્રમોત્તરગુણાનિહ ॥૬॥

તામસાહંકારથી શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ
અને ગંધ અને પાંચ સૂક્ષ્મ તન્માત્રા ઉત્પન્ન
થઈ, સૂક્ષ્મ તન્માત્રાથી સ્થૂળ પંચભૂત ઉત્પન્ન
થયાં; અર્થાત્ શબ્દથી આકાશ, શબ્દ અને
સ્પર્શથી વાયુ, શબ્દ, સ્પર્શ અને રૂપથી તેજ
શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ અને રસથી જળ, શબ્દ,
સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ એ પાંચની પૃથ્વી
ઉત્પન્ન થઈ. ॥ ૬ ॥

રાજસાનીંદ્રિયાણ્યેવસાત્ત્વિકાદેવતામનઃ ।

તેભ્યોઽભવત્સૂત્રરૂપંલિંગંસર્વગતંમહત્ ॥૭॥

રાજસાહંકારથી ઇન્દ્રિયેા ઉત્પન્ન થઈ, તેમાં
નાક, હાથ, પગ, ગુદા અને લિંગ એ પાંચ
કર્મેન્દ્રિય છે અને આંખ, કાન, ત્વચા, રસના
અને ધ્રાણ એ પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય છે—સાત્ત્વિકા-

(૪૭૨) અગત્યમીતા.

હંકારથી તેનેના અધિષ્ઠાતા સૂર્ય, શ્રોત્રના
દિશા, ત્વચાનો મુવન, રસનાના વૃક્ષ, અને
માણુના અશ્વિનીકુમાર છે. વાક્યેન્દ્રિયના
દેવતા અગ્નિ, હાથના ઇન્દ્ર, પગના વિષ્ણુ,
શુદ્ધાના મિત્ર અને લિંગના દેવતા બ્રહ્મા છે.
મુન્દ્રિયેના આ દેવતા અને મનોરૂપ અન્ત-
રિન્દ્રિય ઉત્પન્ન થઈ. સૂક્ષ્મ તન્માત્રારૂપ
અહંકારના કાર્યથી સૂક્ષ્મ સ્મરિરૂપ દ્વિરસ્ય-
ગર્ભનામક, લિંગ શરીર કે જેનું બીજું નામ
સૂત્ર છે તે ઉત્પન્ન થયું. ॥ ૭ ॥

તતોવિરાટસમુત્પન્નઃસ્થૂલાદ્ધત્વકદંબકાત્ ।

વિરાજઃસ્થૂલાત્સર્વજગત્સ્થાવિરજંગમસૂ ॥૮॥

તે સૂત્રથી સ્થૂળ સ્મરિરૂપ વિરાટ પુરૂષ
ઉત્પન્ન થયા. વિરાટ પુરૂષથી સ્થાવર જ ગમ
સ્વર્ ઉત્પન્ન થયેલ છે. ॥ ૮ ॥

દેવતિર્યકમનુષ્યાશ્ચકાલકર્મક્રમેણતુ ।

ત્વંરજોગુણલોહજ્ઞાજગત્ઃસર્વકારણમ્ ॥૯॥

તેમાં દેવતા, તિર્યક્યેનિ અને મનુષ્ય રૂપ
જંગમ પદાર્થ કાળની સહાયતાથી ભાગ્યને
વશ થઈને ઉત્પન્ન થએલ છે. હે જગદિશ્વર!
આ જગતમાં આપના વગર કાંઈપણ નથી.
કહી તમે રબેગુણુ રૂપ ઉપાધિના સંયોગથી
બ્રહ્મા થઈને સર્વ જગતને નિર્માણ કરો છો. ૬
सत्त्वादिषु स्वमेवास्यपालकः सद्भिरुच्यते ।
कृपेच्छस्वमेवास्यत्वन्यायाद्युणभेदतः ॥ १७

કહી સત્વગુણના યેગથી વિષ્ણુ રૂપથી
પંડિતોદ્ધારા જગતના પાલક થઈ બન્યો છો.
પ્રલયકાળમાં તમેગુણુમય રૂદ્રરૂપી થઈને સર્વ
સંસારનો સંહાર કરો છો. ॥ ૧૭ ॥

जाग्रत्स्वमसुषुप्त्यारूपावृत्तयोबुद्धिर्जैर्गुणैः ।
तासां क्लृप्तो रामस्वसाक्षी चिन्मयोऽव्ययः
જ્યારે પ્રવૃત્તિઓની બુદ્ધિમાં સત્વગુણુ
અવલમ્બન થાય છે, ત્યારે તેની જગત્પાલકરૂપ,
જ્યારે રબેગુણુ અવલમ્બન થાય છે, ત્યારે

સ્વભાવસ્થા અને જ્યારે તમે શુણ્ણુ અવલ-
મ્બન થાય છે, ત્યારે તેની સુષુપ્તિ અવસ્થા
થાય છે. હે રામ ! તમે સાક્ષી સ્વરૂપ થઇને
તેની આ સર્વ વ્યવસ્થાને જુવો છો. આપની
અવસ્થા કેાઇ કાળમાં બદલાતી નથી; કેમકે
તમે નિત્ય ચૈતન્ય સ્વરૂપ છો. ॥ ૧૧ ॥

સૃષ્ટિલીલાંયદાકર્તુમીહસેરઘુનંદન ।

અંગીકારોષિમાયાંત્વંતદાવૈગુણવાનિવ ॥૧૨

હે રઘુનંદન ! જ્યારે તમે જગતમાં સૃષ્ટિરૂપ
લીલા કરવાનો અભિલાષ કરો છો, તે કાળમાં
માયા તમારું અવલમ્બન કરે છે. હે પરમા-
ત્મન્ ! તમે નિર્ગુણ છો; પરંતુ માયામાં મળી
જવાથી સગુણના સમાન તમારો પ્રકાશ થાય છે.

રામમાયાદ્વિધાભાતિવિદ્યાવિદ્યેતિતેસદા ।

પ્રવૃત્તિમાર્ગનિરતાઅવિદ્યાવશવર્તિનઃ ॥

નિવૃત્તિમાર્ગનિરતાવેદાંતાર્થવિચારકાઃ ॥૧૩

લક્ષ્મિક્તિનિરતાયેચતેવૈવિદ્યામયાઃસ્મૃતાઃ ।

અવિદ્યાવશગાયેતુનિત્યંસંસારિણશ્ચતે ।

વિદ્યાભ્યાસરતાયેતુનિત્યમુક્તાસ્તૅવહિ ॥૧૪

હે રામ ! તમારી માયા એ પ્રકારની છે, એકનું નામ અવિદ્યા, અને બીજું નામ વિદ્યા છે. અવિદ્યાને વશ થએલા લોક પ્રવૃત્તિ માર્ગમાં રત રહે છે, એ માટે એની મુક્તિ થતી નથી. ધીરે ધીરે સંસારિક બંધન તેને લાગી જાય છે વિદ્યાને વશ થએલા લોકો નિવૃત્તિ માર્ગમાં રત રહીને તમારામાં દૃઢ ભક્તિ પ્રાપ્ત કરી લે છે, તેથી તેઓનો મોક્ષ થઈ જાય છે. ૧૩-૧૪

લોકેત્વદ્ભક્તિનિરતાસ્ત્વન્મંત્રોપાસકાશ્ચયે ।

વિદ્યાપ્રાદુર્ભવેત્તેષાંનેતરેષાંકદાચન ॥૧૫॥

જે લોક ભક્તિ સહિત તમારા મંત્રનો જપ કરે છે, તે જ વિદ્યાને વશ થાય છે, પણ બીજા વશ થતા નથી. ॥ ૧૫ ॥

અતસ્ત્વદ્ભક્તિસંપન્નામુક્તાૅવનસંશયઃ ।

લ્લભ્યમૃતહીનાનાંમોક્ષઃસ્વપ્નેઽપિનોભવેત્ ॥

એ માટે તમારા મંત્રની ઉપાસના કરવાવાળા
ભક્તોની નિશ્ચય મુક્તિ થશે. જે પુરુષોની
તમારામાં ભક્તિ નથી તેઓની સ્વપ્નમાં પણ
મુક્તિ થતી નથી. ॥ ૧૬ ॥

કિંરામબહુનોક્તેનસારંકિંચિદ્બ્રવીમિતે ।

સાધુસંગતિરેવાત્રમોક્ષહેતુરુદાહતા ॥૧૭॥

હે રામ ! વિશેષ શું કહવું ? આતો થોડાજ
સાર કહું છું કે સાધુ પુરુષોનો સંગજ કેવળ
મોક્ષનું કારણ છે. ॥ ૧૭ ॥

સાધવઃસપચિત્તાયેનિઃસ્પૃહાવિગતૈષિણઃ ।

દાંતાઃપ્રશાંતાસ્ત્વદ્ભક્તાનિવૃત્તા રિલ્લકામનાઃ

જે જે સમ્પદ વિપદમાં સમાન ચિત્તવાળા
છે તેઓને કેઈ વાતની ઈચ્છા નથી. તપના
કલેશને સહન કરવાવાળા, શાંતિના ગુણનો
આશ્રય કરવાવાળા, ઇન્દ્રિયોને છૂટવાવાળા,
અને મનને વશમાં કરવાવાળા જે તમારા
ભક્ત છે, જેણે સમસ્ત કામનાઓનો ત્યાગ
કર્યો છે તે જ સાધુ છે. ॥ ૧૮ ॥

इष्टमाप्तिविपश्योश्चसमाःसंगविवर्जिताः ।

संन्यस्ताखिलकर्माणिःसर्वदाब्रह्मतत्पराः ॥ १९ ॥

જે હુષ્ વિષાદના સમયમાં હુષિત વા શોકાતુર નથી, સદા નિર્જન સ્થાનમાં કામના રહિત થઇને બ્રહ્મની ચિંતા કરે છે, ॥ ૧૯ ॥

यमादिगुणसंपन्नाःसंतुष्टायेनकेनचित् ।

सत्संगमोभवेद्यर्हित्वत्कथाश्रवणेरतिः ॥ २० ॥

અને સંયમાદિ અનેક ગુણોથી યુક્ત છે, તે ગમે તે પ્રકારે સંતુષ્ટ થઈ જાય છે. હે રામ ! એવા સાધુ પુરુષોનો સત્સંગ જ્યારે મળી જાય છે, ત્યારે આપની કથા શ્રવણ કરવામાં પ્રીતિ ઉપજે છે. ॥ ૨૦ ॥

समुदेतिततोभक्तिस्त्वायिरामसनातने ।

त्वद्भક્ताकुपपद्भ्यांविज्ञानंविपुलंસ્फुटम् ॥ २१ ॥

હે સનાતન રામ ! અનુરાગ થવાથી તમારામાં હઠ ભક્તિ થાય છે અને ભક્તિ અવાધી નિર્મળ જ્ઞાન થાય છે. ॥ ૨૧ ॥

(૪૭૮) . . અમરસ્યગીતા.

ઉદેતિમુક્તિમાર્ગોઽયમાદ્યશ્વતુરસેવિતઃ ।

તસ્માદ્રાઘવસદ્ભક્તિસ્ત્વયિમેષેમલક્ષણા ॥૨૨

સદાભૂયાદ્ધરેસંગસ્ત્વદ્ભક્તેષુવિશેષતઃ ।

અદ્યમેસફલંજન્મભવત્સંદર્શનાદભૂત્ ॥૨૩॥

જ્ઞાન થવાથી અવશ્ય મુક્તિ મળે છે. પંડિત લોકો આ પ્રધાન મુક્તિ માર્ગનું જ સેવન કર્યા કરે છે. હે રાઘવ ! હે હરિ ! હું તમારી પ્રાર્થના કરું છું કે તમે મારી પ્રેમરૂપ ભક્તિ અને સાધુઓનો મુખ્યત્વે કરીને તેમાં પણ તમારા ભક્તોનો સંગ થાય. આજ તમારા દર્શનથી મારો જન્મ સફળ થયો. ૨૨-૨૩

અદ્યમેક્રતવઃસર્વેવભૂવુઃસકલાઃપ્રભો ।

દીર્ઘકાલંમયાતપ્તમનન્યમતિનાતપઃ ॥

તસ્યેહતપસોરામફલંતવયદર્ચનમ્ ॥૨૪॥

આજ મારા કરેલા યાગ યજ્ઞાદિ પણ સફળ થયા, ઘણા કાળથી એકાંત ચિત્તથી જે તપ મેં કર્યું હતું તે તપનું ફળ એ મળ્યું કે આજ

અગસ્ત્યગીતા. (૪૭૯)

હુ' આપની પ્રત્યક્ષ પૂજા કરું છું. ॥ ૨૪ ॥

સદામેસીતયાસાર્ધહૃદયેવસરાયવ ।

ગચ્છતસ્તિષ્ઠતોવાપિસ્મૃતિઃસ્યાન્મેસદાત્વયિ ॥

હે રામ ! તમારી હુ' પ્રાર્થના કરું છું કે, તમે
દેવી સીતાજીના સહિત મારા હૃદયમાં સદા
વાસ કરો અને મને આલતાં, કરતાં તથા
ખેસતાં હૃદયમાં બરોબર આપનું સ્મરણ
થાઓ. ॥ ૨૫ ॥

इति श्रीमदध्यात्मरामायणेउमामहेश्वर सं-
.वादेमरणवकांडांतर्गतमगस्त्यगीतासमाप्तम्:

અથ કાશ્યપગીતા પ્રારંભ.

અત્રાણુદાહરન્તીમામાથામિત્યક્ષમાક્ષામ્ ।

ગીતાઃક્ષમાવતાંકૃષ્ણેકાશ્યપેનમહાત્મના ॥૧

ધર્મ પુત્ર યુધિષ્ઠિર દ્રૌપદી પ્રત્યે કહેવા લા-
ગ્યા કે-હે કૃષ્ણ ! નિરતર ક્ષમાવ'તોની પ્રથ-
સાને મુનિ જનો પણ કથે છે. જે મહાત્મા
કાશ્યપજીએ ક્ષમાવ'તોના વચમાં ગાન કરેલ
છે. તે કહું છું સાંભળો. ॥ ૧ ॥

ક્ષમાધર્મઃક્ષમાયજ્ઞઃક્ષમાવેદાઃક્ષમાશ્રુતમ્ ।

યણ્તદેવજાનાતિસર્વેક્ષંતુમર્હતિ ॥૨॥

ક્ષમા વિષેજ સર્વ ધર્મો રહેલ છે અર્થાત્
ક્ષમા રહિત જે જે ધર્મો કરવામાં આવે છે
તે તે અનર્થ કરનાર નિવડે છે. ક્ષમાજ યજ્ઞ
છે, ક્ષમાજ વેદ છે ક્ષમાજ શ્રુત છે, અર્થાત્
ક્ષમાજ પવિત્ર શાસ્ત્રોનું શ્રવણ છે. જે ધર્મોદિ

ફળની ચાહના કરનારા આ પ્રકારે બાણે છે
તે સર્વ પ્રકારે ક્ષમાને યોગ્ય છે અર્થાત્
વિષમ કટુ વાક્યોને સહન કરી શકે છે. ૨
ક્ષમાબ્રહ્મક્ષમાસત્યંક્ષમાભૂતંચમાવિચ ।

ક્ષમાતપઃક્ષમાશૌચંક્ષમયેદંધૃતંજગત્ ॥૩॥

ક્ષમાજ ખ દાણ છે, ક્ષમાજ પરપ્રજાને પ્રાપ્ત
કરનાર છે, ક્ષમાજ સચિત કરેલું તપ છે,
ક્ષમાજ ભાવિથી રક્ષણ કરે છે, ક્ષમાજ બહાર
અભ્યંતરની શુદ્ધિકારક સદા પ્રયોગ છે; વિ-
શેષ શું કહેવું? આ સંસારજ ક્ષમાએ ધારણ
કરેલ છે. ॥ ૩ ॥

અતિયજ્ઞવિદાંલોકાન્ક્ષમિણઃપ્રાપ્નુવન્તિચ ।

અતિબ્રહ્મવિદાંલોકાનતિચાપિતપસ્વિનામ્ ૪

યજ્ઞને બાણનારાઓને જે લોક પ્રાપ્ત થાય છે
તે લોક કરતાં ક્ષમાવાળાઓને ઉર્ધ્વલોક પ્રાપ્ત
થાય છે, ને વેદ બાણનારાઓને જે લોક પ્રાપ્ત
થાય છે તે લોકથી ઉપરના લોકને ક્ષમાવાળા
પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને તપસ્વી લોકે કરતાં

પશુ ક્ષમાવાળાને ઉચ્ચલોક પ્રાપ્ત થાય છે. ૪
અન્યેવૈયજુષાંલોકાઃકર્મિણામપરેતથા ।

ક્ષમાવતાંબ્રહ્મલોકેલોકાઃપરમપૂજિતાઃ ॥૫॥

ત્રેતાયુગે સાધકોને અન્ય લોક તથા કુવા
વાવડી વગેરે લોકો પકારાર્થે બનાવનારાઓ પશુ
અન્યલોકને પામે છે; પરંતુ ક્ષમાવાળાઓને
તો બ્રહ્મલોકમાં પરમપૂજ્ય લોક મળે છે. ૫

ક્ષમાતેજસ્વીનાંતેજઃક્ષમાબ્રહ્મતપસ્વિનામ્ ।

ક્ષમાસત્યંસત્યવતાંક્ષમાયજ્ઞઃક્ષમાશમઃ ॥૬॥

ક્ષમા તેજવંતોનું તેજ છે, તપસ્વિઓનું તપ
છે, સત્યલોકનું સત્ય છે તથા ક્ષમાજ યજ્ઞ છે,
ક્ષમાજ શાંતિ છે અર્થાત્ સંસાર નિવર્તકરૂપ
સિદ્ધ સાધન કેવળ ક્ષમાજ છે. ॥ ૬ ॥

તાંક્ષમાંતાદૃશીંકૃષ્ણેકથમસ્મદ્વિધસ્ત્યજેત્ ।

યસ્યાંબ્રહ્મચસત્યંચયજ્ઞાલોકાશ્ચવિધિતાઃ ૭

હું દ્રૌપદી ! જે ક્ષમામાં બ્રહ્મ સત્ય અને ઉ-
ત્તમ લોક સ્થિત છે તે ઉત્તમ પ્રકારની ક્ષમા-

ને મારા જેવો પુરુષ શી રીતે ત્યાગી શકે ?
ક્ષન્તવ્યમેવસતતંપુરુષેણવિજાનતા ।

યદાહિક્ષમતેસર્વંબ્રહ્મસંપદ્યતેતદા ॥૮॥

વિશેષે કરીને જે બાલુકાર પુરુષ હોય તેને
નિરંતર ક્ષમા રાખવીજ યોગ્ય છે. જ્યારે મન
પ્રાણ ઇન્દ્રિયેના દુર્ઘટ વેગને સહન કરે છે,
ત્યારેજ ઇશ્વર પ્રાપ્ત થાય છે વા ઇશ્વરતા
પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૮ ॥

ક્ષમાવતામયંલોકઃપરશ્ચૈવક્ષમાવતામૂ ।

इहसन्मानमृच्छन्तिपरत्रचशुभांगतिम् ॥९॥

જે ક્ષમાવાળો પુરુષ છે તેને આ લોક પણ
સુખદાતા છે અને પરલોક પણ સુખદાતા છે;
કેમકે આ લોકમાં પણ સહનશીલ પુરુષને
સન્માન મળે છે અને પરલોકમાં પણ તે ઉ-
ત્તમ ગતિ પામે છે માટે ઉચ્ચ લોકમાં સુ-
ખદાતા ક્ષમાજ છે. ॥ ૯ ॥

येषांमन्युर्दुष्पानांक्षमयाऽमिहतःसदा ।

તેષાંપરતરેલોકાસ્તસ્માત્ક્ષાંતિઃપરામતા ॥૧૦

જે જનોનો ક્રોધ દરેક વખતે ક્ષમાવડે કરી-
ને શાંત થાય છે તેઓને સત્ય લોકમાં ઉત્તમ
લોક અર્થાત્ મહાન્ ભોગ્ય પદાર્થો પ્રાપ્ત
થાય છે. ॥ ૧૦ ॥

इतिगीताःकाश्यपेनगाथानित्यंक्षमावताम् ।

શ્રુત્વાગાથાઃક્ષમાયાસ્ત્વંતુષ્યદ્રૌપદિમાક્રુધઃ ॥

નિરંતર ક્ષમાવાળાઓને માટે કાશ્યપજીએ
આ ગીતા કહેલી છે અર્થાત્ ક્ષમાની પ્રશંસા
ગાએલી છે તે હે દ્રૌપદી ! તું શ્રવણ કરીને
પ્રસન્ન થા અને ક્રોધનો ત્યાગ કર. ॥ ૧૧ ॥

पितामहःशान्तनवःक्षमांसंपूजयिष्यति ।

કુષ્ણશ્વદેવકીપુત્રઃક્ષમાંસંપૂજયિષ્યતિ ॥૧૨॥

आचार्योविदुरःक्षताक्षममेववदिष्यतः ।

કુપશ્વસંજયશ્ચૈવક્ષમમેવવદિષ્યતઃ ॥૧૩॥

सोमदत्तोयुयुत्सुश्चद्रोणपुत्रस्तथैवच ।

પિતામહશ્ચનોવ્યાસઃશમંવદતિનિત્યશઃ ॥૧૪

કેમકે બીજમ પિતામહ પણ ક્ષમાનીજ પ્રશં-
સા કરે છે, દેવકીન દન શ્રી કૃષ્ણ પણ ક્ષમાની
પ્રશંસા કરે છે, દ્રોણાચાર્ય અને વિદુરજી તથા
કૃપાચાર્ય, સંજય, સોમદત્ત-યુયુત્સુ, અન્વ-
ત્યામા અને મારા દાદા વેદવ્યાસજી પણ
હુંમેશાં શાંતિ-ક્ષમાનેજ વખાણે છે. ૧૨-૧૪
સુયોધનોનાર્હતીતિસમામેવંનવિન્દતિ ।

અર્હસ્તન્નાહમિત્યેવંતસ્માન્માંવિન્દતેક્ષમા ૧૫

સુયોધન રાજ્યને યોગ્ય નથી એ હેતુ માટે
ક્ષમાને પ્રાપ્ત નથી થતો; પણ હું રાજ્યને
યોગ્ય છું માટે ક્ષમાને પ્રાપ્ત થયો છું. ૧૫

एतदात्मवतां वृत्तमेषधर्मः सनातनः ।

समाचैवानृशंस्यंचतत्कर्तास्म्यहमंजसा ॥ १६

આત્મજ્ઞાનીઓનું ક્ષમા એજ વ્રત છે, ક્ષમા
એજ સનાતન ધર્મ છે માટે ક્ષમા અને
હમાણાવ તત્વથી ક્ષમા તથા અનૃશંસપણાને
હું કહું છું. ॥ ૧૬ ॥

(૪૮૬)

કાશ્યપગીતા.

પરૈસ્તાદિતસ્યાપિતત્તાદનસમર્થસ્ય ।

ચિત્તેસોમાનુત્પત્તિઃક્ષમા ॥૧૭॥

શત્રુએએ માર માર્યો હોય અને પોતે
શત્રુએને મારવા સમર્થ હોય; છતાં તેના
મનમાં ક્રોધ ન ઉત્પન્ન થાય તેનું નામ ક્ષમા
છે. ॥ ૧૭ ॥

इतिभी काश्यपगीता समाप्तम् ॥

અતિ શ્રી કાશ્યપ ગીતા સમાપ્ત.

अथ तत्त्वबोधगीता प्रारंभ.

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

॥ श्री महादेव उवाच ॥

किंभीरुशोचसि व्यर्थं शोकस्याविषयं पतिम् ।
पतिस्तवायं देहो वा जीवो वा वद तत्त्वतः ॥ १ ॥

શ્રી મહાદેવજી કહે છે કે-હે ગીરિજા ! મહા
અભિમાની વાલી વાનરનો પરમાત્મા શ્રી રામ-
ચંદ્રજીએ વધ કર્યો તેથી તેની સ્ત્રી તારા
મહાવિલાપ કરતી પતિના શબ્દ સમીપ
આવી અને વિલાપ કરવા લાગી ત્યારે તેનો
મોહ દૂર કરવા શ્રી રામચંદ્રજીએ કહ્યું કે-હે
ભીરુ ! શોકના અવિષય રૂપ અર્થાત્ શોકના
સ્થાનરૂપ નથી એવા પતિનો તું વ્યર્થ શોક
શા માટે કરે છે ? હે કલ્યાણી ! આ દેહ તારો
પતિ છે, વા જીવ તારો પતિ છે ? એ વિચાર-
રીને કહે. ॥ ૧ ॥

पञ्चात्मको जडो देहस्त्वङ्मांस रुधिरास्थिमान्

(૪૮૮) તત્ત્વબોધગીતા.

કાલકર્મગુણોત્પન્નઃસોઽપ્યાસ્તેઽધ્યાપિતેપુરઃ

જો દેહને પતિ માનતી હોય તો આ જડ
દેહ, ત્વચા, માંસ, રૂધિર અને હાડકાંમય છે,
તે પંચમહાભૂતનો દેહ કાળ અને ગુણથી
ઉત્પન્ન થયેલ છે. તે દેહ હજી સુધી તારી
પાસે પડ્યો છે. ॥ ૨ ॥

મન્યસેજીવમાત્માનંજીવસ્તર્હિનિરામયઃ ।

નજાયતેનમ્રિયતેનતિષ્ઠતિનગચ્છતિ ॥૩॥

જો તું જીવને પોતાનો પતિ માનતી
હોય તો પશુ શોક કરવાનું કાંઈ પણ પ્રયોજન
નથી; કેમકે જીવ નિર્વિકાર છે, તેની ઉત્પત્તિ
નથી, મરણ નથી તેમજ તે સ્થિર રહેતો નથી
અને ગમન પણ કરતો નથી. ॥ ૩ ॥

નસ્ત્રીપુમાન્વાષંઢોવાજીવઃસર્વગતોઽવ્યયઃ ।

એકપદ્મદ્વિતીયોઽયમાકાશવદલેપકઃ ।

નિત્યોજ્ઞાનમયઃશુદ્ધઃસકલંશોકમર્દતિ ॥૪॥

જીવ, સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુ સક કાંઈ નથી.

કેવળ સર્વ વ્યાપી નિર્વિકાર હોવાથી એકજ છે, તેમાં બીજો ભાવ નથી, તે આકાશના સમાન સર્વ વ્યાપક રહીને પણ અલિપ્ત છે, તેનું સ્વરૂપ ત્રણે કાળમાં નષ્ટ ન થવાવાળું જ્ઞાનમય તથા શુદ્ધ છે તો, તે શી રીતે શોક કરવા યોગ્ય છે ? ॥ ૪ ॥

॥ તારોવાચ ॥

દેહોઽચિત્કાષ્ટવદ્રામજીવોનિત્યચિદાત્મકઃ ।

સુત્વદુઃસ્વાદિસંબંધઃકસ્યસ્યાદ્રામમેવદ ॥૫॥

આવાં વચન સાંભળી તારાએ કહ્યું કે—હે શ્રી રામ ! જે દેહ કાષ્ટના સમાન જડ અને નાશવાન છે, તથા આત્મબળ, અવિનાશી અને ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે. તો હે શ્રી રામ ! પછી સુખ દુઃખને, સંબંધ કેને થાય છે તે આપ મને કહો. ॥ ૫ ॥

શ્રીરામ ઉત્તરઃ ॥

અહંકારાદિસંબંધોયાવદેહંદ્રિયૈઃસહઃ ।

સંસારસ્તાવદેવસ્યાદાત્મનસ્ત્વવિવેકિનઃ ॥૬॥

શ્રી રામચંદ્રજી કહે છે કે જ્યાં સુધી દેહ અને ઇન્દ્રિયોની સાથે ‘હું અને મારું’ એ અભિમાન અર્થાત્ અહંતા લાગેલી છે એટલે એ પ્રકારે બુદ્ધિના વિષય અહંકારાદિકની સાથે સર્વનો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી અજ્ઞાનવાળા અંતઃકરણથી આત્માને સંસાર થાય છે. ૬

મિથ્યાસ્નેપિતસંસારો નસ્ત્રયં વિનિવર્તતે ।

ત્રિષયાન્ધ્યાયમાનસ્ય સ્વપ્ને મિથ્યાગમોયથા ૭

સદા વિષયોનુંજ ધ્યાન કરવાવાળા મનુષ્યને સ્વપ્નમાં અનેક પદાર્થ દેખાય છે, સ્વપ્નમાં દેખાતી વસ્તુ વાસ્તવમાં મિથ્યા હોય છે; તે પછી જગત સુધી તે પદાર્થ અસત્ય બહુતા નથી, એ દૃષ્ટાન્તાનુસાર મિથ્યામાં આરોપિત કયો અને કલ્પિત છે, એ યથાર્થ છે; તેપણુ વગર વિચારે નિવૃત્ત થવાવાળા નથી. ૮

અનાય વિદ્યાસંબંધાત્તત્કાર્યાંકૃતેસ્તથા ।

સારોધ્યર્થોઽપિ સ્યાદ્રામદેવાદિસંકુલઃ ૯

વાસ્તવમાં નિર્રથક-અત્યંત મિથ્યાબૂત ત-
થા ભ્રામ-દેષાદિ વિકારોથી સંપૂર્ણ ભરેલ વજ્ર
સંસાર અનાત્મ-જડ વસ્તુ ઉપર આત્મબુદ્ધિ
ઠરાવવાથી, અને તે અજ્ઞાનનું કાર્ય જે અહ-
કાર છે, તે તેથી ઉત્પન્ન થાય છે. ॥ ૮ ॥

મનંઈવંહિસંસારોબંધઐવમનઃશુભે ।

આત્મામનઃસમાનસમેત્યતદ્દત્તંબંધમાકૃ ॥૯॥

હો કલ્યાણી ! આ મનજ સંસારનું મૂળ કા-
રણ છે, મનજ મુખ દુઃખાદિ ભોગ તથા અ-
નનનું કારણ છે, પણ તે આત્મા મનોમત મુ-
ખ દુઃખાદિ ભોગોને ભોગવવાવાળો ન થતાં
મનની સાથે સમાનતાને પ્રાપ્ત થાય છે. ૯

યથાવિશુદ્ધઃસ્ફટિકોઽહત્તકાદિસમીપિયઃ ।

તત્ત્વદૂર્ણપુગાભાતિવસ્તુમોનાસ્તિસંજનમ્ ॥૧૦॥

જેમ શુદ્ધ સ્ફટિકમણિ સ્વભાવથીજ ચેત-
નનું છતાં પણ લાખની સાથે રહેવાથી તે
પ્રભાસેવાજ સંજોગજન્ય છે, પરંતુ તેથી

(૪૬૨) તત્ત્વબોધગીતા

રંઝ વાસ્તવમાં તે નથી. ॥ ૧૦ ॥

બુદ્ધિદ્રિયાદિસામીપ્યાદાત્મનઃસંસૃતિર્વિભ્રાત્ ।

આત્માસ્વલિંગંતુમનઃપરિગૃહ્યતદુદ્ભવાન્ ॥૧૧

કામાઝ્જુષન્ગુણૈર્બદ્ધઃસંસારેવતતેઽવશઃ ।

આદૌમનોગુણાન્સૃષ્ટાતતઃકર્માણ્યનેકથા ૧૨

તે પ્રમાણેજ બુદ્ધિ તથા ઇન્દ્રિયાદિકેના સ-
મીપ હોવાથી આત્મા ઉપર બળાત્કારથી સંસાર-
નો આરોપ કરાય છે. આત્મા પોતે પોતાને
અનુમાન કરવાનું જે સાધન મન છે, તેનો
સ્વીકાર કરે છે તથા જ્ઞાની થઈને તે મનથી
ઉત્પન્ન થવાવાળા વિષયોના ભોગ કર્યા કરે છે,
તેની પાછળ તેને મનના રાગ-દ્વેષાદિ ગુણોદ્ધા-
રા બંધાઈ જવાથી પરાધીન થઈને સંસાર-
માં રહેવું પડે છે. પ્રથમતઃ મન રાગ-દ્વેષાદિ
ગુણ ઉત્પન્ન કરીને પછી ગુણોના યોગથી ના-
ના પ્રકારનાં કર્મ નિર્માણ કરે છે. ॥૧૧-૧૨॥
શુક્લોદિતકુળ્યાનિગતયસ્તત્સમાનતઃ ।

एवंकर्मवशाज्जीवोभ्रमत्याभूतसंप्लवम् ॥१३

તે કર્મનાં શુક્લ-હિંસા રહિત, જપ, ધ્યાન
ઇત્યાદિક, લોહિત-હિંસાથી યુક્ત યશ યાગા-
દિ, અને કૃષ્ણ, પાપકર્મ એ ત્રણ ભેદ છે. તે
કર્મની ગતિ પણ પ્રત્યેકને તેની યોગ્યતા પ્રમા-
ણે પૃથક્ પૃથક્ ઉત્તમ, મધ્યમ અને અધમ
છે. એ પ્રકારે જીવ તે કર્મના આધીન થઈને
પ્રલયકાળ પર્યંત બ્રમણ કર્યા કરે છે. ॥૧૩॥

सर्वोपसंहतौजीवोवासानामिःस्वकर्मभिः ।

अनाद्यविद्यावशगस्तिष्ठत्यभिनिवेशतः ॥१४

તેના અંતઃકરણાદિ ઉપર ‘ આ મેં ત છે ’
એવું પૂર્ણબ્રહ્મ થાય છે એ માટે પ્રલયકાળમાં
જગત્ નાશ થયા છતાં પણ તે વાસના અને
પેતાનાં કરેલાં કર્મોની સાથે વર્તમાન, તે
અંતઃકરણાદિની આદિ કારણ જે અવિદ્યા છે
તેમાં લીન થઈને રહે છે. ॥ ૧૪ ॥

सृष्टिकालेषुनःपूर्ववासनामानसैःसह ।

જાયતેપુનરણ્યેવંઘટીયંત્રમિવાવક્તઃ ॥૧૫॥

પછી નવી સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થવા સમયે જેમ અ-
નાજ વર્ષાકાળ પછી બીજરૂપમાં લાન થઈને
બીજ વર્ષા ઋતુમાં પાછું ઉત્પન્ન થાય છે, તે-
મજ તે જીવ પ્રાચીન વાસના અને કર્મોની
સાથે જન્મ લે છે, એ પ્રમાણે તે રેંટમાં બાં-
ધેલ ઘરેડના સમાન પરાધીન થઈને જન્મ
મરણની પરંપરા ભોગવ્યા કરે છે. ॥ ૧૫ ॥

યદાપુણ્યવિશેષેણલભતેસંગર્તિસતામ્ ।

મન્નકાનાંસુશાન્તાનાંતદામદ્વિષયામતિઃ ૧૬

મત્કયાશ્રવણેશ્રદ્ધાદુર્લભાજાયતેતતઃ ।

તતઃસ્વરૂપવિજ્ઞાનમનાયાસેનજાયતે ॥૧૭॥

પછી આગળ કોઈ પ્રસંગથી વા કોઈ વિ-
શેષ પુણ્ય કર્મના પ્રભાવથી પૂર્ણ શાન્ત તથા
મારું ભજન કરવામાં સદા તત્પર સત્પુરુષોના
સમાગમથી જીવની મતિ મારા વિષયમાં થાય
છે; અર્થાત્ ઈશ્વર મહાન, શક્તિમાન અને

સર્વ કર્તા છે, એવી બુદ્ધિ થાય છે. તે બુદ્ધિ
થતાંજ મારી કથાના વિષે એવી શ્રદ્ધા થાય
છે, જે બીજાઓને દુર્લભ છે, તેથી અનાયાસે
જ મારા સ્વરૂપના જ્ઞાનનું સાધન વૈરાગ્ય
થાય છે અર્થાત્ વિષય તુરં છ લાગે છે. તે
વિજ્ઞાનથી વિષયોનું સુખ જણાવા લાગે છે.
એ પ્રકારે નિત્યાનિત્ય ઇત્યાદિના વિવેકવાળો
વૈરાગ્ય થાય છે. ॥ ૧૬-૧૭ ॥

તદાચાર્યપ્રસાદેનવાક્યાર્થજ્ઞાનતઃક્ષણાત્ ।
દેહંદ્રિયમનઃપ્રાણાહંકૃતિભ્યઃપૃથક્સ્થિતમ્ ॥
સ્વાત્માનુભવતઃસત્યમાનંદાત્માનમદ્વયમ્ ।
જ્ઞાત્વાસઘોભવેન્મુક્તઃસત્યમેવમયોદિતમ્ ૧૯

વૈરાગ્ય થતાંજ આચાર્ય-ગુરુના પ્રસાદથી
તત્ત્વમસિ ઇત્યાદિ મહાવાક્યના અર્થ જ્ઞાનના
શ્રવણ મનનરૂપ ઉત્સાહથી વારંવાર પવિત્ર
કર્મ કરતાં દેહ, ઇન્દ્રિય, મન, પ્રાણ અને અહં-
કારથી પૃથક રહીને, ત્રણે કાળમાં પણ નહ

ન થવાવાળા, અ નંદમય તથા દ્વૈત રહિત છે,
એવું પ્રત્યક્ષ અને અનુભવ સિદ્ધ જ્ઞાન પ્રાપ્ત
કરી લે છે, તે જ્ઞાન થતાંજ તત્કાળ મુક્તિ
પામે છે. હે તારા ! આ યથાર્થ પ્રકાર મેં તને
નિવેદન કરેલો છે. ॥ ૧૮-૧૯ ॥

एवमयोदितं सम्यगालोचयति योऽनिशम् ।
तस्य संसारदुःखानि न स्पृशंति कदाचन ॥ २० ॥
જે મનુષ્ય મારા આ કહેલા જ્ઞાનનો નિત્ય
વિચાર કરે છે, તેને સંસારનાં દુઃખ ઠક્કી
ભોગવવાં પડતાં નથી. ॥ ૨૦ ॥

समप्येतन्मया प्रोक्तमालोचयविशुद्धधीः ।
न स्पृश्यसे दुःखजालैः कर्मबन्धाद्विभोक्ष्यसे २१ ॥
હે તારા ! જે તું મારા આ ઉપદેશનો સૂક્ષ્મ
વિચાર કરીશ તો તારી બુદ્ધિ નિર્મળ થશે,
તને દુઃખ સમૂહનો સંપર્ક લાગશે નહિ, અને
પાછળથી કર્મના બંધનોથી મુક્તિ મળી જશે.
पूर्वजन्मनिते सुभ्रुकृतामद्भक्तिरुत्तमा ।
अतस्तव विमोक्षाय रूपं मे दर्शितं शुभे ॥ २२ ॥
જાતસ્તવ વિમોક્ષાય રૂપં મેદર્શિતં શુભે ॥ ૨૨ ॥

હે સુંદરી ! તારાં મહાભાગ્ય છે. ખહેલા જ-
ન્મમાં તે' મારી ઉત્તમ પ્રકારની ભક્તિ ફક્ત ફક્ત
હતી, એ માટે તને મોક્ષ દેવાને મે' આ
વિશ્વરૂપ દર્શન દીધાં. ॥ ૨૨ ॥

ધ્યાત્વામદૂપમનિશામાલોચયમયોદિતમ્ ।
પ્રવાહપતિતંકાર્યકુર્વત્યપિનલિપ્યસે ॥૨૩॥

તુ નિરંતર મારા સ્વરૂપનું ધ્યાન અને
ઉપદેશનું ચિંતન કરતી રહે. એથી સંસાર-
ના પ્રવાહમાં કાર્ય કરવા છતાં પણ એમાં
તિમ થઈશ નહિ. ॥ ૨૩ ॥

શ્રીરામેણોદિતંસર્વશ્રુત્તાતારાસિવિસ્મિતા ।

દેહાભિમાનજંશાંકંત્યક્ત્વાનત્વારઘૂત્તમમ્ ૨૪

શ્રી રામચંદ્રજીનું સમસ્ત લાભણુ સાંભળીને
તારા પરમ વિઃભયને પ્રાપ્ત થઈ. દેહ ઉપર
અભિમાન હોવાથી—‘વાલી મારો પતિ છે’
એમ જણાવાથી તેને શોક થયો હતો, પણ
હવે તેણે શોકને છોડી દીધો, અને શ્રી રામ-
ચંદ્રજીને પ્રણામ કર્યાં. ॥ ૨૪ ॥

(૪૯૮)

તત્ત્વબોધગીતા.

આત્માનુભવસંતુષ્ટાજીવન્મુક્તાવભૂવહ ।

ક્ષણસંગમમાત્રેણરામેણપરમાત્મના ॥૨૫॥

શ્રી મહાદેવજી કહે છે - હે પાર્વતિ ! પ્રભુ શ્રી રામચંદ્રજીના એક ક્ષણવારના સમાગમનું કે-
ટલું ક્ષણ છે તે તો જીવો ! તારાને પોતાના સ્વરૂ-
પનો અનુભવ થવાથી ઉત્પન્ન થવ વાળો આ-
નંદ અને જીવનમુક્તિની પ્રતિ થઈ. ॥૨૫॥

અનાદિબંધનિર્ઘ્યમુક્તાસાપિવિકલ્મષા ।

સુગ્રીવોઽપિચત્તૃત્વારામવક્ત્રાત્સમીરિતમ્ ॥

જહાવજ્ઞાનમરિલંસ્વસ્થચિત્તોઽભવત્તદા ૨૬

તેના અંતઃકરણના મળ દૂર થઈ ગયા અને
તે અનાદિ અવિદ્યાના બંધનને છોડી મુક્તિ-
ને પ્રાપ્ત કરવા લાગી. શ્રી રામચંદ્રજીના મુખ-
થી નીકળેલ આ ઉપદેશ વચન કાનમાં પડતાં
સુગ્રીવનું પણ સર્વ અજ્ઞાન દૂર થઈને ચિત્ત
તત્કાળ સાવધ ન યુક્ત થઈ ગયું. ॥૨૬॥

ઈતિ તત્ત્વબોધ ગીતા સમાપ્ત.

અથ ધર્મવ્યાધગીતા પ્રારંભ.

૩૩૩***૬૬૬

॥ વ્યાધ ઉવાચ ॥

વિજ્ઞાનાર્થમનુષ્યાણામનઃપૂર્વપ્રવર્તતે ।

તત્પ્રાપ્યકામંભજતેક્રોધંચદ્વિજસત્તમ ॥૧॥

વ્યાધ બોલ્યો.-હે દ્વિજેન્દ્ર ! મહા અંધ-
કારમાં વિદ્યમાન ઘટ-આદિને જાણવાને માટે
ઘડાના કાણુના બહાર નીકળેલી દીવાની જ્યો-
તિની પેઠે બ્રહ્મમાં વિદ્યમાન રૂપો આદિ જાણ-
વાને માટે ઇન્દ્રિયોના છિદ્ર-દ્વારા બહાર પ્રાપ્ત
થયે તેજસ મન પહેલાં પ્રાપ્ત થાય છે તે રૂપ
આદિ વિજ્ઞાન થઇને જાણવા યોગ્ય અથ માં
કામ, રાગ, દ્વેષ એઓને સેવે છે. ॥ ૧ ॥

તતસ્તદર્શયતતેકર્મચારમતેમહત્ ।

શૃણાંરૂપગન્ધાનામભ્યાસંચનિષેવતે ॥૨॥

પછી તેઓને માટે ઉપયોગ કરે છે, મોટાં
મોટાં કાર્યો આદરે છે, વાંછિત રૂપ મળે.

(૫૦૦) ધર્મવ્યાધીગીતા.

અભ્યાસ કરે છે. ॥ ૨ ॥

તતોરાગઃપ્રભવતિદ્વેષશ્ચતદનન્તરમ્ ।

તતોલોભઃપ્રભવતિમોહશ્ચતદનન્તરમ્ ॥૩॥

તતોલોભાભિભૂતસ્યરાગદ્વેષહતસ્યચ ।

નધર્મેજાયતેબુદ્ધિર્વ્યાજાદ્ધર્મકરોતિચ ॥૪॥

પછી રાગ થાય છે, પછી દ્વેષ થાય છે, પછી લોભ થાય છે, પછી મોહ થાય છે, પછી લોભથી તિરસ્કાર અને રાગદ્વેષથી હુણાથો હોવાથી ધર્મમાં બુદ્ધિ ઉપજતી નથી પણ કપટપણે ધર્મ કરે છે. ॥ ૩-૪ ॥

વ્યાજેનચરતેધર્મમર્થવ્યાજેનરોચતે ।

વ્યાજેનસિધ્યમાનેષુધનેષુદ્વિજસત્તમ ॥૫॥

તત્રૈવરમતેબુદ્ધિસ્તતઃપાપંચિકીર્ષતિ ।

સુહૃદ્ધિર્વાર્યમાણશ્ચપંડિતૈશ્ચદ્વિજોત્તમ ॥૬॥

કુટિલતાથી ધર્મ કરે છે, કુટિલતાથી ધન કમાય છે, કુટિલતાથી સિધ્ધમાન થયેલા ધનોમાંજ હે દિગ્ગજ ! ત્યાં બુદ્ધિની રમણતા

થાય છે, તેથી પછી પાપ કરવાની ઇચ્છા કરે છે, જો કે પાપકૃત્ય માટે પોતાના મિત્રો અને શુભેચ્છક પંડિત જનો મનાઈ પાડ્યું કરે છે; તથાચિ કેઈના કહેવા ઉપર લક્ષ આપતો નથી.

उत्तरंश्रुतिसंबद्धं ब्रवीत्यश्रुतियोजितम् ।

अधर्मस्त्रिविधस्तस्यवर्ततेरागदोषजः ॥७॥

હું અસંગ છું, હું ઉદાસીન છું, એવાં પદોને શમ-આદિથી શૂન્ય થયેા કહે છે. અસંગપણને રાજ્ઞીજ બુવે છે, તેના રાજ ભેષથી પ્રકટ થએલા ત્રણ પ્રકારના અધર્મ વર્તે છે. છ

पापंचितयतेचैव ब्रवीतिचकरोतिच ।

तस्याधर्मप्रवृत्तस्यगुणानश्यन्तिसाधवः ॥८॥

પાપનુંજ ચિંતવન કરે છે, પાપનાંજ કથન કરે છે અને પાપકૃત્યોજ કરે છે. અધર્મમાં પ્રવૃત્ત થએલા શમ-આદિ ગુણો નાશ થઈ જાય છે. ॥ ૮ ॥

एकाक्षीलैश्च मित्रत्वं भजंते पापकर्मिणः ।

(૫૦૨) ધર્મવ્યાખ્યાના.

સતેનદુઃસ્વમાપ્નોતિપરત્રચવિપત્તયતે ॥૯॥

પોતાના જેવાનીજ મિત્રતા કરે છે તેને પાપ
કર્મ વાળાઓ સેવે છે તેના વડે કરીને તે દુઃખ
પામે છે અને પરલોકમાં પણ અશાંતિ ભો-
ગવે છે. ॥ ૯ ॥

પાપાત્મા ભવતિ જ્યેવં ધર્મલાભં તુમેશ્રુણુ ।

યસ્ત્વેતાન્પ્રજ્ઞયાદોષાન્પૂર્વમેવાનુપश्यति ॥૧૦

કુશલઃસુખદુઃખેષુસાધુશ્ચાપ્યુપસેવતે ।

તસ્ય સાર્થુસમારંભાદ્બુદ્ધિર્ધર્મેષુ રાજતે ॥૧૧

આ પ્રકારે પાપાત્મા થઈ જાય છે, મારાથી
ધર્મ લાભને સાંભળી એ દોષોને બુદ્ધિથી પ-
હેલાં જુવે છે. તે સુખ દુઃખોમાં કુશળ છે
અને સાધુ જનોને ભજે છે તેની સાધુઓના
સમાગમથી ધર્મોમાં બુદ્ધિ પ્રકાશિત થાય છે.

इदं विश्वं जगत्सर्वमजयं चापि नित्यञ्च ।

महाभूतात्मकं ब्रह्म नातः परतरं भवेत् १२

આ પ્રત્યક્ષ-આદિ પ્રમાણથી સિદ્ધ સંપૂર્ણ સમસ્ત સ્થાવર અને જંગમ સંસાર કર્મથી લભ્ય છે. સર્વ પ્રકારથી આ સંપૂર્ણ આત્મા છે. ત્યાં કોઈ શંકા કરે કે-પશુ બંધ સ્વ લોકોને જીતે છે, કર્મજન્ય જગતને કેવા પ્રકારે સાંભળેલ છે ? સમાધાન કે-ત્રિવિધ પરિચ્છેદ શૂન્ય વસ્તુ બ્રહ્મ આકાશ-આદિ મહાભૂત જીવ અને આનંદરૂપ ઇશ્વર એ ત્રયાત્મક છે. ॥ ૧૨ ॥

॥ બ્રાહ્મણ ઉવાચ ॥ •

સત્ત્વસ્થ રજસશ્ચૈવ તમસશ્ચ યથાતથમ્ ।

ગુણાંસ્તત્ત્વેન મેબ્રૂહિ યથાવદિદ્દૃષ્ટતઃ ૧૩

આ પ્રમાણે વ્યાધનાં વાક્ય સાંભળી બ્રાહ્મણે કહ્યું કે-સત્, રજ અને તમના યથાર્થ ગુણોને તત્ત્વથી પૂછવાવાળા મને યથા યોગ્ય કહેા.

॥ વ્યાધ્ય ઉવાચ ॥

હંત તે કથયિષ્યામિ યન્માત્વં પરિપૃચ્છસિ ।

एषांगुणानपृथक्त्वेननिबोध गदतोमम ૧૪

મોહાત્મકંતમસ્તેષાં રજણાં પ્રવર્તકમ્ ।

પ્રકાશબહુલત્વાદ્વસત્ત્વં જ્યાયદ્દોષ્યતે ॥૧૫

વ્યાધ ઝે.દ્યો. કે-હે બ્રહ્મન્ । એઓમાં તમ
મોહરૂપ છે, રજ એઓને પ્રવૃત્ત કરાવે છે
અને પ્રકાશની બાહુલ્યતાથી સત્ અત્યંત
ઉત્તમ છે. ॥ ૧૪-૧૫ ॥

અવિદ્યાબહુલો મૂઢઃ સ્વપ્નશીલો વિચેતનઃ ।

દુર્હૃષીકસ્તતોદ્યસ્તઃ સક્રોધસ્તામસોઽલ્લસઃ

વિશેષ અવિદ્યાવાળો, મૂર્ખ, ઘણું સુઈ રહે-
નારો, વિચેતન, દુષ્ટ ઇન્દ્રિયોવાળો, અંધા-
રાથી યુક્ત અને આજસુ હોય અર્થાત્ એટલાં
લક્ષણોએ કરીને જે યુક્ત હોય તે તમોગુણી
સમજવો. ॥ ૧૬ ॥

પ્રવૃત્તવાક્યો મંત્રીચયો નરાઘ્યોઽનસૂયકઃ ।

વિધિત્સમાનો વિપર્ષસ્તન્ધોમાનીસરાજસઃ ॥

વાક્ય કહેવામાં પ્રવૃત્ત, મંત્રિ, મનુષ્યોમાં
શ્રેષ્ઠ, પારકા દોષો ન હેખનારો, વિશેષ તૃષ્ણા-

વાળો, નમસ્કાર ન કરતો હોય અને મહત્વ
અભિમાનવાળો હોય તો જાણવું કે તે રજો-
ગુણી છે. ॥ ૧૭ ॥

પ્રકાશબહુલોધીરોનિર્વિધિસ્તોઽનસૂયકઃ ।
અક્રોધનોનરોધીમાન્દાંતથૈવસસાત્ત્વિકઃ ૧૮
વિરુધ પ્રકાશવાળો, ધૈર્યવાન, તૃષ્ણાથી
રહિત, પરદોષો તરફ દુર્લક્ષ દેખાડનાર,
અક્રોધી, બુદ્ધિમાન અને ઇન્દ્રિયોનું હમન
કરનારો હોય તો જાણવું કે તે સત્ગુણી છે.
આ પ્રમાણે વર્ણવે ગુણોના વિચાર કર્યા. ૧૮

॥ इति धर्मव्याधगीता समाप्तम् ॥

ઇતિ ધર્મવ્યાધ ગીતા સમાપ્ત.

અથ અષ્ટાદશશ્લોકીગીતા પ્રારંભ.

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

નિમિત્તાનિચપશ્યામિવિપરીતાનિકેશવ ।

નચશ્રેયોનુપશ્યામિહત્વાસ્વજનમાહવે ॥૧॥

અર્જુન કહે છે-હે કેશવ ! હાથથી ગાંડીવ
ધનુષ સરી જાય છે, તેમજ મારી ત્વચા બળે
છે, તથા મન ભમ્યા કરતું હોય એમ જણાય
છે. અને ભાડું શરીર સ્થિર થવાને સમર્થ
થતું નથી તથા વિપરીત નિમિત્તોને જોઈ છું;
કારણ કે યુદ્ધમાં પોતાના સ્વજન-માન્ધવોને
મારીને કલ્યાણને જોતો નથી અર્થાત્ પોતા-
નાજ પૂજ્ય અને કુટુંબીઓને મારવાથી
ભાડું કલ્યાણ થાય તેમ હું જોતો નથી, પણ
અકલ્યાણ જ જોઈ છું. ॥ ૧ ॥

॥ શ્રી ભગવાનુવાચ ॥

યોગસ્થઃકુરુકર્માણિસંગંત્યક્ત્વાધનંજય ।

સિદ્ધયસિદ્ધયોઃસમોભૂત્વાસમત્વંયોગઉચ્યતે

આ પ્રમાણે અર્જુનનું બોલવું સાંભળી શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન બોલ્યા કે-હો ધનંજય ! તું યોગમાં રહી કૃષ્ણની ઇચ્છાને ત્યાગ કરી તથા કૃષ્ણની પ્રાપ્તિ અને અપ્રાપ્તમાં હર્ષ વિષાદથી રહિત થઈને કર્મોને કર. હર્ષ વિષાદથી રહિત થવું તે યોગ કહેવાય છે; અર્થાત્ તું યોગમાં સ્થિર થઈ સ્વર્ગાદિ કૃષ્ણની ઇચ્છારૂપ સંગનો હું આ કર્મોનો કર્તા છું એ પ્રકારના કર્તા-પણાના આગ્રહનો, વેદોક્ત કર્મનાં સ્વર્ગાદિ કૃષ્ણ પ્રાપ્તિમાં હર્ષનો અને સ્વર્ગાદિ કૃષ્ણોની અપ્રાપ્તિમાં ખેદનો પરિત્યાગ કરીને કેવળ ઇશ્વર આરાધનની બુદ્ધિવડે કર્મ કર. ॥ ૨ ॥

કર્મેન્દ્રિયાણિસંયમ્યયઆસ્તેમનસાસ્મરન્ ।

इन्द्रियार्थान्विमूढात्માमिध्याचारःसउच्यते ३

જે મૂર્ખ પુરૂષ કર્મેન્દ્રિયોને કબજે કરી ચ-
પ્દાદિ વિષયોને મનવડે સ્મરણ કરતો નથી તે

(૫૦૮) અષ્ટાદશસ્કોધાગીતા.

મિથ્યા આચારવાળો કહેવાય છે. અર્થાત્ મેં
સર્વ કર્મનો સંન્યાસ કરેલો છે એવું અભિ
માન કરીને સર્વ કર્મથી રહિત થાય છે તે
પુરુષ મિથ્યા આચારવાળો કહેવાય છે. ૧૩ ।

શ્રદ્ધાવાંભુભતેજ્ઞાનંતત્પરઃસંયતેન્દ્રિયઃ ।

જ્ઞાનંલબ્ધ્વાપરાંશાંતિમચિરેણાધિગચ્છતિ ૪

શ્રદ્ધાવાળો પુરુષ શુદ્ધી ઉપાસનામાં તત્પર
તથા જીતેન્દ્રિય પુરુષ જ્ઞાનને પામે છે. જ્ઞાનને
પામીને તત્કાળ કૈવલ્ય શાંતિને પામે છે.
અર્થાત્ શ્રદ્ધાવાન જીતેન્દ્રિય અને તત્પરતા
વાળો હોય તે જ જ્ઞાનને પામે છે, પણ તે
વિના અન્ય જન પામતો નથી. ૥ ૪ ॥

યતેન્દ્રિયમનોબુદ્ધિર્મુનિર્મોક્ષપરાયણઃ ।

વિગતેષ્ઠાભયક્રોધોયઃસદામુક્તૃણસઃ ૫

બહાર સંકેતા વિષયોને બહાર રાખીને, તથા
આંખને જે બ્રુટીના મધ્યમાંજ સ્થિર કરીને
પ્રાણ, અપાન એકનો સમાન નાસિકાની અંદર

ગતિ કરનાર કરીને જીતેલાં છે ઇન્દ્રિય મન
અને બુદ્ધિ જેણે, નિવૃત્ત થએલાં છે મંદછા
ભય અને કેધ જેનાં અને મોક્ષમાં પરાયણ
એવો જે મનનશીલ પુરુષ તે સદૈવ મુક્તજ છે.

યુક્તાહારવિહારસ્યયુક્તચેષ્ટસ્યકર્મસુ ।

યુક્તસ્વમાત્રબોધસ્યયોમોભવતિદુઃસ્વદા ॥૬॥

નિયમથી આહાર તથા વિહાર કરનારા, પ્ર-
ણવ જપાદિ કર્મોમાં નિયમથી પ્રવૃત્તિવાળા,
નિયમથી નિદ્રા તથા જાગવાવાળા પુરુષને તે
સમાધિરૂપ યોગ, દુઃખને નાશ કરનાર થાય
છે; અર્થાત્ આહાર વિહારાદિના નિયમથી
રહિત પુરુષને તે સમાધિરૂપ યોગ સિદ્ધ
થતો નથી. ॥ ૬ ॥

દૈવીક્ષેષાગુણમયીમમમાયાદુરત્યયા ।

મામેવયેમપદ્યંતેમાયમેતાંતરંતિતે ॥૭॥

મારી આ સત્વાદિ ગુણરૂપ પ્રસિદ્ધ દૈવી
માયા દુઃખથી ઉત્તંબન થાય એવી છે માટે જે

(૫૧૦) અષ્ટાદશસ્કોધીગીતા.

પુરૂષો મનેજ સાક્ષાત્કાર કરે છે તે પુરૂ-
ષોજ આ માયાને તરે છે; અર્થાત્ જે પુરૂષો
મારે શરણે આવે છે તે જ પુરૂષ મારી
માયાને તરે છે. ॥ ૭ ॥

અગ્નિર્જ્યોતિરહઃશુક્લઃષણ્માસાઉત્તરાયણમ્ ।
તન્નમયાતાગચ્છંતિબ્રહ્મબ્રહ્મવિદોજનાઃ ॥૮

જે માર્ગમાં તેજરૂપ અગ્નિ, દિવસ, શુકલપ-
ક્ષ, માસરૂપ ઉત્તરાયણ ઇત્યાદિક રહેલું છે તે
માર્ગમાં અતિ કરેલા સગુણ બ્રહ્મના ઉપાસક
મનુષ્યે તે સગુણ બ્રહ્મને પામે છે. ॥ ૮ ॥

અપિચેત્સુદુરાચારોભજતેમામનન્યભાક્ ।
સાધુરેવસમંતવ્યઃસમ્યગ્વ્યવસિતોહિસઃ ॥૯

અત્યંત દુરાચારવાળો પુરૂષ પણ જે અન-
ન્ય ચિત્તવાળો થઈ મને ભજે છે તો તે પુરૂષ
શ્રેષ્ઠ માનવા યોગ્ય છે; કારણ કે તે પુરૂષ
શ્રેષ્ઠ નિશ્ચયવાળો છે. ॥ ૯ ॥

યોમામજમનાદિંચવેત્તિલોકમહેશ્વરમ્ ।

અસંમૂઢઃસમર્થેષુસર્વપાપૈઃપ્રમુચ્યતે ॥૧૦॥

જન્મથી રહિત તથા કારણથી રહિત, સર્વ
લોકોનો મહા ઇશ્વર એવો મને જે પુરુષ જા-
ણે છે, તે પુરુષ સર્વ મનુષ્યોમાં સંમોહથી
રહિત થઈ સર્વ પાપોથી મુક્ત થાય છે. ૧૦

મત્કર્મકૃન્મત્પરમોમદ્ધક્તઃસંગવર્જિતઃ ।

નિર્વૈરઃસર્વભૂતેષુયઃસમામેતિપાંડવ ॥૧૧॥

હું પાંડવ (અર્જુન) । જે પુરુષ મારું કર્મ
કરનારો હું જેને મુખ્ય છું એવો મારો ભક્ત
સંગ રહિત સર્વ પ્રાણીઓમાં વૈર રહિત છે, તે
પુરુષ મને પામે છે, અર્થાત્ જે અધિકારી
જન મારી પ્રસન્નતા મારે અગ્નિહોત્રાદિક શ્રીત
દ્વાર્ત્ત કર્મ કરે છે, તથા હું જ પામવા યોગ્ય છું
એમ જે મનેજ મુખ્ય રાખે છે તથા જે મારો
ભક્ત છે તથા જે સંગ રહિત છે તથા જે
પ્રાણી પોતાના ઉપર અપકાર કરે તેના ઉપર

(૫૧૨) અષ્ટાદશશ્લોકીગીતા.

પણ જે દ્વેષ રહિત છે તે પુરુષ મને આમે છે.
શ્રેષ્ઠોદ્ધિજ્ઞાનમધ્યાસાજ્ઞાનાદ્ધ્યાનંત્રિશિષ્યસ્તે
ધ્યાનાત્કર્મફલત્યાગસ્ત્યાગાચ્છાંતિનિરંતરં ॥

અભ્યાસથી જ્ઞાન અવશ્ય શ્રેષ્ઠ છે અને જ્ઞા-
નથી ધ્યાન શ્રેષ્ઠ છે અને ધ્યાનથી કર્મના
ફળોનો ત્યાગ શ્રેષ્ઠ છે અને ત્યાર પછી મોક્ષ
રૂપ શાંતિ થાય છે ॥ ૧૨ ॥

ક્ષેત્રજ્ઞંચાપિ માં વિદ્ધિ સર્વ ક્ષેત્રેષુ ભારત ।

ક્ષેત્રક્ષેત્રજ્ઞયો જ્ઞાનંયત્તજ્ઞાનં મતં મમ ॥ ૧૩ ॥

હો ભરત વંશીઓમાં શ્રેષ્ઠ અર્જુન ! વળી
સર્વ ક્ષેત્રોમાં રહેલા મનેજ તું ક્ષેત્રજ્ઞ જાણ.
ક્ષેત્ર અને ક્ષેત્રજ્ઞ એ બેઉનું જે જ્ઞાન છે તે
જ્ઞાન મને અભિમત છે ॥ ૧૩ ॥

માં ચયોન્યભિચારેણ ભક્તિયોગેન સેવતે ।

સગુણાન્સમતીત્યેવ બ્રહ્મભૂયાય કલ્પતે ॥ ૧૪ ॥

જે પુરુષ મને અનન્ય ભક્તિયોગવડે ચિન્ત-
વન કરે છે તે એ શુદ્ધોને અતિક્રમણ કરીને

બ્રહ્મ થવા માટે સમર્થ થાય છે. ॥ ૧૪ ॥

નિર્માનમોહાજિતસંગદોષા અધ્યાત્મનિત્યા-
વિનિવૃત્તકામાઃ । દ્વંદ્વૈર્વિમુક્તાઃસુખદુઃખસં-
જ્ઞૈર્ગચ્છંત્યમૂઢાઃપદમવ્યયંતત્ ॥૧૫॥

નિવૃત્ત થએલા છે માન અને મોહ જેનાથી,
જ્યા છે સંગદોષ જેનાં, પરમાત્મ સ્વરૂ-
પના વિચારમાં તત્પર, નિવૃત્ત થયે છે કામ
જેમનો. સુખ દુઃખ નામવાળાં શીત ઉષ્ણા-
દિક દ્વંદ્વોથી છુટેલા વિદ્વાન પુરૂષો. તે અવિ-
નાશી પદને પામે છે. ॥ ૧૫ ॥

યઃશાસ્ત્રવિધિમુત્સૃજ્યવર્તતેકામકારતઃ ।
નસસિદ્ધિમવાપ્નોતિનસુખંનપરાંગતિમ્ ॥૧૬

જે પુરૂષ શાસ્ત્ર વિધિનો પરિત્યાગ કરીને
પોતાની ઇચ્છા માત્રથી વર્તે છે તે પુરૂષ અ-
તઃકરણની શુદ્ધિને પામતો નથી. તેમ સુખ
પણ પામતો નથી તથા સ્વર્ગ મોક્ષરૂપ પર-
મગતિને પણ પામતો નથી. ॥ ૧૬ ॥

(૫૧૪) અષ્ટાદશશ્લોકીગીતા.

મનઃપ્રસાદઃસૌમ્યત્વંમૈનમાત્મવિનિગ્રહઃ ।

ભાવસંશુદ્ધિરિત્યેતતપોમાનસમુચ્યતે ॥૧૭

મનનો પ્રસાદ, સૌમ્યપણું, અને મનનો નિ-
ગ્રહ, હૃદયની શુદ્ધિ અને આત્મ નિગ્રહ એ
પ્રકારે એ સર્વોત્તમ માનસ તપ કહેવાય છે.

સર્વધર્માન્પરિત્યજ્યમામેકંશરણંવ્રજ ।

અહંત્વાસર્વપાપેભ્યોમોક્ષયિष્યામિમાશુચઃ ॥

સર્વ ધર્મોનો પરિત્યાગ કરીને એક મને શરણુ
પામ. હું તને સર્વ પાપોથી મુક્ત કરીશ. તું
શોક ન કર; અર્થાત્ સર્વ વર્ણાશ્રમ વા સા
માન્ય ધર્મ વગેરેનો ત્યાગ કરીને ધર્મજ
મારું શરણુ છે, પણ ઇશ્વર અમારું શરણુ
નથી. એ પ્રકારે શરણુરૂપે તે ધર્મોનો સ્વી-
કાર ન કરતાં તું સર્વ ધર્મોના અધિષ્ઠાનરૂપ
તથા સર્વ ધર્મોના કૃષ્ણતારૂપ એવા મને શ-
રણુ પ્રાપ્ત થા—એટલે સર્વ કર્મ કાર્યોનો પ્રવ-
ર્તક એવો હું તને બંધુ બધાદિક નિમિત્તક

અષ્ટાદશશ્લોકીગીતા. (૫૧૫)

તથા સંસારના કારણરૂપ સર્વ પાપથી પ્રાય-
શ્ચિત્ત વિનાજ મુક્ત કરીશ. ॥ ૧૮ ॥

ગીતાસારમિદંપુણ્યંયઃપઠેત્સુસમાહિતઃ ।

વિષ્ણુલોકમવાપ્નોતિભયશોકવિનાશનમ્ ॥

આ પવિત્ર ગીતા સારને। શ્રદ્ધા સહિત જે
કેાઈ પાઠ કરે તેના ભય, શોક નાશ થઈ
વિષ્ણુલોકને પામે છે. ॥ ૧૯ ॥

इति श्रीवेदव्यासविरचिता अष्टादश-
श्लोकीगीता समाप्तम् ॥

ઈતિ શ્રી અષ્ટાદશશ્લોકી ગીતા સંપૂર્ણ.

અથ નારદગીતા પ્રારંભ.

॥ શ્રીમતેરામાનુજયનમઃ ॥

॥ નારદ ઉવાચ ॥

ૐભૂતાનાંચનરશ્રેષ્ઠજ્ઞાનંકેનચલભ્યતે ।

एवंज्ञानंज्ञાતમાત્રેપુનર્જન્મનવિચ્ચતે ॥૧॥

નારદઃ પૂછે છે કે-હે ભગવન્ ! હે ભૂતોમાં
નરશ્રેષ્ઠ !! જે જ્ઞાનના જાણવાથી પુનઃ જન્મ
થાય નહિ તે જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ શી રીતે થાય ?

॥ શ્રીભગવાનુવાચ ॥

શરીરંસર્વવિદ્યાનાંશરીરંસર્વદેવતાઃ ।

શરીરંસર્વતીર્થાનિગુરુભક્તિષુલભ્યતે ॥૨॥

શ્રી ભગવાન કહે છે કે-હે નારદ ! સર્વ વિ-
દ્યામાં શરીર, સર્વ દેવતા શરીર, સર્વ તીર્થ
પણ શરીર આવું ઉત્તમ શરીર ગુરૂની ભક્તિ
થી પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૨ ॥

યાવદ્ગુરુર્નકર્તવ્યસ્તાવન્મુક્તિર્નલભ્યતે ।

તસ્માદ્ગુરુશ્ચકર્તવ્યોવિનાગુરુન્સિધ્યતિ ॥૩॥

જ્યાં સુધી મનુષ્ય ગુરુ કરે નહિ, ત્યાં સુધી મુક્તિ પામતો નથી. માટે અવશ્ય ગુરુ કરવાની જરૂર છે. ગુરુ વગર સિદ્ધિ નથી. ॥૩॥

વિનાદીપંચથાગેહંતથાનિર્ગુરુમેવચ ।

અવરૂપંગુરુચકર્તવ્યંસુદૃષ્ટિલભતેનરઃ ॥૪॥

દીવા વગરનું ઘર જેવું શૂન્ય જણાય છે તેમ ગુરુ વગરનો મનુષ્ય સિદ્ધિ ન પામવાથી શૂન્ય સદૃશ છે માટે અવશ્ય ગુરુ કરવો; કારણ કે ગુરુ કરવાથી નર સુદૃષ્ટિને પામે છે. ॥૪॥

ચંદ્રહીનાયથારાત્રીરવિહીનંયથાદિનં ।

નૃપહીનંયથાસૈન્યંગુરુહીનસ્તથાનરઃ ॥૫॥

ચંદ્ર વગરની રાત, રવિ વગરનો દિવસ અને રાજા વગરનું જેવું સૈન્ય નિસ્તેજ જણાય છે તેમ ગુરુ વગરનો મનુષ્ય નિસ્તેજ છે. ૫

॥ નારદ ઉવાચ ॥

યોગીજંગમસંન્યાસીતચાસ્યબ્રાહ્મણસ્તથા ।

દીક્ષાયાંચગુરુકૃત્વાકથંચપુરુષોત્તમ ॥૬॥

નારદજી પૂછે છે કે-હે પુરુષોત્તમ ! યોગી,
જંગમ, સંન્યાસી તથા બ્રાહ્મણ એ પૈકી જ-
મે તે હોય તેને દીક્ષા અર્થે ગુરુ કરવો કે
કેમ તે કહો. ॥ ૬ ॥

॥ શ્રીભગવાનુવાચ ॥

યોગીજંગમસંન્યાસીતચાસ્યબ્રાહ્મણસ્તથા ।

સત્યંસત્યંમમવાક્યંદીક્ષાગુરુચવૈષ્ણવાઃ ॥૭॥

શ્રી ભગવાન કહે છે કે-હે નારદ ! યોગી,
જંગમ, સંન્યાસી તથા બ્રાહ્મણ જમે તે હોય
પણ મારું સત્ય વચન તો એ છે કે-એ વૈષ્ણવ
ગુરુ દીક્ષા અર્થે બોધે. ॥ ૭ ॥

દશકર્મેત્રતબંધેવિવાહેશ્રાદ્ધતીર્થકે ।

ષટ્સ્થાનેષુગુરુવમાદીક્ષાગુરુચવૈષ્ણવાઃ ॥૮

દશ કર્મં વ્રત ખંધન, વિવાહ, શ્રાદ્ધ અને
તીર્થ એ વગેરે છ સ્થાનને વિષે વૈષ્ણવ ગુરુ
જોઇએ. ॥ ૮ ॥

પાપાણક્રિયતેનૌકાસારમારંનધારયેત્ ।

મૃદિગુરુનકર્તવ્યંનતરંતિનતારયેત્ ॥ ૯ ॥

જેમ પાપાણનું વાહાણ સારને સહન ન કર-
તાં ડુખી જાય છે તેમ ગૃહસ્થી ગુરુ પણ સંસા-
રથી પાર ન ઉતારતાં ડુખાડે છે, માટે ગૃહસ્થી
ગુરુ ન કરવો; કારણ કે તે પોતે તારતો નથી
અને તારતો પણ નથી. ॥ ૯ ॥

નવૈષ્ણવંધિનામંત્રંદીક્ષાશીક્ષાવિનાનરઃ ।

ઉભયોનરંકેયાંતિગુરુશિષ્યરસાતલે ॥ ૧૦ ॥

વૈષ્ણવ ગુરુના મંત્ર અને દિક્ષા વિનાના ગુરુ
અને શિષ્ય હોય તો તે બે ગુરુ શિષ્ય રસાતા-
ળને વિષે નરકમાં જાય છે. ॥ ૧૦ ॥

કાષ્ઠસ્યક્રિયતેનૌકાગુરુક્રિયતેવૈષ્ણવાઃ ।

તેમુક્તિચકુલંતસ્યભવપારંચગચ્છતિ ॥ ૧૧ ॥

લાકડાનું વાહાણુ જેમ સમુદ્રના પાર લઈ જાય છે તેમ વૈષ્ણવ ગુરુ કરેલ હોય તો તે કુળ-સહુ ભવથકી પાર ઉતારે છે. ॥ ૧૧ ॥

નપંકાન્મુચ્યતેપંકંક્રિયતેકોટિપરાક્રમમ્ ।

નિર્મલજલવૈષ્ણવાઃકોટિપાપાત્મમુચ્યતે ૧૨

કરોડો ઉપાય કરો પણ કાદવ પોતાના સ્વ-ભાવને છોડતો નથી; અર્થાત્ કાદવ પાપ થકી મુક્ત કરતો નથી, પણ નિર્મળ જળ કરોડો પાપથી વૈષ્ણવને મુક્ત કરે છે. અર્થાત્ નિર્મળ ગુરુ હોય તો તે ઉદ્ધાર કરે છે. ॥ ૧૨ ॥

નવ્યાકરણંવિનાવાણીવ્યંજનંલવણંવિના ।

નવૈષ્ણવંવિનાદીક્ષાસત્યંસત્યંચનારદ ॥૧૩॥

વ્યાકરણ વગરની વાણી તથા મીઠા વગરનું વ્યંજન જેમ પ્રીકું લાગે છે તેમ હે નારદ ! હું ખરું કહું છું કે વૈષ્ણવ વગર દીક્ષા પણ ફીકી લાગે છે. ॥ ૧૩ ॥

સ્તેવેદશાસ્ત્રાણિવૈષ્ણવાબ્રાહ્મણાનિદતે ।

સહસ્રાણિવિષ્ઠાયાંજાયતેકૃમિઃ ॥૧૪

જે વેદ શાસ્ત્રમાં પ્રાણણી તથા વૈષ્ણવની
નિંદા કરે છે, તે સાઠ હજાર વર્ષ પર્યંત
વિષામાં કૃમિ થાય છે. ॥ ૧૪ ॥

વૈષ્ણવાશ્રેષ્ઠમધ્યેતુસંસારમલનાશનં ।

નિંદકોનરકેયાંતિશ્વાનશૂકરકંપુનઃ ॥૧૫॥

શ્રેષ્ઠ વૈષ્ણવોઃ સંસારના મળને નાશ કરનારા
છે અને નિંદક શ્વાન અને શૂકર (ભુંડ) ની
પેઠે પુનઃ નરકમાં જાય છે. ॥ ૧૫ ॥

વૈષ્ણવામમદેહિંચસત્યંસત્યંચનારદઃ ।

વ્યભિચારીસુતોયેનજારજાતકમન્યતે ॥૧૬॥

હો નારદ! હું ખરેખર કહું છું કે—વ્યભિચારી
પુત્ર જેમ જારજાતક કહેવાય છે તેમ વૈષ્ણવો
મારો દેહજ છે. ॥ ૧૬ ॥

ગુરુવાક્યંક્રિયતેશિષ્યગુરુશિષ્યસમાયુતં ।

આજ્ઞાભંગંક્રિયતેતસ્યમુક્તિર્નસંશયઃ ॥૧૭॥

ગુરુના વાક્યનું શિષ્યે અનુસરણ કરવું જોઈ-
એ, અને ગુરુએ શિષ્યને સમ ઉપદેશ આપ-

વેા જોઈએ. ગુરૂની આજ્ઞાનો ભંગ ન કરવેા
અને જે ભંગ કરે છે, તેની મુક્તિ થતી નથી
એ નિઃસંશય વાર્તા છે. ॥ ૧૭ ॥

ગુરુવાક્યં ન ક્રિયતે ગુરુશિષ્યં ન ત્યજ્યતે ।
તેશિષ્યાનરકેયાં તિથ્યાચ્ચંદ્રદિવાકરૌ ॥૧૮

ગુરૂ આજ્ઞા કરે છતાં ગુરૂના વાક્યનું અનુસ-
રણ કરે નહિ એવા શિષ્યનો ગુરૂ ત્યાગ કરે
નહિ. તેવા શિષ્ય જ્યાં સુધી સૂર્ય ચંદ્ર તપે
છે ત્યાં સુધી નરકમાં રહે છે. ॥ ૧૮ ॥

વેદશાસ્ત્રપુરાણસ્યદાનકોટિચતુર્થિકં ।
ગુરુભક્તિવિહીનસ્ય નિષ્ફલં તસ્ય સર્વશઃ ॥

વેદ શાસ્ત્રમાં ચાર પ્રકારની કોટીનું દાન ક-
હેલ છે, પણ તે સર્વ દાન ગુરૂની ભક્તિ વગર
નિષ્ફળ જાય છે. ॥ ૧૯ ॥

દીક્ષાહીનાચક્રિયતે પૂજાસ્યાતન્નિરર્થકં ।
ચરણોદકં સુરાપાનં તુલસીદલકર્પુરમ્ ॥૨૦

દીક્ષા વગરનો જે મનુષ્ય પૂજન કરે છે તેનું તે પૂજન નિર્થક છે અને દીક્ષા વગર તુલસીદળ મૂકેલું ચરણામૃત હોય તો તે સુરાપાન સમાન છે. ॥ ૨૦ ॥

પુત્રં વિનાયથાભાર્યાયથાદેવં વિનાસ્થલં ।

વિનાદેવવિનાભક્તિભક્તિવિનામહાવતેશ્ચુક્તિઃ

જેમ પુત્ર વગરની સ્ત્રી, દેવ વગરનું મંદિર, દેવ વગરની ભક્તિ, એ બધાં નિર્થક છે અને ભક્તિ વગર મુક્તિની પ્રાપ્તિ થતી નથી. ૨૧

ચાંડાલસ્યદર્શનં ચ શુદ્ધં ચરવિદર્શનં ।

અદીક્ષાદર્શનહીનસ્ય ન શુદ્ધં શ્રવણં વિના ॥ ૨૨

ચાંડાલનાં દર્શન થયાં હોય તો રવિનાં દર્શનથી શુદ્ધ થવાય છે, પણ અદીક્ષાવાળાનાં દર્શનની શુદ્ધિ શ્રવણ વિના થતી નથી અને શ્રવણ સદ્ગુરુ વગર શી રીતે થઈ શકે ? માટે વૈષ્ણવ ગુરુ ભેળ્વો. ॥ ૨૨ ॥

શાસ્ત્રકુલે ચ દીક્ષાસ્વાત્મિકપિદંત્ર્યભ્યતે ।

અધોગતિનરકેયાંતિભ્રમતિગોત્રસ્તથા ॥૨૩

જેના કુળમાં દીક્ષા નથી તેના કુળના પિતૃ-
ઓને પિંડ પ્રાપ્તિ થતી નથી. તેના ગાત્રોવાળા
અધોગતિને પામી નરકમાં ભ્રમણ કરે છે.

તસ્યપિત્રરુદનંકૃત્વાકાગામાંસંનમહ્યતે ।

યદિગુરુચકર્તવ્યંપંથએકોત્તરંશતં ॥૨૪॥

તેના પિતૃઓ રૂદન કર્યા કરે છે. કાગડાઓ
પણ ગુરુ વગરના માણસના પૂર્વજોના માંસનું
ભક્ષણ કરતા નથી અને જે ગુરુ કરે છે તે
તેની ઇકાનેર પેઢીનો ઉદ્ધાર થાય છે. ૨૪

ગુરુમંત્રંયદાપ્રાપ્તંતદામુક્તિશ્ચલભ્યતે ।

દીક્ષાયાંગમનંશ્રુત્વાપિતૃણાંહર્ષજાયતે ॥૨૫॥

ગુરુનો મંત્ર જ્યારે પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારેજ
મુક્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે. દીક્ષા લીધાની વાત
શ્રવણ કરતાંજ પિતૃઓ હર્ષ પામે છે. ॥૨૫॥

॥ નારદ ઉવાચ ॥

પ્રકૃતિક્રિયતેસ્વાદંદ્રિયાભક્તિમેવચ ।

મનમથંતિકર્માણિયસ્યમુક્તિનસંશયઃ ॥૨૬॥

નારદજી પૂછે છે કે-હે ભગવાન્ ! પ્રકૃતિથી
સ્વાદ, ઇન્દ્રિયોથી ભક્તિ અને મનમથથી કર્મ
તેને નિઃસંશય મુક્તિ મળે છે. ॥ ૨૬ ॥

॥ શ્રીભગવાનુવાચ ॥

મનમાતંગરૂપેણજ્ઞાનઅંકુશમેવચ ।
તત્વાત્માશીલવંતંચસર્વપાપાત્મમુચ્યતે ॥૨૭

શ્રી ભગવાન્ કહે છે કે-હે નારદ ! મનરૂપી
હાથીને જ્ઞાનરૂપી અંકુશે કરી, તત્ત્વ અને
આત્મશીલ મુક્ત કરે છે, તે સર્વ પાપ થકી
મુક્ત થાય છે. ॥ ૨૭ ॥

૧. એકબ્રહ્મપંચસ્વાદંભિન્નંચભિન્નમેવચ ।
પંચસ્વાદંનજાનામિસાધવોભુવનત્રયમ્ ॥૨૮

એકબ્રહ્મ અને પાંચ સ્વાદ તે ભિન્ન ભિન્ન છે.
જે પાંચ સ્વાદને બાણુતો નથી તે ત્રણ ભુવ-
નમાં સાધુ છે. ॥ ૨૮ ॥

કૃતેદ્વાદશવર્ષાણિત્રેતાયાંસત્યમેવચ ।
દ્વાપરેપંચવર્ષાણિકલિયુગેભક્તિમેવચ ॥૨૯

(૫૨૬)

નારદગીતા.

સત્ય અને ત્રેતામાં સત્ય કહું છું કે બાર વર્ષ
અને દ્વાપરમાં પાંચ વર્ષ અને કળિયુગમાં
ભક્તિએ કરી યુક્ત હોય છે. ॥ ૨૯ ॥

સત્યયુગેલવલીનંચત્રેતાયાંધ્યાનમેવચ ।

દ્વાપરેહોમયજ્ઞંચકલિયુગેભક્તિરેવચ ॥૩૦॥

સત્યયુગમાં લવલીનથી, ત્રેતામાં ધ્યાનથી,
દ્વાપરમાં હોમ તથા યજ્ઞથી અને કળિયુગમાં
માત્ર ભક્તિથી મોક્ષ મળે છે. ॥ ૩૦ ॥

પુનઃચિત્તંપુનર્વિત્તંક્રિયતેકર્મશુભાશુભમ્ ।

આત્માનંક્ષેમકૃત્વાચતત્રૈષ્ણવપરંપદં ॥૩૧॥

પુનઃ ચિત્ત અને પુનઃ વિત્ત-દ્રવ્ય તે શુભા-
શુભ કર્મ કરે છે અને આત્માનું જે વૈષ્ણવ
કલ્યાણ કરે છે, તે પરમપદને પામે છે. ૩૧

મુસ્વપવિત્રંસહસ્રનામંહસ્તપવિત્રંસુપાત્રદાનં ।

શરીરપવિત્રંગંગાસ્નાનંપિંડપાવત્રંબ્રહ્મજ્ઞાનમ્ ॥

વિષ્ણુનાં હજાર નામનો જપ કરવાથી શુભ
પાવત્ર થાય છે. સુપાત્રને દાન દેવાથી હાથ

પવિત્ર થાય છે. ગંગામાં સ્નાન કરવાથી શ-
રીર પવિત્ર થાય છે અને બ્રહ્મ જ્ઞાનથી પિંડ
પવિત્ર થાય છે. ॥ ૩૨ ॥

ગંગાગીતાશ્ચવૈષ્ણવાઃકપિલાધેનુમેવચ ।

હરિનામયથાપદ્મંવૈષ્ણવતૌકાકલિયુગે ૩૩॥

ગંગા, ગીતા, વૈષ્ણવો, કપિલા ગાય, હરિનું
નામ એ વગેરે જેમ પદ્મ-કમળ જળ ઉપર
રહે છે તેમ એ મનુષ્ય કળિયુગમાં વાહાણ
રૂપ છે. ॥ ૩૩ ॥

તત્ત્વવેત્તાતપશ્રેષ્ઠનિષ્કલંકિનિર્લોભિતા ।

ષટ્શાસ્ત્રવિન્નાવૈષ્ણવભક્તિચગુરુનારદ ॥૩૪॥

તત્ત્વવેત્તાઓને તપ શ્રેષ્ઠ છે અને નિષ્કલંકને
નિર્લોભપણું શ્રેષ્ઠ છે. હે નારદ ! વિષ્ણુનાં ગાન
વગરનાં છ શાસ્ત્ર સમાન ગુરુભક્તિ વગરનો
મનુષ્ય જાણવો. ॥ ૩૪ ॥

શુચીસુમતીસુશીલસ્યમાસાચારીમહાદદમ્ ।

ગુરુભક્તિર્ગર્ભહીનકર્તવ્યાશિષ્યનારદ ॥૩૫

હે નારદ ! પવિત્ર, સુમતી, સુશીલ, મહાદઢ,
આચાર યુક્ત, ગુરુભક્તિવાળો અને ગર્વહીન
એવાને શિષ્ય કરવો. ॥ ૩૫ ॥

તત્ત્વવેત્તાવિનાનારદદીક્ષાશિક્ષાવિનાનરઃ ।

ઉભયોનરકેયાંતિગુરુશિષ્યરસાતલે ॥૩૬॥

હે નારદ ! તત્ત્વને ન જાણુન ર ગુરુ અને દી-
ક્ષા શિક્ષા વગરનો શિષ્ય એ બે ગુરુ અને
શિષ્ય રસાતાળમાં નરકે જાય છે. ॥ ૩૬ ॥

વેદશાસ્ત્રંચુઆત્માનંમનમાનંતિનરાધમાઃ ।

અજ્ઞાનંચમમદ્રોહીનરકેયાંતિપુનઃપુનઃ॥૩૭॥

જે નરાધમ વેદશાસ્ત્રને અને આત્માને માન-
તા નથી, જે અજ્ઞાની છે અને મારો દ્રોહ કર-
નાર છે તે જન્મે જન્મ નરકમાં જાય છે. ૩૭

इति श्रीकृष्ण नारद संवादे नारद-
गीता समाप्तम् ॥

ઈતિ શ્રી નારદગીતા સમાપ્ત.

